



International Science Group

ISG-KONF.COM

XV

**INTERNATIONAL SCIENTIFIC
AND PRACTICAL CONFERENCE
"TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF PRACTICE AND
SCIENCE"**

**Oslo, Norway
December 28-31, 2021**

ISBN 978-1-68564-511-3

DOI 10.46299/ISG.2021.II.XV

TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF PRACTICE AND SCIENCE

Abstracts of XV International Scientific and Practical Conference

Oslo, Norway
December 28 – 31, 2021

TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF PRACTICE AND SCIENCE

UDC 01.1

The XV International Science Conference «Trends in the development of practice and science», December 28 – 31, 2021, Oslo, Norway. 386 p.

ISBN - 978-1-68564-511-3

DOI - 10.46299/ISG.2021.II.XV

Editorial board

<u>Pluzhnik Elena</u>	Professor of the Department of Criminal Law and Criminology Odessa State University of Internal Affairs Candidate of Law, Associate Professor
<u>Liubchych Anna</u>	Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovative Development National Academy of Law Sciences of Ukraine, Kharkiv, Ukraine, Scientific secretary of Institute
<u>Liudmyla Polyvana</u>	Department of Accounting and Auditing Kharkiv National Technical University of Agriculture named after Petr Vasilenko, Ukraine
<u>Mushenyk Iryna</u>	Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of Mathematical Disciplines, Informatics and Modeling. Podolsk State Agrarian Technical University
<u>Oleksandra Kovalevska</u>	Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs Dnipro, Ukraine
<u>Prudka Liudmyla</u>	Odessa State University of Internal Affairs, Associate Professor of Criminology and Psychology Department
<u>Slabkyi Hennadii</u>	Doctor of Medical Sciences, Head of the Department of Health Sciences, Uzhhorod National University.
<u>Marchenko Dmytro</u>	Ph.D. in Machine Friction and Wear (Tribology), Associate Professor of Department of Tractors and Agricultural Machines, Maintenance and Servicing, Lecturer, Deputy dean on academic affairs of Engineering and Energy Faculty of Mykolayiv National Agrarian University (MNAU), Mykolayiv, Ukraine
<u>Harchenko Roman</u>	Candidate of Technical Sciences, specialty 05.22.20 - operation and repair of vehicles.
<u>Belei Svitlana</u>	Ph.D. (Economics), specialty: 08.00.04 "Economics and management of enterprises (by type of economic activity)"
<u>Lidiya Parashchuk</u>	PhD in specialty 05.17.11 "Technology of refractory non-metallic materials"
<u>Kanyovska Lyudmila Volodymyrivna</u>	Associate Professor of the Department of Internal Medicine

TABLE OF CONTENTS

AGRICULTURAL SCIENCES		
1.	Dudar I., Ohorodnyk N., Pavkovych S., Bahay T., Korpita H. PRODUCTIVITY OF GRASS MIXTURES DEPENDING ON THEIR COMPOSITION	13
2.	Polishchuk V., Polishchuk S., Ponomarenko N., Rol N. CORRECTION OF FREE RADICAL OXIDATION PROCESSES IN OSTRICH ORGANISM USING BIOGENIC STIMULANTS	16
3.	Леонтьук І.Б. ЕФЕКТИВНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЇ АБК ПРИ ВИРОЩУВАННІ ПШЕНИЦІ ОЗИМОЇ	19
ART HISTORY		
4.	Коваленко Ю.Б., Логінова Т.О. ІННОВАЦІЙНО-КОМПЛЕКСНИЙ ПІДХІД У ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ АУДІОВІЗУАЛЬНОЇ СФЕРИ	22
BIOLOGICAL SCIENCES		
5.	Lysenko N., Pet'ko L. MASSACHUSETTS STATE TREE: THE STORY OF THE AMERICAN ELM	25
6.	Marat A. FLY ASH AS A FERTILIZER IN AGRICULTURE	46
7.	Moistsrapishvili K. ON THE STABILITY OF THE BALANCE OF AN UPRIGHT MEN AND WOMEN IN VARIOUS ANTROPOMETRICS	48
8.	Шарипбаева А.М., Камалова М.С. БИДАЙ ДАҚЫЛЫНЫҢ ӨНІМДІЛІГІНЕ ҚОҢЫР ЖӘНЕ САБАҚТЫ ТАТ АУРУЛАРЫНЫҢ ӘСЕРІ	56
CULTUROLOGY		
9.	Volovchuk V. THE APPLICATION OF SEVERAL IDEA GENERATION METHODS IN TRAINING TEAMS FOR PLAYING INTELLECTUAL GAMES	60

10.	Погасий С.Н. ЖАНРОВАЯ СПЕЦИФИКА КИНОТВОРЧЕСТВА КИРЫ МУРАТОВОЙ	63
ECONOMIC SCIENCES		
11.	Cherep O., Mertachian K. GREEN ECONOMY – AS A FOCUS ON ENSURING BALANCED DEVELOPMENT OF SOCIETY	68
12.	Miahkykh I., Poberezhna Z. WAYS OF IMPROVEMENT ON WORKING CAPITAL MANAGEMENT AT THE ENTERPRISE	70
13.	Tretyakova O., Kharabara V., Greshko R., Nikiforov P. ПЕРСПЕКТИВИ ТА МЕХАНІЗМ ВИКОРИСТАННЯ КРИПТОВАЛЮТ У МАЙБУТНЬОМУ	73
14.	Атаманчук З.А., Павлівська О.Ю. РОЗВИТОК ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ КРАЇНИ	76
15.	Варналій З., Кіслова А. РОЛЬ І ЗНАЧЕННЯ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	80
16.	Варналій З., Самвелян О. ВПЛИВ ЗОВНІШНЬОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ НА ФІНАНСОВУ БЕЗПЕКУ УКРАЇНИ	86
17.	Котенко Т.М. РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНА СФЕРА: ВПЛИВ НА СПОЖИВЧУ ПОВЕДІНКУ ДОМОГОСПОДАРСТВ	90
18.	Кулик О.М., Євдощенко О.В. СУТЬ І ЗНАЧЕННЯ БРЕНД-МЕНЕДЖМЕНТУ ДЛЯ ПІДПРИЄМСТВ ІНДУСТРІЇ ГОСТИННОСТІ	93
19.	Култанова А.Е., Кунуркульжаева Г.Т. МОЛОДЕЖНЫЙ РЫНОК ТРУДА В КАЗАХСТАНЕ	97

20.	Ляшенко Г.П. НЕМАТЕРІАЛЬНІ АКТИВИ ЇХ СУТНІСТЬ ТА ЗНАЧЕННЯ	100
21.	Сакун А. ВДОСКОНАЛЕННЯ ОБЛІКОВО-ІНФОРМАЦІЙНОГО МЕХАНІЗМУ ОПЕРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА ВІДПОВІДНО ПРИНЦИПІВ МСФЗ	103
22.	Яровая А.Б., Порослая П.В. УСТОЙЧИВАЯ ДОПЛАТА КАК МОТИВАЦИОННАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ РАСЧЕТОВ ПО ВЫПЛАТАМ РАБОТНИКАМ	110
GEOGRAPHICAL SCIENCE		
23.	Задворний С. ТОВАРИ І ПОСЛУГИ КУЛЬТУРНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ У СИСТЕМІ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ	112
HISTORICAL SCIENCES		
24.	Комарніцький О.Б., Комарніцька Л.М. ОРГАНІЗАЦІЯ У КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОМУ ІНСТИТУТІ НАРОДНОЇ ОСВІТИ ЛІТНІХ ТРИМЕСТРІВ ТА ЇХ РЕЗУЛЬТАТИВНІСТЬ	116
JOURNALISM		
25.	Кандюк-Лебідь С.В. ЩОДО ПРОБЛЕМИ РОЗПОВСЮДЖЕННЯ НЕДОСТОВІРНОЇ ІНФОРМАЦІЇ У ЗМІ	121
LEGAL SCIENCES		
26.	Bilyalova M.I., Aitbayev A.B., Beisenbayeva B.A. COMPARATIVE LEGAL ANALYSIS OF LAW-MAKING ACTIVITY OF THE CONSTITUTIONAL COUNCIL	127
27.	Аксьонов В.В., Халявка В.В., Мельниченко М.В. ОБ'ЄКТИ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ЗАВДАННЯ ЕКСПЕРТІВ – АВТОТЕХНІКІВ	132

28.	Допілка В.О. УЧАСТЬ ОРГАНІВ ПРОКУРАТУРИ У РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ МИТНОЇ ПОЛІТИКИ	134
29.	Поляк Ю.П. ХАРАКТЕРИСТИКА ІНФОРМАЦІЇ, ЩО ФІКСУЄТЬСЯ ТЕХНІЧНИМИ ЗАСОБАМИ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДІЙ	136
30.	Савліва Н.О. ПРОДАЖ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК НА МІСЯЦІ	140
31.	Степанов В.О. СТРАТЕГІЧНІ ШЛЯХИ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОТИДІЇ КОРИСЛИВІЙ ЗЛОЧИННОСТІ	142
32.	Торська Х.І., Руснак І.В. ПОНЯТТЯ ПОЗОВНОЇ ДАВНОСТІ ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ	146
33.	Швець О.М., Красько З.В. РОЗВИТОК ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ СПІЛЬНОТИ ТА ЙОГО РИСИ	149
MANAGEMENT, MARKETING		
34.	Moiseyeva L. CURRENT ISSUES OF PUBLIC ADMINISTRATION IN THE FIELD OF PULMONOLOGY CARE IN UKRAINE	153
35.	Voronina A., Holub O. MANAGEMENT OF THE PROCESS OF ADAPTATION OF PERSONNEL AT THE MUNICIPAL ENTERPRISE	156
36.	Yevtushenko V., Rakhman M., Astapova T., Rakhman P. IT SERVICES UKRAINE: PROBLEMS AND PROSPECTS	162
37.	Гетьман О.О., Криворучко Г.В. ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ДОГОВІРНИХ ВІДНОСИН У СФЕРІ УПРАВЛІННЯ БАГАТОКВАРТИРНИМИ БУДИНКАМИ УКРАЇНИ	167

38.	Кащенко Н.В. КУЛЬТУРНА ДИПЛОМАТІЯ – СКЛАДОВА ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ В СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇНИ	171
39.	Хобта М.О., Сукманюк В.М., Матюшенко Д.С. ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ СТРУКТУРИ АВТОТРАНСПОРТНОГО ПІДПРИЄМСТВА	176
MEDICAL SCIENCES		
40.	Axmedova D., Axmedova N., Sobirova B. CLINICAL AND ANAMNESTIC FEATURES OF DILATED CARDIOMYOPATHY COURSE IN CHILDREN	179
41.	Ryabchikova N.R., Safuanova G.S., Latypova A.A., Safuanova D.R. EPIDEMIOLOGICAL INDICATORS OF CHRONIC MYELOLEUKOSIS IN THE REPUBLIC OF BASHKORTASTAN FOR THE PERIOD 2000-2020.	181
42.	Salikhova K., Shamansurov S., Agzamkhodzhave B. EFFECT OF VASCULAR ENDOTHELIAL GROWTH FACTOR ON THE FORMATION OF CENTRAL NERVOUS SYSTEM PATHOLOGY IN PREMATURE INFANTS	185
43.	Балагова Л.Э., Маржохова А.Р., Хараева З.Ф., Маржохова М.Ю., Шомахова З.А. АНАЛИЗ РАННЕ БОЛЕВШИХ И ВАКЦИНИРОВАННЫХ СРЕДИ ПАЦИЕНТОВ ГОСПИТАЛЯ ОСОБО ОПАСНЫХ ИНФЕКЦИЙ 1 МИНЗДРАВА КБР	189
44.	Заводнова З.І. ЦЕРЕБРОВАСКУЛЯРНЕ УСКЛАДНЕННЯ COVID-19 – ІШЕМІЧНИЙ ІНСУЛЬТ	192
45.	Кенюк А.Т., Білищук Л.М., Ляхіна М.В., Ньорба-Бобиков М.М. АНАЛІЗ ВПЛИВУ ФАКТОРІВ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ПРОЦЕС ОСТЕОІНТЕГРАЦІЇ ПРИ ОДНОМОМЕНТНІЙ ІМПЛАНТАЦІЇ	195
46.	Макарова І.І. АЛГОРИТМ РАННЬОЇ ДІАГНОСТИКИ СОМАТОФОРМНИХ РОЗЛАДІВ СНУ: ВИБІР РЕЛЕВАНТНИХ КРИТЕРІЇВ НА ЕТАПІ ПЕРВИННОГО КОНТАКТУ «ЛІКАР - ПАЦІЄНТ»	198

47.	Мирхошимова Х.М., Зияева Ш.Т. БИОЛОГИЧЕСКИЕ И ХИМИЧЕСКИЕ СВОЙСТВА ЧАЯ	201
48.	Сергета І.В., Панчук О.Ю., Макаров С.Ю. ПОКАЗНИКИ ФУНКЦІОНАЛЬНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ ЗОРОВОЇ СЕНСОРНОЇ СИСТЕМИ І КООРДИНАЦІЇ РУХІВ СТУДЕНТІВ МЕДИЧНИХ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В ДИНАМІЦІ НАВЧАННЯ	208
PEDAGOGICAL SCIENCES		
49.	Skrypnyk T., Nedashkivska O. ALGORITHM FOR BUILDING THE HOLISTIC DEVELOPMENT OF CHILDREN WITH AUTISM SPECTRUM DISORDER BASED ON THE METHOD OF J. AYRES' SENSORY INTEGRATION	212
50.	Ільчук Л.П. АРТИСТИЗМ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА ЯК ІНДИКАТОР ПРОФЕСІЙНОСТІ	215
51.	Граб О.В. ТЕРМІНОЛОГІЧНЕ ПОЛЕ ПОНЯТЬ «ДОВКІЛЛЯ», «ПРИРОДНЕ ДОВКІЛЛЯ»	218
52.	Гумінський Ю.Й., Фомін О.О., Меркулова Д.О., Зверхановський О.А., Ревіна Т.Г. МЕХАНІЗМИ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ОСВІТИ	224
53.	Гусак Л. ДИФЕРЕНЦІЙОВАНЕ ВИКЛАДАННЯ ЯК ШЛЯХ ДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСВІТИ ДЛЯ УСІХ	229
54.	Джуринський П.Б., Ковальова Т.М., Власова В.О., Берекет А.В., Мельник В.В. ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДО ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ ШКОЛЯРІВ	232
55.	Долженко М.В. ВИХОВАННЯ СВІТОГЛЯДНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ЗАСОБАМИ ВИВЧЕННЯ КУЛЬТУРНО-ЕТНІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ АНГЛІЙСЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ	235

56.	Кашина Г.С., Мужановська М.М., Кужельюк Т.М. ІНФОРМАТИЗАЦІЯ ОСВІТИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ	238
57.	Корицька А.В. МЕНТАЛЬНІСТЬ ТА МЕНТАЛІТЕТ У СУЧАСНОМУ НАУКОВОМУ ДИСКУСІ	242
58.	Красницька О.В. ТЕХНІКИ ТА МЕТОДИ ПОДОЛАННЯ ХВИЛЮВАННЯ В ПУБЛІЧНОМУ ВИСТУПІ	245
59.	Лук'янченко І.О., Геркєрова О.М. ФОРМУВАННЯ ТРАНСВЕРСАЛЬНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ЗДОБУВАЧІВ У ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ЯК ФАХУ У ВИШІ	249
60.	Лягіна І.А. ЗМІСТ НАВЧАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ФРАНЦУЗЬКОГО ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ НА ЗАСАДАХ МІЖПРЕДМЕТНИХ ЗВ'ЯЗКІВ	255
61.	Максимюк М.В. ВИКОРИСТАННЯ КОМУНІКАТИВНО-СПРЯМОВАНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ У ВНЗ	259
62.	Пилипенко Г., Шинкевич М. ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ ТРИВОЖНОСТІ В ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ	261
63.	Побережна К.О., Сокаль М.А. РЕАЛІЗАЦІЯ ПІДХОДІВ ДО ОПРАЦЮВАННЯ ЛЕКСИЧНОЇ СИНОНІМІЇ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ	266
64.	Потюк С.В. ІГРОТЕРАПІЯ У РОБОТІ З ДІТЬМИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ	272
65.	Пугач М.М., Герасимова О.В., Процюк Л.О. КЕЙС-МЕТОД ЯК ПЕДАГОГІЧНА ТЕХНОЛОГІЯ У НАВЧАННІ МАЙБУТНІХ ЛІКАРІВ	275

66.	Распутіна А.Ю., Бойко С.П. ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ «Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ» В СПЕЦІАЛЬНІЙ ШКОЛІ ДЛЯ ДІТЕЙ З ООП	277
67.	Ремезова Н.М., Смірнова М.С. ПСИХОЛОГІЯ МУЗИЧНИХ ЗДІБНОСТЕЙ: СУТНІСТЬ І СТРУКТУРА	281
68.	Фоміна Л.В., Фоміна Н.С., Гриценко А.С., Романюк Н.В. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ КОМУНІКАЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ	288
69.	Яремчук Я.Л. ДЖАЗОВА ІМПРОВІЗАЦІЯ В ПРОФЕСІЙНІ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНЬОГО ВИКЛАДАЧА БАЯНА-АКОРДЕОНА.	292
PHILOLOGICAL SCIENCES		
70.	Smirnova Y. ODOURS AND THEIR VERBAL EXPRESSION IN HEMINGWAY'S FICTION IN THE ORIGINAL AND TRANSLATED RUSSIAN TEXT	295
71.	Tkach A. SPEECH CULTURE OF THE PHARMACIST	301
72.	Гаценко А.А., Романюк Т.С., Буковська Н.Г. ГРАМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ МІЖНАРОДНИХ КОНТРАКТІВ І ДОГОВОРІВ	304
73.	Долженко М.В. ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ «ДІЛОВА ІНОЗЕМНА МОВА (АНГЛІЙСЬКА)»	308
74.	Кулик О. ГЕНДЕРНА АСИМЕТРІЯ В ПІДРУЧНИКАХ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ: ПОШУКИ ГАРМОНІЇ	311
75.	Левченко Т.М. НОВІ ВИЯВИ ТЕМАТИЧНИХ ГРУП ЖАРГОНІЗМІВ У МОВІ СУЧАСНИХ МАСМЕДІА	315

76.	Любецкая В.В. ТЕОРИЯ ОБРАЗНОСТИ А. А. ПОТЕБНИ И «ЭЙДОСНЫЙ» ТЕОРЕТИКО-ЛИТЕРАТУРНЫЙ ДИСКУРС	317
77.	Покотілова А.С. МОВЧАННЯ ЯК ЛІНГВОПРАГМАТИЧНИЙ ФЕНОМЕН	320
78.	Сураган А., Ағалиева Н.Б. АҢЫЗ ӘНГІМЕЛЕРДІҢ ТІЛДІК ЕРЕКШЕЛІГІ	323
79.	Шовкович О.М. СЛОВОТВІРНІ ТИПИ ІМЕННИКІВ У СУЧАСНІЙ СЛОВАЦЬКІЙ МОВІ ПРИ АБРЕВІАЦІЇ ТА КОНВЕРСІЇ	328
PSYCHOLOGICAL SCIENCES		
80.	Slonchenko E., Koromysel M. PSYCHOLOGICAL CONTENT OF PATRIOTISM IN MODERN SOCIETY OF UKRAINE AND THE WORLD	331
81.	Дембіцька В. ВПЛИВ ЕМОЦІЙНО-ПОЧУТТЄВОЇ СФЕРИ НА РОЗВИТОК ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ТА МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ	334
82.	Подольян Л.М. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ ПСИХОСОМАТИКИ У СУЧАСНИХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ	338
TECHNICAL SCIENCES		
83.	Volovchuk V. THE FEATURES OF APPLICATION OF RISC-V IN DEVELOPING VECTOR PROCESSORS FOR THE SPACE INDUSTRY	341
85.	Конущкин С.В., Сергиенко К.В., Баикин А.С. ИССЛЕДОВАНИЕ ВЛИЯНИЯ ЗАКАЛКИ НА МЕХАНИЧЕСКИЕ СВОЙСТВА ТОНКОЙ ПРОВОЛОКИ ИЗ СПЛАВА ТІ-20NB-5ТА (АТ. %)	345
85.	Конущкин С.В., Сергиенко К.В., Баикин А.С. ИССЛЕДОВАНИЕ ВЛИЯНИЯ ЗАКАЛКИ НА СТРУКТУРУ ПРОВОЛОКИ ИЗ СПЛАВА ТІ-20NB-5ТА (АТ. %)	349

86.	Павлов В.Д., Бабак І.М. ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ СХЕМИ ЗАМКНУТОГО ПРОСТОРУ У СИСТЕМАХ ВНУТРІШНЬОЇ НАВІГАЦІЇ	353
TOURISM		
87.	Зінченко В.А., Руденко Г.І. ЯКІСТЬ ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ (ЯК ФАКТОР ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ	357
88.	Олейник В.Д., Артемьева А.А. ТЕМНЫЙ ТУРИЗМ	365
89.	Тараненко Г.Г. ФІЛОСОФІЯ СУЧАСНОГО ТУРИЗМУ У СИСТЕМІ СВІТОГЛЯДНИХ ОРІЄНТИРІВ ТА АКсіОЛОГІЧНИХ ІМПЕРАТИВІВ ОСОБИСТОСТІ	368
VETERINARY SCIENCES		
90.	Грищенко В.А. КЛІНІЧНИЙ ЕФЕКТ ФОСФОЛІПІДОВМІСНИХ ПРЕПАРАТИВ ЗА ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ ГАСТРОЕНТЕРОПАТОЛОГІЇ В ЛАБОРАТОРНИХ МИШЕЙ	375
91.	Чекан О.М., Тутук В.І. ЕтіОПАТОГЕНЕТИЧНА ТЕРАПІЯ КОРІВ, ХВОРИХ НА ГОСТРИЙ ГНІЙНО-КАТАРАЛЬНИЙ ЕНДОМЕТРИТ	378

PRODUCTIVITY OF GRASS MIXTURES DEPENDING ON THEIR COMPOSITION

Dudar Ivan

Candidate of Agricultural Sciences, docent

Ohorodnyk Natalia

Doctor of Veterinary sciences, Senior Research Fellow

Pavkovych Serhiy

Candidate of Agricultural Sciences, docent

Bahay Taras

Candidate of Agricultural Sciences, docent

Korpita Hanna

Candidate of Agricultural Sciences, docent,
Lviv National Agrarian University, Ukraine

An important role in increasing the productivity of forage lands and prolonging the productive longevity of meadow grasslands belongs to the correct selection of grasses that can coexist without displacing each other [4, 5]. It is important that legumes have a high yield of grass, and cereals form a strong turf, do not show depression.

In plant phytocenoses, the relationships between species are regulated by adaptation to the amplitude of changes in growth conditions.

Due to irrational care of the grassland, valuable fodder crops fall out of it, and their place is taken by unsown grasses, which significantly reduces the productivity of onions and the nutritional value of fodder.

The botanical composition of grasses depends on many factors and affects its productivity [1, 2, 3].

The aim of our research is to select perennial legumes and cereals for the formation of optimal meadow grasslands for haymaking.

The soil of the experimental site is sod-podzolic.

The humus content in the arable layer (according to Tyurin) is 1.8%. Ph salt - 5.6.

The scheme of the experiment included the following herbal mixtures: 1. *Medicago sativa* + *Phleum pratense* (control); 2. *Medicago sativa* + *Festuca pratensis*; 3. *Medicago sativa* + *Bromopsis inermis*.

We studied the botanical composition of various herbaceous grasses (Fig. 1).

It was found that herbal mixtures significantly affected the botanical structure. In grassland *Medicago sativa* occupied from 24.7 to 43.5%. It was least in a pair of grass mixture with *Phleum pratense* (24.7%). The percentage of *Medicago sativa* is much higher when sowing it with *Festuca pratensis* and *Bromopsis inermis* (32.6% and 43.5%).

AGRICULTURAL SCIENCES
TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF PRACTICE AND SCIENCE

Cereals accounted for a larger share of grass mixtures (54.2% - 73.3%) compared to *Medicago sativa*. The lowest number of cereal grasses was for sowing *Medicago sativa* with *Phleum pratense* (54.2%).

It is believed that grassland most fully meets the needs of livestock, when it contains not only cereals and legumes, but also edible grasses. It has been found that 15% of weeds do not impair the quality of feed, and more of them can displace valuable cereals and legumes.

Among the most common herbs were *Thlaspi arvense*, *Capsella bursa-pastoris*.

The number of herbs varied from 2.0 to 2.3%. Thus, in the botanical composition of *Medicago sativa* and *Phleum pratense* and also in *Medicago sativa* and *Festuca pratensis* grass mixture, the share of herbs was 2.0%, and in the experimental version, with the use of *Medicago sativa* and *Bromopsis inermis*, their share increased slightly and was 2.3%.

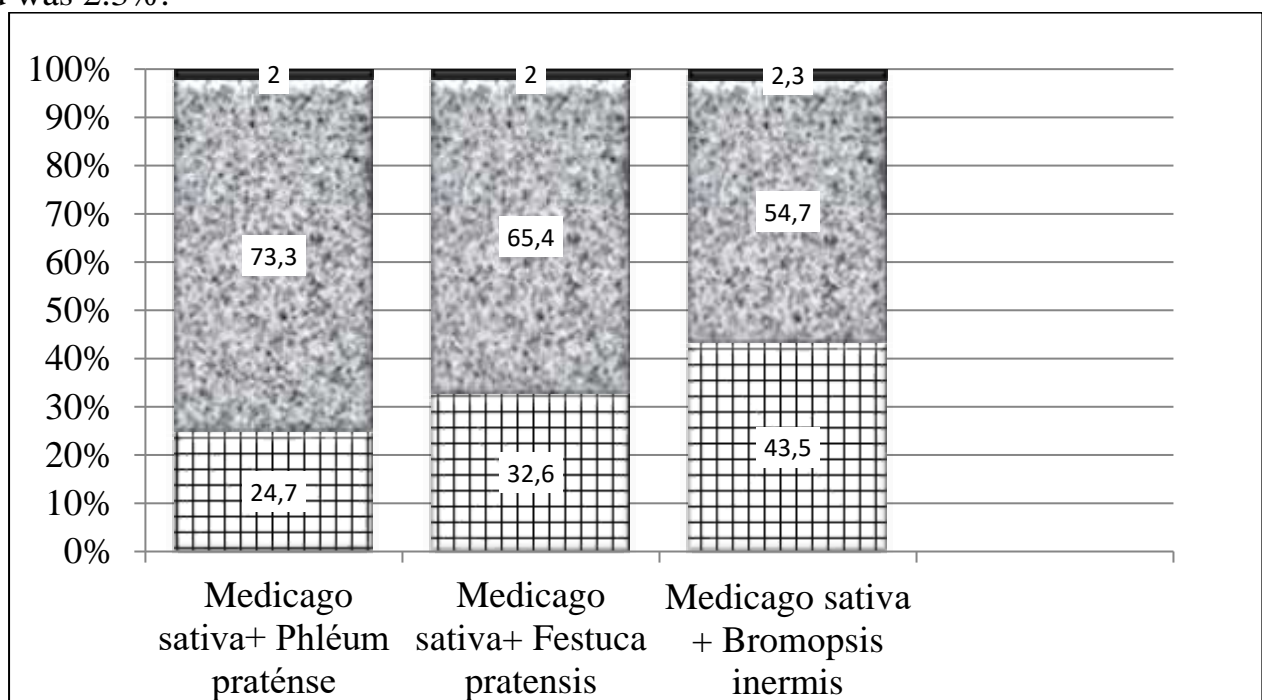


Figure 1 - Botanical composition of grasses depending on the composition of the grass mixture, the average for 2020-2021.

Therefore, the botanical composition of the herb depends on the composition of the herb mixture. All variants of the experiment revealed a low content of different herbs and a high proportion of sown grasses, which in turn increases the nutritional value of both green and air-dry feed mass.

The results of our research indicate that the collection of feed units and digestible protein depends on the components of grassland (Fig. 2).

The lowest collection of fodder units (44.6 c / ha) was observed in the first version of the experiment (*Medicago sativa* + *Phleum pratense*). In the second variant, where a mixture of *Medicago sativa* and *Festuca pratensis* was grown, the collection of fodder units increased to 46.4 c / ha. Most fodder units were collected for sowing grass mixtures in *Medicago sativa* + *Bromopsis inermis* (50.9 c / ha).

AGRICULTURAL SCIENCES
TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF PRACTICE AND SCIENCE

The highest yield of digestible protein per unit area was in the grass mixture from *Medicago sativa* and *Bromopsis inermis* (7.3 c / ha), and the lowest - in the control (6.4 c / ha).

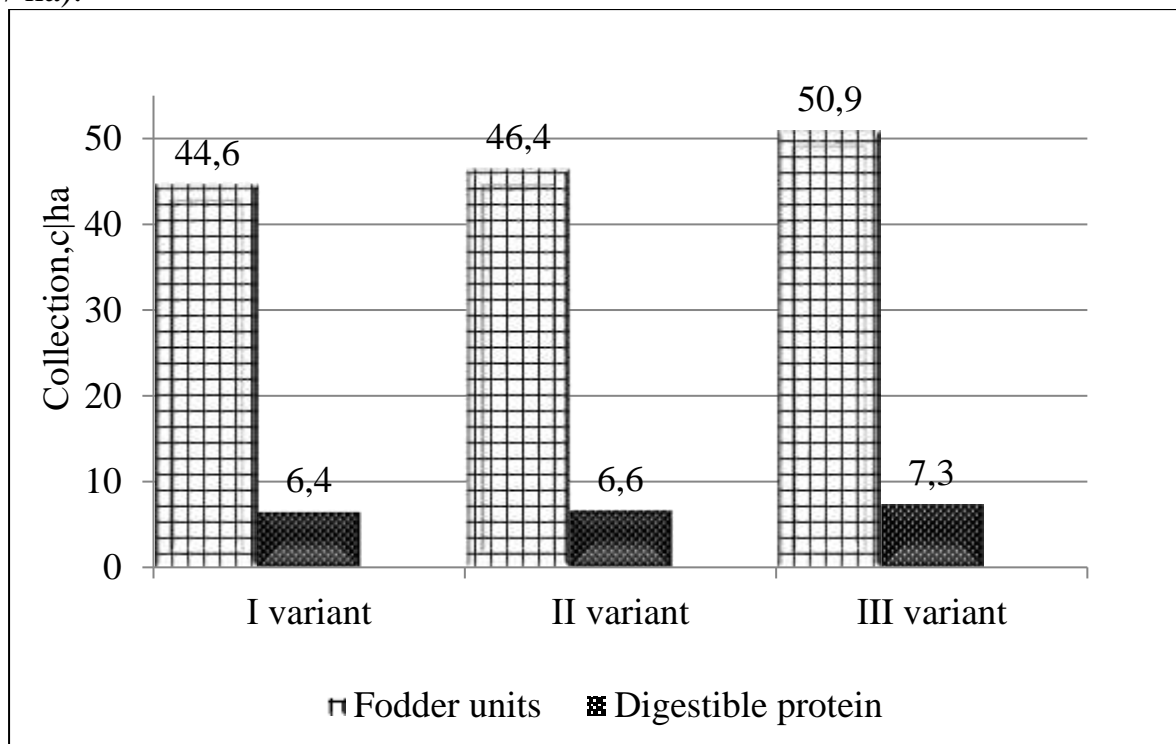


Figure 2 - Collection of feed units and digestible protein depending on the composition of the grass mixture, the average for 2020-2021.

Thus, there is a corresponding relationship between the composition of the grass and the productivity of the grass mixture. Changing one of the components of grass affects the yield of feed units and digestible protein per unit area.

References

1. Agroecobiological bases of creation and use of meadow phytocenoses. M.T. Yarmolyuk and others. Lviv, 2013. 304 p.
2. Botanical composition of grass depending on tillage and fertilize. Ya. I. Mashchak et al. Foothill and mountain agriculture and animal husbandry. 2010. Vip. 52 (I). P. 70-79.
3. Kurgak V.H., Tovstoshkur V.M. Dynamics of botanical composition of grasslands on the land of the Left Bank Forest-Steppe. Agriculture. 2010. Vip. 82. p. 119-129.
4. Olifirovych V.O. Productivity of perennial agrophytocenoses depending on the composition of grass mixtures and the mode of their use. Bulletin of Agricultural Science. 2018. № 3. P. 13-17.
5. Yarmolenko O.V. Productivity of alfalfa-cereal grass mixtures depending on the species composition of components and the level of mineral fertilizers in the conditions of the Right Bank Forest-Steppe of Ukraine: author's ref. dis. for the degree of Cand. of Agricultural Sciences. Vinnytsia, 2008. 21 p.

CORRECTION OF FREE RADICAL OXIDATION PROCESSES IN OSTRICH ORGANISM USING BIOGENIC STIMULANTS

Polishchuk Vitalii

Ph.D. in Agricultural Sciences, Associate Professor
Bila Tserkva National Agrarian University

Polishchuk Svitlana

Ph.D. in Agricultural Sciences, Associate Professor
Bila Tserkva National Agrarian University

Ponomarenko Nataliia

Ph.D. in Agricultural Sciences, Associate Professor
Bila Tserkva National Agrarian University

Rol Nataliia

Ph.D. in Agricultural Sciences, Assistant
Bila Tserkva National Agrarian University

Ukraine is one of the ten major exporters of agricultural products to the European Union. Given the accelerated transformation of the world economy, it is possible to expand the range of traditional agricultural products. The ever-increasing impact of livestock farming on the environment requires dramatic changes in the demand for meat products and alternative production systems. Ostrich farming is one of the most profitable industries in agribusiness. A wide range of ostrich products: meat, by-products, eggs, skin, feathers, have found application in different spheres of the national economy [1]. However, this type of poultry farming can be effective only if optimal feeding and housing conditions are ensured. Against the background of violations of the conditions of maintenance, feeding, transportation and other factors in the body of birds activated the processes of free-radical oxidation of lipids [2]. The use of biogenic stimulants normalizes the metabolic processes and increases the resistance of the body to the effects of endo- and exogenous factors [3].

The aim of the work was to study the effect of biogenic stimulants on indicators of lipid peroxidation (LPO) and functioning of antioxidant protection system in organism of ostriches.

Blood serum of 24-month-old ostriches (beginning of the period of oviposition) was the material for the study. Two groups were formed according to the principle of paired peers, five animals in each group. The first group was a control one (saline was injected intramuscularly); the second group was an experimental one, a biogenic preparation obtained from thymus tissues was injected. The preparation was injected

with an interval between injections of 14 days at a dose of 0.01 cm³ per 1 kg of body weight.

Intensity of LPO was determined by the content of diene conjugates, lipid hydroperoxide and TBA-active products according to the conventional methods. Functioning of antioxidant system was estimated by activity of enzymes: superoxide dismutase, catalase and ceruloplasmin content. The results were processed statistically using Student's t-criterion [4,5].

According to the results of studies, there was a decrease in the number of primary and secondary LPO products in the blood serum of ostrich experimental group, indicating a decrease in the intensity of free radical processes.

The content of TBA-active products in ostriches of experimental group was lower compared to the control group, also there was a 23.6% decrease in hydroperoxides. After the second drug administration, their amount in the blood serum of the 2nd group decreased by 27,6%. We also recorded a significant decrease in the content of active new conjugates in the blood serum of birds of the experimental group after a single injection of the drug «KAFI». At the same time, we observed an increase in the level of superoxide dismutase activity, which is 17.1 % higher than the control. Administration of the preparation increased the activity of catalase in the blood serum of ostriches in group 2 by 21.7%; in turn, repeated administration of the preparation caused the increase in the activity of catalase by 28.2% compared with the control. The content of ceruloplasmin increases, thus, when administering the thymus preparation, there is a tendency to the increase of its content (by 17,5% when administered once, and by 18,3% when administered twice) in the blood serum of the birds under study.

The results obtained testify to the stimulating effect of the biogenic stimulant on the antioxidant defense system. Thymus polypeptides included in the preparation, interacting with reactive oxygen species, intercept an unpaired electron [6]. As a result of the inclusion of these substances in the metabolic processes of active Oxygen, the biological activity of antioxidant defense enzymes is largely conditioned [7].

The use of biostimulant helps to increase the adaptive capacity of the organism in conditions of industrial ostrich breeding [8].

In particular, a decrease in the amount of primary and secondary LPO products (lipid hydroperoxides, TBA-active products and diene conjugates) is observed in the blood serum of birds of experimental groups. Also under the action of the thymus drug a significant increase in the activity of catalase and increase in ceruloplasmin in the blood was noted. Such changes are probably caused by the presence of polypeptides that can intercept electrons when interacting with reactive oxygen species.

References:

1. Horbańczuk, O. K., Józwik, A., Wyrwisz, J., Marchewka, J., Atanasov, A. G., & Wierzbicka, A. (2021). The Activity of Chosen Antioxidant Enzymes in Ostrich Meat in Relation to the Type of Packaging and Storage Time in Refrigeration. *Biomolecules*, 11(9), 1338.

2. Polishchuk, V. M., Tsekhmistrenko, S. I., Polishchuk, S. A., Ponomarenko, N. V., Rol, N. V., Cherniuk, S. V., ... & Fedoruk, N. M. (2020). Age-related characteristics of lipid peroxidation and antioxidant defense system of ostriches (*Struthio camelus domesticus*). *Ukrainian Journal of Ecology*, 10(1). P. 168-174.

3. Polishchuk, V. N., Tsekhmistrenko, S. I., & Polishchuk, S. A. (2020). Some biochemical indicators of lipid metabolism in the meat and yolk of black African ostrich eggs. . *Current trends in the development of science and practice. Abstracts of XXI th international scientific and practical conference 2020 p.*, Haifa, Israel. P. 203-205. DOI:10.46299/ISG.2020.XXI.

4. Polishchuk V.M., Polishchuk S.A., Ponomarenko N.V. (2021). *In vivo* dynamics of lipid composition of ostrich blood. *Modern development of breeding technologies. Innovative approaches in food technology: Mater. international scientific-expert conference.* p. 8-10.

5. Weng, C., Deng, Z. Y., Zhang, N., Zou, Q., Fan, Y. W., Liu, R., . & Li. (2020). Lipid profiles of Chinese soft-shell turtle eggs (*Pelodiscus sinensis*). *Journal of Food Composition and Analysis*. P. 94103627.

6. Rol, N., Tsekhmistrenko, S., Vovkohon, A., Polishchuk, V., Polishchuk, S., Ponomarenko, N., & Fedorchenko, M. (2020). Peroxidation processes in the rabbit organism during postnatal ontogenesis. *Innovative technologies of production and processing of animal products. Journal of the Bila Tserkva National Agrarian University*, 1. C. 63-68.

7. Tsekhmistrenko, S. I., Bityutskyy, V. S., Tsekhmistrenko, O. S., Polishchuk, V. M., Polishchuk, S. A., Ponomarenko, N. V., ... & Spivak, M. Y. (2018). Enzyme-like activity of nanomaterials. *Regulatory Mechanisms in Biosystems*, 9(3). P. 469–476.

8. Burlaka, A., Tsybulin, A., Sidorik, E., Lukin, S., Polishuk, V., Tsehmistrenko, S., & Yakymenko, I. (2013). Overproduction of free radical species in embryonal cells exposed to low intensity radiofrequency radiation. *Experimental oncology*, 35(3), 219-225. 10.1111/asj.13148.

ЕФЕКТИВНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЇ АБК ПРИ ВИРОЩУВАННІ ПШЕНИЦІ ОЗИМОЇ

Леонтьук Ірина Борисівна

кандидат сільськогосподарських наук, доцент
Уманський національний університет садівництва

Україна володіє найкращими у світі ґрунтовокліматичними та природними умовами для одержання високоякісного зерна сильних і цінних пшениць. Одним з найефективніших та швидкодіючих чинників підвищення врожайності культури пшениці озимої та покращення якості її зерна є створення оптимального фону живлення для рослин [1].

Пшениця озима є головною продовольчою культурою держави. Її посівні площі перевищують 50% від загальної площі, відведеної саме під зернові культури, а зерно пшениці озимої забезпечує більше половини виробництва зерна. При цьому частка продовольчого зерна (третього та четвертого класів) у загальному обсязі коливається в межах від 55 до 70% [2].

В останні роки як у світі, а також в Україні зокрема, намітилась тенденція до зниження витрат на вирощування сільськогосподарських культур, у тому числі й пшениці озимої. У зв'язку з цим виникає необхідність розробки наукових принципів оптимізації агротехнічних заходів вирощування пшениці озимої саме за сучасними інтенсивними технологіями з метою підвищення продуктивності агрофітоценозів та забезпечення сталого виробництва зерна у різні за метеорологічними умовами роки [3, 4].

Останнім часом усе більше уваги приділяється підвищенню врожайності сільськогосподарських культур за рахунок покращення умов їх росту і розвитку застосуванням позакореневого внесення комплексних мікродобрив. Доведено, що мікродобрива є необхідними компонентами комплексного застосування засобів хімізації – матеріальної основи кількості та якості рослинницької продукції.

Мікроелементи покращують поглинання основних елементів живлення із ґрунту та внесених макроелементів (NPK), посилюють метаболічні процеси всередині рослини і, як наслідок, – виробничий потенціал сільськогосподарських культур. Застосування мікродобрив у рослинництві є невід'ємною складовою сучасних агротехнологій, оскільки вони є важливими компонентами в системі збалансованого живлення рослин [5].

На сьогодні розроблено ефективний комплексний підхід – агротехнологія застосування – АгроБіоКомплексних препаратів - АБК, точніше набір препаратів, комплексу для живлення і захисту с.-г. культур на всіх її етапах росту і розвитку, точніше – елементи АгроБіоКомплексної технології.

АБК – це те, що природа створювала мільярди років, відібрано і відселекціоновано вченими за останні десятки років в препарати живих організмів, які здатні накопичувати і допомагати рослинам додатково отримати і великий спектр макро- і мікроелементів, і багато-багато інших корисних для

рослин речовин, навіть антибіотики для придушення вірусів і отримувати більш високі показники кількості і якості врожаю з більшою гарантованістю його отримання в стресових умовах по порівнянням з умовами без такої підтримки. До складу АБК входить більше 40 препаратів, зокрема, добрива, біогенні макро-, мікро- та ультра елементи, Біокомплекс (азотфіксатори, зокрема, інокулянти для бобових), фосформобілізатори, антагоністи патогенних мікроорганізмів, регулятори росту (фітогормони, амінокислоти), біоприлипач (склеювач) та інші компоненти [6].

Відповідно до результатів проведених нами доведено, що застосування технології АБК є ефективним заходом підвищення продуктивності пшениці озимої. Зокрема, польовими дослідженнями встановлено, що застосування технології АБК, за одноразової обробки рослин, забезпечує істотне підвищення урожайності пшениці озимої відносно контролю на 1,61 т/га (або 37,8 %).

За триразової обробки рослин спостерігається тенденція до зростання досліджуваного показника, що забезпечує збір врожаю зерна пшениці озимої на рівні – 5,87 т/га.

Використання технології АБК сумісно з мікродобривом Аватар Бар'єр, за триразової обробки рослин, забезпечило максимальний збір врожаю зерна пшениці озимої – 5,93 т/га, що на 1,82 та 42,8% перевищило ефективність контролю.

Таким чином, приріст врожаю від позакореневих обробок препаратами технології АБК окремо, так і в комплексі з мікродобривом Аватар Бар'єр є важливим показником ефективності впливу на рослини пшениці озимої для отримання екологічно безпечних, високих урожаїв.

Дослідженнями підтверджено, що застосування технології АБК позитивно впливали на структуру врожаю пшениці озимої.

Аналіз структури врожаю пшениці озимої показав, що за обробки рослин препаратами технології АБК відбувалось підвищення маси 1000 зерен порівняно з контролем на 7,5 г, а збільшення кількості обробок до 3, сприяло зростанню цього показника до 8,2 г (контроль – 48,1 г).

Найефективнішим щодо покращення структури врожаю пшениці озимої було застосування технології АБК сумісно з мікродобривом Аватар Бар'єр, яке за триразової обробки рослин, гарантувало приріст маси 1000 зерен на рівні 57,9 г.

Таким чином, застосування технології АБК на фоні контролю дозволяє додатково підвищити урожайність пшениці озимої, особливо за комплексного застосування з мікродобривом Аватар Бар'єр, на 36,9–41,7 %, а також покращити структуру отриманого врожаю, що проявляється у збільшенні маси 1000 насінин.

Список літератури.

1. Грицаєнко З.М., Грицаєнко А.О., Карпенко В.П., Леонтюк І.Б. Гербіциди і продуктивність сільськогосподарських культур. – Умань. – 2005. – 685 с.
2. Степаненко Т. На пшеничному полі. Пропозиція. 2004. № 10. С. 33–34.
3. Лихочвор В. В. Агробіологічні основи формування врожаю озимої пшениці в умовах Західного Лісостепу України: автореф. дис... на здобуття наук. ступеня д-ра с.-г. наук: спец. 06.01.09. "Рослинництво". К.: Ін-т землеробства УААН, 2004. 42 с.

AGRICULTURAL SCIENCES
TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF PRACTICE AND SCIENCE

4. Оверченко Б. Особливості ранньовесняного підживлення озимої пшениці. Пропозиція. 2002. № 2. С. 31–32.
5. Рекомендації із застосування регуляторів росту рослин при вирощуванні озимої пшениці // Високі технології – кожному господарю! – 2002. №19. – С.46 – 47.
6. Притуляк В.П., Леонтюк І.Б., Крамарьов С.М. Ключ до гарантованого високих врожаїв – АгроБіоКомплексна (АБК) технологія з ефективним стартовим добривом. АграрНик. 2019. №15. С.44.

ІННОВАЦІЙНО-КОМПЛЕКСНИЙ ПІДХІД У ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ АУДІОВІЗУАЛЬНОЇ СФЕРИ

Коваленко Юлія Борисівна

кандидат мистецтвознавства, доцент
доцент кафедри телерепортерської майстерності
Харківська державна академія культури
м. Харків, Україна

Логінова Тетяна Олександрівна

заслужений працівник культури України
завідувач кафедри телерепортерської майстерності
Харківська державна академія культури
м. Харків, Україна

Роль інноваційного начання на всіх рівнях сучасного освітнього процесу будь-якої галузі важко переоцінити. Ринкові умови стимулюють постійні пошуки нових методів та підходів до підготовки фахівців, здатних конкурувати в науці й виробництві на тлі стрімкого розвитку технологій та новітніх професійних вимог щодо «готовності особистості до динамічних змін у соціумі за рахунок розвитку здібностей до творчості, різноманітних форм мислення, а також здатності до співробітництва з іншими людьми» [1-74]. Іншими словами, своєрідним викликом часу стають нові компетенції фахівців щодо комунікативних навичок командної роботи, здатності генерувати нові ідеї та мислити креативно, швидко пристосовуватися до нових умов відповідно до технологічних новацій. У галузі аудіовізуальної професійної освіти ці компетенції набувають особливої актуальності через техногенність цього виду мистецтва, його колективний характер та залежність від науково-технічного прогресу. Отже пошуки інновацій у підходах до підготовки фахівців продиктовані самим предметом навчання.

Щодо інновацій у сфері креативної освіти, то вони зумовлені специфікою самої галузі людської діяльності, пов'язаної з безпосереднім домінуванням евристичної складової. Будь який справжній твір мистецтва унікальний за походженням, а тому містить певні інноваційні елементи. Не випадково від самого початку мистецька освіта була спрямована на виховання інноваційних здібностей та генеративних можливостей. Такий підхід передбачає орієнтацію на індивідуальні схильності студента, його особистість, відповідно до яких вишиковують персональну траєкторію навчання.

Інноваційну освітню діяльність зазвичай протиставляють традиційній, спрямованій на «збереження і відтворення культури», вирізняючи першу альтернативними методами, орієнтацією на «новаторські зміни в культурі, соціальному середовищі» [2-29]. Певні відмінності є у ролях учасників навчального процесу, коли при інноваційному підході «трансляційна функція викладача змінюється на керівництво навчальною діяльністю студентів й організацію освітньо-наукового середовища» [3-7]. Відповідно, функція суб'єкта

навчання стає більш активною, перетворюючись від слухацько-ретрансляційної, репродуктивно-виконавської на творчо-виробничу, продуктивно-винахідницьку. Натомість викладач, у першу чергу, створює сприятливі умови для самостійного розвитку студента відповідно до його особистих можливостей. На зміну авторитарній моделі спілкування між суб'єктами навчання приходить демократична партнерська модель, при якій відбувається взаємозбагачення ідеями та новітньою інформацією, стимулюється інноваційність у спільній роботі над проєктами та у методології й процесі навчання.

Необхідними передумовами ефективної освітньої діяльності є застосування інтегративних принципів, котрі сприяють цілісності та гармонійній рівновазі здобутих професійних навичок. Під ними розуміють «дидактичні системи, що забезпечують інтеграцію міжпредметних знань і вмінь, різноманітних видів діяльності на рівні інтегрованих курсів (у т. ч. електронних)» [4-28]. У відповідності до сьогодення та сучасних умов освітньої діяльності під час пандемії необхідно запроваджувати сучасні форми та формати проведення навчальних занять з використанням дистанційних технологій. Особливо сприятливо це для аудіовізуальної освіти, оскільки аудіовізуальне мистецтво належить до техногенних видів творчості. Інакше кажучи, навчальний процес необхідно будувати, поєднуючи академічні дисципліни з професійно орієнтованими курсами за вибором, які інтегрують отримані теоретичні знання у практичну складову та відбиваються у проєктній діяльності.

Поряд з аудиторним навчанням, великого значення набуває позааудиторна творча робота, що здійснюється на базі творчо-виробничих проєктних структур. Сучасні освітні й науково-дослідницькі центри прес- та медіацентри зосереджують у собі інноваційні процеси аудіовізуальної освіти та сприяють засвоєнню студентами практично-інноваційної складової навчання. При цьому, не менш важливим напрямком є конкурсно-фестивальна діяльність, котра сприяє формуванню конкурентноздатних здібностей здобувачів в умовах сучасного ринку креативних індустрій. За допомогою фестивальних проєктів здійснюється «формування конкурентних умов у процесі навчання» [5-19]. Саме такі заходи взаємообміну ідеями та новаціями сприяють інтеграції професійних компетенцій, здобутих на окремих навчальних курсах, реалізуючи комплексний інноваційний підхід в освіті.

Активності позиції здобувача освіти сприяє застосування інтерактивних форм навчання, серед яких окреме місце посідають тренінги, воркшопи, коворкінги. Означені формати передбачають «сукупність практичних вправ з моделювання реальних або вигаданих виробничих, суспільних або побутових ситуацій» [6-19]. Хронологічна обмеженість заходу дозволяє побачити результат значно швидше, ніж на розгорнутих у семестрі курсах, проте зумовлює мінімалізацію завдань. Серед інших інноваційних форматів навчання слід відзначити інтерактивні онлайн-курси, електронні посібники та освітні веб-сайти викладача. Загальною ознакою їхньої інноваційності буде відхід від суто інформаційних та репродуктивних форм у бік проблемно-пошукових та індивідуально-диференційованих.

Таким чином, інноваційно-комплексний підхід в аудіовізуальній освіті є необхідною умовою якісної підготовки фахівців у відповідності до сучасних вимог «формування інтегровані професійні якості, а саме – професійне мислення» [7-13]. Застосування інтегративних методів навчання єднає теорію з практикою, чим підвищує ефективність навчання та придатність здобутих професійних навичок до їхньої реалізації в сучасних умовах аудіовізуального виробництва.

Література:

1. Снісаренко О., Ануфрієва О. Інноваційний підхід у підготовці здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії // Післядипломна освіта. Київ: УМО, 2018. №2. С. 74-85.
2. Медведовська Т. П. Впровадження інноваційно-орієнтованого підходу у професійну підготовку фахівців // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 16: Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики. 2014. Вип. 22. С. 29-31. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_016_2014_22_8
3. Гаращук О. В. Інноваційний підхід до підготовки кадрів у контексті забезпечення їх конкурентоздатності // Міжнародний науковий вісник. Ужгород: ДВНЗ"УжНУ", 2015. Спецвип. 1 (10), С. 228-244.
4. Бистрова Ю. В. Інноваційні методи навчання у вищій школі України // Право та інноваційне суспільство. 2015. № 1. С. 27-33. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pric_2015_1_5
5. Золотаревська Л. І. Інноваційна перебудова вищої освіти та модернізація системи підготовки фахівців // Підготовка фахівців нової генерації — завдання вищої освіти. Тези науково-методичної конференції кафедр університету. Харків: УДНЗТ, 29-30 листопада 2017 р. С. 18-19.
6. Соболева С. В. Використання інноваційних технологій навчання при підготовці кваліфікованих робітників аграрного сектору. // Інноваційні технології при підготовці фахівців аграрного сектору: електронний зб. матеріалів Міжн. наук.-практ. інтернет-конференції, м. Біла Церква, 30 жовтня 2019 р. С. 15-22.
7. Лісневська А. Журналістська освіта: теоретичні підходи до формування професійного мислення телевізійних репортерів. // Неперервна професійна освіта: Теорія і практика (Серія: Педагогічні науки). Випуск 1-2 (46-47). 2016. С. 12-16. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NPO_2016_1-2_4

MASSACHUSETTS STATE TREE: THE STORY OF THE AMERICAN ELM

Lysenko Nikita

Student of Faculty of Natural and Geographical Education and Ecology
Dragomanov National Pedagogical University

Pet'ko Lyudmila

Candidate of Pedagogic Sciences, Associate Professor
Dragomanov National Pedagogical University

*...elm wands prefer owners with presence,
magical dexterity and a certain native dignity*
– Mr. Ollivander (J.K. Rowling "Harry Potter")

A large elm tree was growing on the commons in the early part of the 19th century and a legend started that Washington took his oath under its branches (Fig. 1). The myth was perpetuated by a fictitious "eye-witness" journal published in 1876. According to traditional American history books, Washington took command of a ragtag army under the elm (Fig. 3),



Fig. 1. Washington Elm, Cambridge, Massachusetts, c. 1915 a photo by A Macarthur.



Fig. 2. Our student project group: M. Lysenko, V. Novokhatska, and M. Rud (right).



inspiring the men to become a professional fighting machine... And nowhere is there any mention of an elm... While it can't be proved, it can't be disproved [17; 25]. The elm tree is popular in mythology around the world – symbolizing victory, man's achievement of goals, and more [13], see video [61].

Fig. 3. The elm tree under which G. Washington took command of the American Army on July 3, 1775.

BIOLOGICAL SCIENCES
TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF PRACTICE AND SCIENCE

That tree was toppled by a storm in 1923 (Fig. 4, 5, 6) and was subsequently cut into pieces by the City of Cambridge and was presented to "Prominent People". The plaque reads "A Piece of the Elm Tree Formerly Standing in Cambridge, Massachusetts Under Which George Washington took Command of the American Army, July 3, 1771. Presented by the City of Cambridge 1924" [40], Fig. 7.

The government of Cambridge had to rescue what remained from souvenir hunters eager to get their hands on a piece of the tree [18].

It was determined to make of them "an object lesson in patriotism for the whole country." To this end they were sawn into numerous fragments. A large piece of the main trunk was sent to the governor of each of the forty-eight states, and the section from which the rings were counted was polished and presented to the museum at Mt. Vernon. From the smaller branches were made a quantity of gavels [18].

The tree was cut up into approximately 1000 pieces the following year, and some pieces, including this one, were distributed as souvenirs. Descendant trees were also cultivated from living parts of the elm [74].



Fig. 4. Washington Elm Tree, Cambridge, Massachusetts.

The legend of what became known as "the Washington Elm" may have taken root because of other famous Revolutionary War-era trees. Boston's Liberty Tree was an elm tree where people hung their favorite effigies and met to conspire against King George. Eventually, places all over the new nation planted their own "liberty trees," and elms became

known for their Revolutionary War connotations [5].

Now about 65 years old, the grandson of the original elm is thriving (Fig. 8); its branches form a huge green canopy that spans about 40 yards between the two buildings. A plaque presented by the local chapter of Sons of

Fig. 7. A Piece of the Elm Tree (1924).



Fig. 5. Washington Elm Tree (1923).



Fig. 6. The diseased elm tree, 1923.



the American Revolution notes that it is a scion of "the tree under which Gen. George Washington first took command of the American Army" [17].

The tree is a genetically identical descendant from the famous Washington Elm in Cambridge, Massachusetts. The University Washington Botanic Garden's Washington Park Arboretum (Seattle) has another scion of the Washington Elm which will make a good candidate to take a cutting and create a new scion [18].

But according to the Cambridge Historical Commission, there is no proof that Washington ever took his army oath under an elm tree in Cambridge Commons.

By The Editors of Encyclopaedia Britannica (View Edit History), elm, (*genus Ulmus*), genus of about 35 species of forest and ornamental shade trees of the family *Ulmaceae*, native primarily to north temperate areas [13].

With his many years` experience of working as an aboriculturalist for Brighton & Hove City Council, Rob Greenland talks authoritatively about the importance of safeguarding the National Elm Collection in Brighton and shares his expertise in elm tree disease management (see video [81]).

The **American elm**, (*Ulmaceae Ulmus americana*) was adopted as Massachusetts official tree on March 21, 1941 to commemorate the fact that General George Washington took command of the Continental Army beneath one on Cambridge Common in 1775. It is a large tree, with gray flaky bark. When growing in the forest it often attains a height of 120 feet, but in the open it is wide-spreading and of lesser height. The leaves are oval, and dark green, turning to a clear yellow in the autumn. The American Elm, like most elms, has been severely afflicted by Elm Disease [29; 23, p. 33], see the video [14].



Fig. 8. A close-up shot of the split between two of the three major limbs of the George Washington Elm.



Fig. 9. A book made from the "Washington's Tree".



The American elm (*Ulmaceae Ulmus americana*) is the official Massachusetts state tree. The law designating the American elm (Fig. 10) as the official Massachusetts state tree is found in the General Laws of Massachusetts, Part 1, Title 1, Chapter 2, Section 8 [29].

Fig. 10. The American elm.

The **American elm**, (*Ulmaceae Ulmus americana*), was adopted as Massachusetts official tree on March 21, 1941 to commemorate the fact that General George Washington took command of the Continental Army beneath one on Cambridge Common in 1775. It is a large tree, with gray flaky bark. When growing in the forest it often attains a height of 120 feet, but in the open it is wide-spreading and of lesser height [29].

Ulmus americana, generally known as the **American elm** or, less commonly, as the **white elm** or **water elm**, is a species native to eastern North America, occurring from Nova Scotia west to Alberta and Montana, and south to Florida and central Texas. The American elm is an extremely hardy tree that can withstand winter temperatures as low as $-42\text{ }^{\circ}\text{C}$ ($-44\text{ }^{\circ}\text{F}$). Trees in areas unaffected by Dutch elm disease can live for several hundred years (see video [63]).

American elm (*Ulmaceae Ulmus americana*) is most notable for its susceptibility to the wilt fungus, *Ceratocystis ulmi*. Commonly called Dutch elm disease, this wilt has had a tragic impact on American elms. Scores of dead elms in the forests, shelterbelts, and urban areas are testimony to the seriousness of the disease. Because of it, American elms now comprise a smaller percentage of the large diameter trees in mixed forest stands than formerly. Nevertheless, the previously developed silvical concepts remain basically sound [17; 28], see video [59].



Fig. 11. American elm. Seeds.



Fig. 12. Seedlings.



Fig. 13. Leaves.

Fruit Type – **Winged samara** (Fig. 15), oval-globose and wafer-like in



Fig. 14. Flowers.



Fig. 15. Fruit Type.

BIOLOGICAL SCIENCES
TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF PRACTICE AND SCIENCE

appearance, notched. Fruit Color: Light-green, changing to tan. Growth Habit: Trunk divides into several erect arching limbs above, umbrella to vase-shaped [1].

Once a very popular and long-lived (300+ years) shade and street tree. The people like walking along American elms in Central Park of New York (Fig. 16). The Literary Walk, found at the southern end of the Mall, contains statues of such well-known literary figures as William Shakespeare, Sir Walter Scott, and Robert Burns among others [57], see video [58; 34; 72]. And Rows of American elm trees line a path south of the Lincoln Memorial Reflecting Pool on the National Mall in Washington, D.C. [52], see the video [26], Fig. 17.



Fig. 16. The Mall and Literary Walk in Central Park (New York, 2013).



Fig. 17. Rows of American elm trees line, Washington, D.C. (November 11, 2006).

American elm suffered a dramatic decline with the introduction of Dutch elm disease, a fungus spread by a bark beetle (Fig. 21). The wood of American elm is very hard and was a valuable timber tree used for lumber, furniture and veneer. The Indians (Fig. 18) once made canoes out of American elm trunks, and early settlers would steam the wood so it could be bent to make barrels and wheel hoops. It was also used for the rockers on rocking chairs. Today, the wood that can be found is used mainly for making furniture [12].

The Treaty Elm, Philadelphia, Pennsylvania. In what is now Penn Treaty Park, the founder of Pennsylvania, William Penn, is said to have entered into a treaty of peace in 1683 with the native Lenape Turtle Clan under a picturesque elm tree immortalized in a painting by Benjamin West. West made the tree, already a local landmark, famous by incorporating it into his painting after hearing legends (of unknown veracity) about the tree being the location of the treaty. No documentary evidence exists of any treaty Penn signed beneath a particular tree [68].



Fig. 18. Penn's Treaty with the Indians and Indians with treaty in 1683. (1771–1772).

BIOLOGICAL SCIENCES
TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF PRACTICE AND SCIENCE

American Elm can be distinguished from other elms (*Ulmus* spp.) by considering the following characteristics: 1) its samaras are ciliate along their margins, otherwise they are hairless, 2) the upper surface of its leaves is largely hairless with a smooth to slightly rough texture, 3) on each side of the central vein of a leaf, there are 0–3 lateral veins that become forked toward the leaf margin, 4) a cross-section of the bark on older trees reveals alternating light and dark layers, and 5) its terete twigs never have corky wings [2], see videos [22; 3].

American elm should be grown in full sun on well-drained, rich soil. Propagation is by seed (Fig. 11, 12) or cuttings. Young plants transplant easily [12].

Diseases: Many diseases may infect American Elm, including Dutch elm disease (Fig. 19, 20), phloem necrosis, bark beetles (Fig. 21), leaf spot diseases, and cankers (Fig. 22, American Elm is a host for *Ganoderma* butt rot (Fig. 23) [12].



Fig. 21. Bark Beetle.

Fig. 19. Dutch elm disease.

Fig. 20. Bark.



Fig. 23. Ganoderma butt rot.

Fig. 22. Elm yellows.

'Herbie' was the oldest and tallest elm in New England when cut down in 2010. Now, 1,500 clones are helping to preserve its legacy [8], Fig. 23.

Below given the scientific description of the American elm.

The first scientific description of the plant was written by the "father of botany" Karl Linnaeus in 1768.



Fig. 24. American elm 'Herbie', 2010.

Identification of the American Elm (*Ulmaceae Ulmus americana*)

Kingdom: Plantae – Plants.

Subkingdom: Tracheobionta - Vascular plants.

Superdivision: Spermatophyta - Seed plants.

Division: Magnoliophyta - Flowering plants.

Class: Magnoliopsida – Dicotyledons.

Subclass: Hamamelididae.

Order: Urticales.

Family: Ulmaceae - Elm family.

Genus: *Ulmus* L. – elm. (Fig. 25).

Species: *Ulmus americana* L. - American elm.

Common Names: American elm also known as white elm, water elm, soft elm, or Florida elm.

Plant Type: Deciduous and semi-deciduous trees

Size: 15 to 30 m

Width: 180 cm

Leaf: Alternate, 3 to 6 inches long, 1 to 3 inches wide; margin coarsely and sharply doubly serrate, base of leaf conspicuously inequilateral; upper surface glabrous or slightly scabrous, paler and downy beneath (Fig. 13, 22).

Flower type: Appears March to May before leaf buds open, drooping clusters in fascicles of 3 to 5, appearing before the leaves, small, hairy (Fig. 14, 26).

Flowers and Fruits Flower Type: Polygamo-monoecious, in fascicles of 3 or 4.

Flower Color: Greenish-red to brownish.

Fruit Type: Winged samara, oval-globose and wafer-like in appearance, notched.

Fruit Color: Light-green, changing to tan.

Bloom shape: High-centered.

Bloom Color: Red, Green

Flowering: Repeat Flowering

Bloom Size: Small

Fruit: Rounded samaras, 3/8 to 1/2 inch across, deeply notched at apex, hairless except for margin; appears April to May (Fig. 15).

Twig: Slender, glabrous, slightly zigzag, reddish-brown; buds over 1/4 inch long, reddish-brown with darker edged scales, often placed a little to one side of the twig (Fig. 27).

Bark: Dark, ashy-gray, flat-topped ridges separated by diamond-shaped fissures; outer bark when sectioned shows distinct, alternating, buff colored and reddish-brown patches. When young it is often quite spongy (Fig. 28).

Form: In the open, the trunk is usually divided into several large, ascending and arching limbs, ending in a maze of graceful drooping branchlets (Fig. 16, 25).

Life cycle: Perennial.

Sun Requirements: Full Sun [1; 12; 29; 48; 67].



Fig. 25. The elm trees in autumn.



Fig. 26. Flower.



Fig. 27. Twig with buds.



Fig. 28. Bark with brown patches.

Let's learn more about elm tree symbolism, spiritual meaning, and uses.

This sacred tree is associated with the cycle of life, death, and rebirth. The ancient Greeks believed that the first grove of elms was born around Orpheus (**video [50]**).



Fig. 29. Eurydice Tapestry Wall Hanging.

to tame wild animals, encourage trees to dance, move rocks, and even change the course of rivers. Euridice was an oak nymph in Greek mythology. One of the daughters of Apollo and wife of Orpheus, she stepped on a venomous snake on her wedding day and died instantly [37; 38], (Fig. 29), (the videos [32; 54; 55]).

Orpheus was the son of the Thracian river god and the muse Calliope. In some myth versions (like Pindar) he is the son of Apollo and Calliope. Known as a talented singer and musician, Orpheus owed his talent to his beloved Apollo who gifted him with a golden lyre with which it was possible

to tame wild animals,



Fig. 30. Orpheus and Eurydice by Jean-Baptiste-Camille Corot.

It should be emphasized There are at least 75 known operas offering various takes on the Orpheus myth: later in the 17th century, from Matthew Locke in England, Charpentier and Lully in France and Reinhard Keiser in Germany, then from Telemann, Benda and Haydn in the 1700s.

Orfeo ed Euridice (French: *Orphée et Eurydice*; English: *Orpheus and Eurydice*) is an opera composed by Christoph Wikibald Gluck (Fig. 32), based on the myth of Orpheus and set to

Fig. 32. Christoph Wikibald Gluck (1775).



Fig. 31. American elm tree in a park in Pittsfield, Massachusetts (August 2020).



a libretto by Ranieri de' Galzabigi. It belongs to the genre of *the azione teatrale*, meaning an opera on a mythological subject with choruses and dancing. The opera is the most popular of Gluck's works, and was one of the most influential on subsequent German operas [31], (see the videos [31; 15; 16]).

The elm tree (genus *Ulmus*) is prominent in Teutonic mythology, where it was said to have been given a soul by the god Odin, senses by Hoenir, and blood and warmth by Lodur, becoming Embla, the first woman. In Finno-Ugric mythology the elms were believed to be the mothers of the fire goddess Ut. In England the tree was associated with elves and sometimes known as "elven." At Lichfield, England, choristers of the cathedral used to deck the cathedral, close, and houses with elmboughs on Ascension Day.

It was believed that the falling of the leaves of an elm tree out of season predicted a murrain (disease) among cattle. The elm was also used to cure cattle disease by means of the "need fire," when two pieces of wood were rubbed together until they ignited and a bonfire was built, through the smoke of which the cattle were driven. The leaves were used medicinally as a poultice for swellings, and the inner bark of the tree was used for skin and venereal infections. The slippery elm (*U. fulva orrubra*), mixed with milk, is still used by herbalists as a demul-cent drink [13].

The elm tree serves as a symbol for those born from January 12th to the 24th, and also from July 15th to the 25th. This tree serves as a birth symbolism for nobility and open-mindedness...

Those born under the elm tree symbolism are elegant people, geared towards decoration and design. Natives to the elm symbol are considered gentle and refined.

The elm gives its natives the ability to plan in great detail, making them quite cautious, and even indecisive at times. This quality of the elm pushes its natives to work independently, not fairing so well to any kind of authority at work.

This tree makes those born under it honest, loyal, and generally loved by family, friends, and

associates (see the video [56]). If you are a native of the elm tree, tradition would recommend keeping three small elm leaves with you[62], Fig. 33.

The elm tree also represents our aspirations and intuition. To the ancients, the elm signified dreams was dedicated to Morpheus, and in France "the tree of justice" where judges received inspiration for sentencing. In Scandinavian mythology, the first person was born from an elm; a female tree (Fig. 34).

In popular culture, it is the tree which brides turn



Fig. 33. Three small elm leaves.



Fig. 34. "The tree of justice".

to ask for fruitfulness. The elm has always been used to support vines, as partners in marriage and friends support each other, it is seen as a symbol for romantic love and the bonds of friendship.

The elm tree is firmly anchored into the earth, thanks to its strong roots. Because of this, the elm is a symbol for strength and longevity, who's leaves are made into a bed for children – strengthening their bones and joints. The elm is a magical tree, bringing order to chaos, the courage to the fearful, and solutions to those facing difficulties. The elm is a great protector, exorcising evil, it's seen planted in front of churches and houses as a good omen. The elm is the tree where people gathered to meditate under.

The tree of dreams and dreams being a divine gift, the elm guides us in our asleep state's journey. The elm tree serves as a great liberator as well, freeing us from our past, old beliefs, limitations, and touches our hearts – helping us to expand in consciousness and grow into something greater than ourselves. This is all made possible when we allow the elm to guides us in our dreams.

The elm is the purifier, protector, and liberator – leading us to self-realization. Through the great elm tree, all of our fears and limitations are put to rest as we know our true potentials in this continuous cycle of birth and rebirth [62].

The Knights Templar look upon the elm as being a prophetic tree. Virgil displays the elm in the center of the atrium to access the cave of the Sibyl Cumana. It's a tree of a clear vision, divination, and prophecy [62], **see video [33], Fig. 14, 15.**

The cave, collapsed in the initial part, is entirely dug into the tufa and has a perfectly straight line (Fig. 35), although it tends to go down towards the end: it has a trapezoidal shape in the upper part (Fig. 36), anti-seismic stratagem used by the Greeks, and rectangular in the lower one, the result of the lowering of the walkway during the Augustan period; the whole structure is therefore one hundred thirty-one meters long, five high and two and a half wide [47].



Fig. 35. The cave of the. Fig. 36. A perfectly straight line. Fig. 37. Illuminating of the room Fig. 38. The room where the Sibyl Cumana lived.

Along the west wall, at regular intervals, with the same form of the antrum, were made by the Romans nine openings, three of which were walled, with the purpose of illuminating the environment, to allow the exchange of air and reach the terracing on

which the war machines were located (Fig. 37); on the east wall opens a room that gives access in turn to three rooms, with lowered floor, used as cisterns and then as a burial place, as well as all the rest of the structure: along the same side is a small room, with a stone seat, even if due to the lowered ceiling it is impossible to sit down and its function therefore remains unknown.

The cave ends with a room with a flat vault, in which three niches open (Fig. 38): one on the east side serves to illuminate the environment, one on the south side is a dead end and that on the west side is the size of a cubicle, with ternary and preceded by a vestibule probably protected by a gate which can be seen even the holes in the jambs in the wall and according to tradition, this would be the room where the Sybil lived, even if its construction probably dates back to the late Imperial age (see the video [47]).

"THE GATES OF HELL ARE open night and day; Smooth the descent, and easy is the way: But to return, and view the cheerful skies, In this the task and mighty labor lies... "

The Aeneid (29–19 BC), book VI, Virgil [60]

Virgil (Fig. 39) famously described a cave with a hundred openings as home to one of the most famous prophetesses of ancient legend – the Cumaean Sibyl. Written in 19 BC, the Aeneid chronicles the adventures of Trojan warrior Aeneas, including his encounter with a mysterious ancient fortune teller. It was said this oracle, or sibyl, dwelt in the mouth of a cave in Cumae, the ancient Greek settlement near what is now Naples.

"A spacious cave, within its farmost part, Was hew'd and fashion'd by laborious art Thro' the hill's hollow sides: before the place, A hundred doors a hundred entries grace; As many voices issue, and the sound Of Sybil's words as many times rebound." (Fig. 40, 41)

In the poem, the Sibyl acts as a kind of guide to the underworld, to which Aeneas must descend to seek the advice of his dead father Anchises and fulfill his destiny [7].



Fig. 39. Publius Vergilius Maro (70–19 BC).



Fig. 40. Aeneas and the Cumaean Sibyl. by François Perrier.

In the painting above (Fig. 40), the French artist François Perrier (c. 1594–1649) re-created a scene from book 6 of *The Aeneid*, an epic poem written by the Roman poet, Virgil. Center stage in the painting, dressed in the golden-yellow armor, is a depiction of the Trojan refugee, Aeneas, who was said to have fled to Italy after the Trojan War, where he began a lineage that would eventually produce Romulus and Remus, the legendary founders of Rome. During his adventures, Aeneas met with the Cumaean Sibyl – shown on the right side of the painting, dressed in white. Sibyls and other prophetess types, such as the mystic women who plied their trade at Delphi, were

BIOLOGICAL SCIENCES
TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF PRACTICE AND SCIENCE

often a particularly erratic and flamboyant cast of characters, sure to shock their visitors with exaggerated body gestures and barrages of cryptic messages from the beyond. The Cumaean Sibyl was no different, and the poet Virgil masterfully captured her strangeness in the following passage from *The Aeneid*, which colorfully describes the sibyl's transformation as she began her ceremony for Aeneas and his followers [19]:

"Now carved out of the rocky flanks of Cumae lies an enormous cavern pierced by a hundred tunnels, a hundred mouths with as many voices rushing out, the Sibyl's rapt replies. They had just gained the sacred sill when the virgin cries aloud: 'Now is the time to ask your fate to speak! The god, look, the god!'



Fig. 41. Virgil's Aeneid, Scene with Cumaean Sibyl.

So she cries before

the entrance—suddenly all her features, all her color changes, her braided hair flies loose and her breast heaves, her heart bursts with frenzy, she seems to rise in height, the ring of her voice no longer human—the breath, the power of god comes closer, closer." (Virgil, *The Aeneid*, book 6, approx. lines 50–70) [60].

This was not the first appearance of the Cumaean Sibyl in art and literature, nor the last. The most famous story dates to the time of the last Roman King, Tarquinius Superbus, around 500 BC.

According to the story, the Sibyl approached the King with nine books of prophesy, collected from the wisest seers, available to the king for a very dear price. The King haughtily refused her price. In response, the sibyl burned three of the books, then offered the remaining six books at the original high price. Again he refused. Of the remaining six books, she threw three more onto the fire, and repeated her offer of the final three books, at the original price. Afraid of seeing all the prophesy destroyed, he finally accepted.

These books, which foretold the future of Rome, became a famous source of power and knowledge and were stored on the Capitoline Hill in Rome. In 82BC, the books were destroyed in the burning of the Temple of Jupiter, and in 76 BC envoys were sent around the known world to rebuild the books of prophesy. The new books managed to make it until 405 AD, near the end of the Roman Empire [7].

The Cumaean Sibyl would later appear in the works of Ovid, on the ceiling of the Sistine Chapel, painted by Michelangelo, in Dante's *Inferno*, and in the poetry of TS Elliott. In his *Metamorphosis* (Book 14), Ovid tells of the Sybil's sad end. She ended up on the losing side of a deal with the god Apollo. Apollo sought her virginity, offering her a wish in exchange:

"I pointed to a heap of dust collected there, and foolishly replied, As many birthdays must be given to me as there are particles of sand.' For I forgot to wish them days of changeless youth. He gave long life and offered youth besides, if I would grant his wish. This I refused..."

Because of her refusal, he granted her wish in word, but not in essence, and she lived a thousand years without eternal youth. When Aeneas met her, she was 700 years old and still a virgin.

According to tradition she would have sung her prophecies, or written them on oak leaves which she would leave at the mouth of the cave.

Searches for the famous cave described by Virgil were undertaken in the Middle Ages, and there are other nearby niches that have also been named "the Sibylline grotto," including one closer to Lake Averno. The "official" Cave of the Sibyl was uncovered more recently, in 1932, by archaeologist Amedeo Maiuri, who was in charge of excavations at Pompeii and Herculaneum for

BIOLOGICAL SCIENCES
TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF PRACTICE AND SCIENCE

many years. He was also responsible for the excavation the Villa Jovis on Capri. It is now thought to be of a later vintage than the cave described by Virgil, but a plaque by the entrance still labels it as the Sibyl's cave.

The shape of the cave indicates that it might have been Etruscan in origin, possibly cut by the Etruscan slaves of the conquering Romans around the 6th century BC (about the time of the story of the Sibylline Books). The passage has many entrances, though not the hundred mentioned, and is 5 meters high by 131 meters long, with several side galleries and cisterns.

The Sibyl's cave is very close to other famous Roman caves which lead to Lake Avernus, including the Crypta Romana and the enormous Grotta di Cocceio, a tunnel dug through the mountain to access the Lake, which is large enough for chariots to pass through. In the poem, Aeneas reaches the underworld at Lake Avernus by passing first through the Sibyl's cave, but in reality he would have needed to duck into a different one.

All of these literal gateways into the realm of shades have reinforced the long-held associations of this area of Southern Italy with the mythical underworld. The volcanically active region around Naples is known as the Campi Flegrei, or "Feiry Fields." Avernus was named as the opening to Hades by Virgil, but the area's bubbling sulphur pits and volcanic, brimstone-scented islands were also mentioned by early writers as portals to hell.

The Antro della Sibilla is now part of the Cumae Archaeological Site (Parco Archeologico di Cuma) [7].

In Ovid's *Metamorphoses*, the Cumaean Sibyl tells of her encounter with Apollo as she leads Aeneas through hell in search of the ghost of his father, Anchises. She tells Aeneas that when she was a girl Apollo had promised to give her whatever she wanted if only he could possess her. Testing him, she pointed to a heap of sand and asked him to grant her as many years in life as there were grains of sand. Apollo gave her the wish and told her that she could have eternal youth and beauty if she would agree to be his. She refused him, and as punishment, was forced to live out the 1000 years he originally gave her. But instead of staying young and beautiful, she aged and became uglier as time went by [51], Fig. 42.



Fig. 42. *Apollo and the Cumaean Sybil* (c. 1661) [51]. **Fig. 43.** *River Landscape with Appollo and the Cumaean Sibyl* [49].

Ovid's '*Metamorphoses*' (XIV, 129–153) tells of how the amorous Apollo offered the Cumaean Sibyl anything she desired. She is shown in the painting asking for as many years of life as there are grains of dust in her hands. Although Apollo

granted her wish, she still refused him her favours. In retribution, he denied her perpetual youth and she lived for over seven hundred years in increasing misery. Rosa's expressive brushwork, dark tones and dramatic chiaroscuro, together with his characterisation of the wild landscape of rocks and splintered trees, create a sense of foreboding and mystery in keeping with the melancholy story [49], Fig. 43.

Cumaean Sibyl was produced in 1510 by Renaissance artist Michelangelo. It remains today in the Sistine Chapel, Vatican, precisely where the artist had installed the fresco all those years ago. The overall display of work across the interior of the chapel is considered by many to have been one of the greatest achievements by any painter in history...[9], **see video [30]**, Fig. 44.

A sibyl is essentially a female prophet and Michelangelo wanted to make his Sistine Chapel display as inclusive as possible. As such, he includes a good number of famous sibyls within his network of frescos and also made attempts to cover a variety of ages too. The Cumaean Sibyl was specifically a priestess who ruled over a Greek colony called Cumae which can be found relatively close to Naples in southern Italy. Michelangelo would have spent considerable time in selecting his prophets and sibyls from a long list who exist from ancient literature. He would then attempt to portray them in a manner which communicated something about their own



Fig. 44. Cumaean Sibyl by Michelangelo, 1510.

lives within each artwork, normally through the use of symbolic objects which would each deliver a certain meaning for our benefit. In the example of this painting there is a large book which is being read by the main figure, and we can instantly identify this as a key symbolic addition that requires further investigation...

There is a huge cultural aspect to Renaissance art which we might not find in some of the more contemporary art that we enjoy today [9].

It is one of the most iconic symbols in all of fantasy, second only to perhaps a wizard's staff or a warrior's sword. A wizard's wand is what gives them their power. In the Harry Potter world (Fig. 45), or the Potterverse, a wand is a semi-sentient magical item that amplifies and redirects a wizard's magical power (**see the videos 76; 11**). In the first book we learn that it is the wand that chooses the wizard, though no one can really say why. What is



Fig. 45. The Harry Potter world.

understood though, is that while wands can be made of the same wood and the same core materials, no two wands are exactly alike (**see the video 73**). Even Harry's first wand was the "brother" to Voldemort's wand. The two had the same phoenix feather core, which is later revealed to be from Fawkes, Dumbledore's animal companion. On

paper, the creation of a wand seems pretty easy right? Get some magical wood and put something belonging to a magical creature in it and presto, wand? Well the process is a bit more involved than that. Today we are taking a deep dive into what makes a wand and what they do to better serve the magical world. This will include a history of wands, what makes a wand more powerful than another and how does a wand choose a master anyway? There is always a chance for theory crafting too. It's just a swish and a flick to get started (**see the videos [21; 36]**).

Garrick Ollivander is an old wandmaker – "the best" according to British witches and wizards – who runs Ollivander's on Diagon Alley (Fig. 46). He has eerie, moon-like eyes and makes Harry a bit uncomfortable, as he seems just as fascinated by the power of wands used for evil as those used for good. Ollivander remembers every wand he has ever sold, and greets people by rattling off the specifications of their wands. Garrick Ollivander comes from a long line of wandmaker Elm wands are sophisticated and capable of advanced magic. They also produce the "fewest accidents" and the "most elegant charms and spells"...



Fig. 46. Harry Potter and Garrick Ollivander



Fig. 47. Lucius Malfoy's elm wand.

Although purebloods prefer elm wands, Mr. Ollivander states that he has sold some to Muggleborns (**see the video [75]**), Fig. 45.

Lucius Malfoy's elm wand with dragon heartstring was taken from him by Lord Voldemort, and later destroyed by Harry Potter during *the Battle of the Seven Potters* when Harry's wand turned of its own accord and blasted the wand as Voldemort held it (**see the film [20]**), Fig. 47.

Voldemort: "...I understand better now. I shall need, for instance, to borrow a wand from one of you before I go to kill Potter. No volunteers? Let's see...Lucius, I see no reason for you to have a wand any more."

Lucius: "My Lord?"

Voldemort: "Your wand, Lucius. I require your wand" (Fig. 48).

– *Lord Voldemort to Lucius Malfoy in 1997 [27]*.



Fig. 48. Lord Voldemort.

BIOLOGICAL SCIENCES

TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF PRACTICE AND SCIENCE

This wand belonged to Lucius Malfoy, head of the pure blood Malfoy Family. Noticeably, the wand was concealed within Lucius Malfoy's snake-headed walking stick, an heirloom of the Malfoy Family. The wand fit into the walking stick like a sword into a scabbard. Lucius was in possession of his wand/walking stick for the majority of his life, but when he was sent to Azkaban his son was seen in possession of the walking stick (though it is doubtful he used his father's wand much, rather continuing to use his own). After Azkaban, Lucius regained his wand, but it was taken by Lord Voldemort in order to solve Voldemort's problem with his and Harry's wand sharing the same core. It was destroyed during the Battle of the Seven Potters in Voldemort's possession.

Lucius Malfoy carried this wand through much of his life. It is unknown if he carried a different wand earlier in his career as a wizard, though it seems likely he would have gone through at least one or two wands before acquiring this one. Concealed within the serpent-headed walking stick, it acted as much as a symbol of his status as the tool of a wizard.

The wand was taken from him by Lord Voldemort in 1997 since the Dark Lord wanted to prevent *Priori Incantatem* from occurring between his own wand and Harry Potter's wand. After no volunteers presented themselves, Voldemort selected Lucius as an unwilling donor. Lucius reluctantly surrendered his wand after some prompting from his wife, identifying its wand wood and core for Voldemort's benefit. The Dark Lord examined it briefly before snapping off the silver snake head and tossing it contemptuously onto the tabletop; both acts being intended to spite Lucius and demonstrate the favour he had lost with Voldemort. Voldemort's first use of the wand was to awaken Charity Burbage, the former Muggle Studies Professor at Hogwarts who was present as a prisoner. After taunting her for a brief time, Voldemort then used the wand to cast the Killing Curse ending her life [27].

Elm wands were said to be highly desirable to pure-blood supremacists, making it ideal for a Malfoy family heirloom [95].

Voldemort was assured by Mr. Ollivander that if he used a different wand against Harry then there would be no repeat of the *Priori Incantatum* effect as in the Riddle graveyard from the twin phoenix feather wand cores (**see the film [39]**). So the Dark Lord was furious that Harry's wand destroyed the elm wand anyway. Dumbledore explained in "King's Cross" that Harry's holly-phoenix wand had absorbed some of the Dark Lord's essence in the graveyard and saw him as a threat, so Lucius's wand or wand core had nothing to do with the way Harry's wand reacted during the Battle of the Seven Potters:

"So your wand recognized him when he pursued you, recognized a man who was both kin and mortal enemy, and it regurgitated some of his own magic against him, magic much more powerful than anything Lucius's wand had ever performed. Your wand now contained the power of your enormous courage and of Voldemort's own deadly skill: What chance did that poor stick of Lucius Malfoy's stand?" [73], (**see the film [20]**).

In this way we can make some Harry Potter crafts (**see the video [53]**).

Finally, our trip to studying the American Elm ended so unexpectedly: we remembered Harry Potter and the elm wand.

References

1. American Elm. URI : <https://www.ag.ndsu.edu/trees/handbook/th-3-113.pdf>
2. American Elm. URI : https://www.illinoiswildflowers.info/trees/plants/am_elm.html
3. American Elm and Slippery Elm winter identification. URI : <https://www.youtube.com/watch?v=dBKDzYQXuHE>

BIOLOGICAL SCIENCES
TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF PRACTICE AND SCIENCE

4. Batchelder Samuel F. The Washington Elm Tradition. *Cambridge Historical Society*. 1925. October. Volume 18. Page 26–27. URI : <https://www.massar.org/2016/04/10/the-washington-elm-tradition/>
5. Blakemore Erin. A Book Made From "Washington's Tree". URI : <https://www.mentalfloss.com/article/86582/show-tell-book-made-washingtons-tree>
6. Cambridge, Massachusetts. Washington elm. URI : <https://www.digitalcommonwealth.org/search/commonwealth:5q47rt428>
7. Cave of the Sibyl – Antro della Sibilla. URI : <https://www.atlasobscura.com/places/cave-of-the-sibyl-antro-della-sibilla>
8. Clones help famous New England elm tree named Herbie live on, for now. URI : <https://www.boston.com/news/local-news/2020/01/19/famous-elm-tree-yarmouth-maine-clones/>
9. Cumaean Sibyl. URI : <https://www.michelangelo.net/cumaean-sibyl/>
10. Domska V., Pet'ko L. Massachusetts State Berry: Cranberry / Actual problems of modern science and practice : the XXXII International Science Conference (Boston, June 29–July 02, 2021). USA. Boston : Bookwire™. 2021. Pp. 25–38.
URI : <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/346687>. Elm Trees. URI : <https://www.youtube.com/watch?v=7Pb>
11. Dumbeldore all magic scenes. URI : <https://www.youtube.com/watch?v=lynCSJe6TwY>
12. Edward F. Gilman, Dennis G. Watson, Ryan W. Klein, Andrew K. Koeser, Deborah R. Hilbert, and Drew C. McLean. *Ulmus Americana: AMERICAN ELM*. URI : <https://edis.ifas.ufl.edu/publication/ST649>
13. Elm tree / Encyclopedia of Occultism and Parapsychology. URI : <https://www.encyclopedia.com/science/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/elm-tree>
14. Elm – The Tree of Death. URI : <https://www.youtube.com/watch?v=OEtdNu61ZQ&t=29s>
15. Gluck. Opera *Orfeo ed Euridice* (2019) URI : <https://www.youtube.com/watch?v=mXYgVoTwFcU>
16. Gluck. *Orphée et Eurydice*. 'J'ai perdu mon Eurydice' (Juan Diego Flórez, The Royal Opera). URI : <https://www.youtube.com/watch?v=3MCOKMuwKkA>
17. Griffin Tom. Washington Elm is a campus landmark with a storied history. *University of Washington Magazine*. Sept. 2003. Issue. URI : <https://magazine.washington.edu/feature/washington-elm-is-a-campus-landmark-with-a-storied-history/#:~:text=one%20of%20the%20most,army%20on%20july%203%2c%201775>.
18. Halberg Alicia. George Washington Tree. *University of Washington Magazine*. October 7, 2016. URI : <https://facilities.uw.edu/blog/posts/2016/10/07/george-washington-tree-splits>
19. Hansley C. Keith. Aeneas and the Cumaean Sibyl, by François Perrier (c. 1594–1649). URI : <https://thehistorianshut.com/2020/05/26/aeneas-and-the-cumaean-sibyl-by-françois-perrier-c-1594-1649/>
20. Harry Potter and the Deathly Hallows part 1. *Battle of the seven Potters* (HD). URI : <https://www.youtube.com/watch?v=Dkxx0pKgkN4>

BIOLOGICAL SCIENCES
TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF PRACTICE AND SCIENCE

21. *Harry Potter: How Wands Are Made.* URI : <https://www.youtube.com/watch?v=d-CjSK3VI3U>
22. How to Identify an Elm Tree From the Bark [Morel Hunting]. URI : <https://www.youtube.com/watch?v=C4Wu3FOCRcC>
23. Johnston Norman. University of Washington: An Architectural Tour. New York: Princeton Architectural Press, 2001. 156 p. Elm, p. 33. https://books.google.com.ua/books?id=75xJutvhQHcC&lpg=PA32&ots=sRxJIWV5J5&dq=George+Washington+Tree+clark+hall+university+of+washington+american+elm&pg=PA32&redir_esc=y#v=onepage&q=George%20Washington%20Tree%20clark%20hall%20university%20of%20washington%20american%20elm&f=false
24. Karsky Barbara. Benjamin West: an Independent Eye. 2005, pp. 97–128. URI : https://www.persee.fr/doc/cchav_0184-1025_2005_num_39_1_1429
25. Later Interpretations of the Washington Elm. URI : http://sites.fas.harvard.edu/~hsb41/Washington_Elm/interpretations.html
26. Lincoln Memorial and the Reflecting Pool in Washington DC. Uri : <https://www.youtube.com/watch?v=hurImfxFLFo>
27. Lucius Malfoy's wand. URI : https://harrypotter.fandom.com/wiki/Lucius_Malfoy%27s_wand
28. Martynova D., Pet'ko L. The Live Oak: The official State Tree of Georgia (USA) // Trends in science and practice of today: abstracts of XXVIII International Scientific and Practical Conference (Ankara, 1–4 June 2021). Turkey, Ankara : Bookwire™. 2021. Pp. 39–48. URI : <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/34197>
29. Massachusetts State Tree: American Elm. URI : <https://www.ereferencedesk.com/resources/state-tree/massachusetts.html>
30. Michelangelo. Sistine Chapel Ceiling: Cumaean Sibyl. URI : <https://www.youtube.com/watch?v=Vi8s8ss7UeM>
31. *Orfeo ed Euridice.* URI : https://en.wikipedia.org/wiki/Orfeo_ed_Euridice
32. *Orpheus and Eurydice: The Storyteller: Greek Myths.* The Jim Henson Company. URI : <https://www.youtube.com/watch?v=3Jqgx06TJUM>
33. Naples: The Cumaean Sibyl | Italia Slow Tour. URI : <https://www.youtube.com/watch?v=lCgY4JL5iZ4>
34. New York – Central Park: The Mall and Literary Walk (2020). URI : <https://www.youtube.com/watch?v=8UFMKaFroR4>
35. Novak T., Pet'ko L. The beaver as a national symbol of Canada // Актуальні питання науки: матеріали I міжнародної наук.-практ. інтернет-конференції (м. Бердянськ, 30 квітня 2020 р.). Бердянськ : БДПУ, 2020. 202 с. С. 26–35.
36. Ollivanders Wand Selection Ceremony: The Wizarding World of Harry Potter. URI : <https://www.youtube.com/watch?v=t8ttgwoBIXs>
37. Orpheus. URI : <https://www.giantbomb.com/orpheus/3005-4410/>
38. Orpheus and Eurydice Myth. *Miss Jacobson's Music.* Thursday, May 21, 2015 (Part 2). URI : <http://missjacobsonsmusic.blogspot.com/2015/05/thursday-may-21-2015-part-2.html>
39. Patrick Doyle & John Williams Score – Voldemort Confronts Hogwarts Scene (Deathly Hallows Part 2). URI : <https://www.youtube.com/watch?v=CeowE37sHak>

40. Piece of elm tree under which G. Washington took command of the American Army. URI : <https://www.worthpoint.com/worthopedia/piece-elm-tree-washington-took-1853340260>
41. Pechonchyk O., Pet'ko L. The Cherokee Rose as a Symbol of Native Americans Memory of Pain, Suffering, Sorrow, and Tears along The Trail of Tears. *Innovative technologies in science and practice: Proceedings of the 6th International Scientific and Practical Conference* (Haifa, 26–29 October 2021) Haifa, Israel, 2021, pp. 44–59
URI : <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/35325>
42. Pet'ko L. V. Development of students' cognitive activity in foreign language teaching for professional purposes by using analogy method // Actual problems of globalization: Collection of scientific articles. Midas S.A., Thessaloniki, Greece, 2016. P. 232–237. URI <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/11301>
43. Pet'ko Lyudmila. Developing students' creativity in conditions of university / Lyudmila Pet'ko // Research: tendencies and prospects: Collection of scientific articles. Editorial Arane, S.A. de C.V., Mexico City, Mexico, 2017. P. 272–276.
44. Pet'ko L., Faut M. Rose: America's National Flower // Current Trends in the Development of Science and Practice: papers of the XXIth International scientific and practical conference (15–16 June, 2020). Haifa, Israel. Publisher : International Science Groupe. 2020. Pp. 48–54.
URI : <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/29618>
45. Pet'ko L., Ostapchuk A. Edelweiss – Symbol of the Alps // Science and Society: Collection of scientific articles. – Fadette editions, Namur, Belgium, 2020. 104 p. PP. 86–94. URI: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/28939>
46. Pet'ko L., Turchynova G., Faut M. The Wild Prairie Rose: official State Flower of North Dakota and Iowa // Theoretical Foundations for the Implementation And Adaptation of Scientific Achievements in Practice : papers of the XXIInd International scientific and practical conference (22–23 June, 2020). Helsinki, Finland. Publisher : International Science Groupe. 2020. Pp. 106–114.
URI : <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/29966>
47. Places to see in (Pozzuoli, Italy) Antro della Sibilla. URI : https://www.youtube.com/watch?v=Ti17nBa_50w
48. Richens R. H. Elm. Cambridge: Cambridge University Press, 1983. Pp. 347.
49. *River Landscape with Appollo and the Cumaean Sibyl*. URI : <https://artuk.org/discover/artworks/river-landscape-with-apollo-and-the-cumaean-sibyl-209107>
50. Robinson Garrett. Orpheus and the Dancing Elms. URI : <https://www.youtube.com/watch?v=-EtRfWN1Ua4>
51. Salvato Rosa. *Apollo and the Cumaean Sybil*. URI : <https://christchurchartgallery.org.nz/collection/83-89/salvator-rosa/apollo-and-the-cumaean-sybil>
52. Sherald James L. Elms of the Monumental Core. 2009. 78 p. URI : https://www.nps.gov/nationalmallplan/Documents/Studies/ElmsOfTheMonuCore_HistAndMgmtPlan_122009.pdf
53. 16 Magical Harry Potter DIY Crafts. URI : <https://www.youtube.com/watch?v=Ri9YbgKq5mk>

BIOLOGICAL SCIENCES
TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF PRACTICE AND SCIENCE

54. The Full Story of Orpheus: Eurydice, Persephone, Ganymede, & Hyacinthus
<https://www.youtube.com/watch?v=aEyeaiuSad>
55. The Myth of Orpheus and Eurydice - The Story Teller | Ancient Greek Gods Cartoon. URI : <https://www.youtube.com/watch?v=BqILuGnxqR4> with Subtitles
56. The Elm Dance. URI : <https://vimeo.com/302316072>
57. The Mall. URI : <https://www.centralpark.com/things-to-do/attractions/mall/>
58. The Mall in Central Park, New York, On the location of movie. URI :
<https://www.youtube.com/watch?v=VdMZY0Gn1SU>
59. That Tree: American Elm. URI :
<https://www.youtube.com/watch?v=KzOrziSBLak&t=41s>
60. *The Aeneid* by Virgil, translated by Robert Fagles. New York: Penguin Classics, 2006.
61. The Story of the American Elm. URI :
<https://www.youtube.com/watch?v=2NYR-2u0jwU>
62. Tina Caro. Elm Tree Symbolism and Meaning (With Birth Date Symbolism). URI :
<https://magickalspot.com/elm-tree-symbolism-meaning/>
63. Tree identification: American elm. URI :
https://www.youtube.com/watch?v=feqyYC_4EzY
64. Trees with Don Leopold – American elm. URI :
<https://www.youtube.com/watch?v=fMugNf7j2tA&t=7s>
65. Tsygankova E., Pet'ko L. The Akita Inu : Japanese National Heritage // Science, theory and practice : abstracts of the XXIX International Scientific and Practical Conference (Tokio, 08–11 June 2021). Japan. Tokio : Bookwire™. 2021. 620 p. Pp. 57–72. URI : <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/34298>
66. Tsygankova E., Pet'ko L., Turchynova G. The State Dog of Massachusetts: Boston Terrier : abstracts of the Ist International Science Conference on Multidisciplinary Research (Berlin, January 19–21, 2021), Germany, Berlin . Bookwire™. 2021. 1115 p. Pp. 130–139.
URI : <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/33011>
67. *Ulmus americana* (American Elm). URI :
<https://www.minnesotawildflowers.info/tree/american-elm>
68. *Ulmus americana*. URI : https://en.wikipedia.org/wiki/Ulmus_americana
69. *Ulmus americana*. URI : https://en.wikipedia.org/wiki/Ulmus_americana
70. Varenya N., Pet'ko L. Floral Emblem of Massachusetts: Mayflower (*Epigaea repens*, *Trailing Arbutus*). Problems of modern science and practice: the I International Science Conference (Boston, September 21–24, 2021). USA. Boston : Bookwire™. 2021. Pp. 64–73.
URI : <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/35057>
71. Vorobey M., Pet'ko L. The Brown Thrasher: Official State Bird of Georgia (USA). *Science Foundations of Modern Science and Practice: Proceedings of the 10th International Scientific Conference* (Athens, 23–26 November 2021). Greece, Athens: Bookwire™. 2021, pp. 44–58.
URI : <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/35537>
72. Walking The Mall Literary walk – Central Park Manhattan, New York. URI :
<https://www.youtube.com/watch?v=kQKyYI1QEm8>

73. Wandmaking. ELM. URI: <https://www.hp-lexicon.org/character/ollivander-family/garrick-ollivander/>
74. "Washington Elm" Tree Relic Lot 236. URI : <https://www.worthpoint.com/worthopedia/washington-elm-tree-relic-lot-236-1915587781>
75. Wizard Battle: Dumbledore vs Voldemort | Harry Potter and the Order of the Phoenix. URI : <https://www.youtube.com/watch?v=02pr2W7FT-c>
76. Все заклинання атаки и защиты в Гарри Поттере. URI : <https://www.youtube.com/watch?v=P6YRUtiEEAg>
77. Петько Л. В. Імператив глобалізаційних перспектив – формування професійно спрямованого іншомовного навчального середовища в умовах університету. *Педагогіка вищої та середньої школи: зб.наук.праць ; за ред. З.П.Бакум. Криворізький педагогічний інститут ДВНЗ «Криворізький національний університет»*. Вип. 41. Кривий Ріг : Друкарня Романа Козлова, 2014. С. 254–261.
78. Петько Л. Компетентнісний підхід у професійному становленні студентів-біологів (на прикладі вивчення троянд в іншомовних джерелах). *Українська полоністика*. 2020. Том 18 (20).
79. Петько Л. В. Національний компонент у формуванні професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища в умовах університету. *Наукові записки : [збірник наукових статей] / М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т імені М.П.Драгоманова ; укл. Л.Л.Макаренко. Київ: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2014. Випуск СХVII (117). С. 125–135. (Серія педагогічні та історичні науки)*
80. Петько Л. В. Професійно орієнтовані технології навчання ІМ як засіб формування професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища в умовах університету / Л.В.Петько // *Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент: зб. наук. праць ; ред. М.Б.Євтух. Київ : ТОВ «НВП «Інтерсервіс», 2015. Вип. 18. С. 179–188.*
81. Elm Trees. URI : <https://www.youtube.com/watch?v=7Pbwm8IBbI8>

FLY ASH AS A FERTILIZER IN AGRICULTURE

Marat Adel,

Master's degree, junior researcher
al-Farabi Kazakh National University, 71 al-Farabi ave., Almaty, Kazakhstan

Fly ash has many benefits for improving soil properties, such as aeration, water retention capacity and it can be a perspective way in the development of modern agriculture. It can be used as an amendment in agriculture due to its efficacy in modification of soil health and crop performance. The high concentration of elements (Mn, Pb, Co, Ni, Cd, Zn, Cu) increases the crop of agricultural products. The introduction of $1.0 \text{ kg}\cdot\text{ha}\cdot\text{ha}^{-1}$ into the soil can lead a noticeable increase (up to 20%) in the yield of agricultural products and improve the physical and chemical properties of the soil [1].

As a raw material fly ash from Ekibastuz coal deposit of the Pavlodar region was used. By the sieving method on sieves, a working fraction with a diameter of 2–4 mm was selected. Chemical properties of fly ash were determined by atomic absorption spectrometry [2].

Chemical properties of fly ash are shown in table.1.

Table 1.
Chemical properties of fly ash

Elements	Measured (mg/kg)
Pb	83,63
Mn	308,69
Cu	19,5
Zn	49,68
Cd	34,81
Ni	80,05
Co	94,43

JSM-6510 LA, JEOL was used to study the morphology of the fly ash particles. Scanning electron microscope showed that the morphology of many particles were granulated and spherical. It can be described that fly ash sample consist of almost regular spherical forms ranging $2 \mu\text{m}$ - $10 \mu\text{m}$. The morphology of the fly ash particles are shown in Fig.1 [3].

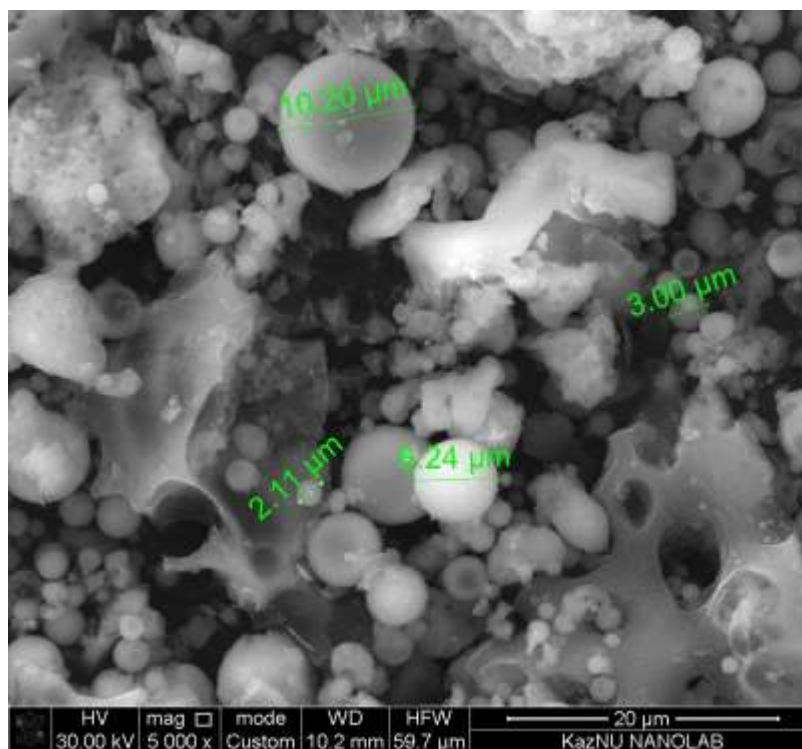


Figure 1. SEM micrograph of fly ash particles.

References:

1. Manisha Basu, Manish Pande, P.B.S. Bhadoria, S.C. Mahapatra. Potential fly ash-utilization in agriculture: A global review// Progres in Natural Science. – 2009. – P. 1173-1186.
2. Prem Kishor, Amlan Kumar Ghosh, Dileep Kumar. Use of Flu ash in Agriculture: A Way to Improve Soil Fertility and its Productivity // Asian Journal of Agricultural Research. – 2010. - 4(1). – P. 1-14.
3. Khairul Nizar Ismail, Kamarudin Hussin and Mohd Sobri Idris. Physical, chemical & mineralogical properties of fly ash // Journal of Nuclear and Related Technology Vol. 4, Special Edition. – 2007. – P.47-51.

ON THE STABILITY OF THE BALANCE OF AN UPRIGHT MEN AND WOMEN IN VARIOUS ANTROPOMETRICS

Moistsrapishvili Karlo

Ph.D. Professor,
Georgian State University Of Physical Culture and Sports. Tbilisi, Georgia
Head of Cathedra of Biomechanics and Computer Technologies
app. 45, VII building, II quarter, II micro-district, Nutsubidze Plateau,
Tbilisi, Georgia.

Resume: The proposal article is the union of the two previous scientific works [1, 2]. The given paper studies conditions of the equilibrium stability of a cylinder – shaped homogeneous body. Thus, conditions of the equilibrium stability of different proportion upright standing men were studied. A new method allowing determination of a man's common centre of gravity was developed. An optimal bending forward angle at which the degree of the equilibrium stability of an upright standing man reaches its maximum value was determined. Hence, the appropriate conclusions were drawn.

External forces are introduced herein, which may disturb the stable equilibrium and cause the body to tumble. The paper also introduces the concept of the coefficient of the stable equilibrium and proposes a formula for its calculation. Finally, a formula is set up to obtain the maximum value of external forces under which the body still maintains the state of equilibrium.

Key words: equilibrium stability; common center of gravity; optimal bending; critical angles, stability coefficient, force of gravity, external force, overturning.

PREAMBLE

The equilibrium of a body and its maintenance (stability) has a definitive significance in all fields of men's vital activities including sports. Let's examine conditions of the equilibrium stability by the example of a cylindrical homogeneous body (Fig.1). Its center of gravity (O) coincides with the mechanical center and the degree of its equilibrium stability comes to a maximum value of expression when it is at a strictly vertical position (Fig.1a) [1].

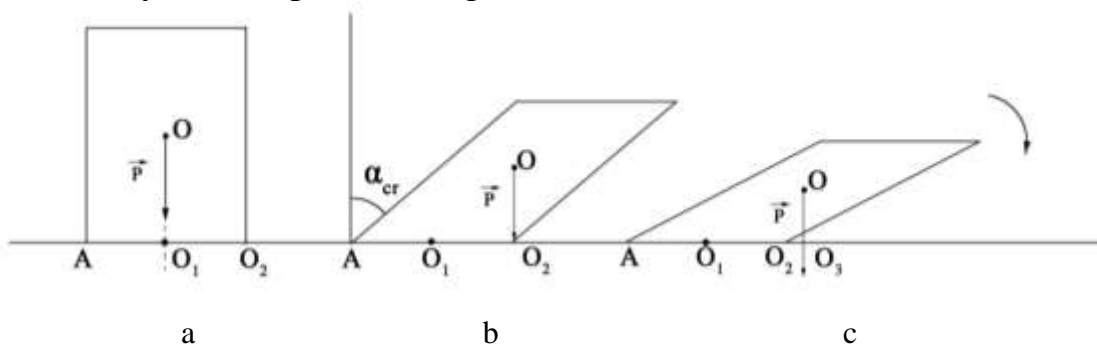


Fig. 1

Process of gradual bending of a cylindrical body having fixed base

At such position the vertical projection of the center of gravity of the cylindrical body onto the base area, coincides with the mechanical center of the base (O_1) and the moment of gravity of the cylinder $M = |\vec{P}| \cdot \frac{d}{2}$, as regards the center of rotation (O_2), has maximum value of significance and serves as a restricting function (i.e. is a restricting moment), thus ensuring maximum degree of the equilibrium stability ($|\vec{P}|$ -gravity value, $d=|AO_2)$ - base diameter, $\frac{d}{2}$ -arm of gravity).

With the cylinder's gradual deviation (on conditions that the base is fixed) both the arm of gravity and the value of the restricting moment diminish resulting in the decrease in the cylinder's equilibrium stability degree.

At the position given in Fig. 1b, the cylinder's vertical projection of gravity onto the base area coincides with the center of rotation and the restricting moment (a), therefore, the equilibrium stability degree comes practically to zero (critical angle of deviation - α_{cr}). At the subsequent deviation of the cylinder, the gravity moment changes its sign and acquires the function of a rotational moment and the body begins to topple over (Fig. 1c).

Considering the said above, one may conclude: the degree of the body's equilibrium stability becomes maximum when the vertical projection of its center of gravity onto the base area coincides with the mechanical center of the base; i.e. while the vertical projection of the body's gravity is within the base area, the body maintains its equilibrium position but when the given projection leaves the area, the body fails equilibrium and toppling over begins.

The dependence of the critical angle values (α_{cr}) on the cylindrical body ($\frac{H}{d}$), where (H) is the height of the cylinder and (d) is the base diameter.

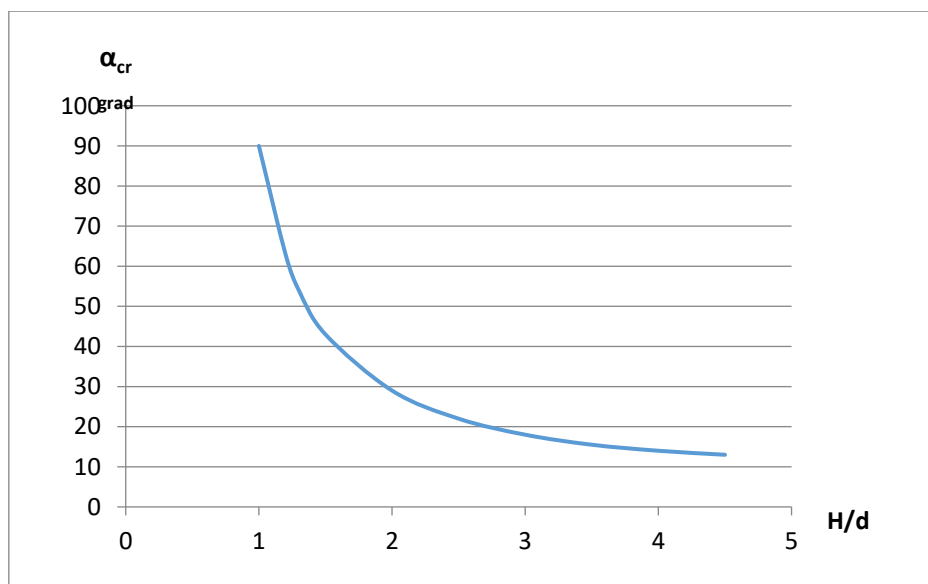


Fig. 2
Dependence of the critical angle value of the cylindrical body on its geometry

$$\alpha_{cr} = f\left(\frac{H}{d}\right)$$

MAIN PART

Fig. 4a clearly demonstrates that if an upright standing man is placed into an imaginary (virtual) cylinder (Fig. 3a), the body weight will be distributed unevenly inside the cylinder and the general center of gravity (GCG) of the man will not coincide with the cylinder's mechanical center. The GCG (O') of a man and the mechanical center of the cylinder (O) are displaced considerably against each other due to the specificity of the men's anatomy.

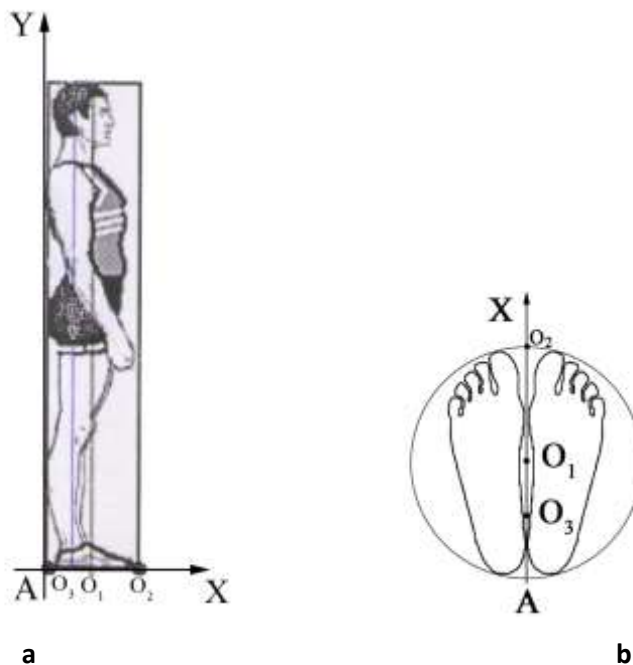


Fig.3

**a-An upright standing man placed into an imaginary (virtual) cylinder.
b-Feet position on the bearing area**

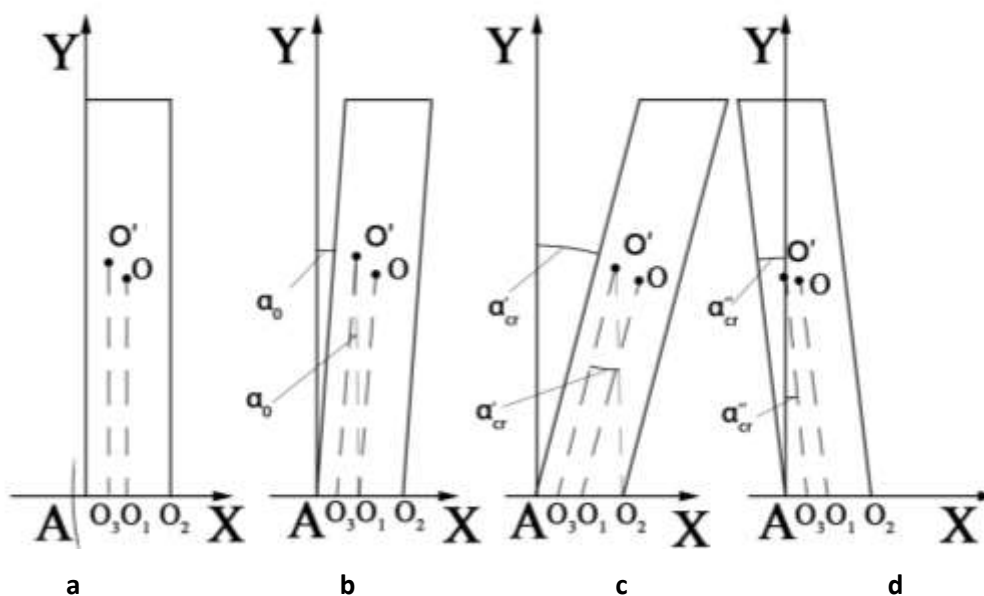


Fig.4

- a – Position of the general gravity center (O') of an upright standing man
- b – Optimal position of a man when the equilibrium stability degree is a maximum and the optimal bending forward angle (α_0) correlates with it.
- c - Critical situation occurs when a man bends forward and the equilibrium stability degree equals zero and toppling over of the body takes place; critical angle of bending forward α'_{cr} .
- d - Critical situation occurs when a man bends backward; critical angle α''_{cr} . Body topples over backward.

Feet position of a man on the cylinder base is given in Fig. 3b, where point O_1 is a projection of the cylinder's mechanical center (O) (Fig. 4a) coinciding with the mechanical center of the base area (O_1), whereas O_3 point is a projection of the man's GCG onto the same area; since the GCG projections of the man (O') and the cylinder's mechanical center on the base area are reciprocally displaced, the equilibrium stability degree cannot have its maximum value; to succeed, the upright standing man should bend forward (without tearing the feet away from the foothold) at an optimal angle (α_0) so that the vertical projection of the man's GCG (of O' point) onto the base area gets coincided with its mechanical center (O_1). The given situation is presented in Fig.4b and enables to determine the optimal angle of bending [1]:

$$\alpha_0 = \arcsin\left(\frac{|O_3O_1|}{|O_3O'|}\right). \quad (1)$$

In much the same way critical angles of bending forward α'_{cr} and backward α''_{cr} can be determined by the following formulas (Fig.4c and 4d):

$$\alpha'_{cr} = \arcsin\left(\frac{|O_3O_2|}{|O_3O'|}\right), \quad (2)$$

$$\alpha''_{cr} = \arcsin\left(\frac{|AO_3|}{|O_3O'|}\right). \quad (3)$$

It is well known {1,2} that: $|AO_3| = |O_3O_1| = \frac{d}{4}$, $|O_3O_2| = \frac{3}{4}d$, $|O_2O_1| = \frac{d}{2}$, and $|O_3O'| = h$

Taking the aforesaid into consideration, formulas (1), (2) and (3) will become:

$$\alpha_0 = \arcsin\left(\frac{d}{4h}\right), \quad (1')$$

$$\alpha'_{cr} = \arcsin\left(\frac{3d}{4h}\right), \quad (2')$$

$$\alpha''_{cr} = \arcsin\left(\frac{d}{4h}\right), \quad (3')$$

Where $d=|AO_2|$ is the diameter of the base area (length of the man's foot), h – the height of GCG position from the same area.

In order to determine the height of the GCG position of the upright standing man ($h=|O_3O'$) by means of the man' height (H), we make use of Phidias Number (or "Fibonacci Number" and "Golden Ratio" equivalently). Phidias Number ($\phi=1.6118$) determines the ratio between the man's height H and the height of the man's umbilicus (h'):

$$\phi = \frac{H}{h'} \quad (4)$$

Also, it is well known that the GCG of an upright standing man is below the umbilicus by 0.05, and as the women are concerned, it is by $0.1 \cdot H$, since their umbilicus

is lower than the one of the men by $0.05 \cdot H$. Taking into consideration both the said above and formula (4) we derive for men:

$$h = H \cdot \left(\frac{1}{\varphi} - 0,05 \right), \quad (5)$$

$$h = 0,5680 \cdot H;$$

and for women:

$$h = H \cdot \left(\frac{1}{\varphi} - 0,1 \right), \quad (5')$$

$$h = 0,5180 \cdot H.$$

If formula (5) is taken into consideration, formulas (1'), (2') and (3') will become:

$$\alpha_0 = \arcsin \left(\frac{1}{4 \left(\frac{1}{\varphi} - 0,05 \right)} \cdot \frac{d}{H} \right), \quad (6)$$

$$\alpha'_{cr} = \arcsin \left(\frac{3}{4 \left(\frac{1}{\varphi} - 0,05 \right)} \cdot \frac{d}{H} \right), \quad (7)$$

$$\alpha''_{cr} = \arcsin \left(\frac{1}{4 \left(\frac{1}{\varphi} - 0,05 \right)} \cdot \frac{d}{H} \right). \quad (8)$$

Taking into consideration that $\varphi = 1,618$, we receive:

$$\alpha_0 = \arcsin \left(0,44 \cdot \frac{d}{H} \right), \quad (6')$$

$$\alpha'_{cr} = \arcsin \left(1,32 \cdot \frac{d}{H} \right), \quad (7')$$

$$\alpha''_{cr} = \arcsin \left(0,44 \cdot \frac{d}{H} \right). \quad (8')$$

In case of women and taking into consideration (5'), formulas (6'), (7') and (8') will become:

$$\alpha_0 = \arcsin \left(0,48 \cdot \frac{d}{H} \right), \quad (6'')$$

$$\alpha'_{cr} = \arcsin \left(1,44 \cdot \frac{d}{H} \right), \quad (7'')$$

$$\alpha''_{cr} = \arcsin \left(0,48 \cdot \frac{d}{H} \right). \quad (8'')$$

It is generally known that the Phidias Number is the most harmonic ratio in the nature of things; sculptors, painters and architects of the ancient Egypt, of the antique epoch and Renaissance used it. Leonardo da Vinci used the Number in his famous work on "the human figure proportion".

For a man of the Da Vinci proportion, both optimal α_0 and critical α_{cr}' , α_{cr}'' have the following value:

$$\alpha_0 = 3,7^0, \quad \alpha'_{cr} = 11,15^0, \quad \alpha''_{cr} = 3,7^0.$$

Comparing the given diagrams (Fig. 5) one can conclude that the degree of the equilibrium stability of women is higher than of the men of similar proportion caused by a lower position of their (women) GCG. Similarly, a formula determining skier's optimal angle of bending forward can be drawn:

$$\alpha_0 = \arcsin \left[\frac{1}{H} \left(1,32 \cdot d + \frac{n \cdot l}{0,568} \right) \right]$$

Where d-length of foot, l-length of ski, H-height of skier, n-coefficient determining the part of the ski length made up by the distance from the tip of foot to the geometric center of the part of the ski's bearing area.

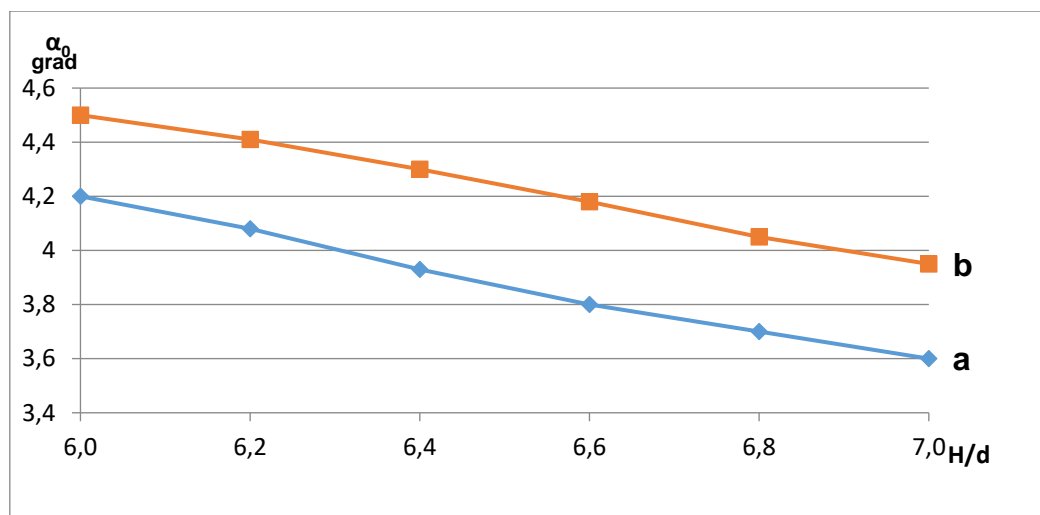


Fig. 5

**Dependence of the optimal angle value (α_0) on the man's proportion ($\frac{H}{d}$).
a-for men; b-for women (The average value ($\frac{H}{d}$) for a proportional man varies within 6÷7)**

The previous paper addressed the situation with no external force. For the sake of simplicity, we introduce the coefficient of stability as applied to a stationary ankle joint (special footwear in sports where skis or skates are used provide such relative immobility of ankle joint):

$$K_{st.} = \frac{M_{res}}{M_{tur}} \quad (9),$$

where M_{res} – resisting moment of gravity
 M_{tur} – moment (torque) of external force

If $K_{st.} \geq 1$, body maintains state of equilibrium, while if $K_{st.} < 1$ – it loses equilibrium and overturns.

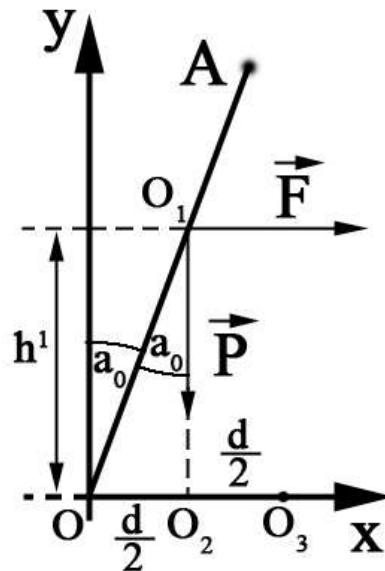


Fig. 6.

Schematic representation of human body in a position with the maximum degree of stability [1].

It is clear from Fig. 6, that $M_{res} = |\vec{P}| \cdot \frac{d}{2}$ and $M_{tur} = |\vec{F}| \cdot h'$, when point O_3 is the center of rotation. External influences are represented by $|\vec{F}|$, which is the horizontal effect of all external forces. It is directed towards the gradient of a human body as applied to point O_1 - common center of mass (CCM) of a human body.

Explanation of fig.1:

$|OA| = H$ – human height;

$|OO_1| = h$ – level of body's common center of mass;

$|OO_3| = d$ – foot length;

\vec{P} – force of gravity on human body, including vertical effect of external forces (body weight);

\vec{F} – horizontal component of resultant external forces;

O_1 – body's common center of mass

O_2 – geometrical center of the area of a foot

O_3 – body hinge point;

α_0 – Optimum slope angle of a human's body bending forward, at which the maximum degree of stability of equilibrium is achieved [2].

With respect to the center of rotation O_3 (Fig. 6) the following is true:

$$M_{res} = |\vec{P}| \cdot \frac{d}{2} \quad \text{and} \quad M_{tur} = |\vec{F}| \cdot h' \quad (10)$$

As $d = 2 \cdot h \cdot \sin \alpha_0$ and $h' = h \cdot \cos \alpha_0$, we receive:

$$M_{res} = |\vec{P}| \cdot h \cdot \sin \alpha_0 \quad \text{and} \quad M_{tur} = |\vec{F}| \cdot h \cdot \cos \alpha_0 \quad (11)$$

By simple transformations we receive:

$$K_{st} = \frac{|\vec{P}|}{|\vec{F}|} \cdot \text{tg } \alpha_0 \quad (12)$$

Paper [1] defined the optimum angle α_0 for men:

$$\alpha_0 = \arcsin\left(0,44 \frac{d}{H}\right) \quad (13)$$

And for women:

$$\alpha_0 = \arcsin\left(0,48 \frac{d}{H}\right) \quad (14)$$

Considering (5) and (6) the formula (4) will result in the following:

$$K_{st} = \frac{|\vec{P}|}{|\vec{F}|} \cdot \operatorname{tg}\left[\arcsin\left(0,44 \frac{d}{H}\right)\right] \quad (15) \text{ for men}$$

$$K_{st} = \frac{|\vec{P}|}{|\vec{F}|} \cdot \operatorname{tg}\left[\arcsin\left(0,48 \frac{d}{H}\right)\right] \quad (16) \text{ for women}$$

$$\text{When } K_{st} = 1 \quad |\vec{F}| = |\vec{F}|_{max} \quad (17)$$

$|\vec{F}|_{max}$ – the maximum value of the external force at which body maintains in a state of equilibrium;

When $|\vec{F}| > |\vec{F}|_{max}$ (t.e. $K_{st} < 1$) body overturns.

Considering condition (9), from (7) and (8) we deduce:

$$|\vec{F}|_{max} = |\vec{P}| \cdot \operatorname{tg}\left[\arcsin\left(0,44 \frac{d}{H}\right)\right] \quad (18) \text{ for men}$$

$$|\vec{F}|_{max} = |\vec{P}| \cdot \operatorname{tg}\left[\arcsin\left(0,48 \frac{d}{H}\right)\right] \quad (19) \text{ for women}$$

From these formulae we can obtain numerical values of $|\vec{F}|_{max}$ for human bodies of different parameters.

Based on the above, we can conclude:

1. When $|\vec{F}| \leq |\vec{F}|_{max}$ body maintains its balance;
2. When $|\vec{F}| > |\vec{F}|_{max}$ body overturns;
3. Given the same external effects and identical anthropometry, stability in women is greater than in men.

References

1. K. Moistsrapishvili. Once again on the equilibrium stability of a man. The General Science Journal <http://www.gsjournal.net> 2015.
2. K. Moistsrapishvili. Conditions for Stable Equilibrium of the Upright Human Body in the Presence of External Influence. The General Science Journal, <http://www.gsjournal.net> 2018.

БИДАЙ ДАҚЫЛЫНЫҢ ӨНІМДІЛІГІНЕ ҚОҢЫР ЖӘНЕ САБАҚТЫ ТАТ АУРУЛАРЫНЫҢ ӘСЕРІ

Шарипбаева А.М.,

2 курс магистранты
Абай атындағы ҚазҰПУ

Камалова М.С.

2 курс магистранты
Абай атындағы ҚазҰПУ

Бидай дақылының маңыздылығы жайында А.А. Рсымбетов [1] 2018 жылғы диссертациялық жұмысында: Бидай (*Triticum aestivum* L.) ең маңызды дәнді дақыл және әлем халқының негізгі тамақ көзі болып табылады [2] деп көрсеткен. Тарихи деректерге жүгінсек, ежелде Персия, Мысыр, Греция және Еуропада өсірілген. Ғылыми зерттеу деректері бидайдың отаны Оңтүстік Батыс Азия деп есептеледі. Қазіргі уақытта бұл дақылдың 70% тағам өндірісі, 19% жануарлар үшін жем-шөп ретінде, 11% өнеркәсіпте биожағар май және т.б. ретінде пайдаланылады [3]. Азық-түлік ұйымының мәліметтеріне сәйкес дүниежүзінде бидай 122 елде, 232 миллион гектар жерде өсіріледі. 2011-2012 деректерге сүйенсек 690 миллион тонна өнім береді [4].

Бидай Graminae тұқымдасының ішіндегі ең танымалы, *Triticum* туысына жатады. 1921 Percival анықтап [5], сипаттаған бидайдың 18 түрінің ішінде тек үш түрі ғана *Triticum aestivum* L. (жұмсақ бидай), *Triticum durum* Dest. (қатты бидай) және *Triticum diccosum* Schrank. (emmer wheat) ғана мәдени дақыл ретінде өсіріледі. Қазақстанда бидай 12-13 млн гектар жерде өсіріледі де, жыл сайын шамамен 13,0-22,7 млн. тонна өнім алынады. Қазақстан әлемдік бидай нарығында маңызды да сапалы бидай өндірушілердің бірі болып табылады [6].

Бидай аурулары бидай өндірісін тежейтін басты факторлардың бірі болып табылады. Бидайдың 20-дан аса ауруы (тат аурулары, қатты қара күйе, ақ ұнтақ ауруы, септориоз, фузариоз, жапырақ дағы аурулары және т.б.) бар.

Өсімдік дақылдарының тат аурулары ежелден белгілі. Олар ауылшаруашылығында дәнді дақылдарды мәденилендіру кезеңінен бастап пайда болған деп есептеледі. Kislev (1982) [7] біздің эрамызға дейінгі 1400- 12000 жылдардан алынған археологиялық деректерде бидайда *Puccinia graminis* фрагменттері болғанын мәлімдеді. Тат аурулары дақылдардың басқа ауруларымен салыстырғанда ең қауіпті болып саналады. Бұл мультициклді ауру, қоршаған ортада қолайлы жағдай туғанда ол тез арада үлкен көлемдегі жерге таралады да, нәтижесінде өнімділік пен өнімділік элементтерінің көп мөлшерде ысырап болуына ықпал етеді. Бидай дақылы таттың үш түрімен ауырады. Қалыпты және қоңыр салқын климат жағдайында *Puccinia striiformis* West. Қоздырғышы тудыратын сары тат басым дамиды. Ауа температурасы өскен сайын *Puccinia triticina* Eriks. Қоздырғышы тудыратын қоңыр тат басым түседі және жоғары температура кезінде *Puccinia graminis* Pers. f.sp. *tritici* Eriks. & Henn.

Қоздырғышы тудыратын сабақ таты дамиды. Ол аса қауіпті ауру болып табылады. Қоңыр тат (*Puccinia triticina* Eriks.) тат ауруларының дүниежүзіндегі бидай өндіруші елдердің барлығында кездесетін ең көп тараған түрі (сурет 1).

Егер қолайлы жағдай туындап, қоңыр тат ерте пайда болса, бидай өндірісіне айтарлықтай шығын әкеледі [8].



Сурет 1 – Қоңыр тат ауруының көрінісі

Сабақ тат (*Puccinia graminis*) тат ауруларының ішіндегі ең агрессивтісі, бидайдың барлық жер үсті мүшелерін зақымдайды. Әсіресе Ug99 расасы пайда болғалы бері бүкіл әлемді алаңдатып отырған қауіпті аурулардың бірі (сурет 2).

Тат ауруларынан келетін зиянның алдын алу үшін шаралар үнемі да жүргізіліп отырады. Бұл ауруларды химиялық жолмен бақылауға болады, бірақ мұндай үлкен ауқымда қолдану экологиялық тұрғыдан қауіпті және экономикалық тиімсіз болапы табылады. Сондықтан ауруға төзімділік ең басты шешім болып табылады. Бидайдың қоңыр таты мен сабақ татына төзімді бидай генотиптерін өсіру өзекті мәселе болып табылады. Татты бақылау үшін бидайдағы төзімділік гендерін қолдану ең тиімдісі, экономикалық тиімді және экологиялық қауіпсіз болып табылады [9].



Сурет 2 – Сабақ тат ауруының көрінісі

Бидайдың ұзақ уақытқа төзімділігін өсімдік селекционерлері мен фитопатологардың ең жиі талқылайтын тақырыбы. Ауылшаруашылық дақылдарының патогенге қарсы тұруы өте сезімтал реакцияны қолдану арқылы жүреді, яғни қожа мен қоздырғыш патогені сәйкес келмеген жағдайда қожа өсімдіктің жапырағында некроз пайда болады да паразиттің өсуіне шектеу қояды. Мұндай гиперсезімталдық жаңа төзімді сорттардың тат ауруларынан қорғанудың алғашқы керемет қорғанысын қамтамасыз етеді. Дегенмен, мұндай төзімді сорттар көптеп өсіріле бастағанда тат саңырауқұлағының жаңа физиологиялық рассалары пайдала бола бастайды да төзімді сортты толығымен сезімталға айналдырады. Бұл өсімдіктің өскін деңгейдегі төзімділігінен басқа таттың толық алдын алатын немесе ең минималды деңгейге дейін төмендететін төзімділікке көңіл бөлуді талап етеді.

Төзімді сорттардың коммерциялық тұрғыдан маңыздылығы 3-5 жылға ғана жетеді [10]. Өскіндік кезеңдегі төзімділік гендерашылғындар жылдар арасындағы, мысалы, Yr9 1996 жылы [11], Yr27 2001 жылы [12] Lr9 1999 жылы [13], Lr19 2004 жылы [14] Lr28 2008 жылы [15] және сезімтал сорттарға тез айналу сияқты қиындықтар өсімдіктің ересек кезеңіндегі және баяу таттану сияқты татқа төзімділіктің басқа түрлеріне зерттеу жасауға ұйытқы болды.

Баяу таттану толық емес төзімділік болып табылады, ол саңырауқұлақты споралауға мүмкіндік береді, аз деңгейде болса да эпидемия баяу жылдамдықта дами береді [16]. Оған әдетте патотиптің түрлері, яғни өзінің табиғаты бойынша спецификалық емес түрлері әсер етпейді [17] және ауруды ең төменгі зияндылық шегінде табалдырық деңгейінде сақтайды және жаңа патотиптің таңдауына аз мүмкіндік қалдырады [18]. Сондықтан ересек кезеңдегі төзімділік пен баяу таттану төзімділіктерінің негізінде бидай өндірісінің ысырап болуының алдын алуға болады

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Рсымбетов А.А. Жаздық бидайдың қоңыр және сабақ таттарына төзімділігін агроэкологиялық тұрғыда негіздеу және идентификациялау. Философия докторы (PhD) дәрежесін алу үшін дайындалған диссертация : 6D081100–Өсімдік қорғау және карантин. — Қазақ ұлттық аграрлық университеті. — Алматы: 2018. — 173 б.
2. Crop prospects and food situation, 2013. No. 2, 30pp. Website <http://www.fao.org>
3. Internet website <http://faostat.fao.org/site/339/default.aspx>.
4. Percival, J. 1921. The Wheat Plant. Duckworth & Co, London. 463 pp.
5. Официальный сайт Казах-зерно www.kazakhzerno.kz
6. Kislev (1982) (1982) slev, M.E. 1982. Stem rust of wheat 3300 years old found in Israel. Science, 216:993-994
7. Joshi L.M.; Srivastawa, K. D. and Ramanujan, k. 1975. An analysis of brown rust epidemics of 1971-72 and 1972-73. Indian Phytopath. 28, 138 (Абstr.)
8. Chen X.M. 2005. Epidemiology and control of stripe rust (*Puccinia striiformis* f.sp.tritici) on wheat. Can.J.plant Pathol., 27:314-337.

BIOLOGICAL SCIENCES
TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF PRACTICE AND SCIENCE

9. Rao M.V.; Naque, S.M.A. and Luthra, J.K. 1981. Mlks-11/A wheat multiline variety for the north and north western plains of India. In : Indian multiline(ed.) N.E. Borlaug, Published, CIMMYT, Mexico, pp.7-9.
10. Nayar S.K.; Prashar, M. and Bhardwaj, S.C. 1997. Manual of current techniques in wheat rusts. Bull. No.2. Directorate of wheat Research, Reg. Stn., Flowerdale, Shimla, 32pp.
11. Prashar M.; Bhardwaj. S.C.; Jain, S.K and Datta, D. 2007. Pathotypic evolution in *Puccinia striiformis* in India during 1995–2004. Aust. J. Agric. Res. 58:602– 4.
12. Nayar S.K.; Bhardwaj, S.C. and Prashar, M. 2003. Slow rusting in wheat. Annu. Rev. Plant Pathol. 2:271-286.
13. Nayar S.K.; Bhardwaj, S.C. and Prashar, M. 2003. Slow rusting in wheat. Annu. Rev. Plant Pathol. 2:271-286.
14. Bhardwaj SC.; Prashar, M.; Kumar, S.; Jain, S.K. and Datta, D. 2005. Lr19 resistance gene in wheat becomes susceptible to *Puccinia triticina* Eriks. in India. Plant Diseases 89:1360.
15. Bhardwaj S.C.; Prashar, M.; Jain, S.K.; Kumar, S.; Sharma, Y.P.; Sivasamy, M. and Kalappanavar, I.K. 2010. Virulence of *Puccinia triticina* on Lr28 in wheat and its evolutionary relation to prevent pathotypes in India. Cereal Research Communication 38(1):83-89.
16. Vanderplank J.E. 1984. Disease resistance in plants. Academic press, New York. pp.194.
17. Knott D.R., Radidam M. Inheritance of stem rust in six wheat lines having adult plant resistance // Genome. – 1988. – Vol. 30. – P. 283-288.
18. Nayar S.K.; Jain, S.K.; Prashar, M.; Bhardwaj, S.C.; Kumar, Su6odh and Menon M.K. 2003. Appearance of new pathotypes of *Puccinia recondita* f.sp.tritici virulent on Lr9 in India. Indian Phytopath. 56(2):196-198

THE APPLICATION OF SEVERAL IDEA GENERATION METHODS IN TRAINING TEAMS FOR PLAYING INTELLECTUAL GAMES

Volovchuk Vladyslav

Student

Department of Software Engineering

Kharkiv National University of Radioelectronics

Kharkiv, Ukraine

Academic adviser

Kauk Victor

Ph.D. in Technology, Assistant Professor

Department of Software Engineering

Kharkiv National University of Radioelectronics

Kharkiv, Ukraine

Abstract. The author seeks to introduce the readers to team intellectual games; describe some of the well-known idea generation methods in terms of helping players to develop their creativity and, which is crucial as well, to ensure the right communication between the team members.

Key words: intellectual games, questions, idea generation, idea-generating methods.

Intellectual games of modern time differ by various features. In so-called “post-Soviet” countries, the number of people who have been playing team intellectual games is quite impressive. In general, the idea of playing a team intellectual game implies not only getting new knowledge. The foremost pros are of course getting the teamwork and group analysis skills, the development of many personal qualities like patience, quick thinking, the ability to choose the priority options.

When talking about such brain games as “What? Where? When?” (укр. “Що? Де? Коли?”) and “Mind fight” (another name – “Brain ring”, укр. “Брейн-ринг”), a team of 6 players must find the answer within the time provided by rules (traditionally, it is 60 seconds). The players must demonstrate a constructive discussion with application of various methods of finding the answer. It is clear that using the only pattern of discussion will lead to failure – therefore, there must be several methods which can be applied when looking for the right answer.

Although the method of group brainstorming is one of the most easy-to-use and popular technics of idea generation, it isn't useful enough when playing team intellectual games as any criticism of idea is not possible. This activity allows the creation of an open and relaxed atmosphere that stimulates everyone's participation. [1]. Thus, it contradicts the key principle of constructive discussion of a question during the real game, when an idea must oppose the doubts from another side. It is

acceptable to use brainstorming as a training method of idea generation and it is definitely a one that would improve the communication inside a team.

When playing intellectual games, players may originally choose the wrong line of discussion. In other words, they may forget about the alternatives and be stuck in a deadlock. This is a common problem, but in intellectual games doing wrong means losing points. For instance, the author of a question makes players think about a main book character as an animal, deliberately pushing them off the right way. The answer turns out to be a person. In this situation, if nothing comes to mind or the answer seems too illogical, it is better to come back to initial positions and try to think in a different perspective. The method is called “quitting flatness” (укр. “Вихід з площини”) [2, p. 24-25].

Solving riddles has always been a way to test not only one’s cleverness, but also a level of creativity. Many intellectual games players know about the game called “Contact”. A person thinks of a word and gives the others its first letter. For example, the word is “Bench”. The players try to learn next letters of the word by cooperating against the word creator. This goes like that: one player thinks of another word with the same first letter – say, “Blueberry” and gives a clue to the others – “It is a type of berries”. If other players guess what the clue is about, they say “Contact”. When it is said, the word creator must come up with a word that fits the clue and quickly respond, for example, “No, my word isn’t “blackberry”. If the time for guessing is up, and the players had the same words in mind, then they win the round, and the creator must give the second letter of the word, and the games continues [3]. The “Contact” game has the aims of developing words associations, gaining knowledge about new thing and, of course, getting experience of cooperation inside a team.

Looking for associations is another example of a simple technique used by players to determine connections between the assumptions and statements from a question, however, when playing intellectual games, it is not enough to find the connection. A player must form a picture in their mind, which certainly requires creative thinking. For instance, there is a question the answer of which must be a name of a well-known toponym and a famous company at the same time. It says that initially the production of the company “had white tops”. The players are expected to find the association to the description, which is “a mountain” because, in our minds, we always imagine mountains with white snowy tops. Then, the team has just to recall the most famous company with the name given by a mountain. The answer is “Montblanc”, a world-famous pen manufacturer. Such an interesting case, because not everybody can link pens manufacturing with mountains.

Mind mapping is the method which would be quite useful for training the ability to find associations. In order to create a mind map, you usually start in the middle of the page with the central theme/main idea and from that point you work outward in all directions to create a growing diagram composed of keywords, phrases, concepts, facts and figures [4, p.1]. Although it can’t be applied during the real game because of the time limitations, but the constant practicing of making mind maps will positively affect the level of creativity of every player.

The method of simplification may affect the way the problem is being solved. There are the situations when it is difficult to even understand what should be done first, as a

CULTUROLOGY
TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF PRACTICE AND SCIENCE

question may be unclear for everyone. The solution is to simplify the text, by replacing difficult parts by more understandable words, changing the formulation of the question etc. Since players should have some paper to write on, they can write down the key words and discuss them, moving gradually to the solution. This method is one of the most beneficial and a team must devote enough time to learn how to use it.

The average size of a team on intellectual contests allows players to allocate their efforts on different purposes. The one person must keep the formulation of a question, the captain is responsible for conducting a discussion etc. Also, there is a possibility to discuss the question from two points of view simultaneously – if the outcomes fit each other then the answer is easy to find [2, p.23].

Conclusions. Playing team intellectual games is a wonderful opportunity to train your brain skills. Using different techniques of discussion and popular idea generation methods is not easy, however, constant practicing will help anybody achieve high results.

References:

1. Kumari B. Brainstorming. *Patna University*. URL: <https://www.patnauniversity.ac.in/e-content/education/MEd30.pdf> (date of access: 17.12.2021).

2. Рогачев А. М. Как играть в «Что? Где? Когда?». Пособие для тренировки школьной команды по «Что? Где? Когда?». URL: https://dopobr.68edu.ru/wp-content/uploads/2017/04/Рогачев-АМ_Как-играть-в-ЧГК.pdf (date of access: 30.10.2021).

3. Learn how to play the word game "Contact". *Front Row Crew Forum*. URL: <https://forum.frontrowcrew.com/discussion/7294/learn-how-to-play-the-word-game-contact> (date of access: 18.12.2021).

4. Mind Mapping. *The University of Adelaide*. URL: <https://www.adelaide.edu.au/writingcentre/sites/default/files/docs/learningguide-mindmapping.pdf> (date of access: 18.12.2021).

ЖАНРОВАЯ СПЕЦИФИКА КИНОТВОРЧЕСТВА КИРЫ МУРАТОВОЙ

Погасий Светлана Николаевна,
аспирантка кафедры искусствоведения
и общегуманитарных дисциплин
Международного гуманитарного
университета (г. Одесса),
сп-ть 034 – «Культурология»

Категория «жанр», несмотря на большой пласт научных исследований, не является устоявшейся и однозначной категорией. Сложность заключается в том, что понятие «жанр» находится как бы вне любых морфологических систем и, одновременно, относится к любым её компонентам и системообразующим связям. «Сам феномен жанра не очень хорошо понят и объяснен. В исследованиях и учебных пособиях на эту тему речь идет о классике, а современная ситуация не отражена» [5]. «Количество жанров постоянно изменяется, они взаимопроникают друг в друга. Жанровая дифференциация действительно оказывается относительно независимой, имеющей собственные принципы взаимодействия, порождающие бесконечное многообразие форм. Жанры разделяются, отмирают и появляются, и таким образом вся совокупность жанров в целом тоже постоянно подвергается изменениям» [5].

В широком смысле «жанр» трактуется как общность художественных произведений, складывающаяся в процессе исторического развития искусства. Он является отражением особенностей эпохи и жизненного уклада людей, фиксируя самые устоявшиеся пути развития искусства. Кроме того, жанр опосредствован всеми сторонами творческого облика художника, его методом, стилем, манерой, мировоззрением. То есть, мы имеем дело с динамическим процессом, а не со статичной структурой.

Особенно сложно определяется жанровая дифференциация в кинематографе. Исследователь Д. Салынский отмечает, что «жанр в искусстве представляет собой только разновидность, поскольку жанровые признаки для каждого вида искусства будут свои <...> для них нет критерия, их объединяющего: эта система до сих пор сохраняет внутреннюю подвижность <...> Иногда говорят «этот материал лучше решить в жанре кино, а не театра». То есть весь кинематограф считается жанром [5].

Нередко можно услышать: «этот фильм к какому жанру относится – к документальному или игровому?» Ну, а уж в игровых жанрах полная стихия. То, о чем говорил Патрис Пави: «избыточное употребление термина» [3], а Роберт Стам, емко назвал проблему определения жанра в кинотеоретическом минном поле [6].

Несмотря на сложность определения жанра, попытаемся определить жанровые особенности в кинотворчестве Киры Муратовой.

Творчество режиссера Муратовой определяют как «авторский кинематограф». Само понятие связывают с так называемой «теорией авторского кино», возникшей во Франции в 1950-е гг. на страницах журнала «Cahier du Cinema» (Кинематографические тетради). В противовес засилью жанровых голливудских лент в Европе уже в конце 1940-х гг. зародилось течение «арт-синема», ориентированное на возрастание роли личности режиссера в кинопроцессе. А. Калинина разграничивает авторское и жанровое кино следующим образом: «Авторским» фильм признается, если режиссер участвует во всем съемочном процессе (написание сценария, продюсирование, монтаж), создает цельный замысел произведения, выражающего некий субъективный взгляд на мир. В массовом же кино, за редким исключением, имя режиссера-постановщика не имеет столь всеобъемлющего значения [2, с.74]. Основным условием «авторства» в кино является неповторимый режиссерский почерк, яркий и неповторимый стиль, когда в произведении видна личность его создателя.

Необходимо отметить, что в СССР термин «авторское кино» не получил широкого распространения. Он появился в начале «перестройки», в 1980-е гг., но в СССР термины «авторское» и «массовое» кино с самого начала рассматривались с идеологических позиций. Кинопроизводство в СССР находилось полностью под контролем государства. При столь глобальном контроле возникновение «независимого» кинематографа было невозможно. В данный момент существует проблема, правомерно ли делить советский кинематограф на «жанровый» и «авторский». Госкино, являясь основным заказчиком кинокартин, выпускал и рассылал по киностудиям ежегодный план, куда входило определенное число необходимых государству жанровых лент, однако некоторые режиссеры, снимая фильм в строго определенном жанре, в итоге создавали нечто «внежанровое» и уникальное [2, с.75]. Именно таким было творчество К. Муратовой. Постепенно отказавшись от «прозаического» киноязыка режиссер нашла собственные уникальные приемы, свою художественную выразительность.

Уникальность творческого подхода Киры Георгиевны Муратовой состоит прежде всего в том, что ее авторское высказывание нисколько не было подвержено влиянию идеологии и было абсолютно автономным. Более того, «за более чем полвека работы ей удалось создать неповторимый авторский стиль повествования, легко узнаваемый в каждом фрагменте. Претенциозность, морализаторство чужды видению данного режиссера. Тем не менее, Кира Муратова в своем творчестве опирается на целостную философскую систему, которую можно назвать «пессимистическим гуманизмом». Философия здесь понимается как рефлексия о бытии человека, своего рода художественная антропология. Основные интересующие режиссера вопросы – что есть человек, в чем его сущность, какова она?» [2, с. 75.].

Дипломная работа Муратовой – короткометражный фильм «У крутого яра» 1959 г. освещал так называемую «сельскую» проблематику и был снят совместно с Александром Муратовым. Вскоре после этого «сельская», социально-политическая тема из творчества Муратовой исчезает, поскольку оказывается ей

чужда. А. Р. Калинина указывает, что первые два самостоятельных фильма К. Муратовой – «Короткие встречи», 1967 г. и «Долгие провода», 1971 г. – принято называть «провинциальными мелодрамами»: «по форме они, как будто близки традиционному повествовательному кино, но по содержанию открывают новый уровень в творчестве режиссера – обращение к теме любви, присутствия и отсутствия любимого человека, восприятия его как «Другого» [2, с. 75.].

Исследователи относят фильм «Короткие встречи» определяют как мелодрама, поскольку он идеально вписывается в каноны этого жанра образца 1960-х -1970-х гг. Однако многоступенчатость киноленты противоречит этому: «магистральная тема фильма – тема ожидания, одиночества, попыток избавиться от внутренней пустоты. <...> Волнует режиссера и вопрос «свободы и долга». Тематика отчуждения, разобщенности будет занимать Муратову все более».

«Долгие провода» – «последний внешне реалистический фильм Муратовой, после которого Кира Георгиевна резко изменит стилистику своих фильмов» [2, с. 79-80]. Калинина А. Р. определяет жанр фильма как «драму дель арте» в формах традиционного кино.

Исследователь И. Изволова отмечает, что Кира Георгиевна словно поворачивает вспять последовательность кадров, следуя от движения в кадре к моменту его появления [1].

Несмотря на то, что сама Кира Георгиевна отказывалась признавать то, что ее киноленты относятся к «поэтическому направлению» в кинематографе, очевидно, что «Муратова, тем не менее, поэтизирует окружающий мир, наполняет его бытовой и психологической конкретностью. Мелкие факты и происшествия, детали повседневности обретают символическое значение» [2, с. 82.]. В фильме «Чеховские мотивы», 2001г. она вновь обращается к «поэтическому направлению». А. С. Плахов определяет «Долгие провода» и «Короткие встречи» как «бесхитростные и слегка манерные «провинциальные мелодрамы» о простых людях и их простых чувствах» [4, с. 204.]. А. Р. Калинина же уточняет, что отнесение к жанру «мелодрама» здесь является условностью, поскольку «в фильмах Муратовой нет подобной однозначности, их «жанровость» обманчива. Ее ленты – не линейные нарративы, но поэтические фрагменты быстротекущей жизни» [2, с. 84].

1978-1983 гг. А. Р. Калинина определяет как «переходный период», а фильм «Познавая белый свет», 1978 г. – его началом. Исследователь прослеживает в творчестве Муратовой переход от бытовой поэтики к постмодернизму, «предвосхитившему ее поздние авангардистские эксперименты. В последующем Муратова уйдет от традиционной разработки характеров и обратится к тематике «экспрессивного человека» – буффона, пустоты, маски. Ее фильмы станут условным игровым пространством. Муратову будет интересовать не «духовность» и не «внутренний мир» человека, а причудливые ситуации и положения, в которые он поставлен. Целостная картина, мозаика станут важнее отдельной личности, что характерно для поэтики постмодерна» » [2, с. 85-89].

Говоря о позднем периоде деятельности Киры Георгиевны Муратовой, нельзя не обратиться к фильмам «Перемена участи» (1987) и «Чувствительный милиционер» (1992), в которых раскрывается тема закона, как нормы поведения,

регулирующей отношения в социуме. [2, с. 94]. В «Перемену участи» Муратова внедряет ряд нововведений: фильм имеет сложносоставную структуру за счет того, что камера беспрепятственно перемещается из одного временно пространства в другое: «из женского будуара в полумрак тюрьмы, из зимнего сада в пустоту сумеречных предгорий». [2, с. 96-97].

Так же значительно сокращено количество крупных планов, «а резкий скачкообразный монтаж смешивает мир людей, мир животных и предметов в единую сложно скроенную мозаику», на основе чего Калинина А. делает вывод о том, что «данная лента является завершением переходного периода в творчестве Киры Муратовой – перехода от светлой лирико-психологической интонации к отстраненно-аналитическому, сверхрациональному искусству постмодерна» [2, с. 96-97].

«Астенический синдром» считается «самой остросоциальной и масштабной лентой Муратовой, после которого тема смерти в творчестве автора обретет комедийную направленность («Три истории» 1997, «Два в одном» 2006) [2, с. 98-99]. «Чувствительный милиционер» (1992) и «Увлеченья» (1994) определяются исследователем А. Калининой, как образец неопримитивизма и салонная мелодрама соответственно [2, с. 105].

«Мелодия для шарманки» 2008 г. представляет собой образец жанрового кино, в основу которого положены традиции святочного рассказа XIX- начала XX вв. о погибающих от холода детях накануне Рождества. «Вечное возвращение» (2012) в совокупности являет собой все кинонововведения Киры Муратовой: «буффонада, гротески и монологи героев свиваются в единую спираль. Ницшеанская тема цикличности и бессмысленности жизни, заявленная в названии, звучит в полную силу, а смерть режиссера символизирует постмодернистскую «смерть автора» в современном кинематографе, какой видит ее Кира Георгиевна.

Таким образом, как мы видим, грань между авторским и жанровым кино, в том числе и в творчестве Киры Муратовой, является размытой. Остаются не решенными объективные и общезначимые проблемы специфики жанра кино. Соответственно, есть необходимость дальнейших исследований, направленных на выявление хоть сколько-нибудь объективного количества жанров кино, а также разработки темы кино, как вида художественной герменевтики.

Список литературы.

1. Изволова И. Звук лопнувшей струны // Искусство кино. 1998. № 8. [Интернет-ресурсы]: <http://kinoart.ru/archive/1998/08/n8-article16> (Дата обращения: 10. 11. 2021).
2. Калинина А. Р. К. Г. Муратова и С. И. Параджанов как представители «авторского» кинематографа в СССР 1960-х – 1980-х гг. СПб., 2017., 256 с.
3. Пави П. Словарь театра, М.: Прогресс, 1991. – 504 с.
4. Плахов А. С. Всего 33. Звезды мировой кинорежиссуры. Винница, 1999. С. 204.

CULTUROLOGY
TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF PRACTICE AND SCIENCE

5. Салынский Д. наброски к проблеме жанров в кино. Киноведческие записки, № 69, 2005. <https://web.archive.org/web/20121110205431/http://www.kinozapiski.ru/ru/article/sendvalues/93>

6. Stam Robert Film Theory: An Introduction Malden, MA : Blackwell, 2000, 256 p.

GREEN ECONOMY – AS A FOCUS ON ENSURING BALANCED DEVELOPMENT OF SOCIETY

Cherep O.

Doctor of Economics, Professor

Mertachian K.

Zaporizhia National University

At the current stage of development of the world economy, one of the most effective directions is the "green economy", which is a tool to combat the environmental and resource development problems of the countries of the world in response to the financial crisis and the economic crisis of 2008. In the same year, the United Nations Environment Programme (UNEP) announced the transition to the so-called "green economy", which should contribute to the global economic recovery, increase employment, reduce poverty and at the same time accelerate the fight against climate change and environmental degradation. Officially, a green economy policy was adopted by the OECD in 2009 as a strategic development direction (the OECD Green Growth Strategy) [1].

According to the UNEP definition, green economy is an economy that focuses on improving human well-being and social equity by significantly reducing risks from environmental change and scarcity of environmental resources. The concept of green economy is a model that contributes to improving the health and social equity of the population, as well as leading to a significant reduction in negative environmental impacts and environmental scarcity [2].

We propose to consider the green economy as an economy based on the rational use of natural resources through the introduction of alternative energy sources in order to reduce energy, technology and material intensity.

Green infrastructure involves the strategic planning of a network of natural and semi-natural areas and solutions with a wide range of ecosystem services [2]. It can improve environmental conditions as well as public health and quality of life. It also creates jobs and business opportunities and promotes sustainable development.

Environmental loss is linked to the emergence of new zoonotic diseases, such as COVID-19, but also has anthropogenic factors, including increased exploitation of wildlife, unsustainable use of natural resources and climate change.

In economic terms, the continued degradation of ecosystem services represents an annual loss of at least US\$479 billion. Also conserving biodiversity through a global biodiversity framework would generate economic benefits of US\$500-550 billion per year.

Green economy is an integral part of sustainable development and involves the balanced coexistence of the environment, social and economic systems [3]. The prospect of further research is the study of international experience of green economy and the possibilities of its practical application in Ukraine.

ECONOMIC SCIENCES
TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF PRACTICE AND SCIENCE

Thus, the Green Economy is based on alternative energy and fuel sources, clean production technology, clean technologies in agriculture, green construction, as well as programs for cleaning air, water and soil from pollution, recycling and disposal of waste, etc.

List of references

1. Organisation for economic co-operation and development Declaration on Green Growth, adopted at Meeting of Council at Ministerial (2009), available at <http://www.oecd.org/env/44077822.pdf> (accessed 23.12. 2021).
2. Towards a green economy: pathways to sustainable development and poverty eradication. Full Report/United Nations Environment Programme (UNEP), 2011.
3. Programme "Greening the Economy in the Eastern Partnership Countries" URL: http://ndei.me.gov.ua/pdf/EAP_GREEN.pdf. (accessed 28.02.2020).

WAYS OF IMPROVEMENT ON WORKING CAPITAL MANAGEMENT AT THE ENTERPRISE

Miahkykh Iryna

Doctor of Sciences (Economics), Professor
Kyiv National University of Technologies and Design, Ukraine

Poberezhna Z.

Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor
National Aviation University

The implementation of systemic transformations causes the permanent instability of production and commercial activities of enterprises, which exacerbates the problem of resource provision for continuous operation. Effective activity requires accelerating the process of providing such a dynamic and moving part of capital as working capital and its components in accordance with the parameters of their use in production.

The availability of working capital is a prerequisite for the production and sale of products by the company. Moreover, the important role here is played not so much by its physical presence, but by the structure, which in turn reflects the relationship of forms of working capital at the stages of the cycle with the sources of its formation and content. That is why today, of great practical importance for any manufacturing enterprise are issues of streamlining the structure of working capital at each stage of its cycle, which in terms of systemic transformations depends on market conditions and requires justification of the share of each of its components which is realized by monitoring market conditions.

One of the most important problems in the study of working capital of enterprises is to assess the level of efficiency of its management, which is manifested in the effectiveness of its operation. Such an assessment is necessary both in the process of working capital formation and in the process of its use.

The formation of working capital at the enterprise of the production sphere has its own characteristics and involves three stages:

1. At the first stage, the formation of working capital during the establishment of the enterprise and its entry into the market and directly depends on the authorized capital contributed by its founders and other contributions provided by the Charter of the enterprise.

2. The second stage involves maintaining the circulation of working capital of an existing enterprise. It is characterized by a constant filling of working capital in accordance with the economic, production and financial cycles of the enterprise.

A characteristic feature of the preservation and increase of working capital at this stage is the introduction of resource-saving and resource-saving technologies, which are relevant in the context of increasing economic activity. Resource conservation at the enterprise is ensured through the introduction of new innovative technologies that will consume less raw materials, fuel and energy, as well as resource conservation through the use of new (alternative raw materials and materials), is conducting

activities on an innovative basis. Also, one of the areas of resource conservation in terms of saving working capital of the enterprise should be the introduction of inventory logistics, which will reduce to minimum stocks in warehouses, thus not diverting money from the turnover of the enterprise.

3. The last stage is due to the growth of the financial and economic activities of the enterprise (expanded reproduction), and involves the invention of additional investment resources in accordance with long-term goals for the objectives of the enterprise. At this stage, the growth of working capital cannot be provided only through the introduction of resource-saving technologies, here come to the fore other tools to attract, preserve and increase working capital [1].

One of such tools is restructuring as a means of financing and managing working capital of the enterprise. Restructuring involves not only changes in the organizational structure of the enterprise, but also in the structure of its staff, and sometimes consists in re-profiling the activities of its units, in order to ensure the effective operation of the enterprise as a whole. Due to the restructuring, the costs of management activities are reduced, the exchange of information and the adoption of effective business decisions are accelerated. In short, the restructuring reorients the company's activities to meet the needs of consumers, the production of goods needed by the market today, in this place and in the planned volumes.

Considering the enterprise as an open system, it is necessary to determine the place of monitoring in it, indicating the main elements, functional features and a number of measures to be taken to ensure the effectiveness of the enterprise in uncertain and changing environment, It is because of these conditions is urgent analysis of each component of the turnover capital of the enterprise in order to optimize its volume and sources of funding.

As a consequence of implementing a real system of monitoring the company should be to improve the efficiency of its working capital management, which in the end result will ensure the continuity of its production process, optimize the costs of financing working capital and rationalize its structure, positively affecting the increase in the turnover of current assets; Ensure the growth of liquidity of the company to the standard value and increase its profitability.

In terms of improving the system of enterprise management, the main issues are:

- informatization and automation of business processes of the enterprise;
- integration of control systems of specialized business processes in the overall system of company management;
- harmonization of specialized business processes with business management [2].

Thus, the functional features of turnover capital management under conditions of market transformations are: planning and forecasting of needs in turnover capital, its structure and sources of financing; optimizing the structure of turnover capital; developing a financial planning strategy based on the system of financial controlling at the enterprise and analyzing the efficiency of the reverse strategy. A systematic approach to the implementation of the system of monitoring of working capital in the enterprise aims to neutralize the problems in the area of its formation and fully facilitate the adaptation of the enterprise to the current conditions of the market environment and ensure its uninterrupted and rhythmic work and maximize profits.

References:

1. Пешкова А.А. Формирование и использование оборотного капитала предприятия. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/formirovanie-i-ispolzovanie-oborotnogo-kapitala-predpriyatiya>
2. Kwilinski, A. (2018). Mechanism of formation of industrial enterprise development strategy in the information economy. *Virtual Economics*, 1(1), 7-25. [https://doi.org/10.34021/ve.2018.01.01\(1\)](https://doi.org/10.34021/ve.2018.01.01(1))
3. Leshanych L. Models Of Financing Of Higher Education Institutions In Foreign Countries L Leshanych, I Miahkykh, M Shkoda - *Baltic Journal of Economic Studies* 4(5), 2018 , P/ 145-150
4. Shkoda M. Methodological aspects of the project approach for development of entrepreneurship /Iryna Miahkykh, Mariana Shkoda //№ 18 (2021): *Економічний вісник НТУУ «Київський політехнічний інститут»*

ПЕРСПЕКТИВИ ТА МЕХАНІЗМ ВИКОРИСТАННЯ КРИПТОВАЛЮТ У МАЙБУТНЬОМУ

Tretyakova Olena

Ph.D., Associate Professor
Yuri Fedkovych Chernivtsi National University

Kharabara Violetta

Ph.D., Associate Professor
Yuri Fedkovych Chernivtsi National University

Greshko Roman

Ph.D., Associate Professor
Yuri Fedkovych Chernivtsi National University

Nikiforov Petro

Student
Yuri Fedkovych Chernivtsi National University

Світовий фінансовий ринок одним із перших продемонстрував нові форми та інструменти, що виникли внаслідок розвитку цифровізації. Сьогодні відомі такі нові фінансові інструменти, як криптовалюти, технології блокчейна, різні види свопів і опціонів тощо. Цифрова революція створює нові підходи, які здатні змінити сам принцип взаємодії між людьми та установами. Наприклад, ланцюжок блоків, відомий як «розподілена база даних», є безпечним протоколом, в рамках якого мережа комп'ютерів колективно засвідчує угоду про її реєстрацію та підтвердження. По суті, ланцюжок блоків є програмованим, криптографічно захищеним і є надійним сховищем, яке може перевіряти будь-який користувач системи.

«Блокчейн (англ. Blockchain) - це спосіб зберігання даних або цифровий реєстр грошових переказів. Головною його відмінністю і незаперечною перевагою є те, що цей реєстр не зберігається в якомусь одному місці. Він розподілений серед кількох сотень і навіть тисяч комп'ютерів по всьому світу» [1, с.110].

Цифрові валюти, або криптовалюти – це електронні грошові одиниці, що генеруються мережами комп'ютерів та використовуються замість традиційних валют. На сьогоднішній день найвідомішим прикладом такого ланцюга блоків є Bitcoin.

«Bitcoin - це криптовалюта, яка була створена в 2009 році. На відміну від розрахунків через банки, Bitcoin можна розраховуватись в інтернеті без будь-яких посередників. Немає комісії за переказ коштів і немає необхідності сплачувати податки, тому що Bitcoin не прив'язані до жодної країни та уряди країн не можуть на них впливати. Bitcoin є найбільш вартісною криптовалютою з 700 видів електронної валюти» [2].

У вересні 2021 року Верховна Рада України ухвалила законопроект «Про віртуальні активи», що встановлює механізм правового регулювання сфери віртуальних активів, який легалізує ринок криптовалют. Новий закон визначає, що таке віртуальні активи, тобто вводить криптовалюту в правове поле, легалізує ринок криптовалют і надає його учасникам правовий статус. Цей Закон регулює правовідносини, що виникають у зв'язку з оборотом віртуальних активів, а також визначає права та обов'язки учасників ринку віртуальних активів і засади державної політики в цій сфері.

Відтепер українські блокчейн-компанії можуть легалізувати власні бізнес-процеси та офіційно працювати з банківською системою. Учасники ринку зможуть відкривати рахунки в банках та інших фінустановах для операцій із криптовалютою, тоді як раніше відкрити такі рахунки в українському банку було неможливо. Також в Україні офіційно зможуть працювати криптовалютні біржі та інші профільні компанії. Вони будуть зобов'язані зареєструватися та регулярно подавати звіти до державних органів, а також розкрити інформацію про своїх власників. Регулюватиме цей ринок Міністерство цифрової трансформації, яке видаватиме біржам та іншим криптовалютним компаніям дозвіл на роботу в Україні, вестиме спеціальний реєстр і збиратиме звіти тощо.

Використання криптовалют – це насамперед можливість заощадити на конвертаціях та комісіях банків, а також спосіб прискорити проведення платежів у товарно-обмінних операціях. В Україні деякі бізнеси вже приймають до оплати Bitcoin. Серед них онлайн та офлайнмагазини, ресторани, кафе, компанія з надання юридичних послуг та навіть служба таксі. Здебільшого вони концентруються у столиці, в м. Київ, наприклад, магазин кліматичної техніки «Омега-клімат», квітковий магазин «SendFlowers», АТ «Юскутум», Ukrainian iPhone Service та ін.

На даний момент багато бізнесменів дотримуються загальної тактики: після прийому від клієнта оплати Bitcoin їх виставляють для обміну на одному з електронних майданчиків і зараховують на свій рахунок вже у гривні чи іншій матеріальній валюті. Українські приватні підприємці поки що накопичують криптовалюту в очікуванні підвищення курсу. До того ж, як говорилося вище, міжнародна валюта Bitcoin відкриває великі можливості для спрощення розрахунків за товари та послуги між резидентами різних країн, а також нею можна розраховуватися під час подорожей за кордон.

В Україні біткоїн купують та продають через різні онлайн-сервіси (біржі, обмінники), айбокси, термінали, банкомати, а також із рук у руки. Вартість 1 Bitcoin на різних ресурсах трохи відрізняється і протягом дня може збільшуватися або знижуватися в залежності від обсягів продажу.

«За даними криптобіржі CoinDesk, ціна Bitcoin у листопаді 2021 р. становила \$67 968, що на 3,06% більше проти дня раніше. Попередній рекорд Bitcoin, встановлений 20 жовтня 2021р., коли він становив \$ 67 000, до цього максимальна позначка перебувала на рівні \$ 64 850. Найбільша криптовалюта світу показала зростання на 340% відносно листопада 2020 р., капіталізація Bitcoin наразі становить \$ 1,3 трлн.» [3].

За допомогою онлайн-платформ для придбання/обміну Bitcoin, таких як btc-trade.com.ua, ukrcash.com, btcu.biz, kuna.com.ua та ін., Bitcoin можна виводити на карти українських банків у гривні.

Глобального переходу на віртуальні валюти протягом найближчих кількох років не буде, про це говорять навіть у країнах із розвинутими фінансовими технологіями. Світова спільнота припускає майбутнє панування криптовалют на ринку фінансів, проте поки що ця сфера не повною мірою врегульована на законодавчому рівні та до неї є претензії з боку офіційної влади. А найрізкіші падіння курсу Bitcoin, крім кількох гучних випадків хакерських зломів і крадіжок, пов'язані саме з посиленням контролю та заборонаю з боку влади тієї чи іншої держави.

Отже, можна погодитися з тим, що використання Bitcoin в якості валюти має певні переваги. Разом з тим, не слід забувати й про існуючі невирішені проблеми та недоліки. Тому, сподіваємось, що цифровий світ який сьогодні швидко розвивається та сприяє розвитку цифровізації економіки, в міру появи нових і вдосконалення існуючих технологій буде сприяти змінам на краще та ефективному розвитку економік країн світу.

Список літератури:

1. Дика А. Криптовалюта в Україні: сучасний стан та тенденції /А. Дика // Фінансово-кредитна система України в умовах інтеграційних і глобалізаційних процесів : Матеріали XVI Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів та аспірантів. 20–21 квітня 2017 р. - Черкаси: ЧННІ ДВНЗ «Університет банківської справи», 2017. - С. 109–112.
2. Біткоїн – валюта майбутнього? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://media.slovoidilo.ua/media/infographics/4/33161/33161-1_ru_origin.png
3. Bitcoin встановив новий історичний максимум. [Електронний ресурс] - Режим доступу:<https://finclub.net/ua/news/bitcoin-vstanovyv-novy-i-istorychnyi-maksimum-202111091019.html>
4. Гладких Д. М. Криптовалюти як загроза банківській безпеці України в умовах розвитку цифрової економіки / Д.М. Гладких // Управління стійким розвитком економіки: теоретичні та практичні аспекти : колективна монографія за ред. д.е.н., проф. Прохорової В.В. – Харків: Видавництво Іванченка І.С., 2018. – 316 с. – с. 114-122.

РОЗВИТОК ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ КРАЇНИ

Атаманчук Зорина Асланівна

кандидат економічних наук,
доцент кафедри міжнародних економічних відносин
Донецький національний університет імені Василя Стуса

Павлівська Ольга Юріївна

студентка 4 курсу СО «Бакалавр»
Донецький національний університет імені Василя Стуса

Інвестиційна привабливість туристичної галузі пов'язана зі здатністю до залучення внутрішніх та іноземних інвестицій в її розвиток, а також містить певну сукупність чинників, які сприяють залученню інвестицій, з урахуванням багатьох особливостей, таких як: національні, регіональні та галузеві фактори, які мають вагомий вплив на інтенсивність такого розміщення. Вирішальними факторами впливу виступають: інвестиційна привабливість держави; політична та економічна ситуація в країні; рівень соціально-економічного розвитку туристичного регіону; інвестиційна діяльність регіону; рівень розвитку туристичної сфери (забезпеченість туристичними ресурсами, забезпеченість туристичною інфраструктурою, динаміка потоків туристів тощо).

У 2019 році внесок туризму в світову економіку становив 10,4 % або 9,2 трлн дол. США. У 2020 році сектор втратив майже 4,5 трлн дол. США, а його внесок у світовий ВВП скоротився на 49 %. При цьому загальне уповільнення світової економіки склало 3,7 % [1; 2]. Економісти Оксфордського університету підрахували, що збитки для світової економіки від епідемії можуть перевищити обсяг ВВП Індонезії, 16-ої найбільшої економіки світу [2; 3].

Як зазначають у WTTC, до пандемії на світову туристичну індустрію припадало кожне четверте нове робоче місце в світі й 10,6 % усіх робочих місць [2]. Протягом останньої чверті століття туристична сфера постійно зростала та розвивалась, виступаючи в якості однієї з найбільш динамічних галузей світової економіки. Проте, обмеження викликані пандемією, призвели до масового скасування або перенесення поїздок по всьому світу. Це, в свою чергу, погіршило тенденцію розвитку міжнародного туризму та росту економіки. Найбільше заробили на туризмі у 2020 році США – 264,6 млрд дол. США, на другому місці Іспанія – 81,4 млрд дол. США, а на третьому місці Франція – 72,9 млрд дол. США. Україна, серед досліджуваних країн, залишається аутсайдером – лише 1,99 млрд дол. США [4].

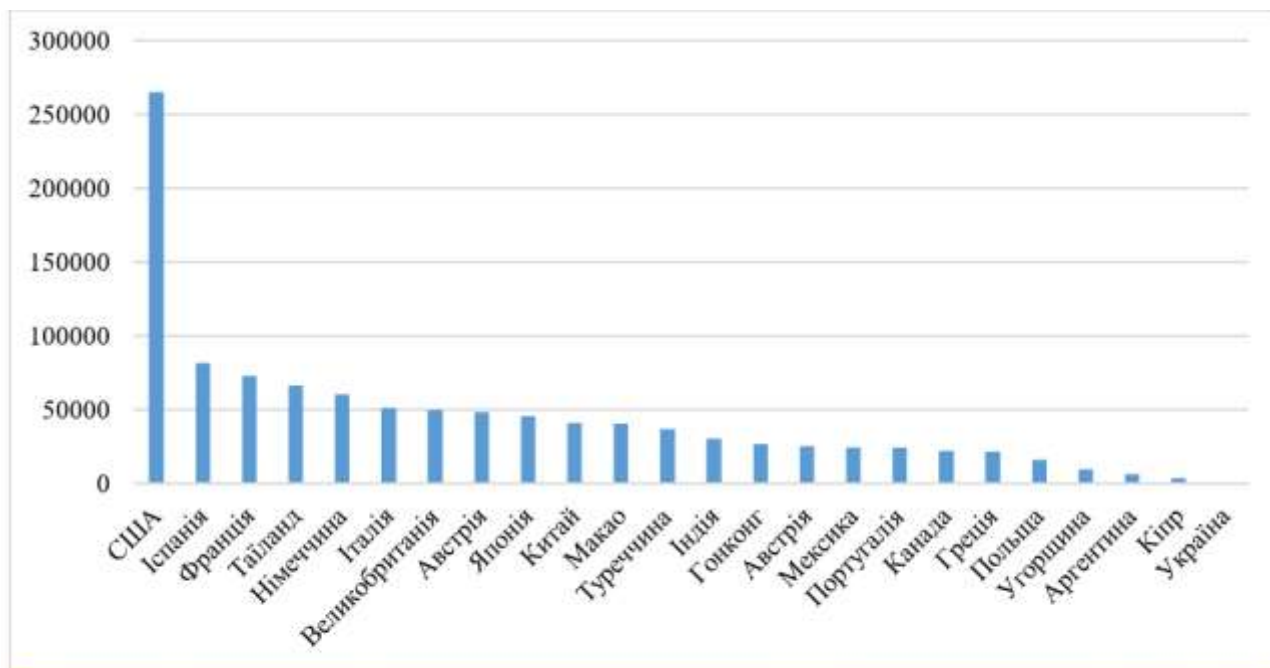


Рис. 1. Доходи від міжнародного туризму в 2020 році, млн дол. США [4]

У сучасних реаліях Україна, на жаль, не є державою ані з надто сприятливим інвестиційним кліматом, ані з постійно підтримуваним позитивним іміджем, зокрема з причин затяжних воєнних дій на Сході України, нестабільної економічної та політичної ситуації і неграмотної, а відтак і неефективної інвестиційної політики вітчизняного уряду. На це все ще накладаються глибокі фінансові проблеми, спричинені пандемією коронавірусу COVID-19. Така ситуація призводить до зниження довіри потенційних інвесторів, особливо іноземних, які не бачать впевнених кроків органів влади задля забезпечення безпеки ведення бізнесу на території України. Проте в галузевому розрізі різні сфери економіки характеризуються різним рівнем інвестиційного клімату, а відповідно й різною інвестиційною привабливістю.

На рис. 2 відображено динаміку зміни обсягів прямих іноземних інвестицій в Україну та валового внутрішнього продукту за 2012-2019 роки [5].

Водночас, експерти Всесвітньої туристичної організації підкреслюють історичну стійкість туризму і його здатність створювати робочі місця після кризових ситуацій, а також наголошують на важливості міжнародного співробітництва і забезпечення того, щоб цей сектор став центральною частиною зусиль з відновлення після пандемії коронавірусу [6].

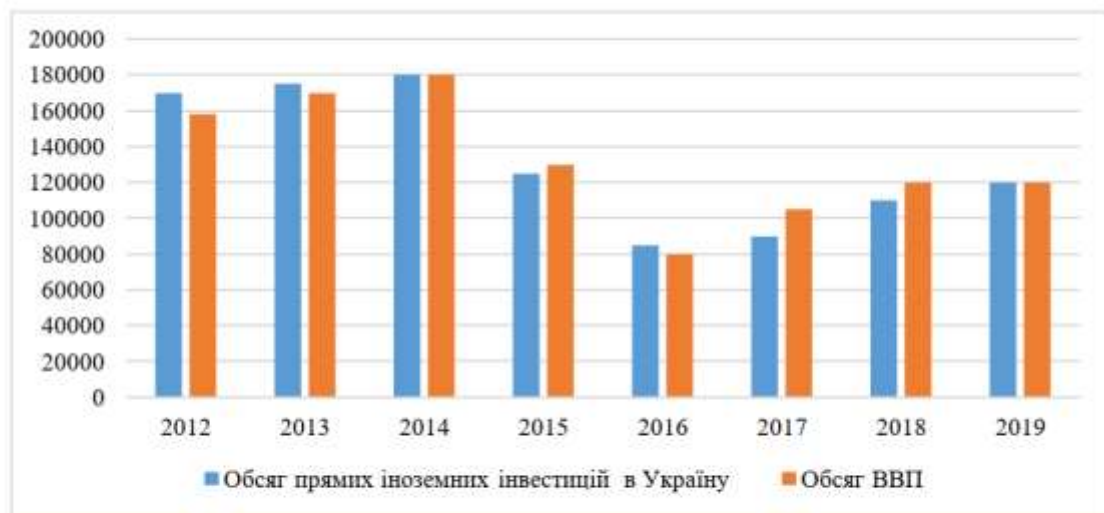


Рис. 2. Динаміка зміни обсягів прямих іноземних інвестицій в Україну та валового внутрішнього продукту за 2012-2019 роки [5]

Україна має необхідний туристичний потенціал, різноманітний за своїм походженням та можливостями. Тому за умов його ефективного використання розвиток індустрії подорожей та туризму може стати одним із ключових завдань на шляху до подолання кризових явищ, забезпечивши стабільні надходження до державного та місцевих бюджетів, надавши робочі місця та перерозподіливши інвестиції на власну користь.

Одним із доступних способів підвищення інвестиційної привабливості галузі туризму в регіоні є наявний туристичний потенціал. За умови його ефективного використання місцеві підприємці можуть перерозподілити інвестиції на власну користь, отримувати вищі прибутки та забезпечити місцевих мешканців робочим місцем. В умовах виходу галузі туризму з кризи після поточної пандемії коронавірусу COVID-19 різноманітний туристичний потенціал здатний реанімувати індустрію подорожей, пропонуючи безпечні на сьогодні види туризму та відпочинку, які будуть обов'язково користуватися попитом у людей після затяжного карантину.

Література:

1. Oxford Economics. URL: <https://www.oxfordeconomics.com/> (дата звернення: 13.12.2021).
2. World Travel & Tourism Council. URL: <https://www.wttc.org/> (дата звернення: 13.12.2021).
3. Атаманчук З. А. Розвиток міжнародного туризму в умовах пандемії COVID-19: тенденції та очікування. Бізнес Інформ. 2020. № 5. С. 94-99.
4. World Tourism Organization. URL: <https://www.unwto.org/> (дата звернення: 19.12.2021).
5. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: www.ukrstat.gov.ua (дата звернення: 19.12.2021).

6. Коронавірус і світова економіка: які наслідки матиме епідемія. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/koronavirus-i-svitova-ekonomika/30420833.html> (дата звернення: 15.12.2021).

РОЛЬ І ЗНАЧЕННЯ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Варналій Захарій

доктор економічних наук, професор,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Кіслова Анна

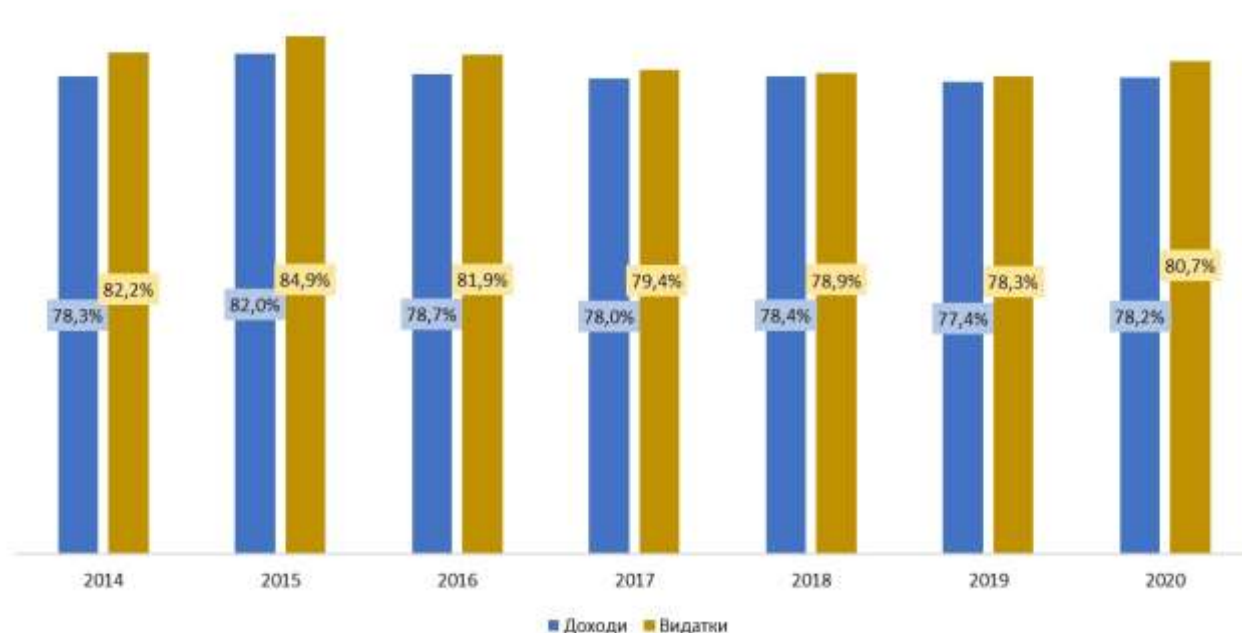
студентка 2 курсу, спеціальність 072
«Фінанси, банківська справа та страхування»,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Актуальність дослідження витоків і складових проблем фінансової безпеки України і пошуку шляхів їх реформування обумовлюється загостренням як внутрішніх, так і зовнішніх загроз національній безпеці держави. Оскільки значну частку цих загроз визначають і підсилюють залежність України від експортно-імпоротної діяльності та зарубіжних кредиторів, високі показники дефіциту платіжного балансу, державного боргу, долі тіньового сектору економіки та непродуктивний вплив капіталу закордон, очевидним є суттєвий взаємозв'язок наявних прогалин у національній безпеці з неефективністю податкової системи України, яка потребує невідкладного реформування [9, 11].

Проблеми забезпечення фінансової безпеки держави досить ґрунтовно досліджені вітчизняними вченими такими як: Барановський О.І. [2], Нікитенко Д.В. [8], Онищенко С.В. [10], Підхомний О.М. [11], Плєшакова Н. А. [12], Рєвак І.О. [15] та багатьма іншими. У свою чергу, з актуальних питань податкової системи можна зазначити таких авторів, як Андрущенко В. Л. [1], Демчишак Н.Б. [3], Кошук Т.В. [4], Крисоватий А. І. [4], Крупка М.І. [5], Луценко В.І. [1], Лютий І. О. [6], Мельник В. М. [4], Тарангул Л.Л. [16], Швабій К. І. [17] та інші.

Податкова система відіграє надважливу роль для добробуту держави та її населення, забезпечує основу дохідної частини бюджету і є необхідною (хоч і не достатньою) умовою спроможності демократії ефективно виконувати свої функції, виходячи з власних національних інтересів та мінімізуючи загрози національній безпеці. Слабка та недосконала податкова система є сильним інгібітором становлення України як надійного гаранта прав і свобод своїх громадян і повноправного суб'єкта геополітики з двох взаємозалежних причин. По-перше її проблеми, призводячи до погіршення економічного, соціального та політичного клімату, сприяючи поширенню тіньової економіки та корупції і спричиняючи соціальні суперечки всередині країни, значно заважають розвитку національного господарства, громадянського суспільства, конкурентоспроможної вітчизняної науки, сильної армії тощо. По-друге, неефективність і несправедливість податкової системи збільшують недовіру населення до держави, виступають «троянським конем» в умовах економічної трансформації, збройної агресії Російської Федерації проти України, інформаційної війни та наростаючої світової напруги.

За 30 років податкова система України пройшла декілька етапів свого існування, які характеризувалися постійним внесенням змін до чинного законодавства та податкової практики [4, 7, 17]. Незважаючи на позитивні зміни, що відбулися за цей час в податковій системі України, залишається багато справедливих сумнівів щодо її ефективності, багато актуальних завдань, які необхідно виконати та теоретичних питань, що потребують наукового дослідження. Значною проблемою минулих років була недостатня обґрунтованість податкової політики, відсутність чіткої стратегії і концепції комплексного далекоглядного реформування, яка мала б під собою наукове підґрунтя та описувала б конкретні шляхи реалізації необхідних змін. Натомість, безсистемність хаотичних спроб точкового виправлення існуючих проблем часто призводить до виникнення нових правових колізій та складнощів для платників податків. Як наслідок, можемо констатувати доволі помірні успіхи проведених реформ, що ілюструється рисунками 1, 2, 3.

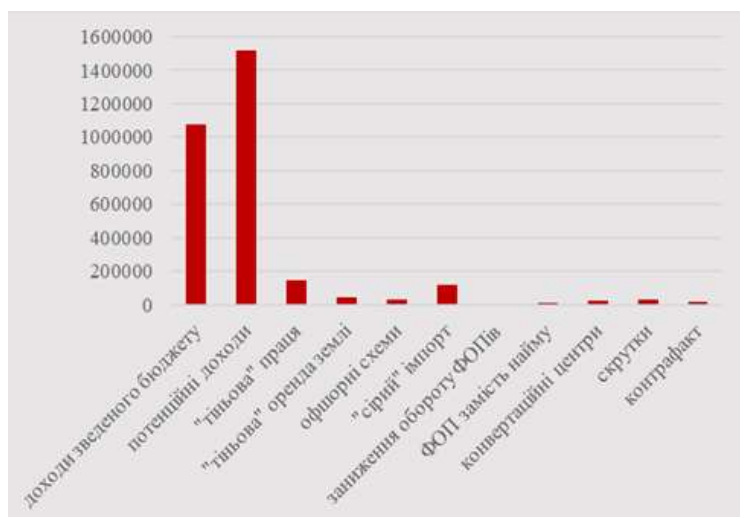


*Рис. 1. Доходи та видатки державного бюджету України по відношенню до зведеного бюджету України
Джерела: Рахункова палата України [14], власні розрахунки*

ECONOMIC SCIENCES
TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF PRACTICE AND SCIENCE



Рис. 2. Частка власних доходів місцевих бюджетів у 2013-2020 роках
Джерела: decentralization.gov.ua, власні розрахунки



Доходи, млн грн	1076017
Недоотримані внаслідок «сірих» схем доходи, млн грн	610000
"тіньова" праця, млн грн	150000
"тіньова" оренда землі, млн грн	46000
офшорні схеми, млн грн	35000
"сірий" імпорт, млн грн	120000
заниження обороту ФОП, млн грн	6000
ФОП замість найму, млн грн	10000
конвертаційні центри, млн грн	25000
скрутки, млн грн	30000
контрафакт, млн грн	20000

Рис. 3. Недоотримані внаслідок тінювих схем доходи за 2020 рік, млн грн
Джерела: Міністерство фінансів України, CASE Україна, власні розрахунки

Наразі загальною проблемою є не стільки декларована пропорційність податкового навантаження, скільки фактична регресивність значної частини податків. Необхідно вказати також на суперечність структури та механізмів податкової системи України декларованим принципам її побудови, визначеним як світовими класиками, так і українським законодавством. Йдеться про принципи справедливості (незалежно від того, розуміти її як стан речей, коли податок, що сплачується платниками, відповідає вигодам, які вони отримують від послуг держави чи умови, за яких кожен суб'єкт оподаткування повинен вносити свою частку в залежності від платоспроможності), зручності (кількість годин, необхідна в Україні для оформлення податкових платежів більша не лише за аналогічні показники усіх країн-сусідів України, а також і за загальносвітовий), економічної ефективності, стабільності, рівності платників податків перед законом тощо. В контексті аналізу макроекономічних показників

фінансової безпеки не можна не згадати також нестачу податкових надходжень та тіньову парадержаву, що існує всередині країни [11, 12, 15, 18].

При цьому, хоча в українських реаліях саме слово «реформи» перетворилося на buzzword – «модне слово», що не має конкретного змісту та використовується для підсилення важливості, обізнаності, унікальності, новизни, необхідно розуміти, що реформування – це не беззмістовне нав'язливе слово, а життєво необхідний для держави процес. Реформування дозволяє уряду проводити докорінну трансформацію проблемних інституцій, уникаючи їх руйнування і превентивно покращувати наявні практики задля уникнення появи в майбутньому нерозв'язних соціальних суперечностей. В умовах української реальності якісне системне реформування є єдиним шансом виправити помилки минулого, розбудувати ефективну соціальну державу та постати на міжнародній арені повноцінним гравцем. Враховуючи наднизькі показники фінансової безпеки України в умовах загострення світової напруги між Сполученими штатами Америки та Китаєм і військового та економічного тиску Російської Федерації на Україну та Європейський Союз, початок розробки комплексу реформування є терміновим та невідкладним.

Соціальна неефективність українського оподаткування є стратегічно небезпечною для обороноздатності країни проблемою, тому важливою є якнайшвидша перебудова податкової системи [1, 4, 9]. Оскільки розробка якісного комплексного міжгалузевого та міждисциплінарного реформування об'єктивно потребує значного часу, паралельно з роботою над ним необхідно проваджувати поточні зміни та тактичні кроки, що нададуть системі у нинішньому її стані можливість нормально функціонувати до розробки комплексу глибинних реформ. До таких поточних кроків відноситься зокрема виправлення пунктів законів, що залишають простір для «сірих» схем, взаємоузгодження законів, які наразі суперечать одне одному, поступове формування культури податкової законотворчості, більш клієнтоорієнтований сервіс тощо, до тактичних кроків – перегляд механізму сплати податку на доходи фізичних осіб, спрощення адміністрування податку на додану вартість, заповнення суттєвих прогалів в законодавстві, створення стимулів для місцевої влади спрощувати власні доходи тощо [1, 3, 5, 6, 16, 17].

Отже, наразі проблеми податкової системи суттєво погіршують стан фінансової безпеки України та виступають інгібітором процесів, покликаних його покращити. Аналіз окремих тенденцій поточних змін у податковому законодавстві дає можливість підсумувати, що в останні роки безперестанно триває реформування податкової системи України, при цьому впроваджені зміни є переважно безсистемними, що знижує їхню ефективність, часта зміна стратегічних курсів у податкових питаннях призводить до нестабільності податкової системи, негативно позначається на соціально-економічному кліматі всередині держави. Необхідним є подальше вивчення існуючих шляхів вирішення критичних проблем податкової системи України, аналіз відповідного зарубіжного досвіду, наукове обґрунтування застосування конкретних методів та рішень в умовах української реальності. Значення таких досліджень у заповненні прогалів в фінансовій безпеці є якщо не першочерговим, то рівно

важливим із іншими невідкладними завданнями, що наразі постали перед Україною. До того ж, податкова система провадить непересічний вплив на економіку країни в цілому, значно впливаючи на фінансові показники не лише через податкові аспекти фінансової системи. Це вкотре вказує на визначну роль дослідження проблем та шляхів реформування податкової системи в контексті зміцнення фінансової безпеки України.

References:

1. Andrushchenko, O. Yu., Lutsenko, V.I. 2017. Napryamy reformuvannya instytutsiynoho zabezpechennya podatkovu-byudzhetnoyi polityky Ukrayiny v konteksti detsentralizatsiyi yiyi finansovoyi systemy [Directions of reforming the institutional support of fiscal policy of Ukraine in the context of decentralization of its financial system] *Naukovyy visnyk Khersons'koho derzhavnoho universytetu. Ser. : Ekonomichni nauky – Scientific Bulletin of Kherson State University. Ser.: Economic Sciences.* 27 (2). Pp. 143-146.
2. Baranovskyi, O.I. 2014. *Filosofiya bezpeky [Philosophy of Security]* Kyiv: UBS NBU, Vol.1. 831 p. ; Vol.2. 715 c.
3. Demchyshak, N., Shchurevych, O. and Kobyl'nyk, M. 2020. Podatkove stymulyuvannya investytsiynoyi diyal'nosti: teoretychni aspekty ta implementatsiya zarubizhnoho dosvidu [Tax incentives for investment activity: theoretical aspects and implementation of foreign experience] *Halyts'kyi ekonomichnyy visnyk - Galician Economic Bulletin.* Vol. 65. № 4. pp. 128-137.
4. Krysovatyi, A.I. (Eds.), Melnyk, V.M., Koschuk, T.V. 2014. *Podatkovi transformatsiyi v EU ta podatkovu polityku Ukrayiny v konteksti yevrointehratsiyi [Tax transformations in the EU and tax policy of Ukraine in the context of European integration].* Ternopil: TNEU, 236 p.
5. Krupka, M. I., Kmit, V.M., Demchyshak, N.B., et al. 2017 *Systema administruvannya podatkov v Ukrayini: stan, problemy ta perspektyvy rozvytku [System of tax administration in Ukraine: status, problems and prospects of development].* Lviv: Ivan Franko Lviv National University, 448 p.
8. Lyutyi, I.O., Ivanyuk, V.E. 2018. *Opodatkuvannya dokhodiv fizychnykh osib ta mistsevi finansy: superechnosti y perspektyvy yikh rozv'yazannya [Personal income taxation and local finances: contradictions and prospects for their solution]* *Visnyk Kyyivs'koho natsional'noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Ekonomika – Bulletin of the Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economy.* 1, pp. 53-60.
7. Melnyk, V.M. 2020. *Rol' fiskal'noho rehulyuvannya u rozvytku ekonomiky Ukrayiny [The role of fiscal regulation in the development of the economy of Ukraine]* *Perspektyvy rozvytku finansovo-ekonomichnoho prostoru Ukrayiny: zb. mater. Mizhnar. nauk.-prakt. konf. – Prospects for the development of financial and economic space of Ukraine: collection. mater. International. scientific-practical conf., Vinnytsia.* Vol. 1. pp. 71-73.
8. Nikytenko, D. V. 2018 *Investytsiyna bezpeka Ukrayiny: sutnist' ta instytutsional'ne zabezpechennya [Investment security of Ukraine: essence and institutional support].* Rivne: NUWEE, 376 p.

9. Norgaard O. 2007. Economic institutions and democratic reform. Comparative analysis of post-communist countries Kyiv: Nika-Center, 424 p.

10. Onyshchenko, S. V. 2017. Byudzhetna bezpeka Ukrainy: sutnist', zahrozy ta shlyakhy zabezpechennya [Budget security of Ukraine: essence, threats and ways of providing] Kyiv : Znannya Ukrainy, 450 p.

11. Pidkhomnyi, O. M. 2015 Klasyfikatsiya chynnykiv finansovoyi bezpeky Ukrainy: teoretychnyy i praktychnyy aspekty [Classification of factors of financial security of Ukraine: theoretical and practical aspects] *Biznes inform - Business Inform*. №. 1. pp. 284-290.

12. Pleshakova, N. A., Hryb, T. M. 2019. Ekonomichna sutnist' ta rol' byudzhetnoyi bezpeky derzhavy: vitchyznyanyy i zarubizhnyy dosvid [Economic essence and role of budget security of the state: domestic and foreign experience] *Biznes inform - Business Inform*. №2. pp. 362-366.

13. Podatkovyy kodeks Ukrainy [Tax Code of Ukraine]: Law of Ukraine on 02.12.2010 №2755-VI. Retrived from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (date of access 10.12.2021)

14. Rakhunkova palata Ukrainy (Rahun Chamber of Ukraine) - Retrived from: <https://rp.gov.ua>

15. Revak, I. O.; Prokopenko, V. Yu. 2010. Ob'yekty ta sub'yekty finansovoyi bezpeky derzhavy [Objects and subjects of financial security of the state] *Systemy obrobky informatsiyi - Information Processing Systems*, 3, pp. 152-154.

16. Tylchyk, V. V., Pashka, P. V. (Eds.), Tarangul L. L. et al. 2015. Reformuvannya podatkovoyi systemy Ukrainy: suchasni vyklyky ta oriyentyry [Reform of the tax system of Ukraine: modern challenges and landmarks] Irpin: NDC PO NUDPSU.

17. Shvabiy, K. I. 2015. Teoretychni pidkhody do formuvannya ta realizatsiyi podatkovoyi polityky derzhavy [Theoretical approaches to the formation and implementation of tax policy of the state] *Finansy Ukrainy - Finance of Ukraine*. № 10. pp. 90–103.

18. Worldwide Tax Summaries Retrieved from: <https://www.pwc.com/taxsummaries>

ВПЛИВ ЗОВНІШНЬОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ НА ФІНАНСОВУ БЕЗПЕКУ УКРАЇНИ

Варналій Захарій,

доктор економічних наук, професор,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Самвелян Олександр,

студент 2 курсу, спеціальність 072 «Фінанси, банківська справа та
страхування»,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Однією з головних цілей фінансової політики держави є забезпечення стабільного економічного росту та фінансової безпеки держави. Для цього потрібно мати в першу чергу достатню кількість грошової маси. Саме тому Україна залучає додаткові ресурси, які в підсумку й формують зовнішній борг.

Перед аналізом структури необхідно розуміти, що до загального зовнішнього боргу також входить і гарантований державою борг. Згідно 2 статті Бюджетного кодексу України [1]: «гарантований державою борг - загальна сума боргових зобов'язань суб'єктів господарювання - резидентів України щодо повернення отриманих та непогашених станом на звітну дату кредитів (позик), виконання яких забезпечено державними гарантіями». Щоб зрозуміти сучасну тенденцію необхідно проаналізувати рис. 1.

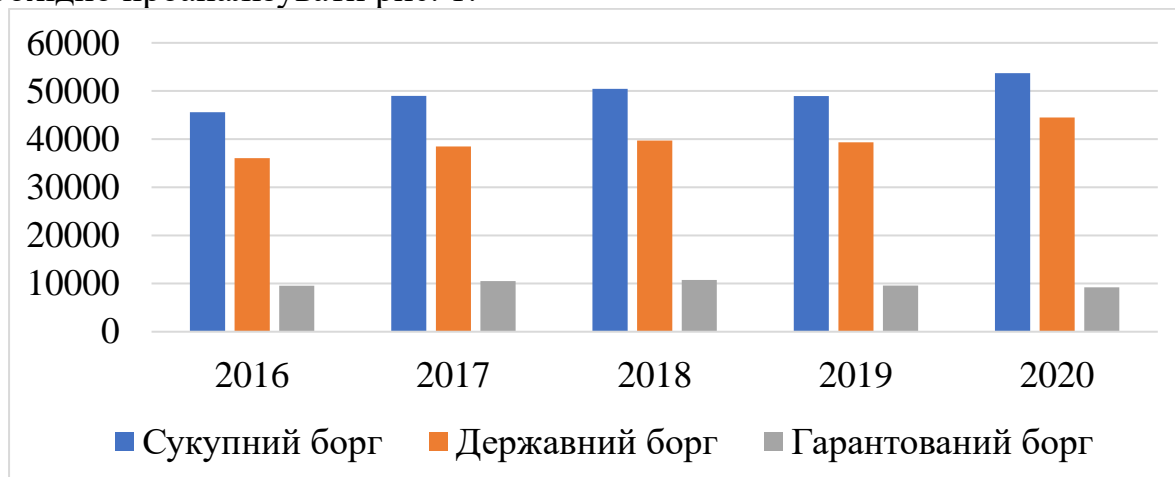


Рис. 1. Зовнішній державний та гарантований державою борг України з 2016 по 2020 рр. (млн. дол. США)

Джерело: складено на основі [2].

Отримаємо таку ситуацію, що за останні 5 років сукупний зовнішній борг зменшився лише одного разу у 2019 році. При цьому приблизно 20 % припадає саме на гарантований державою борг.

За даними Міністерства фінансів України [3] можна виокремити 5 джерел формування зовнішнього державного боргу:

- Органи управління іноземних держав: Канада, Німеччина, Польща, Росія, США, Франція, Японія;
- Міжнародні фінансові організації: NEFCO, Європейське Співтовариство, Європейський банк реконструкції та розвитку, Європейський Інвестиційний Банк, Міжнародний банк реконструкції та розвитку, Міжнародний Валютний Фонд, Фонд чистих технологій (МБРР);
- Іноземні комерційні банки, інші іноземні фінансові установи: Cargill, Chase Manhattan Bank Luxembourg S.A., Credit Agricole Corporate and Investment Bank, Deutsche Bank AG London, тощо;
- Цінні папери на зовнішньому ринку: ОЗДП 2013-2021 років
- Міжнародний Валютний Фонд.

Розподіл боргу між цими джерелами наведені на рисунку 2.



Рис. 2. Розподіл зовнішнього державного боргу між джерелами
Джерело: складено на основі [3].

Отже можемо констатувати, що більше половини (51%) зовнішнього державного боргу припадає на цінні папери на зовнішньому ринку, приблизно 35% на органи управління іноземними країнами, 7% на Міжнародний Валютний Фонд, 6% на іноземні комерційні банки, міжнародні фінансові організації, інші іноземні фінансові установи.

Треба розуміти, що зовнішній борг є актуальним і ефективним у невеликих пропорціях, адже в такому випадку він стимулює розвиток економіки, різних галузей підприємницької активності, сприяє зміцненню фінансової безпеки держави. Це дає змогу країнам не відставати від загального міжнародного ринку. Але високі обсяги зовнішнього боргу призведуть до зменшення іноземних інвестицій, зростання ставок на кредити, відсутності допомоги і співпраці з іншими країнами, а в найгіршому випадку й до дефолту. Якщо ми подивимося на такий показник, як відношення зовнішнього державного боргу до ВВП [2,4],

то отримаємо на 2020 рік 36,2%. Це доволі великий показник, який свідчить про необхідність усунення частки боргових зобов'язань. Але можемо свідчити, що за останні роки спостерігається позитивна тенденція (окрім останнього року, що від часті пов'язано з пандемією COVID-19), що продемонстровано в таблиці 1.

Таблиця 1.

Відношення зовнішнього державного боргу до ВВП

Об'єкт	Рік				
	2016	2017	2018	2019	2020
Зовнішній державний борг (в млн. грн.)	1240028,7	1374995,5	1397217,8	1159221,6	1518934,8
Номинальний ВВП (в млн. грн.)	2383182	2982920	3558706	3974564	4194102
Відношення (%)	52	46,1	39,3	29,2	36,2

Джерело: складено авторами на основі [2,4].

Головним засобом мінімізації зовнішнього боргу є правильний розподіл державного бюджету та контролювання його дефіциту. Для цього є два способи: зменшення видатків та збільшення доходу.

Перший шлях він не такий благонадійний, адже зменшення видатків призведе до того, що держава перестане виконувати ту чи іншу свою функцію, і не зможе розвиватися. Але що насправді необхідно, то посилений контроль за шляхами витрат грошових ресурсів. Адже в нашій країні на жаль багато грошових потоків відбувається поза фактичним становищем. Тому держава повинна скорочувати неефективні бюджетні видатки, але кардинально це ситуацію не змінить, тому необхідно використовувати усі заходи в комплексі, а не поодинокі, зміцнюючи бюджетну безпеку України [5].

Із попереднього твердження виходить, що єдиний абсолютно нешкідливий шлях – збільшення доходу. Для цього треба в першу чергу збільшувати неподаткові надходження. Збільшення промислової потужності і, як наслідок, збільшення експорту приведе до необхідного результату. Також необхідно посилювати моніторинг джерел прибутку населення, оскільки в Україні великий рівень тінізації економіки, що призводить до втрати прибутку з боку держави та негативно впливає рівень її фінансової безпеки [6].

Авжеж є й інші шляхи боротьби з заборгованістю, наприклад інфляція. Однак це може привести до не менш гіршого стану економіки та рівня фінансової безпеки, адже інфляція дуже часто передбачає девальвацію національної валюти. Все це може привести до втрати довіри до національної валюти, підвищення ціни на імпортні товари (хоча є і позитивна сторона, адже вітчизняні товари наберуть більшого обороту), зменшення обсягу депозитних вкладень, зниження

купівельної спроможності населення та зменшення ефективності підприємницької діяльності в національній валюті.

Підсумовуючи все зазначене вище, можемо виокремити, що Україна має великий обсяг зовнішньої заборгованості з яким треба боротися, щоб уникнути великої економічної кризи, але цей показник наразі не є критичним, тому поки що спостерігається і позитивна сторона даного явища, адже у державі є додаткові ресурси задля удосконалення певних галузей економіки. А це допоможе збільшити прибуток держави, що в підсумку з ретельнішим аналізом напрямків видатків може призвести до підйому рівня забезпеченості, подоланню зазначеної надлишкової зовнішньої заборгованості та зміцненню фінансової безпеки України.

Список використаних джерел

1. Бюджетний кодекс України : Розділ I- БЮДЖЕТНА СИСТЕМА УКРАЇНИ ТА ОСНОВИ БЮДЖЕТНОГО ПРОЦЕСУ. Стаття 2 від 10.11.2021 підстава - 1794-VIII. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2010, № 50-51, ст.572.
2. Зовнішній державний борг України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/debtgov/foreign/> (дата звернення: 23.11.2021).
3. Державний борг та гарантований державою борг. URL: <https://mof.gov.ua/uk/derzhavnij-borg-ta-garantovanij-derzhavju-borg> (дата звернення: 24.11.2021).
4. Валовой внутренний продукт. URL: <https://index.minfin.com.ua/economy/gdp/2020/> (дата звернення: 24.11.2021).
5. Онищенко С.В. Бюджетна безпека України: сутність, загрози та шляхи забезпечення: монографія. К.: Знання України, 2017. 450 с.
6. Варналій З. С. Економічна та фінансова безпека України в умовах глобалізації : монографія. Київ : Знання України, 2020. 423 [1] с.

РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНА СФЕРА: ВПЛИВ НА СПОЖИВЧУ ПОВЕДІНКУ ДОМОГОСПОДАРСТВ

Котенко Тетяна Миколаївна,

к.е.н., старший науковий співробітник,
Інститут демографії та соціальних досліджень
імені М.В. Птухи НАН України, м. Київ

На сучасному етапі рекреаційно-туристична сфера України знаходиться під впливом великої кількості негативних чинників, у першу чергу політичної та економічної нестабільності, недосконалого механізму управління, погіршення соціально-економічних умов проживання населення, пандемії COVID-19 тощо. Необхідно зазначити такі особливості сучасного розвитку рекреаційно-туристичної діяльності: погіршення показників соціальної результативності функціонування сфери рекреації та туризму; посилення недоступності для значної частини населення цих послуг у результаті погіршення рівня життя і зменшення доходів; зростання структурної незбалансованості ринку рекреаційно-туристичних послуг у регіонах; значна зношеність основних фондів цих підприємств; недостатність ресурсів для покращення якості послуг та інвестування.

У забезпеченні людського розвитку саме рекреація та туризм дозволяють досягати соціально важливих Цілей Сталого Розвитку (ЦСР), визначених всіма державами-членами ООН у 2015 році в рамках Порядку денного сталого розвитку 2030, зокрема, можуть безпосередньо сприяти досягненню наступних цілей: міцне здоров'я і благополуччя, чиста вода та належні санітарні умови, подолання бідності та голоду, гідна праця та економічне зростання, сталий розвиток міст та громад, промисловість, інновації та інфраструктура, партнерство заради стійкого розвитку, пом'якшення наслідків зміни клімату, збереження морських ресурсів, захист екосистем суші [1].

З одного боку, розвиток рекреації та туризму сприятимуть подоланню нерівномірного економічного розвитку окремих територій, стимулюючи його підвищення в економічно слаборозвинених регіонах, несприятливих для промислового та аграрного виробництва, підвищенню зайнятості населення та притоку населення з інших регіонів, зменшенню міграції населення до великих міст та промислових центрів. [2]. І, з іншого, місцевий розвиток спрямовується на економічне зростання, створення робочих місць, розвиток туризму, рекреації, місцевої культури і виробництво місцевої продукції (завдання 11.6 ЦСР). Так, кількість зайнятих працівників у суб'єктів господарювання туристичної діяльності (код за КВЕД-2010 – 55.1, 55.2, 55.3, 79.11, 79.12) в 1,2 рази в 2019 р. збільшилася порівняно з 2015 р. [3].

Зменшенню наслідків посткоронавірусної кризи для рекреації та туризму сприятиме реалізація заходів з розвитку сільського, зеленого та гастрономічного туризму, що є складовою стратегії розвитку туризму і сільських територій. Експерти проєкту ЄС «Підтримка розвитку системи географічних зазначень в

Україні» запустили перший пілотний проект «Дорога вина та смаку Української Бессарабії», який «підсилює стійкість місцевих виробників, надає інноваційний туристичний інструмент туроператорам та пропонує групам підприємців повторити цю модель у Закарпатті, на Херсонщині та в Карпатському регіоні», зазначає Саверіо Савіо (керівник проекту ЄС) [4]. Після і під час карантину, коли люди знаходилися вдома, в них виникла потреба до відпочинку де немає великого скупчення людей, зокрема в сільській місцевості, і недалеко відстані, не лише подорожі вихідного дня, а й поїздки на більш тривалий час, щоб відпочити від карантинних правил великих міст. Така тенденція стала яскраво простежуватися у 2020 році. Українські туристи проявляли величезний інтерес до внутрішнього туризму не лише до найпопулярніших міст та курортів, а й захотіли більше дізнатися про свою місцевість, до того ж для повільних подорожей з'явився додатковий час, чому сприяла віддалена робота. В Україні розвивається і затребуваний пішохідний культурно-історичний маршрут *Camino Podolico* (проходить через Вінницьку та Хмельницьку області, 10-12 днів), де туристи проходять містами та селами, знайомляться з традиціями Поділля, спілкуються з місцевими жителями є підтвердженням нового тренду в країні [5].

Також актуальними є нові підходи до подорожей і відпочинку, і нові види та тренди туризму, на чому наголошує Саверіо Савіо: «все більше туроператорів рекламують місцеві напрямки, уникаючи тривалих подорожей та максимізуючи час відпочинку. Цей новий підхід до туризму обіцяє автентичніший досвід подорожей, більше споживання місцевих продуктів, збереження спадщини, використання чистої енергії, етичне бачення туризму, а також кращу турботу про екологію та якість життя місцевих мешканців і відвідувачів.» [4].

Сьогодні внутрішній сільський туризм і інші види «повільного туризму», зокрема, паломницькі маршрути; волонтерство у національному парку чи на фермі, щоб вивчати поведінку звірів та доглядати за ними; занурення у природу і спілкування з місцевими жителями, життя на благо природи; подорож на велосипеді, і не обов'язково на власному, можна орендувати на місці та мандрувати околицями; пішохідні культурно-історичні маршрути тощо, сприяють, по-перше, розвитку місцевої економіки, а по-друге, розвитку відповідального, стійкого та соціально інноваційного туризму та рекреації. Для просування нового тренду «повільного туризму» («*slow travel*») уряду необхідно впроваджувати заходи з забезпечення необхідної інфраструктури та залучати приватних інвесторів до розвитку місцевих рекреаційно-туристичних атракцій.

Отже, актуальним є пошук ефективних механізмів функціонування рекреації та туризму як важливих чинників соціально-економічного розвитку економіки України. Вирішенню зазначених проблем сприятиме реалізація наступних заходів: розробка та реалізація соціально орієнтованої державної стратегії розвитку, удосконалення державного регулювання у напрямі постійного моніторингу досягнення соціально важливих цілей, активізація механізмів державно-приватного партнерства, ефективного місцевого самоврядування; державна підтримка в'їзного та внутрішнього туризму; підтримка малого та середнього бізнесу у сфері туризму; розробка механізму координування діяльності місцевих органів державної виконавчої влади та суб'єктів

туристичного підприємництва. Розвиток потенціалу рекреації та туризму і посилення їхнього впливу на споживчі потреби населення України щодо відпочинку й оздоровлення стане підґрунтям для підвищення інтелектуальних можливостей і культурного рівня людини, і загалом – підвищення якості життя.

Література:

1. 17 цілей, щоб змінити наш світ. Індикатори для України. Державна служба статистики України. URL: <https://ukraine-sdg.github.io/site/uk/>_(дата звернення 21.12.2021).
2. Каленюк І.С. Соціальні аспекти розвитку рекреації та туризму в Україні / І.С. Каленюк, Т.М. Котенко // Демографія та соціальна економіка. – 2016. – № 2 (27). – С. 89–101. – doi: 10.15407/dse2016.02.089.
3. Сталий розвиток міст і громад. Завдання та індикатори. Державна служба статистики України. URL: <https://ukraine-sdg.github.io/site/uk/11/>_(дата звернення 21.12.2021).
4. З'явився перший туристичний маршрут від проєкту Географічні зазначення в Україні. 12 травня 2020. URL : <https://agroportal.ua/ua/news/ukraina/poyavilsya-pervyi-turisticheskii-marshrut-ot-proekta-geograficheskie-ukazaniya-v-ukraine/>_(дата звернення 09.12.2021).
5. Медленный туризм – почему вам стоит попробовать новый тренд. Ирина Савина. Газета «Вести» № 216. 25 ноября 2021 . URL: <https://vesti.ua/lite/tourism/medlennyj-turizm-pochemu-vam-stoit-poprobovat-novyj-trend> (дата звернення 09.12.2021 р.)

СУТЬ І ЗНАЧЕННЯ БРЕНД-МЕНЕДЖМЕНТУ ДЛЯ ПІДПРИЄМСТВ ІНДУСТРІЇ ГОСТИННОСТІ

Кулик Оксана Михайлівна,
викладачка кафедри туризму,
стейкхолдерка кафедри готельно-ресторанного бізнесу
Львівського державного університету фізичної культури
ім. Івана Боберського

Євдощенко Олена Вадимівна,
магістрантка факультету журналістики
Львівського університету бізнесу та права

У сучасних умовах швидкого розвитку та постійного впровадження нових технологій у структуру керування підприємством та в посиленнях сучасних керівників на іноземний досвід ми дедалі частіше маємо справу з актуальними проблемами та питаннями, які виникають у процесі управління підприємством. Сфера індустрії гостинності є однією з найбільш прогресивних у розвитку напрямків туристичної галузі, хоча на даний час стрімкість її розвитку дещо скоротилася у зв'язку з форс-мажорною ситуацією – настанням всесвітньої пандемії Covid-19. Відомо, що сфера індустрії гостинності об'єднує навколо себе надзвичайно багато різних напрямків, які пов'язані між собою. Їхні цілі, мета і завдання полягають у тому, щоби максимально задовольнити потреби споживачів товарів та послуг. При цьому всі вони зосереджені на отриманні максимального прибутку від своєї діяльності.

Отже, на сьогоднішній час питання бренд-менеджменту є актуальним, широко використовуваним та необхідним для сфери індустрії гостинності. Розгляньмо детальніше.

Бренд-менеджмент або брендинг – це застосування маркетингових технологій до конкретного продукту з метою надання йому максимальної вартості [1].

Брендинг передбачає створення системи цінностей стосовно конкретного продукту, продуктової лінійки чи бренда з метою подальшого його просування та впізнання на ринку товарів та послуг. Запитуємо себе: навіщо використання бренд-менеджменту саме в індустрії гостинності? Відповідь дуже проста, адже сучасний споживач туристичних послуг націлений на пізнання світу. В більшості випадків він визначає для себе чіткі пріоритети при виборі певного напрямку для проведення свого відпочинку, який включатиме проживання в закладах для розміщення туристів (готелях, мотелях, хостелах, будинках відпочинку та ін.), вибір закладу харчування (ресторанів, кафе, барів) та інших закладів, пов'язаних із проведенням свого дозвілля в межах певної території. Відповідно, за допомогою бренд-менеджменту споживачеві вищенаведених послуг зробити вибір стає значно простіше, оскільки бренд-менеджмент дозволяє розпізнавати товари та послуги по всьому світу за допомогою добре презентованих брендів. І

це, відповідно, є дуже актуальним на сьогоднішній день для споживача, незважаючи на розташування локації.

Бренд-менеджмент – управління брендом з боку власників та клієнтів (зокрема, потенційних). Під управлінням розуміється процес цілеспрямованого спостереження та впливу на об'єкт.

Бренд-менеджмент об'єднує декілька ключових напрямків:

- ✓ теорію управління брендами;
- ✓ стратегічний бренд-менеджмент;
- ✓ корпоративний бренд-менеджмент;
- ✓ процес управління брендом, інструмент формування додаткового прибутку компанії.

Також бренд-менеджмент – це планування та загальна координація маркетингової діяльності, що належить до певного бренда або портфолію брендів [2]. На даний час брендинг став дуже популярним у світі. За його допомогою в бізнесі створюється додаткова вартість комплексів, вони виступають як механізм у додатковому залученні клієнтури, взаємозв'язок залежить від різних чинників прихильності споживачів бренда. Лояльні споживачі, без зайвих проблем відчуваючи унікальну значущість бренда, яка може бути їм представлена, не поміняють її на іншу. Якщо продукція бренда неодноразово купується споживачем, має стабільний попит, це свідчить про прихильність споживачів до даного бренда та професійну роботу фахівців даного напрямку.

Основною метою і запорукою успішного функціонування готельно-ресторанних мереж є створення і формування лояльності споживачів до певних брендів, оскільки від цього залежить здатність готельно-ресторанних та інших закладів, які входять до сфери індустрії гостинності, залучити споживачів і вміння просувати на ринок свої товари та послуги, що робить можливим впізнавати їх на ринку товарів та послуг, а також дає додаткову можливість споживачеві підтримувати бренд, незважаючи на місце його локації.

Бренд – це самовираження, інструмент створення іміджу.

Термін «бренд» обмежений лише тим, як сприймають його споживачі, яка в них думка та що вони відчувають з цього приводу. Якщо споживач в уяві представляє даний вид товару, можна стверджувати, що поняття «бренд» та «товар» для нього тотожні. Отже, образ конкретного товару, спроможного задовольнити потребу або здійснити мрію споживача, є брендом.

Маркетологи та менеджери-управлінці пропонують безліч методів формування лояльності бренда з різною мірою ефективності. Сутність новаторських міркувань полягає у тому, щоб відхилити всі ідеї і сформувати лояльність, надаючи новим користувачам дивовижну зручність, програмуючи їх і пропонуючи вигоду за постійне відвідування. Вигода полягає в користуванні особливою продукцією певного бренда або послугою закладів індустрії гостинності, а нагорода – в приналежності до кола таких користувачів. Вона відображається певною бонусною системою.

Варто зазначити, що в Україні безліч закладів індустрії гостинності для постійних клієнтів використовують методи формування лояльності та заохочення клієнта до свого бренда. Розгляньмо їх.

- ✓ Простий метод.
- ✓ Ярусний метод.
- ✓ Відкладений метод.
- ✓ Метод партнерства.
- ✓ Ігровий метод.
- ✓ Органічний метод.

Розгляньмо детальніше, що означає кожен з методів.

1. Простий метод – формування лояльності клієнтів до бренда мережі підприємств сфери індустрії гостинності. Це – найбільш поширений метод програми. Постійні клієнти заробляють певні бонуси, які згодом обмінюються на нагороду, яка представлена або додатковою знижкою на товари та послуги, або грошовим еквівалентом, яким споживач може розрахуватися за наступну покупку. В Україні саме цей метод формування лояльності до бренда застосовують у мережах готельних-ресторанних підприємств та у споріднених підприємствах сфери індустрії гостинності.

2. Ярусний метод дозволяє диференціювати клієнтів і заохочувати нових клієнтів, постійним – здійснювати більшу кількість замовлень на більшу суму. Від суми витрачених коштів у певному підприємстві індустрії гостинності споживач отримує мотиваційну картку із зазначеним відсотком майбутньої знижки в даній мережі.

3. Відкладений метод припускає отримання нагороди через певний період часу, тобто, в строго визначений час; здебільшого, такий термін характерний для наступного відвідування певного підприємства.

4. Метод партнерства припускає партнерство готельно-ресторанної мережі з іншою компанією, щоб забезпечити комплексні пропозиції.

5. Ігровий метод – перетворення програм лояльності на гру є цікавим способом заохочувати повторних клієнтів. Ігри можуть бути різноманітного характеру (колесо фортуни, розіграш та інше).

Отож, виходячи з вищенаведеного, можна зробити висновок, що бренд-менеджмент для підприємств сфери індустрії гостинності відіграє важливу роль. Він забезпечує впізнаваність певного об'єкта, незважаючи на точку локації. Великі мережі за допомогою бренд-менеджменту та з використанням методів лояльності до бренда, що в сучасному світі активно використовується, можуть не тільки успішно продавати свої товари та послуги пересічному чи разовому споживачеві, але й мати базу постійних клієнтів, за допомогою якої вищезгадані суб'єкти господарювання зможуть робити певні прогнози щодо реалізації своїх товарів і послуг та перспектив отримання прибутку від них, а це, своєю чергою, в обліку цих підприємств дозволяє прогнозувати їхній фінансовий стан та передбачати подальшу динаміку розвитку.

Список літератури:

1. Управління брендом // Вікіпедія: вільна енциклопедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Управління_брендом.

ECONOMIC SCIENCES
TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF PRACTICE AND SCIENCE

2 Саненко Л. І. Матеріали конференції «Научное пространство Европы – 2010». *Принципи впровадження інноваційних технологій у готелях та їхні переваги*. URL: https://tourlib.net/statti_ukr/sanenko.htm.

МОЛОДЕЖНЫЙ РЫНОК ТРУДА В КАЗАХСТАНЕ

Култанова Алина Елеусызовна

докторант 1 курса ОП «8D04101-Экономика»

Актюбинский региональный
университет им. К. Жубанова

Кунуркульжаева Гульнар Темиргалиевна

к.э.н., доцент

Актюбинский региональный
университет им. К. Жубанова

Центральным и во многом определяющим звеном экономической системы выступает рынок труда, поскольку труд - это основополагающий фактор производства, без которого невозможен производственный процесс, а, следовательно, и развитие экономики в целом. Молодежный трудовой ресурс представляет собой основной двигатель экономики за счет своей способности быстро осваивать новые знания и динамично реагировать на изменения среды.

Проблемы трудоустройства молодежи перманентно актуальны для рынка труда, но в условиях возрастающего дисбаланса спроса и предложения они приобретают особую остроту. Молодые люди сегодня оказываются в группе риска, поскольку испытывают значительные сложности при трудоустройстве. Это определяется многими факторами. С одной стороны, знания и компетенции молодых людей, полученных в системе образования, часто не удовлетворяют требованиям работодателей. Многие компании просто не рассматривают молодых специалистов, поскольку их наем обходится намного дороже, чем наем кандидатов с послужным списком и профессиональными достижениями. С другой стороны, сами молодые люди в некоторых случаях имеют завышенные требования при трудоустройстве на работу. [1]

Так, многие выпускники учебных заведений, недовольные заработной платой и условиями труда, которые предлагают им работодатели, отказываются от работы по полученной профессии. Следовательно, все вышесказанное приводит к низкой эффективности трудоустройства, а также создает предпосылки роста безработицы среди молодых специалистов.

Согласно данным Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан, молодежь (от 15 до 28 лет) составляет порядка четверти экономически активного населения Казахстана. Из них количество занятой молодежи в Казахстане составляет 2,0 млн. человек [2].

Причем молодежный сегмент, как и общий рынок труда в Казахстане, остается довольно несбалансированным.

В 2019 году различие в уровне занятости молодежи и общего числа населения старше 15 лет составляла менее 10% (58,8% против 66,7%). За период 2010-2019 гг. разница в уровне занятости 2 групп населения имела тенденции к

ECONOMIC SCIENCES
TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF PRACTICE AND SCIENCE

сокращению. Вместе с тем, доля занятых в общей численности населения для молодежи выросла: с 55,9% в 2010 году до 58,8% в 2019 году (Рис. 1).

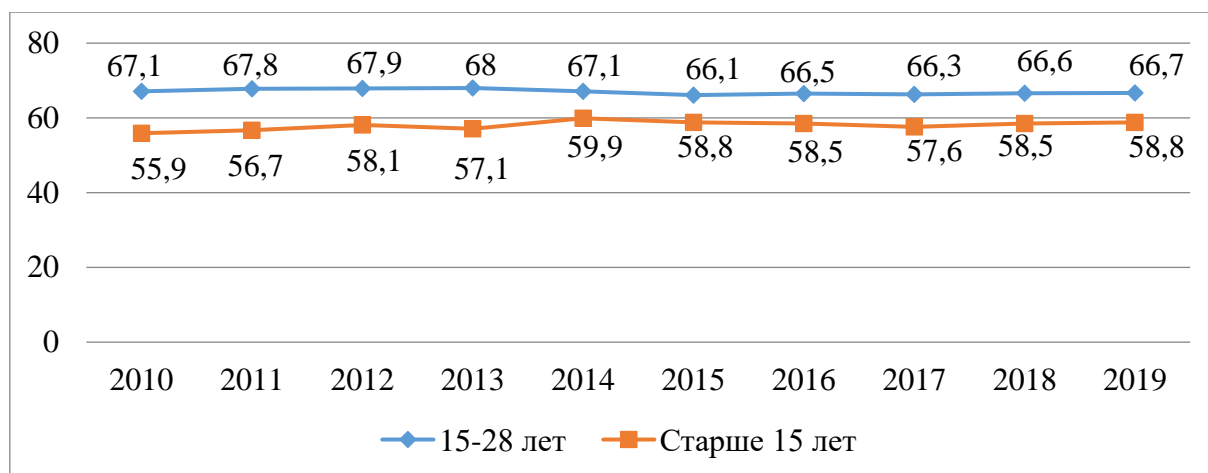


Рисунок 1. Доля занятых в общей численности населения для молодежи (15-28 лет) и для всего населения (старше 15 лет), (%)

На рисунке 2 представлены темпы роста ВВП, общей занятости населения старше 15 лет и занятости молодежи 15-28 лет. В целом, за 2010-2019 гг. в условиях замедления экономического роста занятость росла сильнее для всего населения, чем для молодежи.

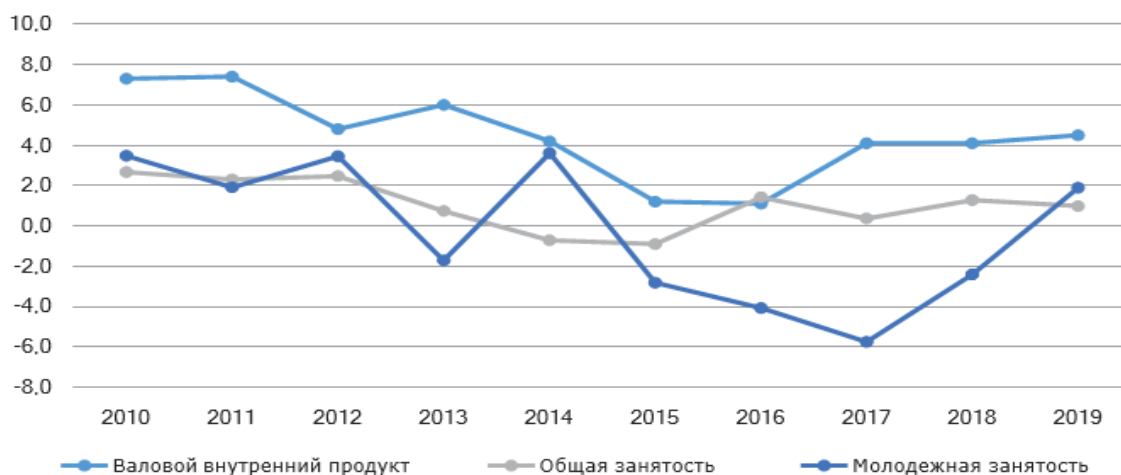


Рисунок 2. Динамика валового внутреннего продукта, занятости молодежи и общего числа населения, (%)

За последние годы при относительно устойчивых темпах роста общей занятости, молодежная занятость после отрицательной динамики в 2015-2017 гг. имела тенденцию к восстановлению и к 2019 году показала несколько более высокие темпы роста. [3]

Молодежная безработица в Казахстане находится на относительно низком уровне. (Рис. 3)

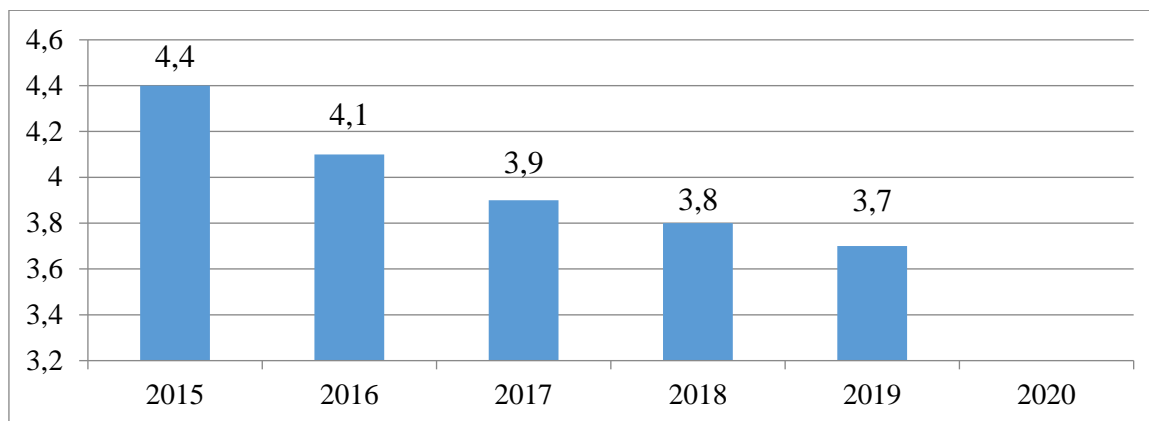


Рисунок 3. Уровень молодежной безработицы, %

Однако, в Казахстане рынок труда, в том числе, молодежный сегмент, имеет проблемы, связанные с несбалансированностью и качеством трудовых ресурсов и рабочих мест, барьерами в трудоустройстве, сферами деятельности с невысокими доходами и т.п. Усиление отрицательных тенденций в дальнейшем создает риски роста внешней миграции молодежи, увеличения категории молодежи NEET.

Отметим, что со стороны государства принимаются определенные меры, так, молодежная политика Казахстана предусматривает создание центров поддержки молодежных инициатив, стимулы и механизмы для трудоустройства молодежи, льготное кредитование, развитие государственно-частного партнерства, подготовка специалистов по заказу работодателя и др.

Таким образом, молодежный рынок труда в Казахстане требует пристального внимания, комплексного подхода в подготовке кадров с востребованными профессиональными навыками, их трудоустройства и дальнейшего снижения молодежной безработицы.

Список литературы

1. Вайсбурд В. А. Экономика труда: учеб. пособие. М.: Омега-Л, 2011. 376 с.
2. <https://stat.gov.kz> – официальный сайт Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан
3. Альшанская А.А.. Проблемы трудоустройства молодежи на рынке труда в Казахстане. – Нур-Султан: Казахстанский институт стратегических исследований при Президенте Республики Казахстан, 2020. – 100 с.

НЕМАТЕРІАЛЬНІ АКТИВИ ЇХ СУТНІСТЬ ТА ЗНАЧЕННЯ

Ляшенко Ганна Павлівна

к.е.н., доцент, посада професора
Державний податковий університет України

У нинішній час кожен підприємець створює свій бізнес, на основі двох складових: матеріальної частини (основні засоби та оборотні фонди); нематеріальної складової (фірмове найменування, ліцензії, торгові марки, винаходи, ноу-хау тощо). Таким чином збільшення вартості бізнесу, відбувається за рахунок цих двох складових. Але світовий досвід зазначає, що у вартості діючого бізнесу сьогодні значно перевищує частка нематеріальної складової.

Отже, в умовах економіки знань зростає роль нематеріальних активів (наприклад, патенти, ліцензії, авторські права), але слід відзначити, що особливості нематеріальних активів, а також управління ними недостатньо вивчено.

Нематеріальні активи – право власності на результати інтелектуальної діяльності, у тому числі промислової власності, а також інші аналогічні права, визнані об'єктом права власності (інтелектуальної власності), право користування майном та майновими правами платника податку в установленому законодавством порядку, у тому числі набуті в установленому законодавством порядку права користування природними ресурсами, майном та майновими правами [1].

При дослідженні нематеріальних активів окремі науковці дають свої трактування щодо даної категорії (табл. 1).

Таблиця 1

Трактування науковців на поняття «нематеріальні активи»

Автори	Визначення нематеріальних активів
Н.М. Бразілій [2]	Нематеріальні активи є одним із видів ресурсів підприємства, які являють собою різні права і привілеї, у тому числі отримані за рахунок інтелектуальної діяльності, об'єкти інтелектуальної власності, що дають можливість здійснювати підприємницьку діяльність з метою одержання додаткових економічних вигід порівняно з конкурентами.

Б.З. Мільнер [3]	Нематеріальні активи – це специфічні активи, які характеризують відсутність форми, довгостроковість використання, здатність приносити дохід.
І.В. Стояненко [4]	Нематеріальні активи – це складова майнового потенціалу підприємства, яка представляє кінцевий результат творчої праці чи певне право економічного суб'єкта.

Отже, нематеріальні активи – це довгострокові активи підприємства, мають вартість і не мають матеріально-речової форми, законодавчо визнані у вигляді різних прав, що мають цільове призначення, та здатні приносити прибуток.

Автор І.В. Бриль [5] нематеріальні активи структурно розділяє на три групи:

- невіддільні від юридичної особи (клієнтська база, наявність кваліфікованого персоналу, переваги місця розташування, репутація підприємства тощо);
- невіддільні від фізичної особи (репутація робітників і власників компанії, професійні якості особистостей та інше);
- віддільні від юридичної особи (торгові марки і знаки, технічні бібліотеки, ліцензії, патенти, права пов'язані із землекористуванням та інше).

Світова література зазначає, що наявність нематеріальних активів визначає конкурентні переваги окремих підприємств, тому що вони є унікальними і забезпечують ефективність його управління. Саме така унікальність визначає інтерес до них і потребує їхньої класифікації. У сучасній літературі нематеріальні активи класифікуються більше ніж за 20-ю ознаками (рис.1).

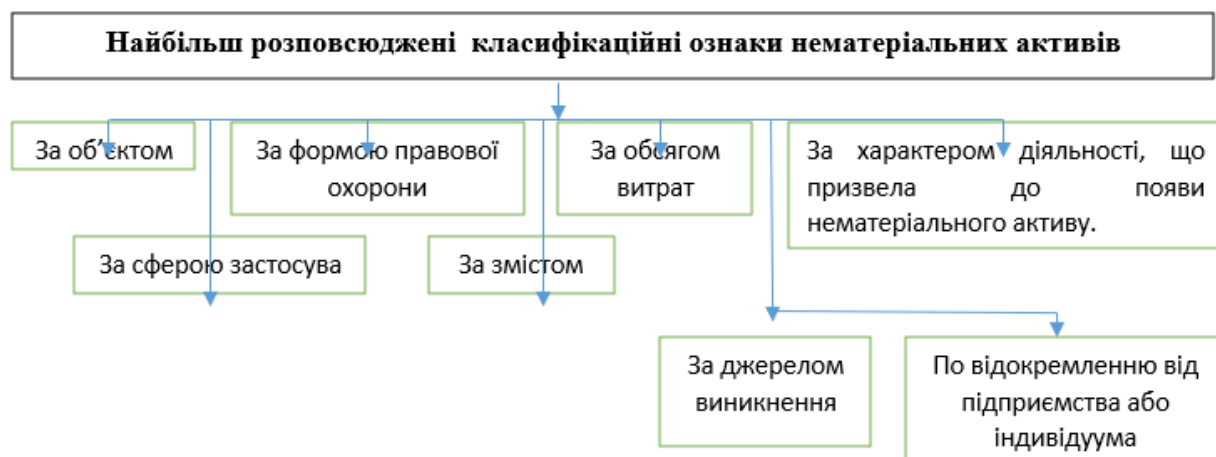


Рис. 1 Класифікаційні ознаки нематеріальних активів.

У період посилення ділової конкуренції дані ознаки слід враховувати і використовувати в управлінні нематеріальними активами, тобто ліцензіями, авторськими правами, патентами, гудвілом, знаннями, інтелектуальним капіталом, діловою репутацією, торговими марками і т.д. Слід відзначити, що в країнах з розвинутою ринковою економікою спостерігається зростання нематеріальних активів у структурі капіталу підприємств. У національній економіці роль нематеріальних активів не дооцінюється і складає приблизно 3% у загальному обсязі інвестицій.

Автор Ольховський В. [6] стверджує, що нематеріальні активи за відсутністю матеріальної фізичної форми, інформативності змісту та інформаційного призначення виділяються серед інших активів підприємства і мають своє місце і функції, а саме:

- 1) наявність вартості (витрати на придбання, створення, модернізацію тощо);
- 2) створення нової вартості продукту на основі використання таких активів: використання ноу-хау, ліцензійних угод;
- 3) особливості форм зберігання, що передбачають паперові, магнітні носії інформації, інноваційні (цифрові) способи зберігання;
- 4) фактор впливу на особистісні внутрішні мотивації споживача щодо його вибору відповідно до ділової репутації, товарного знаку підприємства.

Таким чином, у сучасній літературі відмічається, що нематеріальні активи розподіляються на такі групи:

- об'єкти інтелектуальної власності (патенти на винаходи, промислові зразки, корисні моделі, товарний знак, типології мікросхем, селекційні досягнення тощо);
- ділова репутація підприємства;
- ліцензії або ліцензійні угоди на користування надрами.

Отже, використання нематеріальних активів в економічному розвитку підприємства, дає йому можливість змінити структуру свого виробничого капіталу, в якому більшу частку будуть складати нематеріальні активи, що призведуть до підвищення вартості продукту, а також до підвищення конкурентоспроможності підприємства в цілому.

Список літератури

1. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI, ст. 14.1.120 <https://i.factor.ua/ukr/law-24/section-119/article-10561/>
2. Бразілій Н.М. Облік і аудит нематеріальних активів / Н.М. Бразілій. – Київ, 2007. – 240 с.
3. Мильнер Б.З. Управление знаниями в корпорациях: [учеб. пособ.] / Б.З. Мильнер [и др.]; под ред. Б.З. Мильнера. – М.: Дело, 2006. – 304 с.
4. Стояненко І.В. Управління нематеріальними активами підприємства: сучасні реалії та перспективи розвитку / І.В. Стояненко // Ефективна економіка. 2013. – № 7.- С. 1-5.
5. Бриль І.В. Формування і використання нематеріальних активів підприємств для підвищення капіталізації. Монографія / І.В. Бриль; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. – Київ, 2015. – 84с.
6. Ольховский В. Назначение и функциональное содержание нематериальных активов современных компаний // Проблемы теории и практики управления. — 2007. — № 11. — С. 30

ВДОСКОНАЛЕННЯ ОБЛІКОВО-ІНФОРМАЦІЙНОГО МЕХАНІЗМУ ОПЕРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА ВІДПОВІДНО ПРИНЦИПІВ МСФЗ

Сакун Аліна

кандидат економічних наук, доцент
Херсонський державний аграрно-економічний університет

Діяльність будь-якого суб'єкта господарювання визначається кінцевим фінансовим показником. Фінансовим результатом операційної діяльності є прибуток, який забезпечує потреби самого підприємства та держави в цілому або збиток. Кінцевий результат фінансово-господарську діяльність характеризує прибуток від звичайних видів діяльності, порядок формування якого регламентується відповідними законодавчими актами.

Бухгалтерський чи обліковий метод вимірювання кінцевих результатів ґрунтується на обчисленні прибутку або збитку за обліковими документами. На нашу думку, чинна бухгалтерська звітність не дозволяє отримати повну оцінку діяльності організацій, що проявляється у виборі того чи іншого варіанта облікової політики. Нині можна говорити про три види обліку на підприємствах: бухгалтерський, податковий та управлінський. При цьому різниця між результатами бухгалтерського та податкового обліку дедалі більше збільшуються. Інформація про види доходів є досить важливою для користувачів звітності (рис. 1).

В даний час подібна інформація користувачам звітності у тому вигляді, в якому вона могла бути корисною для них, недоступна.

ЗУ "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні" розподіл доходів та витрат організації на доходи та витрати за звичайними видами діяльності та інші не забезпечує подання у звітності інформації про типології видів діяльності, і навіть одержуваних від нього вигоди, не в повній мірі відповідає фінансовій ідеї, яка сприяє задоволенню інтересів користувачів [1]. Дослідження показали, що для визначення кінцевого фінансового результату діяльності підприємства кращим є угруповання доходів та витрат, яке представлено у міжнародних стандартах фінансової звітності (МСФЗ). У МСФЗ угруповання здійснюється залежно від трьох видів діяльності: операційної, інвестиційної та фінансової [2]. Це дозволяє забезпечити контроль, по-перше, за ступенем ризику вкладень капіталу, по-друге, за ефективністю операцій. Крім того, подібна класифікація дозволить визначити рентабельність активів щодо кожного з видів діяльності.

Таке групування доходів і витрат має економічний сенс, оскільки розрізняють довгострокові та короткострокові періоди. Таким чином, інвестиційна діяльність включає передачу ресурсів третім особам з метою отримання доходу протягом тривалого періоду часу; фінансова – короткострокове розміщення коштів організації; операційна діяльність пов'язана з виготовленням і реалізацією продукції, виконанням робіт і наданням послуг.

Результат порівняльного аналізу вітчизняної та зарубіжної практики бухгалтерського обліку і звітності показали, що доцільним є поділ на операційну, інвестиційну та фінансову діяльність [3].



Рис. 1. Фінансові результати господарської діяльності для різних користувачів інформації

На відміну від класифікації, прийнятої в бухгалтерському обліку, доходи та витрати для цілей оподаткування розбиваються на доходи від реалізації товарів (робіт, послуг) та майнових прав і не реалізацію, витрати розбиваються на витрати, пов'язані з виробництвом та реалізацією товарів (робіт, послуг) і не для продажу. Тому проблема класифікації доходів і витрат ускладнюється тим, що в податковому обліку існує ще одне групування. Розбіжність між бухгалтерським і оподатковуваним прибутком виражається у тимчасових різницях та розрахунках визнання доходів для цілей бухгалтерського обліку та оподаткування.

Рівень доходів від звичайної діяльності ускладнює оцінку рівня організації виробництва, ефективності використання виробничих ресурсів (основних і оборотних засобів, трудових ресурсів тощо). Тому розглядаємо це як показник за ступенем частки безпосередніх і найважливіших елементів виробництва є прибуток від реалізації продукції - прибуток від реалізації.

Діючі правила бухгалтерського обліку засновані на застосуванні класичного підходу до визнання виручки від реалізації товарів і продукції, що полягає у визначенні моменту отримання виручки. Дохід визнається, коли організація може підтвердити наступне:

- реальність операції;
- фактична передача ризиків і винагород від власника товару до покупця;
- можливість точно визначити розмір економічних вигод, які отримує підприємство про виконання умов угоди;
- ймовірність отримання економічної вигоди від операції;
- можливість точно визначити витрати, пов'язані з отриманням доходу[4].

Тож за наявності правильної документації та творчого підходу до розуміння положень стандартів бухгалтерського обліку виручку від реалізації товарів, надання послуг та виконання робіт можна визнати практично в будь-який момент. Така варіація в підході до розподілу доходів спотворює кінцеві фінансові результати, завищує або занижує прибуток організації.

В результаті спільної роботи Ради з федеральних стандартів бухгалтерського обліку США (FASB) а Рада з міжнародних стандартів бухгалтерського обліку (IASB) визначила необхідність визнання доходу залежно від впливу результату операції на суму активів і зобов'язань. Таке визнання доходу є більш досконалим і відповідає вимогам принципів складання та складання фінансової звітності відповідно до МСФЗ. Відповідно до укладених договорів дохід від реалізації товарів (робіт, послуг) визнається у разі:

- якщо відбулася зміна вартості активів;
- зміну вартості активів можна точно виміряти;
- договірні зобов'язання виконано.

Однак на сьогоднішній день ці угоди не знайшли відображення в стандартах фінансової звітності, хоча найближчим часом планується випустити нові стандарти МСФЗ, які стосуються питань визнання виручки.

З урахуванням міжнародних стандартів бухгалтерського обліку доходи та витрати вважаються частиною представленого елемента фінансової звітності (рис.2).

Оцінка статей у фінансовій звітності — це процедура визначення суми грошових потоків підприємства, за допомогою якої вони будуть визнані та відображені в інших формах звітності. Інформація про доходи (витрати), прибутки (збитки) МСФЗ впливає на всі форми звітності, але найбільш точно відображається у Звіті про прибутки та збитки.

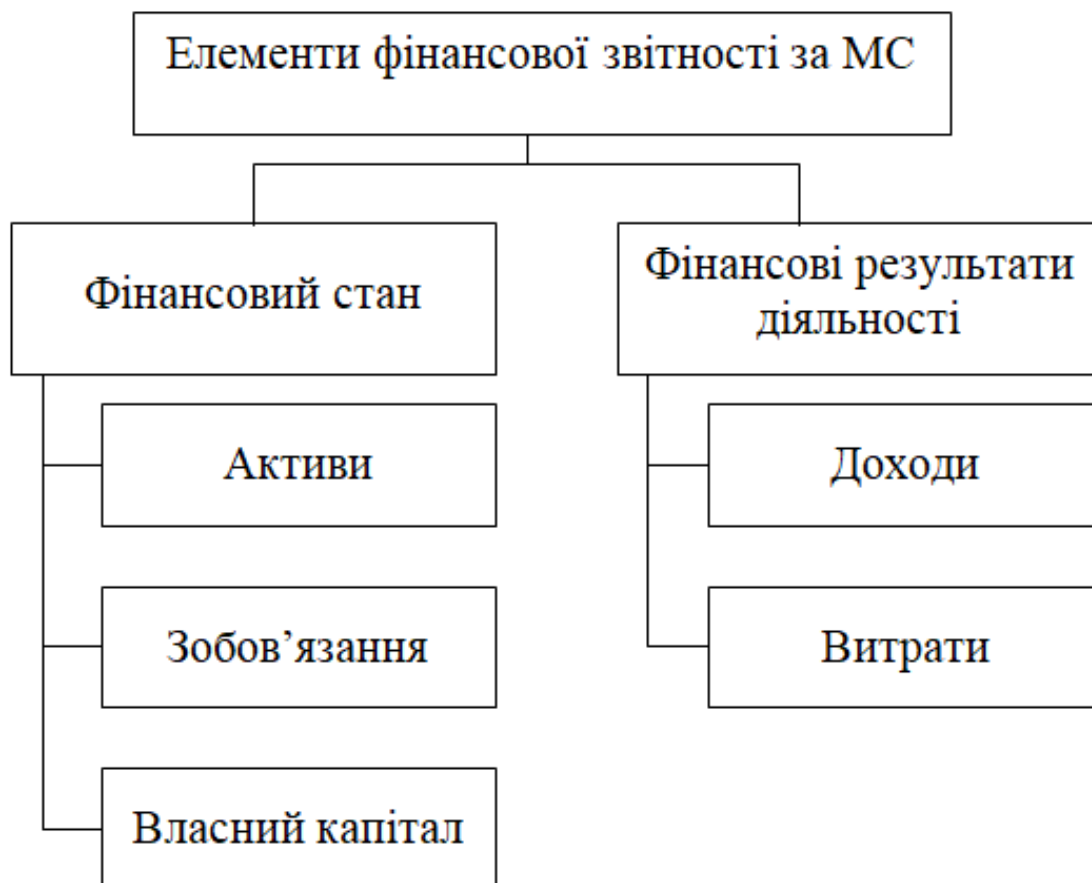


Рис.2. Узагальнення елементів фінансової звітності за МСФЗ

Застосування МСФЗ має ряд переваг, а саме:

- забезпечує порівнянність звітності з іншими підприємствами;
- надає надійність інформації;
- дає можливість залучати іноземні інвестиції і позики, вихід на світові ринки збуту;
- викликає більшу довіру з боку потенційних іноземних інвесторів;
- дає можливість отримати необхідну інформацію для того, щоб прийняти рішення;
- прозорість інформації, через дотримання правил її складання, а також наявністю великої кількості пояснень до неї [5].

Бухгалтерська фінансова звітність як єдина система даних про власність та фінансове становище організації використовується зовнішніми та внутрішніми користувачами як основне джерело інформації при прийнятті управлінських рішень. Проблема достовірності фінансової звітності та відповідності Міжнародним стандартам фінансової звітності полягає в наступному: знайшли необхідне відображення в системі правового регулювання національного бухгалтерського обліку та звітності. За цих обставин виникає об'єктивна необхідність визначити поняття достовірності фінансової звітності, виявити фактори, що впливають на неї, розробити методику оцінки достовірності фінансової звітності для зниження невизначеності інформації про фінансово-економічне становище організації, фінансові результати своєї діяльності та прийняття адекватних управлінських рішень[6].

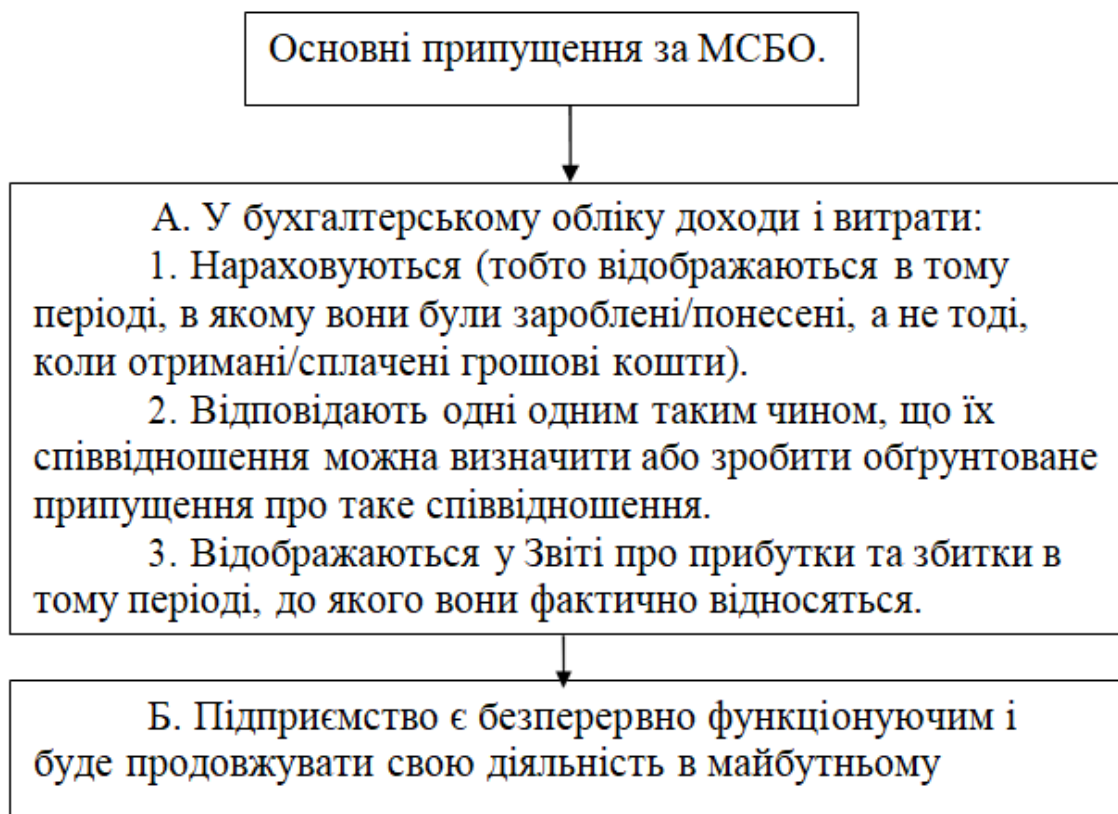


Рис. 3. Припущення за МСФЗ

Під час підготовки звітів за міжнародними стандартами багато організацій супроводжують фінансову інформацію додатковими даними про результати фінансового аналізу та фінансовому становищі організації. Для цих цілей доцільно використовувати комплексний показник або інтегральний критерій привабливості інвестицій організації, що об'єктивно відображає оцінку використання сукупних ресурсів організації, показники, що вимірюють якість її прибутку, характеризують фінансове становище організації та надають найбільш повну та об'єктивну інформацію про поточну, фінансову та інвестиційну діяльність. На практиці прогнозний аналіз майбутньої діяльності підприємства полягає в плануванні прибутку від реалізації продукції, робіт і послуг. Аналіз фінансових результатів необхідний також при управлінні прибутками від реалізації, тобто прогнозуванні напрямків еволюції прибутку від реалізації з еволюцією цін під впливом інфляції та обсягів продажів на основі коливання ринкової кон'юнктури. Ефективність результатів управління прибутком підвищується при використанні операційного левериджу, оскільки він дозволяє визначити ступінь і напрям впливу динаміки цін і обсягу продажів на обсяг реалізованої продукції.

В агропідприємствах проблема формування облікової бази даних, через консервативність їх діяльності, стоїть ще гострішою, оскільки в багатьох підприємствах збір первинної інформації не автоматизований. Тому бухгалтерська база господарства не може надати управлінським структурам всю необхідну інформацію.

Тому потрібен системний підхід до формування інформаційної бази підприємства з урахуванням потреб усіх учасників процесу управління. Суть

системного підходу досить проста: всі елементи системи і всі операції в ній слід розглядати лише як єдине ціле, в сукупності і у взаємозв'язках.

Як відомо, прибуток залежить від результатів трьох видів діяльності: основної або виробничої, фінансової та інвестиції. Кожен з них має свої особливості, тому ми обмежимося виробничою діяльністю, яка приносить основну частину чистого прибутку компанії. Фінансовим кінцевим результатом виробничої діяльності є прибуток від реалізації – позитивна різниця між валовим прибутком і витратами, пов'язаними з реалізацією продукції та веденням бізнесу. У цьому випадку проміжним результатом вважається валовий прибуток, який є додатною різницею між виручкою від реалізації продукції та витратами на виробництво[7].

Створення нових технологій управління економічними об'єктами має базуватися на системному підході із узагальненим використанням інформаційних технологій та технічні засоби передачі інформації. При цьому менеджмент як економічна категорія є замкнутим циклом таких функцій: аналіз, планування, організація, інформаційне забезпечення, управління, регулювання, мотивація. Сполучна ланка для них є носієм інформації, оскільки без правильної інформації практична реалізація будь-якої з перерахованих вище функцій неможлива.

Особливість національної управлінської практики полягає в тому, що інформаційне забезпечення забезпечується бухгалтерським обліком і, частіше, управлінським обліком.

Аналіз робіт, присвячених управлінському обліку, показав, що на сьогоднішній день існує неоднозначність ставлення до призначення ним спеціалістів різного профілю. Одні дослідники розглядають управлінський облік як технологію управління процесами, інші як механізм підготовки та надання керівникам організації достовірної, повної та своєчасної інформації для прийняття управлінських рішень [8]. При цьому між бухгалтерським та управлінським обліком існує тісний взаємозв'язок. Звідси випливає уявлення про останнє як про різновид бухгалтерської діяльності, в якій вона повинна базуватися на основних бухгалтерських принципах і здійснюється бухгалтерією.

Крім того, з аналізу цих робіт можна зробити висновок, що управлінський облік – це, перш за все, система збору та аналізу інформації про бізнес підприємства, яка відображає результати її господарської діяльності та орієнтована на їх потреби. керівництва та власників. І лише вдруге ця система використовується для управління витратами на рівні центрів відповідальності, видів діяльності тощо. Тому розробку нової технології управління виробничими процесами слід починати зі створення єдиного для підприємства інформаційного простору, який базується на використанні системного підходу та інформаційно-комунікаційних технологій. При цьому методологія інформаційного забезпечення складає основу архітектури всієї системи управління виробництвом і повинна максимально наближатися до потреб користувачів даних інформаційних систем[9].

Існуюча на сьогодні можливість неоднозначного тлумачення окремих положень законодавчих документів, а також суперечності між окремими нормативними актами та безпосередньо всередині них між окремими пунктами породжують проблеми, ситуації, що загострюються через поділ законів і

нормативних актів на закони, що регулюють процес обліку та дії, яких слід виконувати для цілей оподаткування.

Таким чином, наші дослідження показали необхідність визнання та застосування принципів міжнародної фінансової звітності в бухгалтерському обліку, що дозволить скласти реальну фінансову звітність і забезпечити єдність підходу до обліку кінцевого фінансового результату підприємства.

Список літератури

1. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні [Електронний ресурс]: Закон України від 16.07.1999 р. № 996–XIV. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/996-14>.

2. Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку та фінансової звітності. – [Електронний ресурс]. https://vobu.ua/ukr/documents/accounting/item/mizhnarodni-standarti-bukhgalterskogo-obliku-ta-finansovoji-zvitnosti?app_id=24

3. Сакун А., Волковська Л. Тенденції розвитку облікової системи підприємства відповідно запитів користувачів // Current issues of science and education. Abstracts of XIV International Scientific and Practical Conference. Rome, Italy 2021. Pp. 53-56. URL: <https://isg-konf.com>. DOI: 10.46299/ISG.2021.I.XIV

4. Гузеєва В. О. Нова концепція обліку доходів відповідно до МСФЗ 15 «Виручка за договорами з клієнтами» [Електронний ресурс] / В. О. Гузеєва // Ефективна економіка. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=5944>.

5. Зрозуміло про МСФЗ [Електронний ресурс]. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <https://www2.deloitte.com/ua/uk/pages/audit/articles/clearly-ifsr-guides.html>.

6. Сакун, А. Фінансова звітність як основне джерело інформації про діяльність підприємства. Public communication in science: philosophical, cultural, political, economic and IT context: Collection of scientific papers «ΛΟΓΟΣ» with Proceedings of the International Scientific and Practical Conference (Vol. 1), May 15, 2020. Houston, USA: European Scientific Platform. pp.125-127. <https://doi.org/10.36074/15.05.2020.v1>

7. Обліково-аналітичне і організаційно-правове забезпечення діяльності підприємств в умовах інституційних трансформацій: монографія /Р. Ф. Бруханський, П. Р. Пуцентейло [та ін.]. – Тернопіль : Вектор, 2017. – 330с.

8. Сакун А.Ж., Пристемський О.С. Роль управлінського обліку в інформаційному забезпеченні бізнес-процесів підприємств. Вісник Одеського національного університету. Економіка. 2020. Т. 25 В. 1 (80) С.219-223.

9. Alina Zh. Sakun, Iryna V. Perevozova, Olha H. Kartashova, Oleksandr S. Prystemskyi, Andrii S. Mokhnenko. "Innovative Paradigm of Management Accounting and Development of Controlling in the Entrepreneurship," Universal Journal of Accounting and Finance, Vol. 9, No. 4, pp. 548 - 564, 2021. DOI: 10.13189/ujaf.2021.090403.

https://www.hrpub.org/journals/jour_archive.php?id=22&iid=1908

УСТОЙЧИВАЯ ДОПЛАТА КАК МОТИВАЦИОННАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ РАСЧЕТОВ ПО ВЫПЛАТАМ РАБОТНИКАМ

Яровая Алла Борисовна,

к.э.н., доцент, доцент кафедры учета, налогообложения, публичного управления
и администрирования,
Криворожский национальный университет

Порослая Полина Вадимовна,

студентка 4 курса специальности «Учет и налогообложение»,
Криворожский национальный университет

Потребление и производство во всем мире – движущая сила мировой экономики – основаны на использовании природной среды и ресурсов таким образом, что по-прежнему оказывает разрушительное воздействие на планету.

Социально-экономический прогресс, достигнутый за последнее столетие, сопровождался ухудшением состояния окружающей среды, которое ставит под угрозу те самые системы, от которых зависит наше развитие в будущем, а по сути, и само наше выживание [1].

Повестка дня в области устойчивого развития на период до 2030 года, принятая всеми государствами-членами Организации Объединенных Наций в 2015 году, представляет собой общий план обеспечения мира и процветания для людей и планеты сейчас и в будущем. В ее основе лежат 17 целей в области устойчивого развития, которые являются настоящим призывом ко всем странам - как развитым, так и развивающимся - действовать в рамках глобального партнерства. Они признают, что искоренение бедности и других лишений должно идти рука об руку со стратегиями, которые улучшают здоровье и образование, сокращают неравенство и стимулируют экономический рост - и все это при одновременном решении проблемы изменения климата и работе над сохранением нашей окружающей среды [2].

Предлагаем более детально рассмотреть 12 цель устойчивого развития «Обеспечение устойчивых моделей потребления и производства».

Украина, приняв на себя обязательства по устойчивому развитию, в том числе стремится внедрить на уровнях государственного управления и местного самоуправления принципы устойчивого потребления и производства.

Так, по данным сайта Interfax Ukraine выбросы в первом квартале 2021 года в атмосферу промышленными предприятиями составляют 56,26 тысяч тонн [3]. При этом за весь 2020 год объем выбросов в воздух был в размере 1,92 млн тонн. Этот показатель снизился на 8% в сравнении с 2019 годом, здесь нужно учитывать прежде всего стремительное падение экономической активности в связи с пандемией COVID-19 [4].

Поэтому цель улучшения окружающей среды для Украины является одной из приоритетных, так как стремится вернуть людям право на чистую

окружающую среду в этом экологически грязном регионе, ведь именно здесь расположены предприятия, занимающие видное место в рейтинге топ-100 загрязнителей атмосферного воздуха Министерства защиты окружающей среды и природных ресурсов Украина. Среди них на первые 50 приходится 46,3% загрязнений [4].

Слишком часто предприятия, деятельность которых связана с обращением с отходами, не соблюдают всех норм законодательства, основной задачей которой является минимизировать количество выбросов отходов и пыли в атмосферный воздух. Одна из последних инициатив – координирование проектов по решению проблемы выброса пыли и отходов в окружающую среду. Сейчас разрабатывается ряд предложений для решения этой проблемы.

Для того, чтобы вызвать интерес у работников по поводу решения данной проблемы, предлагаем ввести дополнительную статью в фонде заработной платы, а именно в составляющей «Другие мотивационные и компенсационные выплаты» - «Устойчивая доплата».

Каждый сотрудник может предлагать способы улучшения состояния экологической среды через совершенствование производственного процесса, повторное использование имеющихся материалов, использование побочной продукции и брака и остатков нереализованной продукции на складах в производственных целях. В результате чего ему будет начислена «Устойчивая доплата» в размере одной минимальной заработной платы, установленной на 1 января текущего года.

Это только начало наращивания усилий в помощи изменения экологии в лучшую сторону.

Таким образом решаются две проблемы:

- 1 – заинтересованность сотрудника путем увеличения его заработной платы;
- 2 – повышение эффективности охраны окружающей среды и рациональное использование отходов производства.

Список литературы:

1. Цели в области устойчивого развития. Цель 12: Обеспечение перехода к рациональным моделям потребления и производства. URL: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/ru/sustainable-consumption-production/>
2. The 17 goals. URL: <https://sdgs.un.org/goals>
3. Уровень загрязнения воздуха в Кривом Роге в июле сохранился на уровне «очень высокий» из-за небольших осадков и жары – мониторинг. URL: <https://interfax.com.ua/news/greendeal/760144-amp.html>
4. Сотню найбільших забрудників довкілля очолили Ахметов та Міттал – Міндовкілля. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2021/10/18/678797/>

ТОВАРИ І ПОСЛУГИ КУЛЬТУРНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ У СИСТЕМІ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Задворний Сергій,

викладач кафедри географії України і туризму
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка

Сьогодні товари і послуги культурного призначення стають важливими складовими підвищення конкурентоздатності країн. З огляду на це, у багатьох високорозвинених національних економічних системах, у структурі зовнішньоекономічної діяльності, все більшу частку починають займати ті види економічної діяльності, які належать до креативних культурних індустрій. Безсумнівним є те, що перед галузями креативних індустрій відкриваються широкі можливості розвитку, з огляду на їх інноваційність та гнучкість до сучасних викликів. У той же час, залишається широкий спектр розробки методологічних підходів щодо дослідження даної групи видів економічної діяльності. Окремий перспективний напрям становлять дослідження креативних індустрій у контексті зовнішньоекономічної діяльності, особливо на регіональному рівні.

Розвиток креативних індустрій є важливим інструментом соціально-економічного розвитку регіону та інтенсифікації міжнародних економічних відносин. Аграрна спрямованість, реструктуризація класичного промислового виробництва схиляє до розвитку в межах області креативних індустрій, переорієнтації на креативне «виробництво» на надання послуг культурного призначення.

В Україні на законодавчому рівні перелік креативних індустрій було затверджено у 2019 році. До цього переліку увійшли народні художні промисли, візуальне мистецтво, сценічне мистецтво, література, видавнича діяльність та друковані засоби масової інформації, аудіальне мистецтво, аудіовізуальне мистецтво, дизайн, мода, нові медіа та інформаційно-комунікаційні технології, архітектура й урбаністика, реклама, маркетинг, зв'язки з громадськістю та інші креативні послуги, бібліотеки, архіви та музеї [3].

Формування такого переліку видів економічної діяльності, мало на меті дозволити визначити внесок креативних індустрій у валовий внутрішній продукт, частку осіб, зайнятих у цих сферах, а також кількість підприємств та їхній оборот. Водночас сьогодні присутні певні незавершені підготовчі заходи щодо вироблення системи обліку статистичної інформації у сфері креативних культурних індустрій, зокрема й у розрізі регіонів України.

У Тернопільській області основна частина суб'єктів господарювання, які здійснюють виробництво товарів і надання послуг культурного спрямування,

відповідно до класифікації видів економічної діяльності, відносяться до секції «Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок». Так, за підсумками 2020 року у регіоні функціонувало 222 одиниці підприємств даної групи. Серед них налічувалось безпосередньо 22 підприємства, а також 201 фізична особа-підприємець. Друге важливе ядро креативних індустрій становлять види економічної діяльності, що присутні у секції «Інформація та телекомунікації», де представлено 2735 суб'єктів господарювання. Водночас доречно зауважити, що разом обидві зазначені групи видів економічної діяльності у відсотках до загальної кількості підприємств та фізичних осіб-підприємців не перевищують 8%. Це говорить про початковий етап становлення даних галузей в регіональній економічній системі.

Переходячи до аналізу показників зовнішньоекономічної діяльності за зазначеними видами економічної діяльності доцільно торкнутися загальнодержавних тенденцій у цьому плані. Так, у товарній торгівлі креативних індустрій імпорт переважає експорт і ця тенденція є стійкою. Щодо експорту послуг, то тут ситуація є протилежною – експорт значно перевищує імпорт. Стосовно географічної структури то вона протилежна до товарного розрізу – український експорт є більш різноманітним за імпорт, оскільки ми імпортуємо товари з 119 країн, а експортуємо до 146 країн [2 с. 25].

Щодо товарної структури зовнішньої торгівлі Тернопільської області, то зазначимо що у значному обсязі експортувалося лише два види продукції культурного призначення – іграшки та друкована продукція. Загальний грошовий еквівалент експорту іграшок склав 3102,4 тис. дол. США. Порівняно із 2019 роком цей показник зріс майже на 1%. Друкованої продукції було експортовано на 13,3 тис., що на 1/3 менше ніж минулого року.

У той же час в регіон найбільше імпортувалися такі товари: іграшки на суму 292,7 тис. дол. США, фотографічні або кінематографічні товари на 107,5 тис., друкована продукція на 6,3 тис., твори мистецтва – 0,8 тис. У порівнянні із попереднім роком майже у 5 разів зріс імпорт фотографічної і кінематографічної продукції.

Найактуальніше стан та структуру зовнішньої торгівлі товарами і послугами культурного призначення Тернопільської області демонструють показники за підсумками трьох кварталів 2021 року (Рисунок 1).

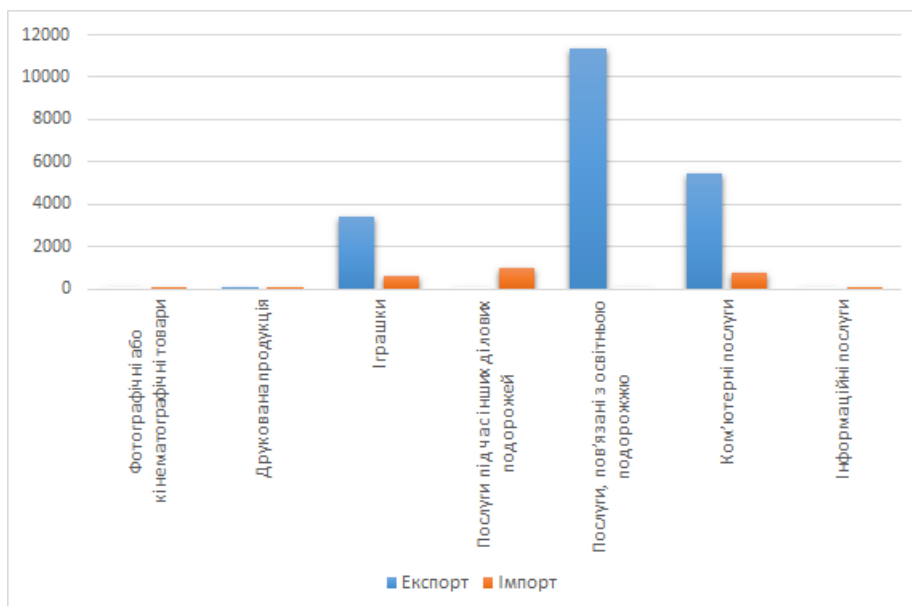


Рисунок 1. Структура зовнішньої торгівлі окремими товарами і послугами культурного призначення Тернопільської області, станом на листопад 2021

Порівняно із минулим роком збереглися попередні тенденції. Так, збільшився експорт іграшок до 3389,3 тис. дол. США та друкованої продукції до 19,3 тис. Також дані найменування товарів імпортувались: іграшки у обсязі 643,9 тис. та друкована продукція відповідно у обсязі 20,4 тис. Окрім того фотографічних та кінематографічних товарів було імпортовано на 20,9 тис. дол. США.

Структура зовнішньої торгівлі послугами області була представлена 4 видами послуг. Експорт становили послуги, пов'язані з освітньою подорожжю у загальному обсязі 11352,4 тис. дол. США, та комп'ютерні послуги обсягом у 5472,3 тис. дол. США. У структурі імпорту були присутні послуги, що надаються під час інших ділових подорожей (971,9 тис. дол. США), комп'ютерні послуги (733,7 тис.) та інформаційні послуги (33,7 тис.) [1].

Реалізоване дослідження аналізу присутності товарів і послуг культурного призначення у системі зовнішньоекономічної діяльності Тернопільської області дало можливість зробити такі висновки: 1) відсутність систематизованих даних про креативні культурні індустрії у регіональному вимірі гальмує проведення комплексних досліджень у цьому напрямку; 2) зовнішня торгівля товарами і послугами культурного призначення Тернопільської області знаходиться на початковому етапі, водночас наявна позитивна стабільна динаміка до нарощення позитивного торгівельного сальдо.

Список літератури:

1. Головне управління статистики у Тернопільській області. Зовнішньоекономічна діяльність URL: <http://www.te.ukrstat.gov.ua/statinfoZDPB.html>.

2. Ніколаєва О., Онопрієнко А., Таран С., Шоломицький Ю., Яворський П. Креативні індустрії: вплив на розвиток економіки України. URL: <https://kse.ua/wp-content/uploads/2021/04/KSE-Trade-Kreativni-industriyi-Zvit.pdf>.

3. Про затвердження видів економічної діяльності, які належать до креативних індустрій. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhnoyi-diyalnosti-yaki-nalezhat-do-kreativnih-industrij>.

4. Чмут А.В. Синякова К.М., Грицина В.В. Креативні індустрії Німеччини та перспективи розвитку креативного сектору економіки України. Придніпровська державна академія будівництва та архітектури. Випуск 4 (21) 2019. С. 48-53.

ОРГАНІЗАЦІЯ У КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОМУ ІНСТИТУТІ НАРОДНОЇ ОСВІТИ ЛІТНІХ ТРИМЕСТРІВ ТА ЇХ РЕЗУЛЬТАТИВНІСТЬ

Комарніцький Олександр Борисович,
доктор історичних наук, професор, професор кафедри історії України,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

Комарніцька Людмила Миколаївна,
кандидат філологічних наук, вчений секретар,
НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»

Після приходу до влади більшовиків розпочалося становлення нового суспільства, побудова якого без учителів була просто неможливою. Оскільки саме вони мали нести комуністичні ідеї в учнівське середовище, формувати світогляд учнів, виховувати в молоді відданість радянській ідеології. Зважаючи на це, велику увагу радянська влада приділяла підготовці учителів, яку проводили педінститути і технікуми. Окремі факти про організацію навчального процесу у педагогічних вишах у 20-30-ті рр. ХХ ст. містяться у працях радянського вченого М. Тихомирова [1], сучасних українських істориків В. Майбороди [2], В. Липинського [3], О. Рябченко [4], А. Сурового [5] та ін. Не залишилися осторонь цієї проблеми і автори даної статті [6]. Тим не менш, ряд аспектів потребують подальших досліджень. Зокрема, у цій статті на основі архівних документів і матеріалів періодичної преси покажемо організацію у Кам'янець-Подільському інституті народної освіти (ІНО) літніх триместрів та їх результативність.

Навчальний рік в інститутах народної освіти складався з трьох триместрів: перші два (осінній і весняний) були навчальними, а останній – літній («трудоий»), мав практичний характер і включав обов'язкове, планове громадське навантаження студента. Дослідник І.А.Коляда зазначає, що перші «трудоі триместри» започаткували влітку 1924 р., після того як Всесоюзна центральна рада професійних спілок та Народний комісаріат праці та освіти СРСР розробили спеціальну інструкцію про практику студентів у період літніх канікул, в якій визначили порядок її проходження та залучення влітку молоді до роботи на промислових підприємствах та в сільському господарстві [7, с. 167].

Водночас, архівні документи свідчать про організацію літніх триместрів ще з 1921-1922 н.р. Зокрема, з Кам'янець-Подільського ІНО повідомляли, що літній триместр відповідно до розпорядження Укрголовпрофосвіти від 25 квітня 1922 р. розпочинався з 1 червня цього ж року. Для студентів організували заняття практичного характеру [8, арк. 32-32зв.]. У літньому триместрі 1922-1923 н.р. більшість студентів і викладачів трудилися в інститутському господарстві. 65 студентів прикріпили до дитячих установ, 10 – до окружного відділу політосвіти для ліквідації неписьменності. 8 осіб відправили у села для політосвітної

роботи, ще 8-х прикріпили до трудових шкіл. 40 студентів відрядили на всесоюзну сільськогосподарську виставку [9, арк. 87зв., 117].

Під час літнього триместру молодь зобов'язували «вести пропаганду ідей соціального виховання; вести роботу по організації дитсадків; брати участь в організації сільськогосподарських робіт дітей на шкільній і дослідній ділянках; брати участь в організації літніх виставок дитячих робіт; організувати дитячі гуртки по самоосвіті; організувати і вести заняття у дитячих гуртках з метою ліквідації дитячої безграмотності; організувати екскурсії дітей в місто; вести роботу по організації дитячого руху; організувати денні дитячі будинки; організувати святкові маніфестації і т.д.». Крім того, студенти мали брати участь у бібліотечній, клубній і музейно-виставковій роботі [10, арк. 60-60зв.]. В інструктивному листі ЦК ВЛКСМ від 13 квітня 1925 р. «Про використання студентів-комсомольців під час літніх канікул» регламентувалося виробнича діяльність студентства на літніх канікулах, частину з яких залучали для роботи на підприємствах, інші працювали у селах (тут трудилися студенти, які походили із сільської місцевості) [7, с. 168]. Останні зобов'язані були допомогати селянам, вивчати питання економіки, освіти, культури, побуту села, готувати з цих питань спеціальні реферати [11, с. 162].

Під час літнього триместру проводилися екскурсії краєзнавчого і науково-дослідного характеру. Наприклад, у 1924-1925 н.р. студенти ІНО відвідали села Колубаївська Мікша, Довжок, Верхні Панівці. Екскурсії мали за мету «топографічне вивчення [населеного пункту], [дослідження того], що приваблювало населення на певне місце, етнографічне визначення перших і теперішніх поселенців, які є залишки старих мешканців, характер місцевості, будови хат, одягу, хатньої обстановки, язика тощо; збирання місцевих переказів про перших мешканців, місцевий героїчний етнос, місця одвертої революційної боротьби з її героями; визначення місцевих шляхів сполучення та їх ролі в життю країни тощо» [12, арк. 43].

Під час літніх триместрів студентів зобов'язували працювати з дітьми у у піонерських таборах. Щоправда, маємо зауважити, що ця робота не обмежувалася лише літніми місяцями. Практично, студентство шефствувало над піонерами упродовж року. Але найбільш організовано вона відбувалася влітку. Одна з перших згадок про роботу з дітьми стосується подій 1922 року, коли студент Будний при 2-й міській трудовій школі створив загін «спартаківців» [13]. Влітку 1925 р. силами студентства цього закладу було відкрито перший піонерський табір [14]. «Табір-комуна» юних піонерів дислокувався у с. Панівці, де зібрали 220 дітей, яких об'єднали у 13 загонів («ватаг»). З 10 червня по 10 липня з ними працювали 29 студентів ІНО [12, арк. 43; 15, арк. 69; 16, арк. 5]. Для координації «дитроботи» у структурі осередків ЛКСМУ створювали дитячі комісії. У 1926 р. вона керувала роботою 6 дитячих «ватаг» (339 дітей): 3 загони були сформовані в «Українській дитячій комуні», 1 – при польській комуні, 2 («Робос» і «Форпост») – у II трудовій школі. Крім того, по одному комсомольцю для проведення «дитроботи» прикріпили до 3-ї і 4-ї трудових шкіл, Центрального клубу юних піонерів, 12 комсомольців працювали у прикріплених до осередку ЛКСМУ піонерських загонах. Крім того, дитяча комісія організувала місячні

курси ланкових [17, арк. 71зв., 72зв.-73], передплатила журнал «Вожатий», регулярно підбирала для піонерів дитячу літературу. Загалом, з 16 березня по 18 травня 1926 р. було проведено 4 засідання комісії. Їй вдалося залучити до роботи з дітьми і безпартійне студентство, яке працювало під керівництвом членів ЛКСМУ [18, арк. 4зв.]. Поступово зростала кількість комсомольців, які трудилися у дитячій комісії: у березні 1927 р. їх було 16 [19, арк. 7зв.], у лютому 1928 р. – 18 [20, арк. 4], у жовтні того ж року – 21 [20, арк. 38].

Центральною фігурою у роботі з піонерами були студенти-вожаті, до обов'язків яких входили: допомога керівнику загону у проведенні бесід, гуртковій роботі; участь у засіданнях, зборах загону, роботі ланок, нарадах вожатих; ознайомлення з діяльністю керівних органів «Комуністичного дитячого руху». Крім того, вони мали проводити для дітей різні екскурсії, бесіди, співи, влаштовували ігри, купання в річці тощо [21; 22, арк. 2]. На місцях студенти утворювали ланки (4-5 осіб), які обговорювали з керівником практики свої робочі плани, обмінювалися думками, оцінювали «зразкові роботи» [23, арк. 14].

Особливу увагу вожаті звертали на проведення у таборах політосвітньої роботи. Студенти у літньому триместрі 1924-1925 н.р. у піонерському таборі-комуні с. Панівці спільно з піонерами розробили тему «Боротьба за існування», складовою частиною якої було дослідження виробничих відносин на селі [24, арк. 19зв.]. Молодь надала значну допомогу напередодні і безпосередньо під час проведення зльоту піонерів Кам'янецького округу [25, арк. 8].

У загонах проводилися щотижневі ланкові заняття, на яких влаштовували бесіди, читали газети тощо. Вожаті читали для юних піонерів газети, книжки готували їх до вистав тощо. Л.Дубілей писав, що «з них [студентів] були і начальник, і повар, і вожаті. Вони зробили в таборі все своїми руками. І хай у ньому було багато примітивного, багато чого не вистачало, але робота в піонерському таборі була корисною і студентам, і інституту» [26].

Велике зацікавлення піонерів викликали екскурсії. Студенти інституту впродовж осіннього триместру 1925-1926 н.р. при школі с. Мукша Китайгородська створила загін піонерів, для яких провели 2 екскурсії до міста, влаштувала вечірку в ІНО [18, арк. 43-43зв.]. Влітку 1926 р. студенти у школах проводили екскурсійну і краєзнавчу роботу [27, арк. 33].

Кожний вожатий вів щоденник своєї роботи. Після завершення роботи із піонерами студенти подавали письмові звіти, які затверджувалися осередком ЛКСМУ [23, арк. 14; 24, арк. 19зв.].

Мали місце зловживання зі сторони студентів-комсомольців у роботі з дітьми. 9 грудня 1929 р. на загальних партійних та комсомольських зборах інституту йшлося про те, що «вожаті зовсім не з'являлися до піонерів по місяцю, а членів партії ніколи не бачили в загонах ЮП». Частина комсомольців були не підготовленими до піонерської роботи («не могли знайти тих головних моментів, якими можна було б зацікавити піонерів») [28, арк. 14]. У ряді випадків траплялися побої дітей [29, арк. 26]. Деякі вожаті, у зв'язку з важким матеріальним становищем, відмовлялися безкоштовно працювати [20, арк. 4]. У квітні 1930 р. на засіданні комісії з чистки членів ЛКСМУ Федорук заявив, що

«комсомольці виділені на піонер-роботу, відносяться недобре до роботи, ходять балачки, що комсомольці не можуть працювати серед піонерів, а лише гуляти з дівчатами». Присутній на засіданні комісії студент Бачинський підтвердив, що один вожатий ходив з піонеркою у кіно [30, арк. 12]. У червні 1931 р. на одному із засідань партбюро вишу зверталася увага на незадовільну роботу комсомольців у якості піонервожатих. Цією роботою було охоплено 28 комсомольців-студентів [31, арк. 71].

Робота вожатих ускладнювалася невихованістю дітей. У 1929 р. у висновках комісії ІНО з перевірки роботи піонерських загонів Залізничної, 2-ї трудової шкіл, дитячого містечка ім. Крупської зазначалося: «Діти не організовані. На зборах вести себе не вміють, кричать, балуються, не дають висловлюватися. Мали місце випадки хуліганства, неповажне відношення старших дітей до молодших» [28, арк. 18].

Таким чином, одним із різновидів громадсько-політичної роботи студентів була організація літніх триместрів, у ході яких молодь вела роботу із організації дитсадків, брала участь в організації сільськогосподарських робіт дітей на шкільній і дослідній ділянках, в організації літніх виставок дитячих робіт, організувала дитячі гуртки із самоосвіти, вела заняття у дитячих гуртках з метою ліквідації дитячої безграмотності, організувала екскурсії дітей, денні дитячі будинки, святкові маніфестації. Крім того, молодь зобов'язували працювати з дітьми у піонерських таборах.

Список літератури:

1. Тихомиров В. И. Роль партийных организаций Украины в подготовке кадров советских учителей в педагогических учебных заведениях // Наукові записки [Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту]. Серія історико-філологічна [редкол.: О. О. Бойко (ред.) Є. Ю. Сокрутенко, М. Д. Березовчук]. Хмельницький: Вінниц. обл. книж. -газет. вид-во, 1959. Т. VIII. С. 20–38.

2. Майборода В. К. Вища педагогічна освіта в Україні: історія, досвід, уроки (1917-1985 рр.). Київ: Либідь, 1992. 196 с.

3. Липинський В. В. Становлення і розвиток нової системи освіти в УСРР у 20-і роки: монографія. Донецьк: РВА Донецьк. держ. техн. ун-т, 2000. 247 с.

4. Рябченко О. Студенти радянської України 1920-1930-х років: практики повсякденності та конфлікти ідентифікації: монографія. Харків: ХНАМГ, 2012. 456 с.

5. Суровий А. Ф. Підготовка учительських кадрів на Поділлі в 1920-х рр. // Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. [редкол.: П. Т. Тронько (гол.), О. М. Завальнюк (відп. ред.), Л. В. Баженов та ін.]. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2002. Т. 2. С. 57–71.

6. Комарніцький О. Б. Студенти-педагоги у модернізації вищої освіти радянської України у 1920-1930-х рр.: монографія / наук. ред. проф. О. М. Завальнюк. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня «Рута», 2017. 984 с.

7. Коляда І. А. Студентські будівельні загони в УРСР: до історії молодіжного руху (1920-1980 рр.) // Гілея: науковий вісник: зб. наук. пр. / [редкол.: В. М. Вашкевич (гол. ред.), І. Н. Войцехівська, Б. М. Гончар та ін.]. Київ: ВІР УАН, 2012. Вип. 58 (3). С. 166–174.
8. Держархів Хмельницької області. Ф.Р. 302. Оп.3. Спр.5.
9. Держархів Хмельницької області. Ф.Р. 302. Оп.1. Спр. 395.
10. Держархів Хмельницької області. Ф.Р. 302. Оп.1. Спр.394.
11. Суровий А. Ф. Технікуми Поділля в 1920-х роках // Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. / [редкол.: П. Т. Тронько (гол.), О. М. Завальнюк (відп. ред.), Л. В. Баженов та ін.]. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2009. Т. 14. С. 147–171.
12. Держархів Хмельницької обл. Ф. Р. 302. Оп. 1. Спр. 400.
13. Тюлягін С. Так гартувалась молодь // Радянський студент. Кам'янець-Подільський, 1971. 25 лютого. №4-5 (655-656). С. 2.
14. Дубілей Л. Ті незабутні роки // Радянський студент. 1974. 24 жовтня. №29 (784). С. 2.
15. Держархів Хмельницької обл. Ф. П. 4. Оп. 1. Спр. 2.
16. Держархів Хмельницької обл. Ф. П. 4. Оп. 4. Спр. 4.
17. Держархів Хмельницької обл. Ф. П. 1605. Оп. 1. Спр. 5а.
18. Держархів Хмельницької обл. Ф. П. 4. Оп. 1. Спр. 1.
19. Держархів Хмельницької обл. Ф. П. 4. Оп. 1. Спр. 12.
20. Держархів Хмельницької обл. Ф. П. 1605. Оп. 1. Спр. 5в.
21. М.О.Х. Серед юних піонерів. В таборі // Червоний кордон. Кам'янець-Подільський, 1925. 3 вересня. Ч.140. С. 2.
22. Держархів Хмельницької обл. Ф. Р. 5. Оп. 1. Спр. 641.
23. Держархів Хмельницької обл. Ф. Р. 302. Оп. 1. Спр. 710.
24. Держархів Хмельницької обл. Ф. Р. 302. Оп. 1. Спр. 721.
25. Держархів Хмельницької обл. Ф. П. 4. Оп. 1. Спр. 19.
26. Горбенко Ю. Перший осередок // Радянський студент. 1968. 27 червня. №24 (567). С. 2.
27. Держархів Хмельницької обл. Ф. Р. 5. Оп. 1. Спр. 611.
28. Держархів Хмельницької обл. Ф. П. 4. Оп. 1. Спр. 26.
29. Держархів Хмельницької обл. Ф. П. 4. Оп. 1. Спр. 25.
30. Держархів Хмельницької обл. Ф. П. 1603. Оп. 1. Спр. 230.
31. Держархів Хмельницької обл. Ф. П. 4. Оп. 1. Спр. 30.

ЩОДО ПРОБЛЕМИ РОЗПОВСЮДЖЕННЯ НЕДОСТОВІРНОЇ ІНФОРМАЦІЇ У ЗМІ

Кандюк-Лебідь Світлана Володимирівна,
старший викладач циклової комісії із права
та соціально-інформаційних технологій,
Миколаївський фаховий коледж ЗВО
«Відкритий міжнародний університет
розвитку людини «Україна», Україна

Публікація хибної (фейкової, недостовірної інформації) – актуальна проблема сучасного медіапростору. Збільшення джерел інформації та обсягів інформаційних потоків призвело до зростання недостовірного медіаконтенту. Цей процес набув масового характеру.

Фейкові новини можуть реалізовувати низку функцій і привести, по-перше, до масового залучення аудиторії в інформаційне поле, залучення її уваги до певного контенту та його обговорення, відволікання від найважливішої інформації; по-друге, дані новини можуть викликати певний настрій аудиторії (розчарування, образу, гнів); по-третє, можуть мотивувати аудиторію на певні дії (голосувати за певного кандидата, брати участь у демонстраціях, страйках, підтримувати масові заворушення).

Автори аналітичної доповіді «Фейк як інструмент впливу на вибори», основними ознаками дезінформації виділяють такі: 1) вплив на певну (цільову/масову) аудиторію через оприлюднення; 2) цілеспрямованість (передбачає організатора та умисел); 3) негативні (суспільно-небезпечні) наслідки; 4) наявність в основі «неправдивості», що піддається перевірці (*verifiable false*); 5) імітаційність, представлений як правдивого матеріалу; 6) «вбудованість» у певні системи поглядів, відповідність певним переконанням. Фальшиві новини стосуються певних переконань, відповідають певній системі поглядів, фальшиві новини *ad hoc* (рандомні теми) не досягають своєї мети; 7) причетність до соціально значущих подій, тобто суспільно-важливої інформації, що є чутливою або має символічну цінність [7, с. 16].

Як правило, фейкова інформація містить у собі відомості, пов'язані з основними потребами індивіда (фізіологічні потреби, потреби безпеки), що мотивує його на певні дії. Фейкова новина завжди цікавіша, ніж справжня. Люди взагалі люблять міфи та незвичайну реальність – мозку цікаво те, у чому є «wow-ефект». Навіть якщо новина виглядає неправдоподібною, ми хочемо, щоб вона була правдоподібною. І приховано «примазатися» до неї за принципом асоціації. Люди хочуть виглядати у своїй стрічці цікавіше, ніж вони є насправді, збирати лайки та коментарі, і при цьому не генерувати контент самим, бо це найскладніше. Тому вони просто тиснуть на кнопку «репост». Що більше лайків і репостів, то швидше новина потрапляє у розділ «тренд», частіше з'являється у пошуковій видачі. І чим більше репостів, тим вища довіра до цієї новини. Це потужний фактор соціального впливу – тому, наприклад, на відпочинку за

кордоном ми йдемо до ресторану, де сидить багато людей, а не до того, що пустує.

Розширення системи медіакомунікацій спростило поширення хибної інформації. Користувачі Інтернет-сайтів, соціальних медіа не тільки читають недостовірний контент, але й сприяють його тиражуванню.

Сьогодні фейкову інформацію можна охарактеризувати як різновид інформаційної зброї. Невипадково публікація хибної (неперевіреної, недостовірної, фальсифікованої) інформації є однією з технологій інформаційної війни. І звичайно, ефект ведення інформаційних воєн став більш значним і відчутним з тих пір, як для їхнього ведення стали використовуватися платформами соціальних мереж.

Простір соціальних мереж створює ефект демократичності поширення інформації, спільноти друзів та знайомих сприяють підвищенню ступеня довіри до матеріалу. Насправді реалізується технологія передачі чуток, неперевіраних фактів, інформації, спеціально підготовленої технології «сарафанного радіо».

Українська дослідниця Мар'яна Кіца у залежності від завдання недостовірної інформації поділяє її на такі категорії: ті, що сіють паніку серед людей; ті, що розпалюють міжнаціональну (расову, релігійну тощо) ворожнечу; ті, що поширюють хибні думки для того, щоб заплутати нас, відволікти від правди; ті, що маніпулюють свідомістю; ті, що рекламують когось або щось; ті, що приносять прибуток ЗМІ, що його поширює («жовта преса»); ті, що плямують чиюсь репутацію (найчастіше це фото, добре опрацьовані у Photoshop); мають розважальний характер [3].

Науковець Роман Черниш подає таку класифікацію фейків: за методом поширення: масово медійні (створюють для поширення в рейтингових ЗМІ) і локальні (поширюються під час розмов, у соціальних спільнотах, блогах тощо); за зовнішньою формою поширення: фотофейк, відеофейк, фейковий журналістський матеріал, фейковий допис, чутка; за територіальною спрямованістю: внутрішні (спрямовані на громадян конкретної території, держави) та зовнішні (спрямовані на представників міжнародної спільноти); за направленістю (аудиторія): представники певних соціальних верств/певного віку (наприклад, студенти, пенсіонери) та всі громадяни; за метою: сіяння паніки, розпалення міжнаціональної (расової, релігійної тощо) ворожнечі; поширення хибної думки; маніпулювання свідомістю; розважальний характер; звернення уваги на когось/щось; підготовка суспільства до сприйняття якоїсь події, явища, рішення тощо [6, с. 110].

Ірина Мудра поділяє фейки за методом поширення (масмедійні фейки (які створюють спеціально для ЗМІ і через них поширюються) і мережеві чутки (коли поширюють чиюсь видумку через соціальні мережі) та за формою (фотофейк, відеофейк і фейковий журналістський матеріал) [5, с. 185].

Автори аналітичної доповіді розглядають такі різновиди дезінформації: *fake fact* (неправдивий факт); *fake source* (неправдиве джерело/приписування інформації відомому джерелу); *fake context* (неправдивий контекст); невідповідність заголовка змістові (онлайн – *click-beit*) [7, с. 18].

Дослідниця Р.В. Жолудь пропонує класифікувати фейкові новини (медіафейки) залежно від їхнього змісту: 1) фейки, пов'язані з новими новинами; 2) фейки, що пов'язані з історичними міфами [2].

О. Гороховський наголошує: «Фейки можуть мати вигляд і коментарів під реальними новинами, і особистих думок, наприклад, якоїсь активної групи у соцмережах чи відомого блогера. Такі канали просування та поширення фейку спрямовані на надання неправдивому факту інформаційної ваги, впровадження його до різних каналів впливу, аби досягти якомога більшої кількості кінцевих споживачів цієї інформації» [1, с. 51].

Фейки, безумовно, відносяться до категорії соціальної інформації, оскільки це повідомлення, які передані будь-якою зрозумілою людині мовою і містять відомості про процеси функціонування суспільства. Соціальна інформація опосередкована факторами психологічного плану та використовується для впливу на інших людей.

З погляду соціально-психологічного підходу комунікація (зокрема масова) – це процес, з якого індивіди взаємодіють і впливають один на одного, це комунікація психологічними чинниками (підсвідомими комплексами, установками, стереотипами), а не знаками. Особливо це актуально в епоху Інтернету, який можна вважати гібридним засобом, що дозволяє реалізувати як традиційні, так і нові форми індивідуальної та масової комунікації. У ситуації надлишку інформації, що створює Інтернет, реципієнт сприймає інформацію по-своєму. Зрозуміло, що структура спілкування журналіста з аудиторією у такому разі змінюється докорінно. Попередньою та обов'язковою умовою інформаційної взаємодії у сфері журналістики є встановлення контакту з «контрагентом», тобто налагодження зв'язку з масовою аудиторією та соціальними інститутами. У ситуації фейкового «спілкування» цей зв'язок будується на підпорядкованій ролі журналіста, де функціональними завданнями журналістики є управління свідомістю і поведінкою адресата масової комунікації; формування адекватної картини дійсності, а також уявлень про «бажане майбутнє» та шляхи його досягнення; визначення життєвих позицій громадян; вироблення ставлення до різних явищ життя, тобто ролі управління. А людям не подобається, коли ними керують.

Як наслідок – з одного боку, нам важлива інформація, інформація має бути доступною, комунікація буде ефективна тоді, коли є реакція на інформацію, масова комунікація має позитивно впливати на суспільство. Але, з іншого боку, яка ж може бути реакція на інформацію, якщо ми не знаємо, наскільки вона є істинною, не знаємо, чи маніпулюють нами чи ні, і який може бути вплив ЗМІ на суспільство, якщо розвиток нових інформаційних технологій посилює дисперсність публіки?

Як зазначає А. Миколаєнко «фейк як елемент сучасної шоу-цивілізації спрямований на розмивання меж між реальним і віртуальним простором, з його вірусним ефектом поширення, нині не відходить на другий план, а набуває нових форм та форматів. Фейкова журналістика стала реальністю медійного простору України» [4]

Виникає питання «як журналістові відрізнити фейк?». Науковці та практики пропонують використовувати такі підходи:

- І. Мудра: новини, факти яких спираються на повідомлення із соціальних мереж; сенсаційні новини чи повідомлення, які починаються із запитання, повинні першочергово викликати сумніви; новина повинна бути нейтральною (якщо в інформації присутні розставлені «потрібні» акценти, якщо там є негативні епітети або ярлики, наприклад: «хунта», «ватники», «бандерівці», «терористи», «фашисти», «колоради», «Кріп», «путіноїди» та інші – спокійно викидайте цю інформацію на смітник, таке джерело не намагається демонструвати виваженість і об'єктивність) [5, с. 186-187];

- Аналітична доповідь: «1. Аналізуйте джерело. Сьогодні легко створити акаунт у соцмережі, який начебто належатиме комусь іншому, та обманювати інтернет. 2. Перед тим як використати щось із соцмереж, зробіть ось що: не поспішайте і не хвилюйтеся про те, що будете першим/ою, хто помітить щось, хвилюйтеся натомість про точність і ретельність; перевірте дати та кількість фоловерів акаунта; прочитайте біографічну інформацію, можливо, десь є попередження про зняття з себе відповідальності; шукайте різні варіанти одного й того ж імені на одній платформі та порівняйте їх, щоб визначити, який з них не автентичний; шукайте варіанти одного й того ж імені на різних платформах, щоб порівняти, чи всюди ця людина пише подібні речі; завжди намагайтеся зв'язатися з людиною, коментар якої ви плануєте використати для підтвердження, використовуючи традиційні журналістські методи; перевірте наявність верифікації, чи є синя галочка поруч з іменем користувача? Чи могла б вона там бути?» [7, с. 46];

- М.Кіца: «...потрібно перевіряти ту інформацію, яку самі поширюєте. Варто пам'ятати, що інформація вважається достовірною тільки тоді, коли вона була підтверджена офіційними джерелами. Якщо заголовок повідомлення має двозначний зміст, краще перед поширенням прокоментувати, пояснити зміст інформації, адже багато користувачів соціальних мереж читають лише заголовки повідомлень. Варто також аналізувати отриману інформацію, перевіряти, чи є ця інформація на офіційному сайті або на офіційній сторінці особи, про яку пишуть, і не поширювати тих новин, які викликають сумніви в їхній правдивості» [3].

Проаналізувавши роботи науковців та практиків можемо узагальнити декілька базових правил при роботі з Інтернет-матеріалами:

1. *Шукайте підтвердження інформації з джерела чи кількох незалежних джерел.* Звернення до першоджерела є професійною вимогою відповідального журналіста. Вивчення інформації з різних джерел, усвідомлення того, що експерти та люди думають про предмет, ніколи не буває зайвим.

2. *Вивчіть джерела з різних сторін.* Наслідуючи закони логіки, з першого правила випливає друге: до якої б кількості джерел ви не звернулися, якщо всі вони відстоюють одну позицію, то об'єктивність матеріалу втратиться. Для об'єктивності необхідно зв'язатися із зацікавленими сторонами та учасниками, які не мають прямого відношення до події. Часто журналісти ігнорують цей старий принцип, який може врятувати їх від стану жалюгідності та сорому.

3. *Навчіться розпізнавати фейки.* Потрібно бути обережним перед тим, як назвати фейк цілком вигаданим. Це також може бути пов'язане з неуважністю автора та технічними помилками. Ось чому так важливо перевіряти імена, професії та посади вищезгаданих людей, порівнювати дати, імена та адреси.

4. *Пам'ятайте, що точність фактів важливіша за будь-яку сенсаційність.* Емоції – небезпечний ворог людини, але найкращий друг журналіста. Професіонали радять термінові та неперевірені повідомлення обговорювати в соціальних мережах із згадкою про їхню ненадійність. Це допоможе уточнити та перевірити інформацію.

5. *Користуватися соціальними мережами з обережністю.* Соціальні мережі водночас полегшують та ускладнюють роботу журналістів. Насправді кожен факт має бути перевірений принаймні через 2-3 джерела. Необхідно розділяти інформацію та джерело. Точніше, все має бути перевірено. Завдяки Інтернету та соціальним мережам завжди можна отримати інформацію про діяльність людини, поспілкуватися з її родичами та друзями, а також провести опитування серед колег та знайомих.

Соціальні мережі створили умови, за яких інформація сумнівної якості вільно та швидко поширюється, що пов'язується з функціями так званої «помилкової» інформації, що інтегрується в контент новини. Недостовірна інформація (повністю помилкова чи частково) роблять суспільну свідомість уразливою перед дезінформацією, сприяє управлінню увагою аудиторії, отже, допомагає формувати необхідні моделі поведінки населення. Фейкові новини сьогодні – це не безневинні промисли розважальних спільнот, це надзвичайно ефективний вид комунікативної технології, і він потребує особливої уваги з боку наукової спільноти.

Список літератури

1. Гороховський О.М. Фактчек як тренд розслідувань: можливості та перспективи: практичний посібник. Дніпро: ЛІРА, 2017. 133 с.
2. Жолудь Р.В. Фейковые новости в эру постправды: функциональные аспекты. *Вестник ВГУ. Сер. Филология.* 2019. № 3. С. 101-104. URL: <http://www.vestnik.vsu.ru/pdf/philolog/2019/03/2019-03-24.pdf>
3. Кіца М. Особливості та методи виявлення фейкової інформації в українських ЗМІ. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка».* 2017. Вип. 1. № 883. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2019/apr/16109/kitsa.pdf>
4. Миколаєнко А.Ю. Фейкова журналістика в Україні як елемент сучасної шоу-цивілізації. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Соціальні комунікації».* 2018. № 14. URL: <https://periodicals.karazin.ua/sc/article/view/14968/13963>
5. Мудра І. Поняття «фейк» та його види у ЗМІ. *Теле- та радіожурналістика.* 2016. Випуск 15. С. 184-188.
6. Черниш Р.Ф. Фейк як один із інструментів негативного впливу на національну безпеку України в умовах ведення гібридної війни. *Часопис Київського університету права.* 2019. № 2. С. 109-114.

7. Фейк як інструмент впливу на вибори: аналітична доповідь / Дубов Д.В.,
Корецька І.О., Баровська А.В та ін.; Національний інститут стратегічних
досліджень. Київ, 2020. 201 с. URL: <http://www.niss.gov.ua>

COMPARATIVE LEGAL ANALYSIS OF LAW-MAKING ACTIVITY OF THE CONSTITUTIONAL COUNCIL

Bilyalova Marzhan Isakovna

Associate Professor of the Department
of constitutional and international law
Buketov Karaganda University

Aitbayev Adil Berikuly

2nd year Master's student
Buketov Karaganda University

Beisenbayeva Bakyt Aitzhanovna

Senior Lecturer of Foreign languages Department
Buketov Karaganda University

In modern conditions, perhaps, only the Constitutional Council, as a body synthesizing theory and practice, legal science and law enforcement experience, working at the level of the foundations of positive law and sometimes reaching the level of interaction of positive law, legislation and other forms of law, the foundations of law and justice, is objectively closest to the scientific understanding of law.

The law-making activity of the Constitutional Council is primarily aimed at checking the constitutionality of the current legislation, interpreting the meaning of constitutional provisions. At the same time, a wide arsenal of legal means is used. That is, in its activities, the constitutional control body performs two interrelated functions - stabilization of the legal system (conservative function) and its development (dynamics). Collectively, the law-making activities of the Constitutional Council are extensive and multifaceted. The subject of the following analysis is the forms of law-making of the Constitutional Council of Republic of Kazakhstan.

As well as all state bodies, the Constitutional Council of Republic of Kazakhstan participates in the law-making process in accordance with its competence. At the same time, the level and scale of the law-making of the Constitutional Council are unique. No other State body has such powers. Within its competence, the Constitutional Council is included in the law-making process as the main guardian of the Constitution of Republic of Kazakhstan.

The law-making activity of the Constitutional Council is characterized, in particular, by such features as a high level of legal force of decisions approaching the legal force of the Constitution; macro-legal regulation, universal correction of the system of current legislation during the consideration of cases; active participation in the formation and implementation of the legal policy of the state, especially in annual messages; the creation of a basis for improving legislation and filling gaps as a result of the formulation of legal positions; assistance in the implementation of the norms of international law in legislation and law enforcement.

As the Chairman of the Constitutional Council of Republic of Kazakhstan I.I.Rogov noted, the influence of the decisions of the Constitutional Council on the legislative process has different forms and begins from the stage of its planning. Often, the acts of the Constitutional Council draw the attention of the subjects of legislative initiative to certain aspects of legal regulation that require the adoption of legislative measures, which are subsequently included in the plans of legislative work of the Government. In accordance with the regulations of the Government of the Republic of Kazakhstan, regulatory resolutions of the Constitutional Council should be taken into account when forming current and prospective plans for legislative work of the Government. According to the updated Rules for the organization of legislative work in the authorized bodies of the Republic of Kazakhstan, state bodies develop draft laws taking into account, inter alia, regulatory resolutions of the Constitutional Council [1].

It should also be added that the influence of decisions and other documents of the Constitutional Council on the legislative process also occurs at other levels: for example, at the level of professional and civil (everyday) legal awareness, legal culture of the population formed by the entire activity of the Constitutional Council; in the field of legal education of our citizens; in addition, any normative resolution of the Constitutional Council can serve as an example for improving legal techniques in the preparation of draft laws and other legal documents, as it is an example of the logic of the analytical part, the accuracy of terminology and final formulations [2; 34].

Thus, one of the most important forms of law-making of the Constitutional Council is its influence on the legislation of all branches of law by checking:

- a) laws adopted by Parliament - before they are signed by the President;
- b) international treaties - before their ratification;
- c) the current regulatory legal acts when the courts apply in accordance with Article 8.

More than 200 regulatory resolutions have been adopted over the years by the Constitutional Council. 25 laws and international treaties have been declared unconstitutional in whole or in part. In this regard, we consider it a positive contribution of the constitutional control body of our country to the legal system of the state. The abolition by the Constitutional Council of norms and acts recognized as unconstitutional entails, according to the "domino principle", the fall, cutting off, and sometimes loss of force of the chain, branches of related norms and acts throughout the vertical hierarchy of normative legal acts. In connection with similar cases of the activity of the Constitutional Court of the Russian Federation, the term "negative law-making" has appeared in the Russian scientific literature since the mid-90s. Its essence lies in the fact, as the authors explain, that the legal system is "corrected" by the Constitutional Court not through positive changes related to the addition and improvement of legal norms, but by removing certain norms and institutions from it (more often — norms) through the statement of their "unconstitutionality".

One of the first historically episodes of a specific norm control, namely the non-application of the law by the court on the grounds of its inconsistency with fundamental legal principles (i.e., the law itself, and not some kind of authoritative establishment of a higher legal and hierarchical rank) is considered to be the decision of Judge Edward Coke in the case of doctor Thomas Bonham (1610). In this decision, Judge E. Coke,

referring to the principle of Common Law (*nemo in iudex in propria causa*), which is a legal axiom, invalidated the law adopted by the British Parliament [3; 38, 39].

The history of constitutional control in the USA originates precisely from the court's assessment of the constitutionality of legal norms (meaning the *Hilton v. USA* case of 1796 and the famous decision in the case of *Marbury v. Madison*, considered by the US Supreme Court in 1803 [4; 47]), clearly demonstrates that the main purpose of constitutional courts and other bodies with similar functions is precisely norm control. The negative law-making of the Constitutional Court of the Russian Federation is the activity of the Russian constitutional justice body to repeal normative legal acts and legal norms. Based on this definition, as well as an analysis of the relevant legislation and a generalization of the practice of the Constitutional Court of the Russian Federation, the following signs of its negative law-making can be identified:

- carried out only by the Constitutional Court of the Russian Federation;
- directly related to judicial practice and is carried out in the course of constitutional proceedings;
- an important role in it is played by the free judicial discretion based on the norms of the Constitution of Russia and the prejudicial legal positions of the Constitutional Court;
- as a result of it, legal norms may be canceled; has in many cases the force of law;
- such judicial acts are issued in the name of the Russian Federation, are final, are not subject to appeal or protest and can be reviewed exclusively by the Constitutional Court itself; its results are subject to promulgation and are generally binding.

The negative law-making of the Constitutional Court of the Russian Federation is carried out on the basis of the following principles: constitutional legality (constitutionality as the highest degree of legality); scientific validity; democracy; humanism; independence; collegiality; publicity [5].

Thus, the most obvious form of a judicial decision acting as a source of law is a decision to recognize an act as unconstitutional or illegal, as a result of which such a normative act loses its legal force, and public relations are regulated in a completely different way [6; 205].

It is necessary to state with regret that "the gaps in legislation formed as a result of the recognition of legal norms unconstitutional have not been eliminated for a long time by the bodies authorized to adopt laws and carry out legal regulation within their competence" [7; 29]. Consequently, in the period between the adoption by the Court of a decision on the inconsistency of certain provisions of a normative legal act with the Constitution of the Russian Federation and the moment when the legislator makes changes to the normative legal act, the norms contained in the resolution of the Constitutional Court apply [8, 392]. Through this, negative law-making, carried out directly by the Constitutional Court of Russia, seriously increases the level of regulation of such relations, giving it a dynamic character. Although, in this case, the law-making of the Constitutional Court, of course, acquires the character of a positive (positive) and should be the subject of a separate study.

The term "negative law-making" characterizes the formal side of the activities of the constitutional control bodies more than the substantive one. Ultimately, bringing national legislation (more broadly, national law) into line with the Basic Law of the

Country is positive rulemaking. "The activity of the Constitutional Council as a "negative legislator" is inextricably linked with its activity as a "positive legislator" [9]. Firstly, this is manifested in the recommendations contained in many regulatory resolutions of the Constitutional Council on improving legislation in connection with specific constitutional proceedings. Secondly, the launch of a "chain reaction" to change, improve, and replenish the expired legislation by all bodies whose competence includes amendments to laws, government resolutions, ministerial orders, acts of akims, etc.

Thus, during the entire period of activity of the Constitutional Council of the Republic of Kazakhstan, 14 annual messages on the state of constitutional legality in the country were sent to the Parliament based on the results of summarizing the practice of constitutional control. These messages analyze the results to a certain extent, define and clarify the guidelines of legal policy in all spheres - state, socio-economic and social, and play a significant role in the formation of legal understanding and in law-making activities in our country. Many of the proposals and recommendations contained in them to improve the regulatory framework have been taken into account by the developers of draft laws and the legislator. As a result, in accordance with the legal positions of the Constitutional Council, amendments and additions were made to 65 laws [10]. The legal doctrine plays a special role in the activities of the Constitutional Council. Firstly, the Constitutional Council itself has a high scientific level of qualification and is distinguished in many ways by the scientific nature of its activities. Secondly, when considering cases, legal scholars are invited as experts who express their opinions, ideas and concepts of legal science on the issue under discussion (philosophy and theory of law and state, international law, branch legal sciences), which is important for the conclusions of the Constitutional Council and their justification. Thirdly, in the texts of the resolutions of the Constitutional Council, one can also find the direct inclusion of elements of the legal doctrine for the analysis of the issues under consideration. These include elements of concepts of legal science, definition and differentiation of various concepts, analysis of common and special features, signs of phenomena. The relevance of the use of legal doctrine increases in situations of gaps in law and when it is necessary to consider particularly complex issues of the evolution of the state and law, when it is necessary to give an adequate and prompt legal response to the challenges of the time.

The annual messages of the Constitutional Council on the state of constitutional legality in the country, containing recommendations for improving legislation, have an impact on legal policy in Kazakhstan and its implementation in the field of law-making. These acts and the practiced control of State bodies over the implementation of the recommendations contained in them affect the state of the current legislation and its modernization. In this regard, we can single out the annual message of 2010, which summarizes the results of the protection of the Constitution for 15 years [11].

Also, the interpretation of the Constitution by the Constitutional Council has a particularly important law-making significance. Of all the appeals received by the Constitutional Council, more than 40% are appeals on the official interpretation of the norms of the Constitution. In the process of this activity, the Constitutional Council can open, highlight new, sometimes not noticeable at first glance, the meanings of

constitutional norms, which makes it possible to adopt or not adopt new legislation, open the door for the development of entire areas of law-making. For example, by expanding the meaning of the literal text within the meaning of the constitutional norm, highlighting its new, previously unobvious semantic shades, the Constitutional Council opens up the possibility of incrementing the overdue new layer of legislation, introduces new sectors of the legal sphere into the constitutional field.

In modern conditions, it would be very useful for the legal system as a whole to make more active use of the creative potential of the Constitutional Council for the formation and development of modern legal doctrine, publishing useful general and thematic scientific commentaries on the Constitution and current law.

In general, the law-making activity of the Constitutional Council is important for the protection and functioning of the Constitution as a "living right", for ensuring real constitutional legality.

References

1.Rogov I.I. Influence of Constitutional Council decisions of Republic of Kazakhstan on legislation and law enforcement practice. The speech in Dushanbe, on November 4-6th, 2010. constcouncil.kz/rus/vyst/?cid=0&rid=630.

2.Abaideldinov E. Certain aspects of Constitutional Council's activity of Republic of Kazakhstan in rule-making process // Zanger. — 2011. — № 1. — P. 32-36.

3. Shmavonyan G.A. The constitutional justice in the system of division of the authorities. — Moscow: MAKS Press, 2001. — P. 36-48.

4.Maklakov V.V. Supreme Court of USA: case of W.Marbury v. J.Madison // Constitutions of foreign states. Schoolbook. — Moscow: BEK, 1997. — P. 47.

5.Julegin A.A. Negative lawmaking of Constitutional Court of Russia: questions theory. http://law.edu.ru/doc/document.asp?docID=1252246#_ftn3.

6. Lebedev V.M. Judicial power in modern Russia: question on establishment and development. — St.-Petersburg: Lan, 2001. — 285 p.

7 .Chepurnova N. Decision of Constitution Court of RF as example of juridical harmony // Russian justice. — 2001. — № 10.— P. 22-29.

8. Marchenko M.N. Sources of right: Schoolbook. — Moscow: Prospect, 2005. — 436 p.

9.Rogov I.I. Constitutional policy of Republic of Kazakhstan // Constitution — basis of democratic progress of the country: International theoretical and practical conference. — Astana, 27-28th August 2010. constcouncil.kz/rus/vyst/?cid=0&rid=594.

10.Nurmagambetov A.M. The speech on 85th session of Venetian commission. Venice, 17-18th December 2010. constcouncil.kz/rus/vyst/?cid=0&rid=635.

11.Massage of Constitutional Council of Republic of Kazakhstan about «The condition of constitutional legality in Republic of Kazakhstan» from May 25, 2010. constcouncil.kz/rus/resheniya/?cid=5&rid=625

ОБ'ЄКТИ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ЗАВДАННЯ ЕКСПЕРТІВ – АВТОТЕХНІКІВ

Аксьонов Василь Васильович

директор відділу АТДКДТЗ

Халявка Віктор Володимирович

завідувач відділу АТДКДТЗ,

Мельниченко Максим Вікторович

головний судовий експерт відділу АТД КДТЗ сектору АТД
Черкаський НДЕКЦ МВС

Наприкінці ХХ століття в Україні, автомобільний ринок швидко наповнювався сотнями марок та тисячами модифікацій транспортних засобів іноземного виробництва. Ці автомобілі супроводжувалися документами інших країн. Зміна структури автомобільного ринку породжувала численні проблеми при реєстрації транспортних засобів. Через відсутність довідників, каталогів, іншої спеціальної літератури виникали труднощі під час їх ідентифікації, встановленні місцезнаходження номера двигуна або ідентифікаційного номера, розшифруванні його кодових позначень тощо.

З метою розв'язання даної проблеми, яка набула державного масштабу, Кабінет Міністрів України 11 квітня 1996 року приймає спеціальну постанову № 421 «Про заходи щодо боротьби з легалізацією в Україні викрадених за кордоном транспортних засобів, додержання вимог законодавства у сфері їх обігу» [1].

На виконання даної постанови наказом МВС України від 24 липня 1996 року № 505 за рахунок чисельності відділів дорожньої міліції та інших підрозділів ДАІ у штати реєстраційних підрозділів Державтоінспекції вводяться посади експертів. Далі, видається наказ МВС України відповідно до якого за рахунок скорочення посад експертів реєстраційно - екзаменаційних підрозділів ДАІ та перерозподілу наявної штатної чисельності у структурі експертно - криміналістичних підрозділів міських, районних та міськрайонних управлінь УМВС за місцем дислокації реєстраційно - екзаменаційних підрозділів ДАІ створюються експертно-криміналістичні підрозділи з автотехнічних досліджень. Цим самим наказом забороняється реєстрація та перереєстрація транспортних засобів без попередньої перевірки експертом - автотехніком на відсутність ознак фальсифікації в ідентифікаційних номерах та документах. В подальшому, експертів, що досліджували ідентифікаційні номери транспортних засобів об'єднали в один сектор – сектор криміналістичного дослідження транспортних засобів та реєстраційних документів, що їх супроводжують.

Переживши нелегкі часи становлення та розвитку на даний час між експертами - автотехніками та експертами КДТЗіРДС чітко розділені завдання та функції.

Об'єктами досліджень сектору криміналістичного дослідження транспортних засобів і реєстраційних документів, що їх супроводжують є номери кузовів та агрегатів транспортних засобів, а також документи, що їх супроводжують. Експертизою встановлюється, чи має місце факт зміни номерів транспортних засобів та підроблення реєстраційних документів, за допомогою якого способу, відповідність нанесення номерів вимогам заводу - виробника та способів друку документів наявним зразкам, установленим вимогам тощо.

Орієнтовний перелік питань, що досліджуються експертами:

- чи піддавався зміні номер кузова (шасі, рами, двигуна тощо) на даному транспортному засобі;
- якщо піддавався, то яким способом був знищений або змінений номер кузова (шасі, рами, двигуна тощо) на відповідному транспортному засобі;
- встановлення первинного номера кузова (шасі, рами, двигуна тощо) на об'єкті дослідження;
- чи виконаний номер об'єкта дослідження (кузова, шасі, рами, двигуна тощо) із застосуванням конкретних засобів;

У тих випадках, коли є дані про можливість зміни номера кузова (шасі, рами, двигуна тощо) транспортних засобів в умовах спеціально уповноваженого ремонтного підприємства, вирішуються питання:

- яким способом нанесений номер;
- чи характерний даний спосіб для нанесення номера при виконанні ремонтних робіт на спеціально уповноважених ремонтних підприємствах.

Головними завданнями експертів сектору автотехнічних досліджень є встановлення механізму ДТП та її елементів: швидкості руху (при наявності слідів гальмування), гальмового та зупиночного шляхів, відстані, пройденої транспортним засобом за певні проміжки часу, та інших просторово - динамічних характеристик пригоди; встановлення відповідності дій водія у даній дорожній ситуації технічним вимогам Правил дорожнього руху, наявності у водія технічної можливості уникнути пригоди з моменту виникнення небезпеки для руху, відповідності дій водія з технічної точки зору вимогам Правил дорожнього руху, а також встановлення з технічної точки зору наявності причинно - наслідкового зв'язку між невідповідними Правилам дорожнього руху діями водія та настанням події ДТП.

Завдяки постійній увазі до розвитку та самовдосконалення, а також безперервному підвищенню кваліфікації експерти відділу автотехнічних досліджень та криміналістичного дослідження транспортних засобів сприяли розкриттю та розслідуванню не одному кримінальному правопорушенню.

Список літератури

1. Про заходи щодо боротьби з легалізацією в Україні викрадених за кордоном транспортних засобів, додержання вимог законодавства у сфері їх обігу: Постанова Кабінету Міністрів від 11.05.1996 № 421. База даних Законодавство України / ВР України. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/421-96-п#Text>

УЧАСТЬ ОРГАНІВ ПРОКУРАТУРИ У РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ МИТНОЇ ПОЛІТИКИ

Допілка Владислав Олексійович,
к. ю. н., доцент, доцент кафедри морського права
Одеського національного морського університету

Держава створює такі органи, діяльність яких є правоохоронною. [1]

Ця правоохоронна діяльність є владою, яка здійснюється за допомогою правового впливу, наділена правомочностями застосовувати заходи державного примусу, які відбуваються тільки на основі закону і у встановленому ним порядку.

Геофізичне розташування України обумовлює значне місце морської митної діяльності. Митне законодавство, Кодекс торговельного мореплавства визначають основи діяльності морської митниці, її відповідність законам України. [2, 3]

Реалізація державної політики у сфері діяльності митниці здійснюється через систему правоохоронних органів.

Особливе місце у нагляді займає прокуратура. У системі інституційно-організаційних гарантій прав і свобод громадян їй належить провідна роль.

Прокурор забезпечує законні права і свободи як громадянина, так і держави. Пріоритетним напрямом діяльності прокуратури є нагляд за органами, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство.

Нагляд за законністю митної служби дозволяє зміцнювати її діяльність.

Специфіка нагляду за діяльністю митних органів вимагає різних форм і засобів здійснення прокурорського нагляду, обов'язкової участі прокурорів в розгляді судами адміністративних справ про порушення митних правил. [4, с. 74]

Центральне місце у нагляді прокурора за законністю діяльності митних органів в боротьбі з контрабандою та порушенням митних правил є сфера нагляду за виконанням їх функцій.

Прокурорський нагляд за законністю діяльності митних органів має своїм завданням сприяти:

- розкриттю кримінальних і адміністративних правопорушень;
- захисту особи, її прав, свобод і законних інтересів;
- захисту прав підприємств, установ, організацій від протиправних посягань;
- виконанню принципу про невідворотність відповідальності за вчинене кримінальне та адміністративне правопорушення;
- запобіганню незаконному притягненню особи до кримінальної та адміністративної відповідальності;
- здійсненню заходів щодо запобігання протиправних діянь, усуненню причин та умов, що сприяють їх вчиненню. [5]

Прокурор здійснює певні заходи для:

- дотримання, передбаченого чинним законодавством, порядку порушення проваджень про контрабанду та порушення митних правил, проведення

невідкладних слідчих та оперативно-розшукових дій, застосування технічних засобів, закриття проваджень, а також термінів провадження;

- неухильного виконання вимог Закону про всебічне, повне та об'єктивне дослідження всіх обставин справи, з'ясування обставин, які викривають чи виправдовують підозрюваного, пом'якшують або обтяжують його відповідальність;

- виявлення причин вчинення кримінальних і адміністративних правопорушень та умов, що їм сприяють, вживання заходів щодо їх усунення. [5]

Крім того, прокурор має право:

- здійснювати перевірку підстав для порушення кримінального та адміністративного провадження;

- скасовувати незаконні і безпідставні постанови відповідних посадових осіб;

- давати вказівки щодо дослідження обставин у провадженні, вибору чи скасування запобіжних заходів, кваліфікації кримінального та адміністративного правопорушення, здійснення тих чи інших невідкладних заходів митними органами;

- ініціювати проведення обшуку, арешт поштово-телеграфної кореспонденції та її виїмку, інші заходи органів дізнання у випадках, передбачених чинним законодавством;

- обґрунтовано закривати кримінальні та адміністративні провадження в тих випадках, коли це передбачено чинним законодавством;

- порушувати дисциплінарне та кримінальне провадження стосовно посадових осіб митниці, якими було порушено вимоги чинного законодавства. [6]

Отже, органи прокуратури забезпечують законність діяльності Митної служби на підставі чинного законодавства.

Список літератури

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. //Відомості Верховної Ради України. 1996. №30. ст.141. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws>

2. Митний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2012, № 44-45, № 46-47, № 48, ст.552 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text>

3. Кодекс торговельного мореплавства України. Київ: ПАЛИВОДА А. В., 2010. 116с.

4. Додін Є.В. Митні операції на морському транспорті: Навчально-методичний посібник. Одеса: «Юридична література», 2001. 135с.

5. Кримінальний процесуальний кодекс України: чинне законодавство із змінами та допов.: (Відповідає офіц. текстів). К.: Алерта, 2014. 284 с.

6. Закон України «Про прокуратуру» Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 2-3, ст.12. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text>

ХАРАКТЕРИСТИКА ІНФОРМАЦІЇ, ЩО ФІКСУЄТЬСЯ ТЕХНІЧНИМИ ЗАСОБАМИ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДІЙ

Поляк Юрій Петрович,

ад'юнкт кафедри кримінального процесу та криміналістики,
Львівський державний університет внутрішніх справ

Українське законодавство визначає інформацію як будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді. Кожен має право на інформацію, що передбачає можливість вільного одержання, використання, поширення, зберігання та захисту інформації, необхідної для реалізації своїх прав, свобод і законних інтересів. Сама ж інформація за змістом поділяється на: 1) інформацію про фізичну особу; 2) інформацію довідково-енциклопедичного характеру; 3) інформацію про стан довкілля; 4) інформацію про товар, роботу чи послугу; 5) науково-технічну інформацію; 6) податкову інформацію; 7) правову інформацію; 8) статистичну інформацію; 9) соціологічну інформацію; 10) іншу інформацію. Крім того, інформація може бути відкритою та з обмеженим доступом (конфіденційна, таємна, службова) [1]. Крім того, інформація поділяється на текстову, графічну, цифрову, звукову та складну (комбіновану).

Поняття інформації, як пише Н. П. Бортник, об'єднує в собі два різнопланових поняття – відомості і повідомлення, що наділені певними властивостями і володіють здатністю бути предметом людської діяльності. Основними властивостями інформації у формі відомостей є: 1) динамічність (можливість змінюватись); 2) духовність (можливість сприйматися органами почуттів); 3) суб'єктивність (залежність від суб'єкта, який її одержує і обробляє); 4) незнищенність (неможливість фізичного знищення). Інформація у формі повідомлень характеризується: 1) статичністю (незалежністю наборів знаків, з яких воно сформоване, і часу його створення); 2) матеріальністю (здатністю впливати на органи чуття); 3) об'єктивністю (незалежністю від суб'єкта одержання і обробки); 4) знищенністю (можливістю фізичного знищення); 5) обмеженою відтворюваністю (неможливістю точного відтворення без закріплення на відповідному матеріальному носії) [2]. Аналіз наукових джерел дає нам підстави віднести до основних властивостей інформації її якість, об'єктивність, кількість, цінність, достовірність, доступність, повноту, актуальність, складність і новизну.

Якщо говорити про розслідування кримінальних правопорушень, то в першу чергу на думку одразу спадає термін «криміналістична або криміналістично значуща інформація», під якою в загальному розуміють інформацію, що отримується та використовується для розслідування кримінального правопорушення та встановлення обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні. Така інформація не може існувати без джерела – матеріального чи ідеального. Якщо своєчасно не встановити джерело інформації, її

значення втрачається. Також часто вживається термін «доказова інформація» – відомості, одержані із встановлених законом джерел процесуальними засобами. М.Є. Шумило пропонує діяльність по формуванню доказів структурувати у такі сегменти: нормативно-процедурний, інформаційно-забезпечувальний, фактовстановлюваний та судово-інтерпретаційний [3, 100–101]. Сам термін ототожнюють із збиранням доказів і до його змісту відносять: 1) виявлення доказів; 2) пошук доказів; 3) процесуальне закріплення (фіксацію); 4) документування доказів; 5) витребування доказів; 6) вилучення доказів; 7) зберігання (збереження) доказів [4, 104].

У Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК України) для означення тих чи інших понять, пов'язаних із розслідуванням кримінальних правопорушень, вживаються терміни як «відомості», так і «інформація» [5]. Для прикладу: 1) у ст. 88 КПК України говориться про «... відомості щодо характеру або окремих рис характеру підозрюваного, обвинуваченого ...»; 2) у ч. 2 ст. 93 КПК України передбачається, що «сторона обвинувачення здійснює збирання доказів шляхом ... витребування та отримання ... відомостей...»; 3) у ч. 1 ст. 95 КПК України показання визначаються як «відомості, які надаються в усній або письмовій формі під час допиту...»; 4) ч. 1 ст. 98 КПК України вказує, що «речові докази є матеріальними об'єктами, які ... містять інші відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження...»; 5) ч. 1 ст. 99 КПК України зазначено, що «документом є спеціально створений з метою збереження інформації матеріальний об'єкт, який містить зафіксовані за допомогою письмових знаків, звуку, зображення тощо відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин ...»; 6) у ч. 1 ст. 214 КПК України передбачено, що «слідчий, дізнавач, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після його самостійного виявлення ... зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань ...»; 7) ч. 1 ст. 222 КПК України передбачає, що «відомості досудового розслідування можна розголошувати лише з дозволу слідчого або прокурора ...». Таких прикладів можна навести багато, однак для нас у цій ситуації важливою є теза про те, що в процесі доказування слідчий, дізнавач чи прокурор оперують і відомостями, і інформацією, що міститься як в документах, так і в речових доказах. Відповідно до положень ст. 103 КПК України вони повинні фіксуватися в протоколі чи за допомогою технічних засобів на носій інформації.

Проаналізувавши норми ст. 105 КПК України «Додатки до протоколів», можемо дійти висновку, що законодавець під технічними засобами фіксації розуміє звукозаписувальні та відеозаписувальні технічні засоби. Варто погодитися з думкою А. Павлишиної, яка вважає, що для кримінального процесуального закону й практики його застосування не має значення, яку техніку використав слідчий, прокурор, спеціаліст-криміналіст, експерт чи захисник. Важливим є те, щоб така техніка відповідала критеріям допустимості у кримінальному провадженні, щоб її використання не створювало загроз життю і здоров'ю людей, не принижувало честі й гідності особи, не порушувало

встановлених законом прав і свобод. Не менш важливим є й достовірність одержуваних результатів та можливість їх перевірки процесуальним шляхом [6, 189].

Як бачимо, застосування технічних засобів є одним із основних шляхів виявлення та закріплення ознак кримінального правопорушення як на початковому, так і подальшому етапах його розслідування. Вони використовуються для фіксації різноманітних відомостей, що отримуються слідчим, дізнавачем чи прокурором в ході проведення процесуальних дій. Таке застосування тісно пов'язане з поняттями належності і допустимості доказів.

До критеріїв допустимості В. О. Малярова відносить: 1) належного суб'єкта, правомочного проводити процесуальні дії, спрямовані на формування доказів; 2) надійність фактичних даних, що складають зміст доказу; 3) дотримання вимог процесуальної форми при формуванні відповідного виду доказів; 4) етичність тактичних прийомів, які використовуються для одержання доказів. Саме ж поняття «допустимості та належності доказів» у теорії кримінального процесу означає здатність джерела відомостей встановлювати факт, який має значення для кримінального провадження [7 120].

Наведений науковицею третій критерій, на нашу думку, має безпосереднє відношення до застосування технічних засобів під час досудового розслідування. Законодавець визначив основні вимоги, що ставляться до їх застосування у кримінальному провадженні: 1) рішення про застосування технічних засобів під час проведення процесуальних дій приймає особа, яка їх проводить; 2) застосування технічного засобу обов'язкове за наявності клопотання про це учасника процесуальної дії; 3) про застосування технічного засобу слід заздалегідь повідомити учасників процесуальної дії; 4) відповідний запис про таке повідомлення, а також інформацію про характеристики технічного засобу та носій інформації обов'язково роблять в протоколі процесуальної дії; 5) після проведення процесуальної дії з результатами застосування технічних засобів ознайомлюють учасників процесуальної дії; 6) оригінальний примірник технічного носія інформації, на який зафіксовано процесуальну дію, зберігається у матеріалах кримінального провадження. Дотримання вищевказаних вимог дозволить зафіксовану технічними засобами інформацію вважати належною та допустимою.

Список літератури:

1. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 р. (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>

2. Бортник Н. М. Змістовне наповнення поняття «інформація» в умовах сьогодення. URL: <http://aphd.ua/publication-382/>

3. Шуило М. Є. Поняття доказів у кримінальному процесі: пролегомени до розуміння «невловного» феномену доказового права. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 3. С. 95–104.

4. Ковальчук С. О. Структура та зміст збирання доказів як етапу їх формування під час кримінального процесуального доказування. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2018. № 4. Ч. 2 с. С. 103–107.

5. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

6. Павлишин А. Правове регулювання порядку застосування та класифікація техніко-криміналістичних засобів, що використовуються для збирання доказів про злочини у сфері наркобізнесу. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 6. С. 188–191.

7. Малярова В. О. Належність та допустимість доказів у кримінальному провадженні. *Науковий вісник УжНУ*. 2016. Серія Право. Вип. 38. Том 2. С. 119–121.

ПРОДАЖ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК НА МІСЯЦІ

Савліва Наталія Олександрівна,
здобувачка вищої освіти
Національний авіаційний університет

Науковий керівник:
Ольховік Мирослава Володимирівна,
асистент кафедри конституційного і адміністративного права
Національний авіаційний університет

На даний час одним з найважливіших пріоритетних напрямів національних інтересів космічних держав світу визнається дослідження та використання Місяця. Так, всім відомо, що на сьогоднішній день активно ведеться продаж земельних ділянок на Місяці, однак постає актуальне питання наскільки це законно та хто може це робити.

Продажем земельних ділянок на Місяці активно займається організація «Місячне посольство». Дана компанія продає «сертифікати про володіння», які по суті не мають юридичної сили, однак можуть бути розцінені як оригінальний сувенір. Також найвідомішим продавцем ділянок на Місяці та інших небесних тілах виступає американська компанія «The Lunar Embassy», заснована 1980 р. громадянином США Деннісом Хоуп та зареєстрована в штаті Невада (США) [1].

Юристи досить скептично ставляться до такої практики, адже відповідно до фундаментального принципу міжнародного космічного права діє заборона національного привласнення космічного простору та небесних тіл.

Окрім цього, дуже спірним є момент щодо законності отримання права власності на Місяць, це обумовлено й тим, що немає відповідного правового регулювання даного питання.

А основний договір, який регулює космічні дослідження та визнається кодифікацією норм міжнародного звичаєвого права, є Договір про принципи діяльності держав з дослідження і використання космічного простору, включаючи Місяць та інші небесні тіла (надалі — Договір про космос), який містить положення про те, що космічний простір, включаючи Місяць та інші небесні тіла, не підлягає національному привласненню ані шляхом проголошення на них суверенітету, ані шляхом використання або окупації, ані будь-якими іншими засобами [2].

Так, дослідники переконані, що термін «національне привласнення» космічного простору, Місяця та інших небесних тіл включає всі форми, у тому числі приватне привласнення [3]. У цій площині слушною є думка відомого вченого-юриста Н. Р. Малишевої, що термін «національний» вживається у міжнародному космічному праві для охоплення усієї сукупності суб'єктів, що підпадають під відповідну юрисдикцію, включно із суб'єктами приватного сектору [4].

Загалом же ситуації, які пов'язані з продажем земельних ділянок на Місяці становлять певну загрозу для міжнародної космічної безпеки, що головним чином стосується саме аспекту незаконного використання космічного простору.

Варто додати, що в розумінні ст. 1 Договору про космос дослідження і використання космічного простору, включаючи Місяць та інші небесні тіла, здійснюється на благо і в інтересах всіх країн, незалежно від ступеня їх економічного або наукового розвитку, і є надбанням всього людства.

Особливу увагу варто звернути на країну, яка вже негативно відреагувала на продаж ділянок на Місяці. Це Китайська Народна Республіка, департаментом промисловості і торгівлі якої була порушена справа проти офіційного американського представництва «Місячного посольства» в Китаї. Визнано, що торгівля ділянками на Місяці є шахрайством, що здійснювалося представництвом «Місячного посольства» шляхом обману покупців, тому його діяльність визнана незаконною в Китаї, оскільки не можна здійснювати продаж речей, якими ти не володієш [5].

Виходячи з вищенаведеного варто усвідомлювати, що будь-яке привласнення космічного простору та небесних тіл, зокрема і продаж земельних ділянок на Місяці суперечить принципу свободи його дослідження та використання.

На мою думку, держави-учасниці Договору про космос повинні здійснювати посилене реагування на самоправний продаж ділянок на Місяці, оскільки саме вони несуть міжнародну відповідальність за все, що відбувається у космічному просторі.

Тобто позиція міжнародного співтовариства полягає в тому, що на космічний простір та космічні об'єкти, зокрема і Місяць в тому числі, не поширюється суверенітет жодної з держав. Така позиція є цілком раціональною, однак потребує деякого уточнення. Я переконана, що доцільно буде створити детальний механізм, який забезпечував би правове регулювання порядку продажу земель на Місяці та загалом виникнення права власності на космічні об'єкти. Для цього необхідно прийняти ряд нормативно-правових актів у цій сфері. Це значною мірою допоможе усунути правові прогалини та внести певну ясність у ці надзвичайно важливі аспекти.

Список літератури

1. Кочетков С.В. Місячні інвестори. Інвестиційний бюлетень. 2010. № 83
2. Кому належить Місяць? Space-X, Маск і міжнародне право. URL: <https://biz.nv.ua/ukr/experts/komu-nalezhat-ob-yekti-v-kosmosi-i-mks-chi-mozhna-kupiti-zemlyu-na-misyaci-ostanni-novini-50096808.html>
3. Семеняка В.В. Міжнародно-правовий принцип непривласнення місяця та інших небесних тіл: питання теорії та практики. Часопис Київського університету права. 2012/2. URL: http://kul.kiev.ua/images/chasop/2012_2/336.pdf
4. Малишева Н. Р. Нариси з космічного права. Алерта, 2010. С. 32.
5. Скільки стоить Луна в Китає. URL: <http://www.china-voyage.com/2010/05/skolko-stoitluna-v-kitae>

СТРАТЕГІЧНІ ШЛЯХИ ІНФОРМАЦІЙНО- АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОТИДІЇ КОРИСЛИВІЙ ЗЛОЧИННОСТІ

Степанов Володимир Олегович,

аспірант кафедри кримінального, кримінально-виконавчого права
та кримінології,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів

Одним із показників усвідомлення владою необхідності розробки довготривалого та перспективного плану розвитку України став підписаний Президентом України Указ «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» [1]. Хоч цей Указ і був прийнятий на підтримання резолюції Генеральної Асамблеї ООН від 25.09.2015 р., серед науковців було висловлено з цього приводу ряд досить суттєвих і слушних зауважень.

Доцільно підтримати С. К. Бостана, який вважає, що державна стратегія – це рухливий соціальний договір, що укладається державною владою з громадянами на певний період та передбачає перспективне і довготривале планування розвитку держави. Важливість державної стратегії полягає в тому, що вона відкрито пропонує соціальні цінності, закладає основи для соціальної єдності до тих чи інших цілей і, по суті, конституює державу як єдину силу. Стратегію розвитку України слід не прив'язувати до чийогось президентства (на 5 чи 10 років як робилося це раніше), а як мінімум на 30–50 років (процес демонтажу інститутів старого ладу і будівництво нових, пов'язаний із зміною у цивільного населення звичних моделей поведінки і стереотипів масової свідомості) [2, 4–5].

Хоч у вищезгаданому Указі не йде мова про покращення (чи підвищення ефективності) протидії злочинності, в Україні на даний час діє кілька Стратегій що мають безпосереднє відношення до цього. Так, у 2018 р. було прийнято Закон України «Про національну безпеку України» [3]. Як вказує Г. С. Хаварівська, ця Стратегія вперше ґрунтується на таких основних засадах як стримування, стійкість та взаємодія. Передбачається, що одним із пріоритетів національних інтересів та забезпечення національної безпеки є захист прав, свобод і законних інтересів громадян України, а реалізація цього пріоритету має здійснюватися через захист особи, суспільства та держави від правопорушень, зокрема корупційних, забезпечення відновлення порушених прав, відшкодування заподіяної шкоди, а також посилення спроможностей національної системи кібербезпеки для ефективної протидії кіберзагрозам у сучасному безпековому середовищі [4, 76–78].

Кабінет Міністрів України 16 вересня 2020 р. схвалив Стратегію боротьби з організованою злочинністю. Вона була розроблена серед іншого і з метою реалізації Стратегії національної безпеки України та включає три етапи: 1) оцінка загроз тяжких злочинів та організованої злочинності (СОСТА Україна); 2) визначення обмеженої кількості стратегічних цілей згідно з висновками проведеної оцінки загроз і розроблення комплексних планів заходів; 3) виконання

комплексних планів заходів. Основними напрямками реалізації Стратегії є: удосконалення нормативно-правового забезпечення боротьби з організованою злочинністю; формування ефективної системи інституційного забезпечення боротьби з організованою злочинністю; запровадження механізмів координації та взаємодії у сфері боротьби з організованою злочинністю; запобігання організованій злочинності та боротьба із злочинними організаціями у сферах з високим ризиком її прояву; інформаційно-аналітичне, наукове та кадрове забезпечення державних органів, що беруть участь у боротьбі з організованою злочинністю; залучення громадськості до активної участі в боротьбі з організованою злочинністю; міжнародне співробітництво у сфері боротьби з організованою злочинністю [5]. З наведеного можна зробити висновок, що державна політика у сфері протидії як злочинності в цілому, так і організованій зокрема розглядає інформаційно-аналітичне забезпечення одним із напрямів реалізації Стратегії. Не вдаючись до дискусій з приводу коректності вживання у назві Стратегії терміну «боротьба», хочемо лише вказати, що, на нашу думку, доцільніше вживати термін «протидія», оскільки реально побороти (знищити) злочинність ще не вдалося жодній країні світу.

Стратегія протидії злочинності як правовий феномен, пише О. М. Литвинов, характеризується наступними ознаками: по-перше, становить систему теоретичних положень, сукупність політико-правових ідей, розрахованих на довгострокову перспективу; по-друге, визначає загальну орієнтацію діяльності щодо протидії злочинності, фундаментальні цілі, довгострокові завдання, основні напрями цієї діяльності; по-третє, виходить із вимог системи об'єктивних законів у сфері протидії злочинності. Стратегію слід розглядати у широкому та вузькому значенні, а також обов'язковій прив'язці до кримінологічної діяльності на рівні держави в цілому, регіональному та місцевому рівнях. Завданнями стратегії протидії злочинності в першу чергу мають стати: 1) обмеження дії криміногенних факторів та факторів детермінації злочинності з метою забезпечення поступової трансформації соціальної системи до сучасних соціально-економічних світових реалій; досягнення необхідності цілеспрямованості і комплексності протидії злочинності; широке залучення до протидії злочинності державних органів та інститутів громадянського суспільства; забезпечення пріоритетного характеру застосування засобів, які не пов'язані з примусом, карою або іншими обмеженнями та які ґрунтуються на переконанні та громадянській свідомості [6, 377–383]. Оскільки Стратегія протидії злочинності пов'язана з кримінологічною політикою, варто пам'ятати, що основними елементами цієї політики є: оцінка та прогнозування кримінологічної ситуації; запобігання кримінальним правопорушенням; формування стратегічних напрямів правового та організаційно-управлінського забезпечення протидії злочинності і їх реалізація в системі органів кримінальної юстиції та інститутів громадянського суспільства. Цілі кримінологічної політики класифікуються за змістом, масштабом впливу, часом та ступенем конкретизації [7, 5–6].

У ст. 25 Закону України «Про Національну поліцію» визначаються повноваження поліції у сфері інформаційно-аналітичного забезпечення. В

рамках інформаційно-аналітичної діяльності вона: формує бази (банки) даних, що входять до єдиної інформаційної системи МВС України; може користуватися базами (банками) даних МВС України та інших органів державної влади; здійснює інформаційно-пошукову та інформаційно-аналітичну роботу; здійснює інформаційну взаємодію з іншими органами державної влади України, органами правопорядку іноземних держав та міжнародними організаціями тощо [8]. Оскільки у самому Законі не дається визначення поняттю «інформаційно-аналітичне забезпечення», звернемося до наукових джерел.

Варто врахувати, що цей термін широко використовується в різних галузях діяльності (державному управлінні, військовій сфері, економіці, менеджменті, правоохоронній діяльності тощо). Тому й визначають його по-різному, виходячи зі специфіки сфери діяльності. Наприклад, під інформаційно-аналітичним забезпеченням у системі державного управління Ю. О. Саричев пропонує розуміти комплекс заходів, що реалізує процеси створення документованих інформаційних продуктів (аналітичних документів) на основі використання статистичних інформаційних ресурсів (документованих даних та інформації), проведення розрахунків, моделювання ситуацій, їх аналізу і синтезу з метою підтримки прийняття відповідних рішень на всіх рівнях державного управління [9, 124]. С. П. Поляк розглядає інформаційно-аналітичне забезпечення в контексті здійснення оперативно-розшукової діяльності щодо протидії кримінальним правопорушенням як підсистему управлінсько-процесуальної діяльності підрозділів кримінальної поліції, метою якої є формування інформаційної моделі обставин кримінальної діяльності та управлінсько-процесуальних заходів і методів, що були застосовані чи повинні бути застосовані в ефективній протидії такій діяльності, що реалізується шляхом пошуку, отримання, реєстрації, класифікації, збереження, оброблення, аналізу й використання інформації оперативно-розшукового і процесуального характеру [10, 144]. Незважаючи на доволі громіздку конструкцію, його можна взяти за основу та використовувати в подальшому. Варто лише пам'ятати, що у інформаційно-аналітичному забезпеченні виокремлюють два рівні – інформаційний та аналітичний. Інформаційний рівень в свою чергу складається з різноманітних банків (баз) даних, а аналітичний – організаційно-аналітичного, кадрового, нормативно-правового і методичного забезпечення.

Підводячи підсумок, хотілося б нагадати, що у Стратегії боротьби з організованою злочинністю інформаційно-аналітичне забезпечення розглядається як один з основних напрямів реалізації цієї Стратегії. Таке забезпечення мають отримати державні органи, що беруть участь у боротьбі з організованою злочинністю, а як шляхи такого забезпечення визначено запровадження в цих органах: 1) системи проведення кримінального аналізу та аналізу ризиків організованої злочинності, що відповідає стандартам ЄС; 2) системи оцінки загроз тяжких злочинів та організованої злочинності (СОСТА Україна) з метою визначення реальної ситуації у відповідній сфері, чинників, які потребують першочергового впливу; 3) системи проведення моніторингу, оцінки ефективності діяльності та контролю за реалізацією державної політики в цій сфері; 4) розроблення та впровадження єдиної захищеної інформаційної системи,

що забезпечить оперативний доступ відповідних суб'єктів до державних баз даних, обмін даними із визначенням органу, на який буде покладено обов'язок щодо технічного адміністрування. Щось з вищенаведеного вже реалізується (наприклад, методологія СОСТА розроблена та впроваджується), а на інші системи та заходи, сподіваємося, буде виділено достатнє фінансування та приділена належна увага з боку як відповідальних осіб, так і громадськості.

Список літератури:

1. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України від 30.09.2019 р. № 722/2019. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/7222019-29825>

2. Бостан С. К. Концептуальні основи визначення стратегії державного розвитку України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. № 6. С. 3–7.

3. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 р. (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>

4. Хаварівська Г. С. Нова стратегія національної безпеки України 2020: реальна оцінка викликам і загрозам // *Ефективність державного управління: зб. наук. пр. Вип. 4 (65): у 2 ч. Ч. 1 / за заг. ред. В. С. Загорського та А. В. Ліпенцева*. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2020. С. 75–86.

5. Про схвалення Стратегії боротьби з організованою злочинністю: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.09.2020 р. № 1126-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1126-2020>

6. Литвинов О. М. Стратегія протидії злочинності. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2013. № 1 (1). С. 377–387.

7. Василевич В. В. Теоретико-прикладні засади кримінологічної політики України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук: спец. 12.00.08. К., 2021. 40 с.

8. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>

9. Саричев Ю. О. Інформаційно-аналітичне забезпечення як вид інформаційного забезпечення в системі державного управління. *Вісник НАДУ при Президентіві України*. Серія «Державне управління». 2017. № 3. С. 120–126.

10. Поляк С. П. Інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності підрозділів карного розшуку в процесі протидії втягненню неповнолітніх у протиправну діяльність. *National law journal: theory and practice*. 2017. Decembrie. P. 140–144.

ПОНЯТТЯ ПОЗОВНОЇ ДАВНОСТІ ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ

Торська Христина Іванівна

Студентка

Чернівецький національний університет ім. Юрія Федьковича
м. Чернівці, Україна

Руснак Іван Віталійович

Студент

Чернівецький національний університет ім. Юрія Федьковича
м. Чернівці, Україна

Поняття «позовної давності» є надзвичайно важливим у розрізі цивільного права. На даний момент існує багато різноманітних визначень та дефініцій, але зокрема Цивільним Кодексом ст. 256 встановлено, що позовна давність - це строк, у межах якого особа може звернутися до суду з вимогою про захист свого цивільного права або інтересу. [1]

На нашу думку позовна давність – це можливість особи захистити порушене право, шляхом подання позовної заяви до суду, в становлений законом строк, іншими словами - це строк, який чітко встановлений законом та має відповідні межі, після закінчення яких особа втрачає шанс примусового здійснення порушеного цивільного права.

Варто розуміти, коли ж починається позовна давність. Дане питання регулюється ст. 261 Цивільного Кодексу України, зокрема : перебіг позовної давності починається від дня, коли особа довідалася або могла довідатися про порушення свого права або про особу, яка його порушила, якщо мова йде про насильство, то перебіг позовної давності за вимогами про визнання недійсним правочину, вчиненого під впливом насильства, починається від дня припинення такого діяння, за вимогами про застосування наслідків нікчемного правочину починається від дня, коли почалося його виконання, за порушення цивільного права або інтересу неповнолітньої особи позовна давність починається від дня досягнення нею повноліття, за зобов'язаннями з визначеним строком виконання перебіг позовної давності починається зі спливом строку виконання, за регресними зобов'язаннями перебіг позовної давності починається від дня виконання основного зобов'язання, за вимогами про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави починається від дня набуття оспорюваних активів відповідачем. [1]

Отже, для того аби відновити порушене право та захисти себе – варто подати позов до суду. В.В. Луць зазначає, що пред'явленням позову є акт (дія) як самої управленої особи щодо подачі заяви чи відправлення її поштою, а й дії судді з її прийому. У контексті впливу певної обставини на перебіг давності вагу має лише перший юридичний факт: пред'явлення позову. Дійсно, якщо особа пред'явила позов в останній день строку, це все одно призведе до своєчасного здійснення

свого охоронного права, незалежно від моменту порушення провадження суддею. [2]

Слід мати на увазі, що згідно зі змістом ч. 1 ст. 261 ЦК України, позовна давність застосовується лише за наявності певного правопорушення, яке здійснила особа. Суд у свою чергу незважаючи на подану заяву про застосування строків позовної давності, повинен з'ясувати, чи порушене право або охоронюваний законом інтерес позивача, за захистом якого той звернувся до суду. Суд відмовляє у позові, якщо права та інтереси не порушені, крім того суд теж може відмовити у позові, навіть якщо і буде встановлено, що охоронюваний законом інтерес справді був порушений, але при тому вплив строк позовної давності – відповідно це і буде теж підставою у відмові. [3]

Позовна давність у цивільному праві відіграє величезну роль та має вагомe значення, зокрема :

1) в першу чергу варто говорити про те, що позовна давність впорядковує відносини у даній галузі права;

2) має на меті зміцнення договірної дисципліни, сприяє полегшенню роботи юрисдикційних органів;

3) налагоджують майнові відносини та упорядковують їх, визначають межі існування, зміну чи припинення певних відносин у цивільному праві;

4) полегшують встановлення судами об'єктивної істини по справі і винесенню обґрунтованих судових рішень; [4]

Строки позовної давності можуть бути двох видів: загальні, закріплені у ст. 257 ЦК України та спеціальні – ст. 258 ЦК України.

Отже, загальна позовна давність встановлюється тривалістю у три роки. У свою чергу спеціальна позовна давність - закріплена у законодавстві для окремих видів вимог. Спеціальна позовна давність за українським законодавством може бути як скорочена, так і більш тривала. У ст. 258 є чіткий перелік до яких саме вимог застосовується скорочена позовна давність, а саме : про стягнення неустойки (штрафу, пені); про спростування недостовірної інформації, поміщеної в засобах масової інформації; про переведення на співвласника прав та обов'язків покупця у разі порушення переважного права купівлі частки в праві спільної власності; у зв'язку з недоліками проданого; про розірвання договору дарування тощо. [1]

Існують також певні вимоги, на які позовна давність не застосовується, це зокрема : на вимогу, що випливає із порушення особистих немайнових прав, крім випадків, встановлених законом; на вимогу вкладника до банку (фінансової установи) про видачу вкладу; на вимогу про відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю, крім випадків завдання такої шкоди внаслідок недоліків товару, що є рухомим майном, у тому числі таким, що є складовою частиною іншого рухомого чи нерухомого майна, включаючи електроенергію; на вимогу страхувальника (застрахованої особи) до страховика про здійснення страхової виплати (страхового відшкодування) тощо. [1]

Таким чином, можна зробити висновок, що позовна давність відіграє велике значення у цивільному праві, саме це виступає ефективним засобом захисту і дає

можливість особі захистити порушені права, крім того підсумовуючи варто сказати, що потрібно звертати увагу на строки позовної давності. Також позовна давність виступає певним регулятором відносин, що складаються у цивільному праві, сприяє здійсненню прав та виконання обов'язків учасників та усуває різні невизначеності, що можуть виникати у процесі даних відносин.

Список літератури

- 1) Цивільний процесуальний кодекс України. – (Редакція від 19.12.2021).
- 2) Закінчення перебігу та припинення позовної давності: принципова відмінність / П. // Часопис Київського університету права / 2019. – С. 121–125.
- 3) Особливості застосування інституту позовної давності під час розгляду цивільних справ / К. Р. Петренко // Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету / 2017. – (№ 27). – С. 73–76.
- 4) Цивільне право (Загальна частина) / Р. Б. д.ю.н., професор Шишка.

РОЗВИТОК ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ СПІЛЬНОТИ ТА ЙОГО РИСИ

Швець Оксана Михайлівна

кандидат юридичних наук,
Національний університет водного господарства та природокористування

Красько Зорина Валеріївна

студентка,
Національний університет водного господарства та природокористування

Питання, що стосуються проблематики навколишнього природного середовища мають певну рису, що відрізняє їх від інших – наочність. Зокрема це є проблемою не тільки естетичного, але й прямого фізичного впливу безпосередньо на людину та її здоров'я. Причина цього вбачається не тільки в нечіткому дотриманні екологічних обов'язків громадянами України, а й в невірноваженому забезпеченні ст. 16 Конституції самою державою. Оскільки Україна спрямовує свої зусилля на адаптацію національного законодавства відповідно до стандартів Європейського Співтовариства (далі – ЄС), варто ознайомитися із розвитком цілей правових проваджень в забезпеченні екологічного права на рівні законодавства.

Метою дослідження є окреслення розвитку екологічного права країн ЄС як зразок для удосконалення нормативно-правового врегулювання захисту і збереження навколишнього природного середовища, а отже – і захисту права громадян України на безпечне довкілля.

Цю тему досліджувало багато національних та закордонних науковців. Відзначаючи останні наукові доробки, варто зазначити внесок таких авторів, як М.М. Микієвич, Н. Мусис, Н.Б. Белоусова, Н.М. Кошова, В.С. Костицький, В.В. Ладиченко, І.В. Гиренко, Л.О. Головка, В.А. Вітів, О.М. Биков та ін.

Головним нормативно-правовим актом, який закріплює захист і покращення стану навколишнього середовища, є Договір про заснування Європейської Спільноти [1]. Ще в ст. 2 це зазначається одним із головних завдань, при цьому в Договорі завдання закріплюється як політична сфера, що напряду впливає на економічну та соціальну сфери. Зокрема нормативно-правова база Спільноти є досить обширною, однак вона почала своє формування лише в кінці 60-х.

На думку І. Толкачової та І. Пущик, основоположні принципи захисту екологічних прав людини були закладені в Декларації Стокгольмської конференції ООН у 1972 році [2, с. 152-153].

Ю. Попович вважають дещо інакше: на Конференції було проголошено доповіді Римського клубу про «межі зростання» – концепцію балансу, засновану на проблемах зростання населення і обсягів виробництва, а з цим – вичерпність ресурсів. [3, с. 2].

Ми підтримуємо думку Ю. Попович, оскільки на нашу думку ця доповідь поставила під сумнів старі догми бездумного використання природних ресурсів

та привернула увагу суспільства до проблем довкілля, і лише після цього було розпочато процес формування сфери екологічної політики.

Як закріплення гласності проблем навколишнього середовища ми вважаємо прийняття у 1995 році Софійської конвенції, яка гарантує доступ до екологічної інформації та прийняття рішень в цій сфері громадськості [4]. Також ця конвенція є одним з перших домовленостей стосовно захисту екологічних прав людини і громадянина. Право доступу до інформації закріплює й Організація економічного співробітництва та розроблення, підписана пізніше.

Одною із рис розвитку екологічного права ЄС на нашу думку є різнобічність. Одразу після Стокгольмської конференції ООН було розширено повноваження Співтовариства на сфери, які не були прописані в раніше згаданій конвенції. Зокрема цей крок був зумовлений впливом новоствореного екологічного питання на політичну арену, враховуючи те, наскільки гостро це питання потребувало врегулювання в деяких країнах-учасниках Співтовариства.

Також до кінця 70-х років ЄС приєдналися до міжнародних екологічних конвенцій, які захищають різні сфери; наприклад, Конвенції про охорону дикої флори і фауни і природних місць мешкання в Європі, Конвенції про трансграничне забруднення повітря на великі відстані тощо. Тобто ЄС не відступило від курсу поглиблення сфери екологічного захисту, а розширило його шляхом міжнародного співробітництва, таким чином користуючись не тільки своїм первинним правом, а й третинним.

Варто відзначити ще одну особливість екологічної стратегії ЄС як перевагу – це її загальнообов'язковість для усіх держав-членів, однак при цьому національне право учасниць при належному обґрунтуванні може не піддаватися змінам.

Зокрема тому відповідно до ст. 95 Договору ми повинні доповнити думку Белоусової Н.Б. Євдомахи М.С. з приводу того, що зобов'язання всеціло інтегрувати право ЄС в національне законодавство має свої нюанси [5, с. 3]. Цим не можуть відзначитися численні міжнародні угоди, конвенції та договори між державами, оскільки країни можуть і не прийняти міжнародних домовленостей.

Вагомою рисою є й поступовість: проведення Стокгольмської конференції було настільки успішним, що вже в 1973 році ЄС започаткувало Першу програму дій, яка закріплювала процес поступового розвитку сфери екологічного захисту [6, с. 12]. Перша та друга програма закріпили основоположні принципи наступної політики, а Третя вже доповнювала раніше вказані, але не пророблені положення: зв'язок екологічного права та інших сфер, питання моніторингу, виділення ряду найважливіших екологічних питань з наявних та ін.

Нормативно-правова база не мала б такої ефективності без практичного застосування та створення органів, які б запроваджували норми права на практиці. Окремим органом з виключно такою компетенцією є створена у 1990 році Європейська агенція довкілля, в межах компетенції знаходиться моніторинг, аналіз та вплив на екологічну політику держав-членів, розвиток громадської думки тощо. Агенція співпрацює і з Україною в межах Європейської екологічної інформаційної та наглядової мережі (англ. – Eionet) не тільки в

рекомендаційному, але й матеріальному плані, сфера співробітництва надалі буде розширюватися.

Також правова практика ЄС містить в собі механізм відповідальності за шкоду природі. Зокрема в 2004 році була прийнята Директива «Про екологічну відповідальність за попередження та ліквідацію наслідків завданої навколишньому середовищу шкоди» [7, с. 311].

Відмінність між Директивою та українським законодавством згідно із Аналітикою за квітень 2018 полягає в таких моментах: притягнення до відповідальності незалежно від наявності провини, відшкодування шкоди довіллю матеріальними коштами полягає саме у відновленні навколишнього середовища лише після значного його забруднення і не має на меті каральну санкцію до винуватця, в Україні відповідальність стосується усіх без винятку видів ресурсів тощо [8, с. 27-31].

На нашу думку, Директива є актуальним актом й на сьогоднішній день, оскільки регулює спільні для всіх випадків моменти та доповнюється нормативно-правовою базою держав-членів, однак ця актуальність полягає і в тому, що документ є порівняно із національним законодавством вузько направленим.

І, мабуть, найвагомішою позитивною рисою екологічного права ЄС є блискавичне реагування на світові події як в межах окремих регіонів, так і глобальних масштабів. Наприклад, швидкою на практиці була реакція на пожежу у Греції: ЄС допомогло мобілізувати 14 пожежних літаків, 3 вертольоти, близько 1300 рятувальників і 250 автомобілів [9].

Однак це має не тільки позитивний вплив.

На нашу думку, екологічні проблеми стали одним із питань, які використовуються на політичній арені, що може мати негативний ефект, тому що:

- по-перше, «жонгливання» екологічними проблемами не несе в собі вирішення цієї проблеми;
- по-друге, відбувається активна деполітизація в суспільстві, через що гострі екологічні проблеми можуть бути свідомо проігноровані громадянами.

Зокрема це можна пов'язати із недовірою до влади: останнє дослідження на території України проводилось фондом "Демініціативи" імені Ілька Кучеріва спільно з Київським міжнародним інститутом соціології з 1 до 7 червня 2021 року, і результати не зовсім тішать.

Так вагома для підтримки світового екологічного становища, а саме кліматичних умов Європи, «Зелена угода» є одним із «козирів в кармані» політичних сил.

І якщо в ЄС програми та нововведення відносно частіше набувають практичного ефективного значення, то в Україні це явище було б некоректним.

Отже, екологічне право ЄС має ґрунтовну нормативно-правову та практичну бази, напрацьовані роками ефективною роботою та аналізу наявних екологічних проблем, яка активно бере участь в екологічному житті світу й відкрито співпрацює з іншими країнами для досягнення такого ж блискучого результату.

Окресливши розвиток екологічного права Спільноти, можна виділити такі риси, як верховенство права і його писаних норм, гласність та інформування спільноти щодо проблем довкілля, спільність розвитку, активна участь в міжнародному співтоваристві, поступовість, існування закріплюючого правового механізму та гнучкість реагування на гострі ситуація в світі. Саме цими рисами повинна керуватись Україна в шляху правової інтеграції до екологічного права ЄС із врахуванням властивих нашій країні проблем навколишнього природного середовища.

Список літератури:

1. Договір про заснування Європейської Спільноти (Договір про заснування Європейського економічного співтовариства) : Договір Європ. екон. співтовариства від 25.03.1957 р. : станом на 1 січ. 2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_017#Text (дата звернення: 07.12.2021).

2. ТОЛКАЧОВА, І. А., ПУЩИК, І. М. Механізми забезпечення екологічних прав людини в Україні та світі: проблеми та перспективи. Студвісник НАУ, 2019. - с. 152-154.

3. Попович Ю. Досвід реалізації екологічної політики ЄС країнами Центральної і Східної Європи: уроки для України. 2012. - с. 8. URL: [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2012/2012_02\(13\)/12pydeuu.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2012/2012_02(13)/12pydeuu.pdf). (дата звернення: 08.12.2021).

4. Керівні принципи щодо забезпечення доступу до екологічної інформації та участі громадськості у процесі прийняття рішень в галузі охорони навколишнього середовища : Принципи Орг. Об'єдн. Націй від 25.10.1995 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_810#Text (дата звернення: 08.12.2021).

5. Белоусова, Н. Б.; Євдомаха, М. С. «М'яка сила» та екологічна стратегія ЄС. *International relations, part 20 "Political sciences"*, 2019. - с. 9.

6. Микієвич М.М., Андрусевич Н.І., Будякова Т.О. Європейське право навколишнього середовища. Навчальний посібник. Львів, 2004. — 256 с.

7. Ладиченко В.В. Екологічна політика і право ЄС: Навчальний посібник / В.В. Ладиченко, І.В. Гиренко, Л.О. Головка, В.А. Вітів. – К.: Видавничий центр НУБіП України. – 2019. – 363 с

8. «Екологічна відповідальність: досвід ЄС та можливості для України». Аналітичний документ. — Ресурсно-аналітичний центр «Суспільство і довкілля», 2018. – с. 42.

9. ЄС допоможе Греції та іншим країнам регіону гасити лісові пожежі. 112ua.tv. URL: <https://ua.112ua.tv/svit/yes-dopomozhe-hretsii-ta-inshym-krainam-rehionu-hasyty-lisovi-pozhezhi-587224.html> (дата звернення: 08.12.2021).

10. Гогия Д. Європейська зелена угода - нова стратегія дружнього до довкілля зростання ЄС - Центр перспективних ініціатив та досліджень. Центр перспективних ініціатив та досліджень. URL: <http://cpis.org.ua/european-green-deal/> (дата звернення: 08.12.2021).

CURRENT ISSUES OF PUBLIC ADMINISTRATION IN THE FIELD OF PULMONOLOGY CARE IN UKRAINE

Moiseyeva Lubov,
postgraduate National Technical University
"Dnieper Polytechnic"

Протягом останніх років в Україні відбулася значна активізація в напрямку реформування медичної галузі. Відповідно до прийнятої у 2014 р. Національної стратегії реформування системи охорони здоров'я в Україні державна політика у сфері охорони здоров'я на первинному рівні повинна бути спрямована на збереження та зміцнення здоров'я населення, профілактику неінфекційних захворювань, мінімізацію факторів ризику захворювань, створення сприятливого для здоров'я середовища, формування культури здоров'я, мотивації населення до здорового способу життя тощо (МОЗ України, 2015).

Захворювання легень (ЗЛ) – одна з найсерйозніших медико-соціальних проблем як у нашій країні, так і в усьому світі (Raherison C., Girodet P.O., 2009; Ляшук П.М. та співавт., 2011; Остапенко Т.А., Басанець А.В., 2016). За останні роки спостерігається лавиноподібне збільшення кількості випадків ЗЛ. Мільйони громадян України переохворіли на COVID, що спричинило ускладнення їх пульмонологічного статусу. Актуальність ЗЛ зумовлена перш за все надзвичайно високими показниками інвалідності та смертності, що є наслідком недостатньої уваги до питань профілактики, несвоєчасної діагностики і відповідно пізнім початком лікування (Ляшук П.М. та співавт., 2011; Brashier V.V., Kodgule R., 2012). Пізнє виявлення ЗЛ характерне не лише для України, але й для багатьох інших країн світу, у тому числі економічно розвинених, що пов'язано з майже безсимптомним перебігом захворювання на ранніх стадіях (Bousquet J., Khaltaev N. (Eds.), 2007; Болокадзе Є.О., 2014; Федорова О.А., 2014). Так, відповідно до Глобальної ініціативи з хронічних обструктивних захворювань легень (Global initiative for chronic Obstructive Lung Disease – GOLD), пацієнти з ХОЗЛ часто звертаються за кваліфікованою медичною допомогою на пізніх стадіях захворювання, а за даними Європейського респіраторного товариства (European Respiratory Society – ERS), лише 25% випадків діагностують на ранніх стадіях (Xu W. et al., 2010; goldcopd, 2016). Відтак, важливість ранньої діагностики ЗЛ є незаперечною.

Необхідною умовою для соціально-економічного розвитку країни є високий рівень громадського здоров'я населення. Саме тому охорона здоров'я населення є однією з основних функцій держави, а завдання у сфері громадського здоров'я насамперед полягають у профілактиці захворювань.

У джерелах літератури зазначається, що профілактика неінфекційних захворювань у 2,7 рази менш затратна, ніж лікування хворих. При цьому здоровий спосіб життя населення у 5 разів ефективніший, ніж лікувально-діагностична діяльність галузі охорони здоров'я, пов'язана зі збереженням та зміцненням здоров'я населення (Толубаєв В.В., 2012).

Існуюча система охорони здоров'я не в повному обсязі задовольняє потреби населення у високоякісній та ефективній медичній допомозі. Реформи, які проводилися до цього часу, не дали бажаного результату у зв'язку з тим, що мали непослідовний, переважно фрагментарний характер, в цілому не змінюючи застарілу з часів планової економіки систему надання медичної допомоги, що не давало можливості адаптувати її до ринкових відносин в національній економіці.

Донедавна вітчизняна система охорони здоров'я переважно була спрямована на лікування пацієнтів, а не на профілактику захворювань та їх раннє виявлення, що призвело до підвищення частоти виникнення хронічної форми хвороб, у тому числі ЗЛ, зростання первинної інвалідності та смертності, яким можна було би запобігти (Федорова О.А., 2014; Толох О.С., 2017). З метою вирішення цих та ряду інших важливих питань наприкінці 2016 р. прийнято розпорядження Кабінету Міністрів України від 30.11.2016 р. № 1002-р «Про схвалення Концепції розвитку системи громадського здоров'я в Україні» (Кабінет Міністрів України, 2016), де пріоритетним завданням є розвиток профілактичного напрямку медичної галузі.

На цих самих засадах базується і подальше реформування первинної ланки надання медичної допомоги, у тому числі й пульмонологічної.

Методологія дослідження базується на роботах вітчизняних і зарубіжних вчених: Є. Бородіна, І. Хожило, О. Устимчук, В. Шевцова, Я. Радиша, М. Білінської та інших [1-3].

Об'єкт дослідження – суспільні відносини у сфері пульмонологічної допомоги в умовах реалізації медичної реформи в Україні

Предметом дослідження є публічне управління у сфері пульмонологічної допомоги населенню в Україні

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні напрямів удосконалення публічного управління у сфері пульмонологічної допомоги населенню в умовах реформування медичної галузі в Україні.

У сучасних умовах важливим є раціональність роботи системи охорони здоров'я, яка полягає в тому, щоб покращити показники її функціонування та знизити витрати шляхом збільшення обсягу інвестицій, залучених для здійснення заходів щодо зміцнення здоров'я та профілактики захворювань, і тому пріоритетом є формування комплексного підходу із залученням усіх рівнів влади у проведенні профілактичних заходів для усунення негативного впливу соціальних детермінант здоров'я, створення умов для збереження та зміцнення здоров'я населення, формування відповідального ставлення кожної людини до особистого здоров'я.

Повинна бути злагоджена робота між стейкхолдерами, відповідальними за охорону здоров'я. Особливо це актуально зараз, коли головним пріоритетом нашої держави є політика децентралізації, що передбачає передачу частини владних повноважень від органів державної влади та частини фінансових надходжень із Державного до місцевих бюджетів, а в медичній сфері – максимальну автономізацію закладів охорони здоров'я з наданням їх керівникам

права вільно розпоряджатися матеріально-технічними, кадровими, фінансовими ресурсами.

Розробка моделі удосконалення публічного управління у сфері медичної пульмонологічної допомоги населенню в Україні дозволить покращити ранню діагностику соціально значущого захворювання – захворювання легень задля збільшення профілактичного вікна та позитивного впливу на середню очікувану тривалість життя і зниження передчасної смертності внаслідок хронічного обструктивного захворювання легень та інших пульмонологічних хвороб.

References:

1. Kvitka S., Borodin Ye., Yemelyanov V., Moskalets M., Zubchenko V. The Subsidiarity Principle and Legal and Economic Aspects of The Decentralization in Ukraine. *Cuestiones Políticas*. Vol. 39, No 68 (Enero – Junio) 2021, 356-368. IEPDP-Facultad de Ciencias Jurídicas y Políticas – LUZ. DOI: <https://doi.org/10.46398/cuestpol.3968.22>. Access mode: <https://produccioncientificaluz.org/index.php/cuestiones/article/view/35420/37521>

2. Khozhylo, I. et al. Local self-government in the focus of the medical reform in Ukraine: analysis of powers / Khozhylo I., Nadyuk Z., Antonova O., Tarasenko T., Serohina T. URL: Theoretical and Empirical Researches in Urban Management//TERUM.Vol.15, Issue 2, May, 2020.URL: <http://um.ase.ro/no152/2.pdf>

3. Zarządzanie w sferze społecznej i humanitarnej wspólnot terytorialnych w kontekście rozwoju człowieka: doświadczenia zagraniczne na Ukrainie / Y. Borodin, I. Khozhylo, T. Tarasenko, N. Sorokina. URL: <http://yadda.icm.edu.pl/yadda/element/bwmeta1.element.ekon-element-000171427266>

4. Михальчук В.М., Васильєв А.Г. Медико-соціальна модель оптимізації первинної медичної допомоги при хронічному обструктивному захворюванні легень в Україні: Український медичний часопис: актуальні питання клінічної практики. 4(2) (126) – VII/VIII 2018. URL: <https://www.umj.com.ua/article/129135/mediko-sotsialna-model-optimizatsiyi-pervinnoyi-medichnoyi-dopomogi-pri-hronichnomu-obstruktivnomu-zahvoryuvanni-legen-v-ukrayini>

MANAGEMENT OF THE PROCESS OF ADAPTATION OF PERSONNEL AT THE MUNICIPAL ENTERPRISE

Voronina Alevtyna,

Ph.D., Associate Professor
Dniprovsk State Technical University
Kamianske, Ukraine

Holub Oleksii

Postgraduate Student
Dniprovsk State Technical University
Kamianske, Ukraine

The organization of a scientifically sound system of personnel adaptation management at the utility is based on the goals of the organization and objectives of personnel management as a type of human management activities aimed at achieving the goals of the company, enterprise through the use of labor, experience, talent of these people.

Principles of personnel management:

- ✓ the principle of recruitment;
- ✓ the principle of succession;
- ✓ the principle of professional and job promotion;
- ✓ the principle of open competition;
- ✓ the principle of combining trust in personnel with performance verification;
- ✓ the principle of democratization of work with personnel;
- ✓ the principle of systematic work with staff;
- ✓ the principle of adaptability to the conditions of the modern economic mechanism.

A study of domestic experience shows [1] that, as a rule, there is no special service that would deal with issues of career guidance and adaptation in hospitals as utilities. Formally, career guidance functions are performed by a training specialist who works with potential employees.

The issues of adaptation are dealt with by individual employees from different divisions of the utility company: the inspector of the personnel department, line managers or colleagues. Their main goal is to make the process of adaptation and adaptation of young workers to the medical enterprise as short and painless as possible.

Carrying out the processes of both primary and secondary adaptation in hospitals does not differ significantly, i.e. all measures are similar to each other and look like this. The process of adaptation in the practice of hospitals:

- starts directly in the personnel department when hiring and applying for a job;

MANAGEMENT, MARKETING
TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF PRACTICE AND SCIENCE

- the inspector of the personnel department conducts a short conversation in which he outlines the utility company, department or place where the newcomer should work;
- escorts a new employee to his / her workplace and introduces him / her to the immediate supervisor;
- and he, in turn, gets acquainted with the team, with colleagues at work, with the workplace.
- at the discretion of the manager may attach to the novice mentor from among the more experienced and senior employees.

As a rule, during the month the head of the hospital department conducts periodic conversations with the new employee, inquiring about the difficulties that arise, his successes, and gives a systematic assessment of the work.

There is no control over the adaptation process of the hospital's personnel department, sometimes special brochures are published describing a particular job, profession or position.

To achieve the goals in hospitals, it is advisable to have in the existing units for personnel management specialists or an independent unit for the management of personnel adaptation. The staff of such a unit must consist of at least two people: a professional consultant (vocational guidance) and a personnel manager (selection, training and adaptation of employees). Line managers are directly involved in the implementation process.

The functions of this unit should be focused on hospital staff who need assistance in vocational guidance and reorientation, as well as graduates of sponsored schools who are facing the choice of their future profession, and new employees who came to the organization or changed jobs within it.

The unit for the management of career guidance and adaptation at the utility company must perform the following functions:

- study and forecast labor market conditions,
- take measures to adapt to it,
- carry out appropriate restructuring of human resources;
- participate in the recruitment and selection of staff using profессиograms and job descriptions,
- organize testing and interviews of employees in order to improve their career guidance;
- to take part in the placement of personnel in departments, sites, workplaces, the rotation and internal movements of personnel, the formation of a stable workforce;
- participate in the selection of leaders from among young employees who have the talent of the organizer;
- to organize interaction with the regional health care system for career guidance and adaptation on mutually beneficial terms at all its stages.

Different professional groups of utilities have different adaptation periods (from a few weeks to several months). The team leader must have significantly shorter adaptation times than his subordinates.

Scientists believe that the process of adaptation can be divided into four stages (Fig. 1) [2].

Others argue that in the process of adaptation, an employee of a utility company goes through several stages [3]:

1st stage of acquaintance: the hospital employee receives information about the new working environment, about the criteria for evaluating his various actions, about the standards and norms of work behavior.

2nd stage of adaptation: the hospital employee evaluates the information received and decides on the reorientation of their behavior, the recognition of the basic elements of the new value system. At the same time, the employee retains many old installations.

3rd stage of identification, i.e. complete adaptation of the hospital employee to the new work environment. At this stage, the employee identifies personal goals and objectives with the goals and objectives of the utility.

The success of hospital staff adaptation depends on a number of factors:

1) personal factors - socio-demographic characteristics; socially conditioned factors (education, experience, qualification); psychological factors (level of harassment, self-perception), etc.;

2) production factors - are, in fact, elements of the production environment (including, for example, the nature and content of labor of the profession, the level of organization of working conditions, etc.);

3) social factors: norms of relationships in the team; rules of labor regulations, etc.;

4) economic factors: the amount of wages; Various additional payments, etc.

For new employees of the hospital it is recommended to organize a special course of study and education, designed to quickly and rationally adapt them to the style and methods of work in the organization or in a particular department.

Forms of adaptation can be lectures and seminars directly in the hospital: field trips on a special training base with the invitation of specialists and experts; field group training.

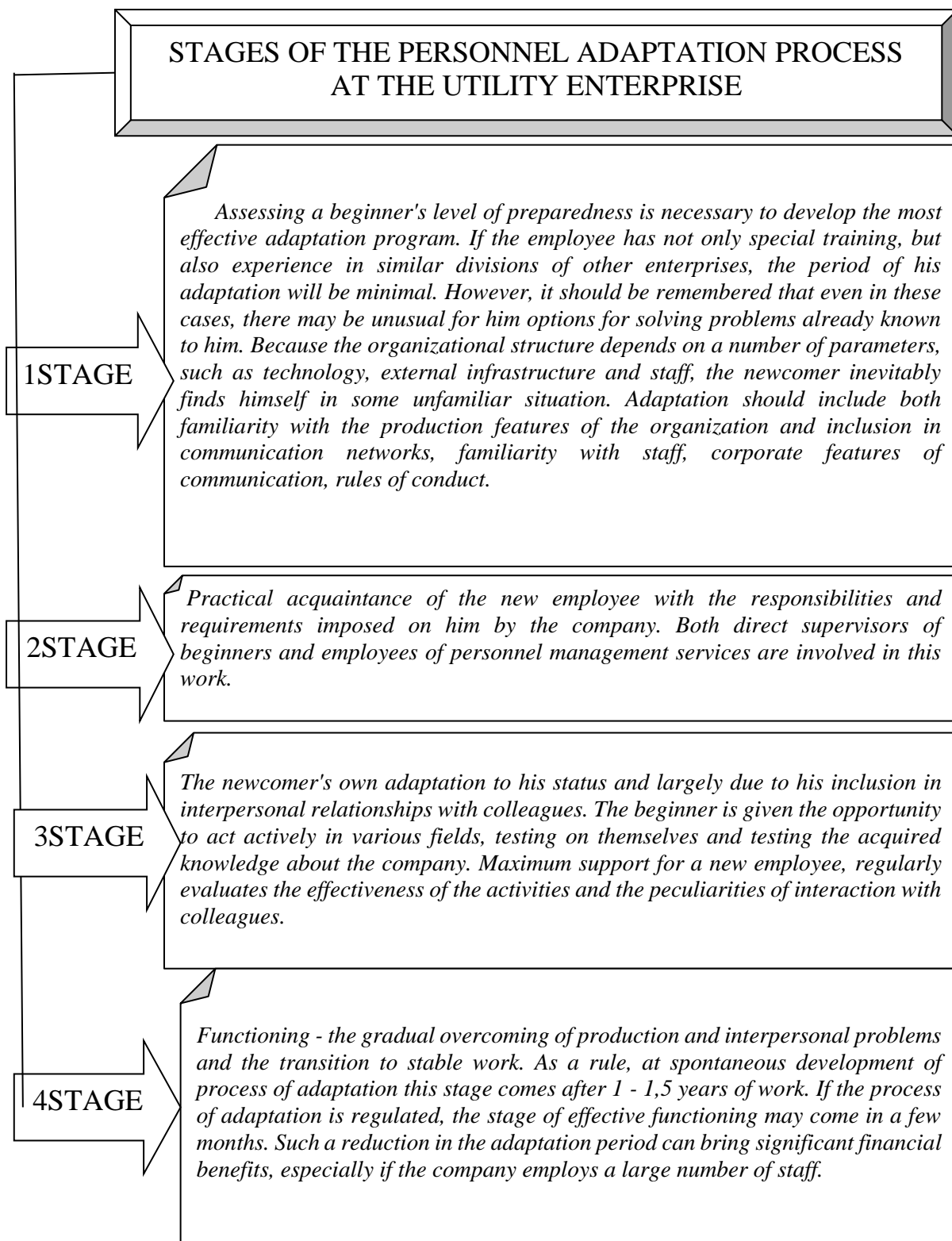


Fig. 1. Semantic characteristics of the process of adaptation of personnel at the utility company

In the work on the adaptation of new employees of the utility company, the personnel manager must use a specially designed program with the definition of functional responsibilities [4] (Table 1).

Table 1

Responsibility for the organization of activities and functions for the orientation of
the accepted staff at the enterprise

Functions and activities	Duties	
	manager on staff	immediate supervisor
1. Drawing up an orientation program	Assists	Performs
2. Introduction of beginners to the company and its history, personnel policy, working conditions and rules	Performs	Does not perform
3. Explanation of tasks and requirements for work	Does not perform	Performs
4. Introduction of the employee to the working group	Does not perform	Performs
5. Encouraging help for newcomers by experienced workers	Does not perform	Performs
6. Organization of events to guide beginners	Performs	Does not perform

The program of adaptation at the utility company is divided into general and specialized. The overall adaptation program covers the hospital as a whole and raises the following issues:

1. General idea of the hospital: welcome speech; development trends, goals, priorities, problems of the enterprise; traditions, norms; products and their consumers; activities; organization, structure, connections; information about senior management, internal relations.

2. Remuneration in the hospital.

3. Additional benefits for hospital staff, types of insurance, severance pay; sickness benefits, family illnesses, maternity benefits; the amount of the pension; learning opportunities at work.

4. Occupational safety and health of the hospital: precautions; fire safety and control rules; rules of conduct in case of accidents; health care and places of first aid.

5. Relations of employees with hospital and general trade unions; terms and conditions of employment; appointment, relocation, promotion; rights and responsibilities of the employee; execution of trade union resolutions; discipline and punishment.

6. Service in the hospital: food; rest rooms; others.

After the implementation of the general adaptation program, a specialized adaptation program is conducted [5] (Table 2).

Table 2

Management functions in the specialized program of adaptation of the
personnel at the municipal enterprise

Management functions	Content
1. Functions of the unit	Goals and priorities; organization, structure and functions; relationships with other departments.
2. Duties and responsibilities	Detailed description of current work and expected results; an explanation of why this particular job is important, how it relates to other types of work in the department and in the enterprise as a whole; working day duration and schedule; requirements for the quality of work performed.
3. Rules-instructions:	Rules specific only to this type of work or this unit; safety rules; relations with employees of other departments; nutrition, smoking in the workplace; personal telephone conversations during working hours.
4. Overview of the unit	Location of the fire alarm button, entrances and exits; smoking areas; places of first aid.
5. Representation of the employee of division	The direct process of introduction to the team

Management of the process of adaptation of personnel at the utility includes:

- measuring the level of adaptability of different groups of workers;
- identification of factors most influencing the timing of adaptation;
- regulation of the adaptation process on the basis of identified factors;
- phased control of adaptation of employees.

Mentoring is a process in which one person is responsible for the promotion and development of another outside the normal relationship between manager and subordinate in the hospital.

Hospital counseling is an opportunity to find ways to solve a problem or reduce anxiety in important areas.

Literature:

1. Bykova, L. M. Model of adaptation / L. Bykova // Handbook of personnel management. - 2008. - No. 4. - P. 32-36.
2. Volina, V. Methods of adaptation of personnel / V. Volina // Personnel management. - 1998. - No. 13. - P. 231.
3. Zakharova, Z. Adaptation: we build together / Z. Zakharova // Tutorial on personnel management. - 2007. - No. 8. - P. 35-40.
4. Krasova E. Successful adaptation: one of our own / E. Krasova // Tutorial of personnel management. - 2008. - №2. – P. 36-44.
5. Mazilkina, E. I. Adaptation in a team, or how to competently recommend oneself / E. I. Mazilkina. - M.: Alfa-Press, 2014.- 244 p.

IT SERVICES UKRAINE: PROBLEMS AND PROSPECTS

Yevtushenko Victoria

PhD (Economics) Professor,
Head of the Department of Marketing, Management and Entrepreneurship

Rakhman Mahbubur

PhD (Economics), Associate Prof.

Astapova Tatyana

PhD (language supervisor)

Rakhman Patryk

master's 2nd year

V. N. Karazin National University, Kharkiv

Rakhman P.M., Astapova T.O. The aim of this article is to analyze the market of IT services, identify problems, trends and prospects of the industry. Object, subject and methods of the research are reasoned. The role of information-analytical activity in the process of making managerial decisions, connection of information-analytical activity and IT services is considered. The state of the IT industry of Ukraine, the achievements of the Kharkiv IT cluster in domestic and foreign markets are analyzed. The global and domestic problems of the industry, the influence of COVID-factor are revealed. The main directions of development are offered.

Keywords: achievements, foreign economic activity, IT services, Kharkiv IT cluster, problems, recommendations, Ukraine.

Рахман П.М., Астапова Т. О. Метою статті є аналіз ринку ІТ-послуг, виявлення проблем, тенденцій та перспектив розвитку галузі. Обґрунтовані мета, об'єкт, предмет та методи дослідження. Розглянуто роль інформаційно-аналітичної діяльності в процесі прийняття управлінських рішень, зв'язок інформаційно-аналітичної діяльності та ІТ-послуг. Проаналізовано стан ІТ-індустрії України, досягнення Харківського ІТ-кластеру на внутрішньому та зовнішньому ринках. Виявлено загальносвітові та вітчизняні проблеми галузі, вплив COVID-фактору. Запропоновано основні напрями розвитку.

Ключові слова: ІТ-послуги, Україна, Харківський ІТ-кластер, зовнішньоекономічна діяльність, досягнення, проблеми, рекомендації.

1. Introduction

The digitalization of doing business “from planning to implementation” is characterized by the dominant role of information and knowledge. The crisis caused by the COVID-19 pandemic has allowed businesses to experiment and learn in real time. The transition to remote work required technological solutions – the development of IT infrastructure, security systems, communications, electronic task setting and

tracking their implementation. “Coronavirus has become a crash test for implemented projects to digitize the state and test their performance in critical conditions“ [1].

The works of Schwab K., Bykov V., Voitko S., Glukhov V., Maslov A., Mogilova A., Nakonechna L., Fedulova L. and others are devoted to the issues of informatization and digitalization of society.

The aim of the article is to analyze the market of IT services, identify problems, trends, and prospects for the industry.

Many of the questions about the prospects for the development of Ukrainian IT companies remain relevant and need further research.

2. Current state of industry

The object of the study is: activities of domestic and foreign offices of the companies that provide IT services in Ukraine. The subject of the study is internal and external environment of IT enterprises in Ukraine. General scientific methods are used in the study of the topic, the subject of theoretical generalization and components of the industry market; data synthesis analysis, statistical, graphical and tabular (for visual representation), economic and mathematical forecasting models and others.

At the end of 2020, the domestic IT industry was well, as it maintained its 20-30% growth. Tourism, logistics, and others have lost revenue due to declining customer solvency, but others have increased (telecommuting, e-commerce, online commerce, distance education, video conferencing applications, entertainment, and medical technology).

Achievement of the commercial success in any business on the market of goods and services in the modern information space is not possible without making a balanced management decision and how to implement it. Information in the management system can be presented as a subject of research (source information) and in the form of a product of labor (effective information). Information and analytical support consists of two levels: information and analytical, combining information analysis and information synthesis.

Information and analytical activities are very closely related to the market of information technologies and services. Over the last 10 years, many digital platforms (online interaction mechanisms) have emerged around the world that use data-driven business models to transform existing industries. According to the World Economic Forum (WEF) report for 2019, Ukraine ranked 60th out of 100 countries in terms of technology and innovation, according to the IMF, Ukraine is in the group of 8 countries under stress, while its neighbors: Russia, Belarus, Poland, Romania, Hungary – are far ahead [2, 3].

The contribution of IT industry to Ukraine's GDP increased from 0.6% to 4.4% (from 1.1 billion USD to 3.6 billion USD) [4, 5]. In the end of 2020, the domestic IT industry was well, as it maintained its 20-30% growth. The volume of ICT services provided increased 3.4 times compared to 2015, as the cost of services was estimated in foreign currency equivalent at UAH inflation 4 times (Fig. 1).

The main achievements of the Kharkiv IT cluster are:

- 14.0% of the Ukrainian market;
- number of specialists is second after Kyiv;

MANAGEMENT, MARKETING
TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF PRACTICE AND SCIENCE

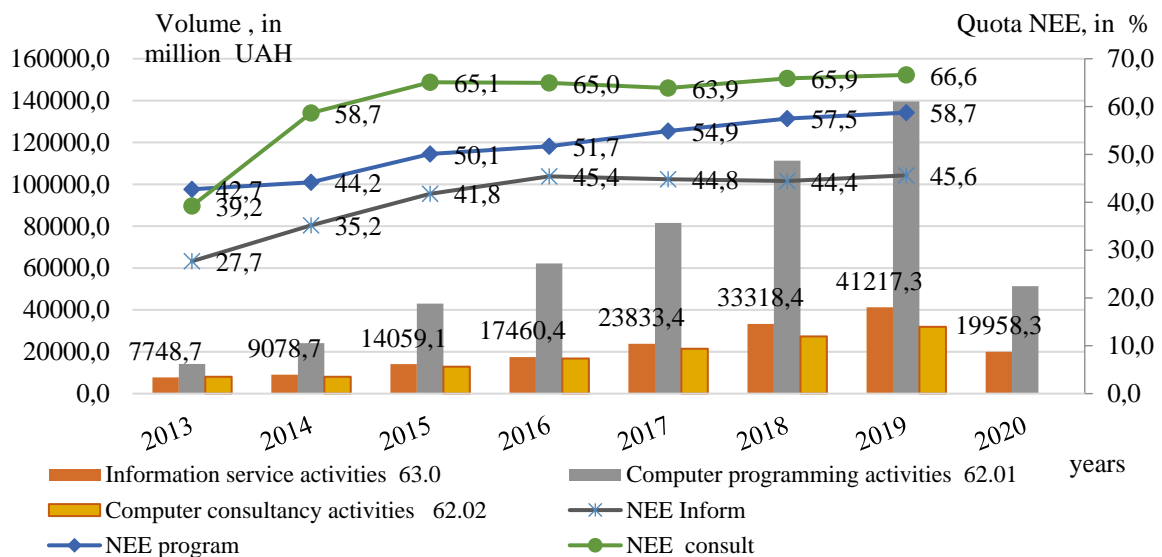


Fig. 1. Volume of implemented services in the field of IT (left scale, in UAH million) and of Natural Entities-Entrepreneurs (right scale, in %) for 2013–2020 years (developed by the authors according to the source [4])

- 22 companies out of 483 were in the TOP-50 2019;
 - leading companies: NIX, Softserve, Sigma, Software and EPAM;
 - 80-90,0% of produced IT services are export-oriented;
 - more than 2000 graduates each year (25.0% – bachelors and 57.0% – masters)
- [3, 6].

Balance of foreign trade in services of Kharkiv region active since 2015. In 2013-2020, exports increased from 260.6 to 394.7 million dollars. USA in 2020, imports decreased 5 times from 317.5 to 62.5 million dollars. USA [4]. Comparing the volumes of sales indicators by types of activity of Kharkiv and Kyiv, it should be noted that Computer programming (62.01) and Computer Consulting (62.02) occupy more than 85.0%, with a predominance of computer in Kharkiv by 8.3% (Fig. 2).

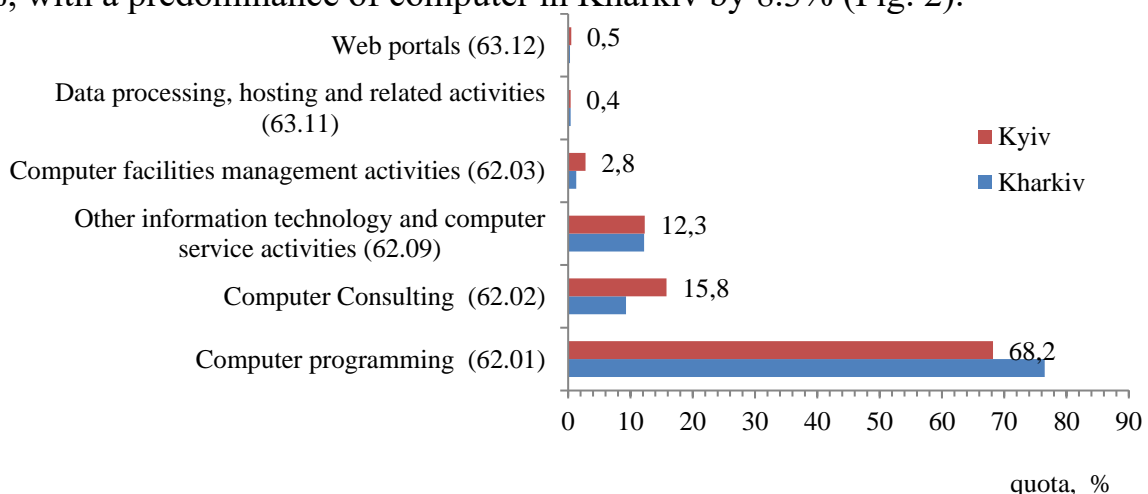


Fig. 2. Species structure of the branch market in Kharkiv and Kyiv for 2020, in % (developed by the authors according to the source [5])

3. Problems of developing

The domestic IT sector, same as 70% of the economy, sells raw materials - the knowledge and time of Ukrainian IT professionals. Global problems of the industry, the solution of which has not been found yet are:

- constant threats for security and cybersecurity;
- confidentiality and data protection;
- recruitment issues;
- security of cloud technologies;
- innovation and digital transformation [7].

Therefore, demand for specialists in the IT services market in Ukraine exceeds the supply, but the level of wages is below the world level.

4. Prospects

A growth of information in mixture with physical and digital reality today requires a training of new professionals who are able to combine technical and humanities education. IT companies need to participate more often in the formation of curricula, share expertise that teachers could transform and pass on to students in the right way.

The basis of sustainable development of the IT sector of Ukraine is the almost complete absence of monopolization, a significant number of specialists and favorable conditions for attracting new staff. The state should continue to stimulate this area, by pursuing a more liberal tax policy towards Natural Entities-Entrepreneurs (NEE) and setting a progressive tax rate for developed companies.

5. Conclusions

Challenges in the IT industry and the competitiveness of the domestic IT product in the international market require comprehensive and targeted solutions that can be achieved only if there is a synchronized strategy of all market participants and the state.

References

1. Цифрова економіка: тренди, ризики та соціальні детермінанти. Разумков Центр. Київ, 2020. 275 с. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2020_digitalization.pdf
2. Doing Business Index Ukraine. URL: <https://www.doingbusiness.org/content/dam/doingBusiness/country/u/ukraine/UKR.pdf>
3. IT industry outlook 2020 – CompTIA. URL: <https://www.comptia.org/content/research/it-industry-trends-analysis>
4. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
5. Количество физлиц-предпринимателей в IT-сфере выросло на 45% за последние три года (общее количество ФЛП в Украине за то же время сократилось на 8%). Opendatabot. URL: <https://itc.ua/news/opendatabot-kolichestvo-fizlits-predpriniteley-v-it-sfere-vyroslo-na-45-za-poslednie-tri-goda-obshhee-kolichestvo-flp-v-ukraine-za-to-zhe-vremya-sokratilos-na-8/>
6. Kharkiv region in IT perspective. IT-KHARKIV, 2019. URL: <https://it-kharkiv.com/ru/projects/kharkiv-it-research-2019/>

7. Євтушенко В. А., Рахман М. С., Рахман П. М. Особливості функціонування ринкового середовища ІТ-послуг України. *Бізнес Інформ.* 2021. №5. С. 134-140. URL <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2021-5-134-140>

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ДОГОВІРНИХ ВІДНОСИН У СФЕРІ УПРАВЛІННЯ БАГАТОКВАРТИРНИМИ БУДИНКАМИ УКРАЇНИ

Гетьман Ольга Олександрівна

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту та публічного адміністрування
Харківський національний університет будівництва та архітектури, Україна

Криворучко Ганна Валентинівна

кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту та публічного адміністрування
Харківський національний університет будівництва та архітектури, Україна

На теперішній час існує необхідність у розробленні концепції ефективного управління житловим фондом України шляхом поєднання зусиль підприємств-управителів та об'єднань співвласників багатоквартирних будинків (ОСББ). Але, вказане можливе лише у разі чіткого дотримання чинного законодавства у сфері укладання договірних відносин між підприємствами-управителями та мешканцями будинків та між підприємствами-управителями і ОСББ. Застосування такого підходу дозволяє організаціям сформувати основу організаційних перетворень і успішно реалізовувати спільне бачення змін на практиці.

Законодавство України з питань управління багатоквартирними житловими будинками зазнало значних змін, а саме, набули чинності Закон України «Про особливості здійснення права власності у багатоквартирному будинку» [1] та Закон України «Про житлово-комунальні послуги» [2]. Крім того, значних змін набули чинні стандарти, норми та правила у сфері надання житлових послуг з управління будинками [3-5]. Слід зазначити, що більшість підприємств-управителів були призначені на конкурсних засадах виконавчими органами місцевих рад відповідно до положень Закону України «Про особливості здійснення права власності у багатоквартирному будинку».

Відповідно до пункту 14 частини першої статті 1 Закону України «Про житлово-комунальні послуги» послуга з управління багатоквартирним будинком — результат господарської діяльності суб'єктів господарювання, спрямованої на забезпечення належних умов проживання і задоволення господарсько-побутових потреб мешканців будинку шляхом утримання і ремонту спільного майна багатоквартирного будинку та його прибудинкової території відповідно до умов договору.

Відповідно до пункту 14 частини першої статті 1 Закону України «Про житлово-комунальні послуги» управитель багатоквартирного будинку — фізична особа - підприємець або юридична особа — суб'єкт підприємницької діяльності, яка за договором із співвласниками забезпечує належне утримання та

ремонт спільного майна багатоквартирного будинку і прибудинкової території та належні умови проживання і задоволення господарсько-побутових потреб.

Також, відповідно до Правил утримання жилих будинків та прибудинкових територій, що затверджені Наказом державного комітету України з питань житлово-комунального господарства від 17 травня 2005 року № 76 «Про затвердження Правил утримання жилих будинків та прибудинкових територій», балансоутримувач будинку, споруди, житлового комплексу або комплексу будинків і споруд (далі — балансоутримувач) — власник або юридична особа, яка за договором з власником утримує на балансі відповідне майно... .

Отже, нормовстановлювач (Державний комітет України з питань житлово-комунального господарства) закріпив 2 такі обов'язкові ознаки надання послуги з утримання будинків і споруд та прибудинкових територій:

— наявність договору з власником про надання послуги з утримання будинків і споруд та прибудинкових територій;

— утримання будинку, споруди, житлового комплексу або комплексу будинків і споруд, власникам яких надається послуга утримання будинків і споруд та прибудинкових територій, на балансі особи, що надає послугу утримання будинків і споруд та прибудинкових територій.

Управитель (як юридична особа) не укладає договори про надання послуг з утримання будинків і споруд та прибудинкових територій і не є балансоутримувачем будинків, споруд, житлових комплексів або комплексів будинків і споруд. Чинний Закон України «Про житлово-комунальні послуги» вже не містить і не застосовує поняття «балансоутримувач».

Закон України «Про особливості здійснення права власності у багатоквартирному будинку» не передбачає положень про передачу багатоквартирного будинку на баланс управителя у разі надання послуг з управління багатоквартирним будинком. Натомість пункт 6 статті 13 Закону України «Про особливості здійснення права власності у багатоквартирному будинку» передбачає завдання для Кабінету Міністрів України до 1 липня 2015 року розробити порядок списання з балансу міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади, державними підприємствами та органами місцевого самоврядування багатоквартирних будинків, у яких розташовані приміщення приватної та інших форм власності.

Вважаємо за необхідне зазначити, що відповідно до пункту 2 розділу VI Закону України «Про житлово-комунальні послуги» Верховною Радою України було визнано таким, що втратив чинність, Закон України «Про житлово-комунальні послуги» (Відомості Верховної Ради України, 2004 р., № 47, ст. 514 із наступними змінами) з дня введення в дію цього Закону, крім норм, що регулюють надання послуг з утримання будинків і споруд та прибудинкових територій, управління будинком, спорудою або групою будинків, ремонту приміщень, будинків, споруд, які втрачають чинність через шість місяців з дня набрання чинності цим Законом.

Згідно з пунктом 1 розділу VI Закону України «Про житлово-комунальні послуги» Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування, та вводиться в дію з 1 травня 2019 року.

Закон України «Про житлово-комунальні послуги» був опублікований у офіційному виданні «Голос України» від 09 грудня 2017 року № 231. Це означає, що датою набрання чинності Законом України «Про житлово-комунальні послуги» є 10 грудня 2017 року, що також підтверджується даними з картки документу на офіційному вебпорталі парламенту України [6].

Отже, норми Закону «Про житлово-комунальні послуги» (Відомості Верховної Ради України, 2004 р., № 47, ст. 514 із наступними змінами), що регулюють надання послуг з утримання будинків і споруд та прибудинкових територій, втратили чинність через шість місяців з 10 грудня 2017 року, тобто з 10 червня 2018 року.

Чинний Закон України «Про житлово-комунальні послуги» не передбачає послуг з утримання будинків і споруд та прибудинкових територій серед переліку житлово-комунальних послуг.

Але, незважаючи на це, значна кількість підприємств, що надають вищезазначені послуги, користуються у власній діяльності саме типовим договором з утримання будинків і споруд та прибудинкових територій, що затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 20 травня 2009 р. № 529 Про затвердження Типового договору про надання послуг з утримання будинків і споруд та прибудинкових територій, яка втратила чинність на підставі Постанови Кабінету Міністрів України № 712 від 05.09.2018 р.

На наш погляд, контролюючим органам треба звернути на цей факт увагу та керуватися при перевірках нормами чинного законодавства.

Крім того, чинне законодавство дозволяє на взаємовигідній основі створювати об'єднання ОСББ та підприємств-управителів на платформі гібридних дивізіональних конфігурацій [7], враховуючи факт необхідності впровадження управлінських інновацій з метою оптимізації витрат на управління будинками.

Складні інновації, у тому числі управлінські, вимагають абсолютно особливої конфігурації, здатної об'єднати фахівців різних професій, що злагоджено функціонують в проектних командах[8]. Це можливе лише у разі укладання договорів між підприємствами-управителями та ОСББ відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 05.09.2018 р. № 712 [6]. Вказаний підхід слід застосовувати поза залежністю від того, де б не розташовувалися організації, якими б техносистеми не володіли, як довго б не перебували на ринку послуг з управління будинками. Застосування цього підходу дозволяє організаціям сформулювати основу організаційних змін і успішно реалізовувати спільне бачення змін на практиці.

Список використаних джерел:

1 Про особливості здійснення права власності у багатоквартирному будинку : Закон України від 14.05.2015 р. № 417-VIII. Дата оновлення: 10.06.2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/417-19#Text>.

2 Про житлово-комунальні послуги : Закон України від 09.11.2017 р. № 2189-VIII. Дата оновлення: 02.04.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2189-19#Text>.

3 Про затвердження Переліку видів робіт, які входять до технічного обслуговування внутрішньобудинкових систем електропостачання в житлових будинках: наказ міністерства енергетики та вугільної промисловості України від 09.01.2019 р. № 6. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0090-19#Text>.

4 Про затвердження Порядку проведення перевірки відповідності якості надання деяких комунальних послуг та послуг з управління багатоквартирним будинком параметрам, передбаченим договором про надання відповідних послуг : Постанова Кабінету Міністрів України від 27.12.2018 р. № 1145. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1145-2018-п#Text>.

5 Про затвердження Правил надання послуги з управління багатоквартирним будинком та Типового договору про надання послуги з управління багатоквартирним будинком : Постанова Кабінету Міністрів України від 05.09.2018 р. № 712. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/712-2018-п#Text>.

6 Про житлово-комунальні послуги : картка документа. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2189-19>.

7 Андреева Т. Е., Гетьман О. А. Идентификация дифференциальных гибридных конфигураций организационных структур предприятий. *Perspectives of research and development* : collection of scientific articles / науч. ред. Drobyazko S. I. Dublin, 2017. С. 104-109.

8 Андреева Т. Е., Гетьман О. О., Терещенко Д. А. Совершенствование методических основ управления организационными изменениями. *Сучасний стан наукових досліджень та технологій в промисловості*. 2019. № 3 (9). С. 12-21.

КУЛЬТУРНА ДИПЛОМАТІЯ – СКЛАДОВА ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ В СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇНИ

Кашенко Нінель Володимирівна,
методист мистецтва Барського ЗЗСО І-ІІІ ст. №3,
аспірантка кафедри управління та адміністрування Комунального закладу
вищої освіти «Вінницька академія безперервної освіти»
Україна, м.Вінниця

Культурна дипломатія – це напрям дій, що базується на обміні ідеями, цінностями, традиціями та іншими аспектами культури чи ідентичності. Культурна дипломатія спрямована на зміцнення відносин та поліпшення соціокультурної співпраці, на просування національних інтересів на зовнішній арені [1, с. 46].

Традиційно виділяють три ключові характеристики культурної дипломатії: широта (охоплення задіяних заходів), ненасильство та непомітність. Однак і сьогодні для дослідників залишається запитання: якою мірою культура країни пов'язана з культурною дипломатією та яким є ефект від діяльності культурної дипломатії загалом.

Крім того, так само не повною мірою визначено взаємозв'язок між культурною та публічною дипломатією. Сьогодні культурна дипломатія частіше за все сприймається як складова публічної дипломатії (в тому числі така практика існує і в Україні (напр., див.: Україна як бренд. Ольга Жук і нова культурна дипломатія у МЗС [2, с.178]).

Однак дослідник у сфері культурної дипломатії Е. Пажтінка [3, с. 256] (на прикладі еволюції концепту та практики реалізації, зокрема в США) зазначає, що культурна дипломатія в роки холодної війни реалізовувалась Інформаційною агенцією США. Е. Пажтінка також акцентує увагу на тому, що поняття «публічна дипломатія» все ж ширше за поняття «культурна дипломатія», оскільки, публічна дипломатія охоплює цілу низку заходів, які не підпадають під зону відповідальності культурної дипломатії. Такий підхід загалом є традиційним у дослідників культурної дипломатії, але тоді постає запитання (яке потребує подальших досліджень), які ще елементи публічної дипломатії існують, крім культурної.

Незважаючи на зазначені термінологічні та інституційні проблеми щодо розвитку культурної дипломатії, загалом визнано неможливість реалізації її завдань лише державними структурами – цей вид дипломатії більше ніж будь-який інший потребує тіснішого взаємозв'язку з приватним сектором чи громадянським суспільством.

Щодо місця культурної дипломатії в загальній системі стратегічних комунікацій держави слід відзначити, що культурна дипломатія (зважаючи на її основні механізми реалізації) має безпосереднє відношення до впровадження стратегічного нарративу як форми метаоповідання. Більше того, зважаючи на те,

що стратегічний наратив має бути не лише розроблений, а й належним чином «оформлений» для різних цільових груп, це зумовлює потребу активного залучення механізмів культурної дипломатії щонайменше у двох ключових елементах. По-перше, створення належного контенту (в різних формах) для реалізації стратегічного наративу. По-друге, адаптування цього контенту до різних культурних традицій цільових аудиторій. Це потребує найтіснішого зв'язку відповідальних державних структур (передусім, профільних відомств, що відповідають за стратегічні комунікації) із представниками культурного простору як української держави, так і з представниками закордонних культурних просторів (які, з одного боку, самі є цільовими аудиторіями для донесення українського наративу, а з іншого – вони є каналом, через який цей наратив поширюється в інших цільових аудиторіях).

Умови для становлення культурної дипломатії України створилися після 1991 року, адже із здобуттям незалежності та появою демократичних перетворень держава отримала можливість провадити самостійну зовнішню політику, зокрема, і у сфері культури. Проте в повній мірі усвідомлення культурної дипломатії як важливого інструменту «м'якої сили» прийшло після Революції Гідності, коли виникла необхідність в отриманні ширшої міжнародної підтримки. Потреба творення і презентування нового іміджу держави після Революції Гідності та в умовах російської агресії об'єднала митців, дипломатів, громадських активістів і дала поштовх швидкому науково-практичному розвитку цього напрямку.

Сучасна українська культурна дипломатія базується на нормативно-правових актах, що характеризують процес міжнародної культурної інтеграції. Це акти внутрішнього законодавства, а також ряд міжнародно-правових документів, які були ратифіковані Україною. Культурна дипломатія України базується на принципах, що викладені у Законі України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» (від 10 липня 2010 р.). Базовим документом є Закон України «Про культуру» (від 14 грудня 2010 р.), в якому стаття 33 Розділу VIII «Міжнародні культурні зв'язки» досліджує провідну роль держави у встановленні міжнародних відносин у сфері культури: «Держава сприяє міжнародному культурному обміну, співробітництву закладів культури, професійних творчих працівників, діячів культури України із зарубіжними партнерами». Низка законів регулюють окремі аспекти культурної діяльності. Важливе значення мають угоди про культурне співробітництво, яких від часу проголошення незалежності Україна уклала понад 60.

Основні суб'єкти української культурної дипломатії — це інститути державної влади, неурядові організації, мистецькі об'єднання та окремі митці, громадські діячі, активісти, дипломати, науковці, журналісти, політики.

На державному рівні культурна дипломатія здійснюється Міністерством культури та інформаційної політики, Українським інститутом, Міністерством закордонних справ (Департамент комунікацій та публічної дипломатії), Міністерством молоді та спорту, Міністерством освіти і науки, Українським Інститутом Книги, Державним комітетом телебачення і радіомовлення України. Органи влади на обласному і місцевому рівні можуть розвивати міжнародне

співробітництво самостійно чи за підтримки з боку центрального уряду, а саме: організувати мистецькі гастролі, фестивалі, конференції тощо. Багато робиться для розвитку культурного діалогу та підтримки українських митців через різноманітні проекти, міжнародні культурні організації та фонди. На державному рівні головними інструментами, що ефективно використовуються в міжнародних культурних зв'язках досі залишаються угоди про співробітництво, особливо двосторонні угоди про роки культури чи окремі спільні заходи (форуми, фестивалі, дні культури). Закордонні установи, які втілюють культурну дипломатію України — це посольства. Якщо у структурі посольства немає групи з питань культури, протокольна діяльність все ж передбачає використання елементів національної культури. Найвеличнішою подією вважається дипломатичний прийом з нагоди Дня незалежності України. Посольство також виявляє увагу до національних свят і величних дат країни перебування. Цілий ряд державних культурних установ мають у своїй структурі відділи міжнародного співробітництва. Серед неурядових організацій однією з найбільш відомих є Фонд культурної дипломатії UART, який популяризує Україну та українську культуру за кордоном, сприяє зближенню культур та підтримує історичну спадщину (14 представництв в Україні, а також в Парижі, Монако та Дубаї). Внесок у формування іміджу України за кордоном роблять і представники української діаспори.

Одним з яскравих прикладів культурної дипломатії із залученням державної й недержавної підтримки є арт-проект «Мистецтво Майдану», який правдиво відтворює події Революції гідності українськими митцями. Мандрівна виставка проекту 17 українських художників з 2014 по 2018 рік демонструвалася в містах України (10 виставок), США (5 виставок), Великій Британії (2 виставки), Нідерландах (1 виставка). Одночасність експозиції в різних локаціях та мобільність при транспортуванні стали можливими завдяки роздрукуванню медіа-творів та оцифруванню зображень інсталяцій і живопису, здійснені куратором Наталією Мусієнко й арт-менеджером Мар'яном Лунівим. Організатори збільшили просвітницьку місію проекту, надрукувавши 18 афіш, окремо до кожної експозиції, і змістовну книгу, де зібрано свідчення й документи подій Революції.

Сьогодні в Україні здійснюються окремі кроки щодо підтримки публічної та культурної дипломатії на загальнодержавному рівні. У Міністерстві закордонних справ України вперше в історії відомства створено Управління публічної дипломатії (грудень 2015 р.), у структурі якого є спеціальний підрозділ з культурної дипломатії. Це стало важливим кроком для зміцнення можливостей України у сфері стратегічних комунікацій [4, с. 345]. Водночас експерти констатують, що для повноцінної реалізації заходів у цій сфері потрібна додаткова увага держави до цієї проблематики, у тому числі щодо створення специфічних інституцій культурної дипломатії. У доповіді «Культурна дипломатія України: стан, проблеми, перспективи» [5, с. 254] наголошується на ключових факторах, які істотно впливають на ефективність діяльності таких інституцій (за умови, що їхня діяльність має чітку та зрозумілу державну підтримку, передусім фінансову):

- 1) підпорядкованість (координованість) зовнішньополітичному відомству держави;
- 2) популяризація мови та надання послуг з її вивчення мають стати одним з найважливіших напрямів діяльності таких інституцій;
- 3) ретрансляція цінностей – як українських, так і загальноєвропейських (тим самим стаючи частиною загального європейського культурного простору);
- 4) відповідність культурним запитам країни перебування;
- 5) налагодження довготривалих зв'язків та розвиток продуктивного партнерства. Діяльність інститутів культурної дипломатії передбачає вихід за межі дипломатичних заходів, підтримку гастрольної діяльності, сприяння розвитку різноманітних напрямів культури і мистецтва (кінематограф, театр, візуальне мистецтво, музика, архітектура та урбанізм, музейна справа);
- 6) підтримка сучасної культури і мистецтва;
- 7) мережева структура;
- 8) підтримка літературних проектів і книговидавання.

Функціонування таких установ потребує спеціалістів з культурної дипломатії як для державного сектору, так і для приватного й громадського. Мова йде про фахівців, які здатні в усій повноті розуміти цілі та завдання культурної дипломатії, організувати роботу відповідних установ, формувати їхню стратегічну політику та розуміти роль культурної дипломатії у загальній системі стратегічних комунікацій держави. Підготовка таких фахівців має стати пріоритетом для українських ВНЗ, які готують кадри безпосередньо для сфери культури (наприклад, Київський національний університет культури та мистецтв, Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв тощо), де цей напрям може бути ініційований та набути практичного виміру. Тим більше, що вже згадана аналітична доповідь [5, с. 278] містить рекомендацію Міністерству освіти і науки України ініціювати створення єдиного спеціалізованого курсу з culture diplomacy для навчальних закладів України (із залученням представників різних українських громад світу).

Висновок. Таким чином, стратегічні комунікації сьогодні є одним з важливих напрямів консолідації комунікативних можливостей держави для досягнення національних інтересів та протидії ворожим інформаційним операціям. Культурна дипломатія відіграє в цьому процесі важливу роль, забезпечуючи не лише роботу із зовнішніми цільовими аудиторіями, а й залучаючи творчу громадськість до процесу вироблення адекватного стратегічного контенту для впливу на інші цільові аудиторії. Водночас все ще не дослідженим залишається взаємозв'язок між публічною та культурною дипломатією, що є важливою методологічною проблемою, розв'язання якої може мати конкретний практичний (інституційний та нормативно-правовий) вимір.

Список літератури

1. What is Cultural Diplomacy? What is Soft Power? [Electronic resource]. Mode of access: http://www.culturaldiplomacy.org/index.php?en_culturaldiplomacy

2. Україна як бренд. Ольга Жук і нова культурна дипломатія у МЗС [Електронний ресурс] / Записала інтерв'ю К. Ботанова. – Режим доступу: <http://life.pravda.com.ua/culture/2016/02/22/208496/>

3. Pajtinka E. Cultural diplomacy in the theory and practice of contemporary international relations // Politicke vedy / Studies. – 2014. – pp. 95–108

4. Петров В. В. Щодо становлення системи стратегічних комунікацій органів державної влади у контексті розвитку відносин з НАТО / В. В. Петров // Стратегічні пріоритети. – 2016. – № 4. – С. 24–29

5. Розумна О. П. Культурна дипломатія України: стан, проблеми, перспективи: аналіт. доп. [Електронний ресурс] / О. П. Розумна // Національний інститут стратегічних досліджень. – 2016. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/kultu_dypl-26841.pdf

ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ СТРУКТУРИ АВТОТРАНСПОРТНОГО ПІДПРИЄМСТВА

Хобта Михайло Олексійович

к.е.н., доцент кафедри менеджменту
Національний транспортний університет

Сукманюк Вікторія Михайлівна

асистент кафедри менеджменту
Національний транспортний університет

Матюшенко Дарина Сергіївна

студент спеціальності 073 «Менеджмент»
Національний транспортний університет

Кожен етап економічного розвитку включає в себе певні види економічних організацій. Як у народному господарстві, так і в транспортній галузі постійно вдосконалюються існуючі організаційні структури управління, а також створюються нові, більш раціональні. Знання всіх особливостей та їх пояснення, відіграють велику роль в підвищенні ефективності виробництва. Модернізована економічна реформа в Україні дуже змінилася в методах, принципі та характері управління. Звичайно, змінилися вимоги і до керуючих.

Організаційна структура управління - це певна форма розподілу праці, яка покладає певні функції управління на належні структурні підрозділи. Одне з завдань менеджерів зводиться до вибору організаційної структури, яка найбільше відповідає завданням і цілям, а також зовнішнім і внутрішнім факторам, які на нього впливають. Найкращою структурою є та, яка найкраще дозволяє компанії результативно функціонувати із зовнішнім середовищем, раціональним і належним чином спрямовувати та розподіляти зусилля своїх співпрацівників і таким чином з високою ефективністю досягати поставлених цілей та задовольняти вимоги їх клієнтів.

На даному етапі накопичено велику кількість навиків теоретичного пояснення розвитку організаційних структур управління. Розроблено та вдало застосовано на практиці різні методичні підходи до вивчення закономірностей їх формування. Основними відмінностями цих методів є неоднозначне пояснення організаційних структур управління, які з одного боку сприймаються механізмом, збудованим для вирішення реальних проблем, а з іншого - як соціальний організм, що реагує на потреби співробітників.

Створення певної організаційної структури є одним з основних завдань будь-якого автотранспортного підприємства (АТП). Ефективність роботи підприємства загалом залежить від тісної взаємодії між виробничими

підрозділами.

Показниками найвигіднішої структури управління є:

- швидка реакція на зміни;
- наявність груп спеціалістів в структурі управління;
- не багато рівнів управління;
- низькі витрати та висока продуктивність;
- графік роботи орієнтується на замовника/

Для АТП є характерною безцехова організаційна структура, функції управління якої сконцентровані в управлінні підприємством. Функціональною та лінійною є організаційна структура більшості АТП. В лінійне управління включаються прийняття рішень та права командування, а в функціональні - виконання рішень з планування, аналізу функцій, обліку, організації, контролю та методичне керівництво підготовкою.

Така структура визначається ієрархією влади в певній організації, використання офіційних правил і процедур, прийняття рішень. Кожний виконуючий виконує вимоги лише одного керівника. Усі рішення щодо функцій управління та доручення виконуючий отримує від свого керівника. Між функціональними підрозділами та виконуючим існують інформаційні зв'язки консультативного та методичного характеру. Рішення має бути затверджене керівником для того щоб воно було директивним.

Звичайно можна виділити деякі організації, які в своєму складі мають багато підрозділів, які повинні координуватися їхньою діяльністю. Він є основою структури організації, яку найчастіше визначають як сукупність стійких зв'язків організації. В цілому в будь-якій організації, а також і АТП, є кілька типів зв'язків. Частіше всього аналізуються такі пари з'єднань: функціональні і лінійні, горизонтальні та вертикальні.

Горизонтальні зв'язки – зв'язки між двома або може й більше рівними за ієрархією членами організації чи статусом. Їх основною метою є : сприяти найбільш ефективній взаємодії складових організації у вирішенні проблем, які між ними виникають. Вони забезпечують зміцненню вертикальних зв'язків і допомагають організації бути більш стійкою до різних внутрішніх і зовнішніх змін. Горизонтальні з'єднання формують ряд важливих переваг. Вони покращують якість взаємодії та економлять час. Горизонтальні зв'язки розвивають у керівника ініціативу, незалежність та мотивацію, зменшують страх перед ризиком. Тому винятковий інтерес представляє вивчення способів встановлення таких зв'язків та аналіз практики функціонування. У разі горизонтальних зв'язків, встановлених неофіційно начальником, вони зазвичай прив'язані до часу, людей чи подій. Наприклад, директор може попросити начальника відділу кадрів та головного економіста вирішити питання встановлення зарплати працівникам, бо він має до них довіру. Але якщо один з них з якихось причин піде з посади, керівник поверне це право і буде ним користуватися, поки хтось інший не заслужить його довіру.

Вертикальні зв'язки – з'єднують в організації ієрархічні частини. Вони діють постійно, формалізовані в даному процесі проектування і зображуються на різних схемах, вказуючи на свій статус в організаційній ієрархії та відображаючи

розподіл повноважень. Ці посилення служать каналами для передачі звітної та адміністративної інформації, таким чином створюючи стабільність в організаціях. Вертикальні відносини вирішують проблеми впливу та влади, тобто здійснюється вертикальне навантаження роботи. Переважно збільшення організації ескортується зростанням вертикальних зв'язків, тому за розміром організації можна судити про кількість цих зв'язків.

Лінійні відносини – відносини, в яких здійснює контроль над своїми підлеглими та здійснює свої повноваження – начальник, тобто в організаційній ієрархії відносини йдуть зверху вниз і діють у формі розпоряджень, команд або вказівок.

Функціональні відносини – носять консультативний характер і за допомогою них, здійснюється інформаційне забезпечення координації.

Таким чином, об'єднуючи усі підрозділи підприємства, зв'язками, що забезпечують ефективну його роботу.

Для того щоб АТП функціонувало нормально, потрібно щоб всі його підрозділи працювали відповідно до ринкових потреб та у відповідному графіку, вони повинні своєчасно та повноцінно виконувати свої функції та бути гнучкими.

Як підсумок, найефективніша організаційна структура АТП, є одна з умов її результативного функціонування. При цьому головне мати на увазі, що керівники, на всіх рівнях управління, виконують не лише суто управлінські, а й виконавчі функції. Проте з покращенням рівня керівництва частка виконавчих функцій зменшується. Це значить, що керуючий будь-якого рівня управління розтрачує певний відсоток часу на прийняття управлінських рішень і певний – на прийняття рішень за фахом. З покращення рівня менеджменту частина задач за фахом зменшується, але в управлінні збільшується. Таким чином, керуючі бізнесу зобов'язані мати високі професійні навички. Працівники апарату управління наділені певними правами, передусім у частині заохочення та покарання підлеглих. З їх слів, розв'язуються питання звільнення та прийому працівників, але ні одне АТП не зможе здійснювати свою діяльність, навіть при правильно організованій системі управління, без професії водія. Тому одним з найбільш провідних завдань АТП є певна організація водіїв, адже від їх роботи залежить виконання плану перевезень, а як наслідок задоволення клієнтів транспортною послугою.

Список літератури

1. Мазаракі А.А. Основи менеджменту. Харків: Фоліо, 2014. 846 с.
2. Криворучко О.М., Сукач Ю.А. Менеджмент бізнес-процесів автотранспортних підприємств : монографія. Харків: ХНДАУ, 2012. 244 с.
3. Ложачевська О.М., Артемчук В.О. Особливості побудови організаційної структури автотранспортного підприємства. *Науковий вісник УМО. Серія Економіка та управління.* 2017. Вип. 4. URL: http://umo.edu.ua/images/content/institutes/imp/vydannya/visnyk_umo/ekonomika/V_4/Артемчук.pdf

CLINICAL AND ANAMNESTIC FEATURES OF DILATED CARDIOMYOPATHY COURSE IN CHILDREN

Axmedova Dilorom

Doctor of Medical Sciences,
Professor, Chief of Republican Specialized Scientific Practice Medical Center of
Pediatrics

Axmedova Nilufar

Doctor of Medical Sciences,
Associate Professor of Tashkent Pediatric Medical institute

Sobirova Barno

Post-graduate student of Tashkent Pediatric Medical institute

Relevance. Cardiomyopathies are severe pathologies, for early detection of which a thorough study of clinical parameters and data from functional diagnostics methods is necessary. Dilated cardiomyopathy (DCM) is the most common of all forms of cardiomyopathy. The proportion of DCM in the European registry shows that it accounts for 40% of all forms of cardiomyopathies, but even these figures are not accurate due to the difficulty of early diagnosis. This is due to the prolonged preclinical stage of DCM.

Purpose of the research. To study the clinical and anamnestic features of the course of dilated cardiomyopathy (DCM) in children.

Materials and methods. Thirty children with DCM, aged from one to 18 years old, were examined, hospitalized in the cardio-rheumatology department of the Republican Specialized Scientific and Practical Medical Center of Pediatrics. The clinical examination of children included the study of anamnestic data, an objective examination, laboratory and instrumental studies (ECG, EchoCG, radiography). The collection of anamnestic data included the obstetric history of the mother, anamnesis of the child's life and illness, previous illnesses, the nature of the course and duration of the illness.

Results. Analysis of clinical and anamnestic data showed that the majority of the surveyed went to the clinic with complaints of pain in the heart after exercise, shortness of breath, tachycardia. From the anamnesis it was found that in 23.3% of the DCM was primary, in the rest of the children - secondary. In 13.3% of children with primary DCM, heredity was aggravated by cardiovascular diseases. The study of anamnestic data indicated that DCM developed after a viral infection in 30%, after infection with COVID-19 in 20%, after receiving a vaccination of 10%. In patients with DCM in 20% of cases, the disease debuted manifestly: 1) sudden cardiac arrest against the background of general well-being; 2) syncope during exercise; 3) symptoms of heart failure (HF) from birth - shortness of breath when feeding, poor weight gain. In 20% of patients DCM proceeded without obvious symptoms of HF and was found: in 6.6%

of patients with echocardiography during clinical examination, in 10% - during examination in connection with other diseases and in 3.3% of a boy with dynamic observation by a cardiologist from the first year life about CHD.

Conclusion. Dilated cardiomyopathy is a severe pathology, for the early detection of which it is necessary to carefully study anamnestic data and conduct clinical and functional (ECG, EchoCG) studies.

References:

1. Bershova T.V., Bakanov M.I., Basargina E.N., Hasanov A.G. Biochemical markers of the development of heart failure in children with dilated cardiomyopathy // *Voprosi Sovremennoy pediatrii* 2015.Vol. 14.No. 1. P. 20.

2. Bershova T.V., Bakanov M.I., Basargina E.N., Hasanov A.G. Dynamics of biochemical markers of myocardial remodeling in children with dilated cardiomyopathy on the background of complex therapy // *Rossiyskiy medisinskiy jurnal*. 2014. No. 5. S. 25-29.

3. Belova N.R., Basargina E.N., Ivanov A.P, Kupiriyanova O.O. Heart rate dynamics in the treatment of chronic heart failure in children with dilated cardiomyopathy // *Detskie bolezni serdsa i sudov* 2009. No. 2. S. 45-54.

4. Maron B. J., Towbin J. A., Thiene G., Antzelevich C. et al. Contemporary definitions and classification of the cardio myopathies: an American Heart Association Scientific Statement from the Council on Clinical Cardiology, Yeart Failure and Transplantation Committee; Quality of Care and Outcomes Reasearch and Functional Genomics and Translational Biology Interdiciplinary Working Groups; and Council on Epidemiologyand Prevention. *Circulation* 2008; 113: 1807-1816 DOI 10.1161 / CIRCULATIONAHA.106. 174287.

5. Lipshultz S. E., Cochran T. R., Briston D. A., Brown S. R., et al. Pediatric cardiomyopathies: causes, epidemiology, clinical course, preventive strategies and therapies. *Future Cardiol* 2013; 9; 817-848. Doi: 10.2217 / fca. 13.66.

6. Wilkinson J., Landy D., Colan S., Towbin J., Sleeper L. A., Orav E. J., et al. Pediatric Cardiomyopathy Registry and Heart Failure: Key Results from the First 15 Years. *Heart Fail Clin* 2010; 6 (4): 401-413. DOI: 10.1016 / j. hfc. 2010.05.002.

7. Halliday B.P., Cleland J.G., Goldberger J.J., Prasad S.K. Personalizing risk Stratification for Sudden Death in Dilated Cardiomyophy: The Past, Present, Future. *Circulation* 2017; 33 (9): 888-909. DOI: 10.1161 / CIRCULA-TIONAHA. 116.027.

EPIDEMIOLOGICAL INDICATORS OF CHRONIC MYELOLEUKOSIS IN THE REPUBLIC OF BASHKORTASTAN FOR THE PERIOD 2000-2020.

Ryabchikova Naira Rafaelevna,

Assistant of the Department of Therapy and OVP with the course of geriatrics, IDPO
FSBEI HE Bashkir State Medical University of the Ministry of Health

Safuanova Guzyal Shagbanovna,

Doctor of Medical Sciences, Professor, Head of the Department of Therapy and OVP
with a course of geriatrics, IDPO FSBEI HE "Bashkir State Medical University of the
Ministry of Health of Russia"

Latypova Aigul Airatovna,

Head of the Department of Hematology, RCH named after G.G. Kuvatova

Safuanova Dalia Rafaelevna,

resident physician of the Federal State Budgetary Institution "National Medical
Research Center of Hematology" of the Ministry of Health of Russia, Moscow.

Chronic myelogenous leukemia (CML) is a clonal myeloproliferative disease that develops as a result of translocation between chromosomes 9 and 22. The share of CML among all leukemias is 20% [1]. Standardized morbidity in 6 regions of Russia, according to S.M. Kulikova et al. (2014), amounted to 0.7-0.8 cases per 100,000 population [2]. The study of epidemiological data in different regions is relevant and allows you to assess, rationally plan and monitor specialized care for patients with CML [3,4,5].

The emergence of a gene breakdown on the 9th and 22nd chromosomes leads to the formation of a new gene BCR-ABL [6,7]. The association of BCR-ABL-tyrosine kinase with proteins that stimulate cell proliferation leads to uncontrolled proliferation and increases the resistance of the leukemic clone to apoptosis. Pathological cells secrete biologically active substances that inhibit normal hematopoiesis, replacement of the bone marrow with leukemic cells occurs with the development of syndromes: anemic, hemorrhagic, immunodeficiency [8,9]. In the chronic phase of CML, manifestations usually appear in 1-3 years in the form of syndromes: hyperplastic with significant hepatosplenomegaly; intoxicating, anemic. According to laboratory data: leukocytosis with a pronounced shift to the left, an increase in the number of platelets, basophils, eosinophils in the CBC, increased bone marrow cellularity in the myelogram. In the acceleration phase with an average duration of 6-18 months, symptoms increase, body temperature rises, weakness, body weight progressively decreases, itchy skin appears, and the tendency to infections increases. Blasts in the blood and (or) bone marrow account for 10-19%. The blast crisis phase is manifested by severe weakness, fever up to febrile values, chills, then, severe hepatomegaly,

severe hemorrhagic syndrome, infectious complications. Blasts in the blood and (or) bone marrow account for 20% or more [6,10].

The diagnosis of CML is based on the results of: hemogram, myelogram, cytogenetic study, PCR, cytochemical analysis, trepanobiopsy, biochemical blood test and physical research methods. The entire previous history of CML therapy did not allow to achieve significant success in the treatment of CML: the cytogenetic and molecular response, had high toxicity. The solution to the problem was the development of targeted drugs - tyrosine kinase inhibitors (TKIs): 1st generation - Imatinib, 2 - Nilotinib, Dasatinib, 3 - Bosutinib, Ponatinib [11].

In the Republic of Bashkortostan (RB), since 2008, the process of introducing modern diagnostics and treatment with imatinib of patients with CML has begun. For 2020, 413 patients with CML were registered, the ratio of men to women is 1.4: 1. The median age was 54 years, and the highest number of reported cases of CML was observed in the 50-60 age group and decreased after 70 years. Although, according to world statistics, this figure continues to grow in older age groups. Most likely, these data indicate a lack of accessibility and low diagnosis of this pathology in patients over 70 years of age. In the republic, 78.3% of CML patients were found to have a predominantly low and intermediate risk of disease progression according to J. Sokal, and in a third of patients, disease progression on therapy with tyrosine kinase inhibitors. The registered incidence of CML in the Republic of Belarus in 2020 was 0.82 per 100,000 of the adult population. It was during this period that the Republican Genetic Center in Ufa began its work, which made it possible to increase the detectability and the ability to monitor patients with CML.

For the period 2000-2020, an increase in the incidence of CML is noted in the Republic of Belarus due to the improvement of cytogenetic and molecular diagnostics. The average indicator for 1 decade was 0.36 ± 0.12 per 100,000 population, which was significantly lower than the WHO data - 0.7 per 100,000. Over the next 10 years, with the introduction of diagnostics and treatment of ITC, the average times to 0.65 ± 0.09 per 100,000 population ($p < 0.05$).

Analysis of the prevalence of CML in RB for the period 2000-2020. clearly indicates a significant increase in this indicator (5 times) since 2008 and this can be associated with the creation of a register of patients with CML during this period, the emerging possibility of identifying the Ph chromosome and / or the BCR-ABL gene, the availability of TKI therapy and, as a result, increasing the life expectancy of patients.

The CML mortality rate in Belarus ranged from 0.17 to 0.39 per 100,000 population. However, the average five-year mortality rate has not changed significantly since 2000 and amounted to 0.25 ± 0.04 , 0.30 ± 0.04 , 0.29 ± 0.02 and 0.25 ± 0.02 , respectively ($p > 0, 05$) per 100,000 population.

Thus, the incidence of CML in the adult population in the Republic of Belarus for the study period was slightly lower than the world indicators and data for Russia, there was a lower detection rate in older age groups. Epidemiological analysis indicates that since the introduction of ITC, cytogenetic and molecular diagnostics in our region, the incidence and prevalence have significantly increased. Relatively stable mortality rates indicate the existence of a group of patients resistant to TKI therapy.

Consequently, the data obtained indicate the relevance of further studies to study the dynamics of the epidemiological indicators of CML in different regions for planning and assessing the level of patient care, and the search for the causes of treatment failure and overcoming the resistance of TKI therapy remains an urgent problem of science and routine practice all over the world [12, 13].

Bibliography

1. Hematology: national leadership / ed. O.A. Rukovicin. - M.: GOETAR Media, 2015. - 776 p.
2. The incidence of chronic myeloid leukemia in 6 regions of Russia according to a population study 2009-2012 / S.M. Kulikov, O. Yu. Vinogradova, E.Yu. Chelysheva [et al.] // Therapeutic archive. - 2014. - T. 86, No. 7. - P. 24-30.
3. Register of patients with chronic myeloid leukemia in the Russian Federation: from observational studies to assessing the effectiveness of therapy in clinical practice / A.G. Turkina, N.V. Novitskaya, A.K. Golenkov // Clinical hematology oncology. Basic research and clinical practice. - 2017. - T. 10, No. 3. - P. 390-401.
4. Russian register for the treatment of chronic myeloid leukemia in routine clinical practice: the results of many years of work / A.G. Turkina, A.K. Golenkov, L.I. Napso [et al.] // Effective pharmacotherapy. - 2015. - No. 10. - P. 8-13.
5. Differences in treatment and monitoring of chronic myeloid leukemia with regard to age, but not sex: Results from a population-based study / M. Lauseker, R. Gerlach, W. Woreg [et al.] // Eur. J. Haematol. - 2019. - Vol. 103. - P. 362-369.
6. Clinical guidelines for the diagnosis and treatment of chronic myeloid leukemia / call. ed. acad. V.G. Savchenko. Access mode: https://npngo.ru/uploads/media_document/278/f173f164-2927-4bfd-85cf-45fda23453fb.pdf
7. Chronic myeloid leukaemia: ESMO Clinical Practice Guidelines for diagnosis, treatment and follow-up / A. Hochhaus, S. Saussele, G. Rosti [et al.] // Ann. Oncol. - 2017. - Vol. 41, No. 4. - P. 51.
8. The role of molecular genetic research methods in the diagnosis of oncohematological diseases in patients with chronic myeloid leukemia. Lazorko, N.T. Siordia, E.N. Goryunova [et al.] // Bulletin of Hematology. - 2019. - T. 15, No. 2. - P. 43-44.
9. Clinical Implications of Discordant Early Molecular Responses in CML Patients Treated with Imatinib / S. Stella, V. Zammit, S. R. Vitale [et al.] // Int. J. Mol. Sci. - 2019. - Vol. 20, No. 3. - P. 2226.
10. Clinical and hematological characteristics of patients with chronic myeloid leukemia in modern conditions: the results of the Russian part of the international prospective population-based study eutos population-based cml study / O.V. Lazareva, A.G. Turkina, E.Yu. Chelysheva [et al.] // Clinical hematology oncology. Basic research and clinical practice. - 2017. - T. 10, No. 1. - P. 65-74.
11. Therapy of chronic myeloid leukemia according to modern recommendations: results of a pilot prospective study "Early Induction Therapy and Monitoring (RHYTHM)" / O.A. Shukhov, A.G. Turkina, E.Yu. Chelysheva [and others] // Bulletin of Hematology. - 2019. - T. 15, No. 2. - P. 69.

MEDICAL SCIENCES
TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF PRACTICE AND SCIENCE

12. Discontinuation of tyrosine kinase inhibitor therapy in chronic myeloid leukaemia (EURO-SKI): a prespecified interim analysis of a prospective, multicenter, non-randomized, trial / S. Saussele, J. Richter, J. Guilhot [et al.] // *Lancet Oncol.* - 2018. - No. 4. - P. 1470.

13. Prognostic factors for overall survival in patients with chronic myeloid leukemia treated with imatinib at the National Cancer Institute - Mexico, from 2000 to 2016 / J. Ylescas-Soria, A.H. de la Torre-Lujan, L.A. Herrera [et al.] // *Cancer Med.* - 2019. - Vol. 8. - P. 2942-2949.

EFFECT OF VASCULAR ENDOTHELIAL GROWTH FACTOR ON THE FORMATION OF CENTRAL NERVOUS SYSTEM PATHOLOGY IN PREMATURE INFANTS

Salikhova K.

Head of the Department of Neonatology, MD, Republican Specialized Scientific and Practical Medical Center of Pediatrics

Shamansurov Sh.

Professor, Head of the Department of Pediatric Neurology, Tashkent Institute for Advanced Training of Doctors, doctor of the highest category

Agzamkhodzha B.

Junior Researcher, Republican Specialized Scientific and Practical Medical Center of Pediatrics

Perinatal lesions of the central nervous system (CNS) in newborns have a significant share in the structure of morbidity and mortality in the neonatal period and in early life [1,2]. Modern neonatology and perinatal neurology experience significant difficulties in the diagnosis, prediction of outcomes, and therapy of ischemic CNS injuries in newborns [3,4]. In the past two decades, the relevance of the problem of predicting perinatal hypoxic brain lesions in newborns of different gestational ages has become more evident due to the increasing number of children born prematurely and their increased survival [2,3]. Thus, we are currently searching for early markers of brain damage, investigating possible ways to protect against damaging agents, as well as ways to activate reparative processes [1,5]. It is currently known that, in addition to the influence of VEGF on the development of new blood vessels (angiogenesis) and the survival of immature blood vessels (vascular support), it has pleiotropic effects in the CNS, in particular, it promotes neurogenesis, directly regulates the electrical excitability of neurons and astrocytes, has a trophic effect on neurons and glia cells in the central and peripheral nervous system, stimulates migration of oligodendrocyte progenitor cells and neurons in the developing brain, and is also a neuroprotector in adults [6].

The process of angiogenesis is essential for long-term tissue adaptation in conditions of damage. In this case there is a partial entry of growth factors into the blood, which is of diagnostic importance.

Morphological properties and molecular structure of germinal matrix vessels and revealed the mechanisms underlying its fragility: hypoxia of germinal matrix leads to decreased levels of vascular endothelial growth factors - VEGF [3,6]. VEGF protein deficiency causes cell vulnerability, which together with the factors described above leads to herminate matrix vascular fragility and an increased risk of hemorrhage in this area. By analyzing the fluctuations in VEGF concentrations, it is possible to detect

structural abnormalities in the brain. All these factors contributed to the initiation of studies on the influence of endothelial dysfunction parameters on the formation of central nervous system pathology in premature infants.

Purpose of the research was to investigate the influence of vascular endothelial growth factor on the formation of central nervous system pathology in premature infants.

Materials and methods. We examined 62 premature infants of different gestational ages (GW) in the neonatal department of the RSNPMC Pediatrics. Depending on gestational age the neonates were divided into the following groups 1 group - 17 neonates with gestational age 29.4 ± 0.12 weeks, with extremely low body weight (ELBW), which averaged 855.5 ± 15.8 g, body length 37.3 ± 2.5 cm.

Group 2 - 28 premature infants with gestational age of 32.3 ± 0.2 weeks, with extremely low body weight (ELBMT), which was 1508.5 ± 45.47 g, and body length of 42.9 ± 1.2 cm;

Group 3 - 24 premature infants with gestational age of 35.5 ± 0.9 weeks, low birth weight (LBW) of 2116.0 ± 15.7 g, and body length of 48.3 ± 1.0 cm;

The control group consisted of 20 healthy preterm infants. Quantitative vascular endothelial growth factor (VEGF) was determined by Biochip technology on RANDOX machine on days 5-7 and 28 of neonatal period.

Results and discussion.

In Group 1 children, the vast majority (88.6%) were born with severe asphyxia. 21.8% of children in this group were on the ventilator for 2 to 7-9 days. The period of adaptation was more symptomatic, both neurological and somatic. From the first day there was a rapid depression of activity with impairment of brain and vital functions (respiratory rhythm pathology, depression of consciousness, repeated apnea, bradycardia). Cerebral oppression syndrome was more common in 9 children (52.9%). Children in this group had more frequent seizures than infants in the other groups; they were of the nature of recurrent seizures.

Group 2 children were characterized by medium and severe asphyxia at birth. 10.7% of children in this group were on artificial ventilation from 2 to 7-9 days. In most cases, neurological manifestations developed gradually and progressed over several days along with respiratory disorders. Clinically, children in this group were characterized by: pronounced muscle hypotonia or atony, significant suppression of innate reflexes, in some immature children - disappearance of sucking and swallowing reflexes, periodic motor agitation, pathological eye symptoms, "marbling" of the skin, recurrent apnea attacks. Cerebral oppression syndrome prevailed in children of this group, cerebral agitation syndrome was observed in 6 (21.4%) children. Convulsive syndrome was observed in 2 (7.1%) neonates.

Group 3 children had moderately pronounced neurological symptoms, and the syndrome of vegeto-visceral disorders prevailed. All children had recurrent apnea attacks in the first two days of life, but they did not receive EVI.

All premature infants were analyzed for neurotropic factor – VEGF (table 1).

Table 1

Changes in Vascular Endothelial Growth Factor (VEGF) values in serum.

	1 gr	2 gr	3 gr	Control group
On day 5-7	146,23±34,0 ПГ/мл	134,54±53,9 ПГ/мл;	157,28±47,9 ПГ/мл	214,64±22,5 ПГ/мл
On the 28th day	46,23±23,0* ПГ/мл	124,39±47,2 ПГ/мл;	243,56±37,5* ПГ/мл	266,12±26,4 ПГ/мл

Note: *-significance of the difference between 5 and 28 days of life $P < 0.01$

In order to determine the relationship between neonatal severity and VEGF level, we studied the content of this cytokine over time in the neonates we examined. The serum VEGF content was determined in newborns on day 5-7 of life. Serum concentration of VEGF in premature newborns of the study group was characterized by lower values. In dynamic observation on the 28th day of life of newborns, the VEGF index in children of the 2nd group had a slight decrease, and in children of the 1st group there was a tendency to decrease in 3.1 times. A decrease in VEGF concentration indicates inhibition of vasculogenesis processes in cases of severe CNS lesions, which is associated with severe hypoxic-ischemic brain lesions in newborns.

VEGF values in Group 3 children were close to those in the comparison group and tended to increase on the 28th day of the study. This testifies to the fact that there is a partial inflow of growth factors into the blood, which has a positive diagnostic value. A significant increase in serum VEGF level up to 266-243 ng/ml, which indicates active angiogenesis allowing to compensate the consequences of severe brain hypoxia-ischemia, was observed in all neonates with a favorable course of the disease.

Correlation analysis revealed a correlation between the degree of prematurity and serum VEGF level. Serum VEGF level correlated with the degree of prematurity ($r=0.65$, $p < 0.001$): the lower the gestational age of newborns, the lower the index of vascular growth factor.

Conclusions.

This study showed that the level of vasculoendothelial factor in neonates depends on gestational age and maturity.

The data obtained in this study suggest that the serum level of VEGF can be used to predict the severity of brain damage in preterm infants.

References:

1. Volodina N.N. Intraventricular hemorrhage, posthemorrhagic hydrocephalus in newborn children, principles of medical care : metodicheskie rekomendatsii / N.N. Volodina, S.K. Gorelysheva, V.E. Popova. - M., 2014. - 7 c
2. Krasnorutskaya O. N., Balakireva Ye.A., Zuyurva A.A., Dobrynina I.S. Assessment of the degree of involvement of biochemical markers of prenatal lesions of the central nervous system in children : nauchnoe izdanie // Vestnik novih medisinskih tehnologiy. - Tula, 2014. - Vol. 21 N2. - C. 26-29.
3. Golosnaya GS, Yakovleva AV, Voronkova KV, Nesterovsky SE, Belyaletdinova IH, Zinenko DN, Baragunova VH, Pastarnak AY, Trepiletz SV

Diagnostic value of determination of ciliary neurotrophic factor (CNTF) in newborns with hypoxic-hemorrhagic lesion of the CNS. *Pediatriya*. 2013; 92 (2): 63-67.

4. Vlasyuk V.V. Pathology of the brain in newborns and young children. - Moscow: Logosphere; 2014. - 288 c.

5. Bolisetty S. Intraventricular hemorrhage and neurodevelopmental outcomes in extreme preterm infants / M. Abdel-Latif, S. Bolisetty, A. Dhawan // *Pediatrics*. — 2014 Jan. — Vol. 133 (1). — P. 55–62

6. De Vries L. S. Posthaemorrhagic ventricular dilatation : when should we intervene. / L. S. de Vries, A. J. Brouwer, F. Groenendaal // *Arch. Dis. Child. Fetal. Neonatal. Ed.* — 2013. — N 98 (4).

АНАЛИЗ РАННЕ БОЛЕВШИХ И ВАКЦИНИРОВАННЫХ СРЕДИ ПАЦИЕНТОВ ГОСПИТАЛЯ ОСОБО ОПАСНЫХ ИНФЕКЦИЙ 1 МИНЗДРАВА КБР

Балагова Лиана Эдиковна,
ассистент каф. инфекционных болезней КБГУ

Маржохова Асият Руслановна,
к.м.н., доцент кафедры инфекционных болезней КБГУ

Хараева Заира Феликсовна,
д.м.н., профессор, зав. кафедрой микробиологии

Маржохова Мадина Юрьевна,
д.м.н., профессор, зав. каф. инфекционных болезней КБГУ

Шомахова Залина Ахматовна,
зам. гл.врача ГБУЗ «ГКБ №1» г.Нальчика, КБР

Начало эпидемии Covid-19 было зафиксировано в китайской провинции Ухань в конце 2019 года и далее она начала распространение по стране и за её пределами. В результате быстрого распространения всемирная организация здравоохранения (ВОЗ) была вынуждена объявить 11 марта 2020г. пандемию (быстро распространяющаяся эпидемия с захватом нескольких стран или континентов) [1].

Однако, несмотря на предпринимаемые меры специфической и неспецифической профилактики, пандемия коронавирусной инфекции, вызванной вирусом SARS-COV-2 продолжает распространяться по миру. На сегодняшний день (24 декабря 2021г.) в мире зафиксировано 278 751 128 случаев заражения коронавирусом Covid-19. Общее число смертей от этого инфекционного заболевания в мире составляет 5 394 445 человек [2].

В России на сегодняшний день подтверждено 10 343 353 случаев и 302 269 человек умерло. Таким образом, летальность на сегодняшний день составила 2,92% [2].

Единственным способом остановить распространение эпидемии ученые назвали всеобщую вакцинацию.

Однако отношение к всеобщей вакцинации во всем мире оказалось неоднозначным. Антипрививочные настроения в обществе появились 200 лет назад – с началом массового оспопрививания, когда возникло весьма скандальное антипрививочное движение. Оно стало «тенью» прививочного дела. На первом плане был протест против, как казалось антипрививочникам, посягательства на право гражданина самому решать проблемы собственного

здоровья [3]. По мнению некоторых исследователей, несмотря на проводимую разъяснительную работу в обществе, в отношении вакцинации от COVID-19 информанты полагаются, скорее, на себя и опираются на добытые из различных источников сведения, нежели на официальные институты, будь то институт медицины или массмедиа [4].

Тем не менее, с 18.01.2021 г. в Российской Федерации проводится массовая вакцинация населения против COVID-19. В Российской Федерации для специфической профилактики COVID-19 у взрослых лиц зарегистрированы следующие вакцины: комбинированная векторная вакцина («Гам-КОВИД-Вак»), вакцина на основе пептидных антигенов («ЭпиВакКорона»), вакцина коронавирусная инактивированная цельновирионная концентрированная очищенная («КовиВак») и вакцина для профилактики COVID-19 («Спутник Лайт») Но, на сегодняшний день нет ни одной вакцины, защищающей от заражения на 100%. [5].

Но остается неизвестным, сколько заболело вакцинированных хотя бы одной прививкой. Пока данных о заболеваемости и смертности среди привитых, опубликованных в виде статей, практически нет.

По данным массмедиа, в США после вакцинации на 101 миллион привитых зарегистрировали 10262 случаев заражения (0,1%), а 160 человек умерло (1,6%).

Данные по России, приводимые в массмедиа противоречивы. 14 июня министр здравоохранения России М. Мурашко сказал: «Мы на практике видим, что вакцина эффективно защищает от тяжелых осложнений COVID-19. После вакцинации заболели не более 2,5% граждан, большинство из них — в период формирования иммунитета, который длится две-три недели после второй прививки в зависимости от вакцины».

Целью работы явилась оценка количества вакцинированных и ранее переболевших COVID-19 среди пациентов госпиталя особо опасных инфекций №1, открытого на базе ГБУЗ «Центр СПИД и ИЗ» Минздрава КБР.

Были изучены истории болезни пациентов и анкеты-вопросники, заполненные врачами госпиталя при поступлении больных.

В анкетах задавались следующие вопросы: болел ли ковидом ранее, когда и в какой форме, прививался ли, когда и какой вакциной, полностью привит или одним компонентом и т.д.

Было обнаружено следующее.

За время «четвертой волны» пандемии (а госпиталь функционировал с 14 октября 2021г. по 1 декабря 2021г.) в госпитале прошли лечение 652 пациента. Из этого количества повторно заболевших было всего 15 человек (2,3%). Среди умерших заболевших повторно не было выявлено.

Среди всех пациентов вакцинированных двумя компонентами Спутника было 59 человек и один вакцинированный Эпиваккоронай (9,2%). Причем это были люди старшей возрастной категории (старше 60 лет).

Интересными оказались данные по умершим. Из всех пациентов госпиталя умерли 39 человек (около 6 %). Из них 3 человека были полностью привиты (0,46%). Из умерших 1 больной был привит Эпиваккоронай. Двое – только одним

компонентом СпутникV и двое вакцинированы двумя компонентами СпутникV. Однако, эти больные имели тяжелый преморбидный фон.

У больной Ш. был рак молочной железы с метастазами в печень, оперирована в 2021 году.

У больного П. – крупноклеточная диффузная лимфома, состояние после резекции желудка по поводу с-г.

Итак, по полученным нами данным, среди пациентов госпиталя особо опасных инфекций №1 Минздрава КБР заболевших повторно было 2,3%, полностью вакцинированных - 9,2%. Среди умерших - 0,46% пациентов.

Литература

1. Профилактика, диагностика и лечение новой коронавирусной инфекции (COVID-19)», Версия 13 (14.10.2021).-224 с. <https://www.rosminzdrav.ru/>
2. Текущая статистика по коронавирусу в мире. <https://tatspravka.ru/world/>
3. Мац А. Н. Современные истоки антипрививочных измышлений и идеологии // Ж. Эпидемиология и вакцинопрофилактика.- 2013.- № 3.- с. 90-97
4. Богомягкова Е. С. Отношение россиян к вакцинации от COVID-19: проблемы и противоречия // Ж. Проблемы социальной гигиены, здравоохранения и истории медицины. 2021.- 29(s1).- с.736-742
5. Пахомов Д.В. Вакцинопрофилактика COVID-19//Практическая пульмонология.-2020.-№3-с.74-79

ЦЕРЕБРОВАСКУЛЯРНЕ УСКЛАДНЕННЯ COVID-19 – ІШЕМІЧНИЙ ІНСУЛЬТ

Заводнова Зінаїда Іванівна,

кандидат медичних наук, асистент кафедри неврології Київського національного медичного університету імені О.О. Богомольця. м.Київ, Україна

Резюме: У тезах розглянуті сучасні погляди на судинні неврологічні ускладнення у пацієнтів, що хворіють на COVID -19. Певне місце серед ускладнень займає ішемічний інсульт. Проведено аналіз захворюваності на ішемічний інсульт пацієнтів різного віку, статі. Визначено проміжок часу, в який виникає ускладнення - ішемічний інсульт- у хворих з COVID -19.

Summary: At the same time, take a look at the neurological acceleration of the patients who are sick with COVID -19. A certain place among the complications is occupied by ischemic stroke. The analysis of the incidence of ischemic stroke in patients of different ages and gender was carried out. The period of time in which a complication occurs - ischemic stroke in patients with COVID-19 - has been determined.

Актуальність.

Наприкінці 2019 року в місті Ухань (Китай) з'явилося захворювання, яке спочатку розглядали як респіраторний синдром. Вперше неврологічні прояви у інфікованих COVID-19 описані J. Мао зі співавторами [1]. Вони виявили цереброваскулярну патологію у 36,4% хворих SARS-CoV-2. За даними деяких авторів у 5,7% цих хворих з тяжкою формою захворювання та у 1% з легкою формою розвинувся ішемічний інсульт [2,3,4]. Інсульт — це гостре порушення мозкового кровообігу, внаслідок якого виникає пошкодження тканини головного мозку. В основі патогенезу ішемічних інсультів лежать стеноз, тромбоз, емболія й оклюзія позачерепних або внутрішньочерепних судин, також мають значення гемореологічні й гемодинамічні фактори.

Сьогодні, коли світ живе в умовах пандемії COVID-19, ішемічний інсульт розглядають як можливе неврологічне ускладнення коронавірусної хвороби. SARS-CoV-2 провокує підвищення згортання крові та порушення функції ендотелію судин, викликає коагулопатію, яка призводить до підвищення бета-фібриногену, Д-димеру. Як результат в крові зростає С-реактивний білок, що призводить до численних мікро- і макротромбозів, спричиняє розвиток відповідної протизапальної цитокинової та хемокінової реакцій [5,6,7].

Цереброваскулярна патологія серед осіб, що хворіли на COVID-19 виникає на фоні артеріальної гіпертензії, цукрового діабету 2-го типу, атеросклерозу судин головного мозку, ожиріння. Китайські вчені надають перевагу серед причин фібриляції передсердь [6,7].

Мета. Виявити можливий зв'язок між виникненням ішемічного інсульту з попередньо перенесеною коронавірусною інфекцією COVID-19.

Задачі: 1. Встановити можливість розвитку ішемічного інсульту внаслідок перенесеної коронавірусної інфекції COVID-19. 2. Визначити час, протягом

якого з'являється неврологічний дефіцит на фоні перенесеного вірусного захворювання COVID-19.

Матеріали та методи. Методи дослідження – анамнестичний, розрахунковий, статистичний.

У дослідженні взяли участь 34 пацієнти з різними періодами початку ішемічного інсульту на фоні коронавірусної інфекції COVID-19: гострий період 14 днів та післяковідний період до 3-х місяців. Аналіз включав такі характеристики пацієнтів, як вік, стать, наявність супутніх захворювань, строк розвитку ішемічного інсульту по відношенню до перенесеної інфекції. Включались хворі, що доступні продуктивному контакту, тобто з порушенням кровообігу в басейні правої середньої мозкової артерії та у вертебро-базиллярному басейні. У досліджувану групу не включалися хворі віком понад 79 років, з нейродегенеративними захворюваннями, а також пацієнти, які раніше перенесли ішемічний інсульт. Хворі обстежені та проліковані згідно сучасних рекомендацій ведення хворих з цереброваскулярними захворюваннями. Застосовувались індекс Бартел, шкала Ренкін.

Із 34 пацієнтів: 20 осіб (58%) склали жінки, 14 осіб (42%) - чоловіки. Вікова характеристика респондентів включала: 50-59 років (11 осіб - 32,3%), 60-69 років (14 осіб - 41,2%), 70-79 років (9 осіб - 26,5%).

Розглядалися випадки розвитку інсульту безпосередньо під час перебігу хвороби та на протязі 3-х місяців після перенесеного захворювання на коронавірусну інфекцію.

Результати дослідження. Розподіл хворих по віковій категорії та статі виглядав наступним чином: жінки 50-59 років – 6 осіб (30%), 60-69 років – 12 осіб (35,2%), 70-79 років 12 осіб (35,2%), чоловіки: 50-59 років – 5 осіб (35,7%), 60-69 років – 7 осіб (50%), 70-79 років – 2 особи (14,3 %). Неврологічна вогнищева симптоматика виглядала наступним чином: переважали пірамідні порушення - 75,6%, порушення чутливості склали 39,9%, відмічались атактичні розлади -38,1 %, бульбарний синдром - 12,2 %, порушення функції тазових органів - 48,8%.

Порівнюючи кількість чоловіків та жінок у кожній віковій категорії, можна відмітити переважання кількості пацієнтів жіночої статі: у категорії «50-59 років» на 5,7% , а у категорії 70 - 79 років на 20,9%.

Виходячи з цих даних, можна сказати, що до розвитку інсульту у післяковідному періоді більш схильні жінки віком від семидесяти років.

Визначено, що більша кількість пацієнтів 27 осіб (78%)) мали супутні захворювання: ішемічна хвороба серця – 24 пацієнти (42%), цереброваскулярні хвороби – 29 пацієнтів (85%), гіпертонічна хвороба – 29 пацієнтів (85%), цукровий діабет – 9 пацієнтів (26%), ожиріння – 8 пацієнтів (23%), дифузний кардіосклероз –6 пацієнтів (10%). Цікавим є факт, що не відмічена значима різниця в локалізації вогнищ в головному мозку в групах жінок і чоловіків. З 34 хворих у 48% пацієнтів вогнища виявлялись у ПСМА, а у 39% - у ВББ.

Більша кількість випадків розвитку інсульту у післяковідному періоді припадає на перші 14 днів після захворювання – 18 випадків (52,3%), 16 випадків (47,7%) – протягом трьох місяців після захворювання.

Висновки: Дане дослідження відображає вірогідний зв'язок між перенесеною коронавірусною інфекцією COVID-19 та розвитком ішемічного інсульту у післяковідному періоді. Встановлено: ішемічний інсульт розвивався на тлі COVID-19 частіше у жінок, ніж у чоловіків. Таке співвідношення особливо виражено у віковій групі старше 70 років. Наявність супутніх захворювань є обтяжуючим фактором розвитку ішемічного інсульту у післяковідному періоді: це артеріальна гіпертензія, цереброваскулярна хвороба, цукровий діабет, ішемічна хвороба серця. Більшість випадків виникнення ішемічних інсультів припадає на перші 14 днів від початку COVID-19 (52,3%), решта випадків – у перші 3 місяці.

Список літератури:

1. Mao, L, Jin, H, Wang, M, et al. Neurologic manifestations of hospitalized patients with coronavirus disease 2019 in Wuhan, China. *JAMA Neurol* 2020; 77: 1–9.

2. Markus, HS, Brainin, M. COVID-19 and stroke – a global World Stroke Organization perspective. *Int J Stroke* 2020; 15: 361–364.

3. Pranata, R, Huang, I, Lim, MA, Wahjoepramono, EJ, July, J. Impact of cerebrovascular and cardiovascular diseases on mortality and severity of COVID-19 – systematic review, meta-analysis, and meta-regression. *J Stroke Cerebrovasc Dis* 2020; 29: 104949.

4. Merkler AE, Parikh NS, Mir S, et al. Risk of ischemic stroke in patients with coronavirus disease 2019 (COVID-19) vs patients with influenza. *JAMA Neurol* 2020. doi:10.1001/jamaneurol.2020.2730.

5. Glatter R. Why Is COVID-19 Coronavirus Causing Strokes In Young And Middle-Aged People. Apr 27, 2020. <https://www.forbes.com/sites/robertglatter/2020/04/27/why-is-covid-19-coronavirus-causing-strokes-in-young-and-middle-aged-people/>.

6. Huang C., Wang Y., Li X. et al. (2020) Clinical features of patients infected with 2019 novel coronavirus in Wuhan, China. *Lancet*, 395 (10223): 497–506.

7. Rahma Beyrouti et al. Characteristics of ischaemic stroke associated with COVID-19. *Journal of Neurology, Neurosurgery, and Psychiatry*. 2020.91.889-891 DOI: <https://jnnp.bmj.com/content/early/2020/04/30/jnnp-2020-323586>

АНАЛІЗ ВПЛИВУ ФАКТОРІВ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ПРОЦЕС ОСТЕОІНТЕГРАЦІЇ ПРИ ОДНОМОМЕНТНІЙ ІМПЛАНТАЦІЇ

Кенюк Андрій Тарасович

к.мед.н., доцент
Кафедра ортопедичної стоматології
ДВНЗ «УжНУ», стоматологічний факультет

Білищук Любов Миколаївна

к.мед.н., доцент
Кафедра дитячої стоматології
ДВНЗ «УжНУ», стоматологічний факультет

Ляхіна Мирослава Василівна

асистент кафедри
Кафедра дитячої стоматології
ДВНЗ «УжНУ», стоматологічний факультет

Ньорба-Бобиков Михайло Михайлович

лаборант кафедри
Кафедра ортопедичної стоматології
ДВНЗ «УжНУ», стоматологічний факультет
м. Ужгород, Україна

Актуальність: Дані систематичних оглядів та досліджень свідчать про те, що існує чітко визначені фактори, які можуть впливати на процес остеоінтеграції внутрішньокісткових титанових дентальних імплантатів та можуть бути асоційовані із неуспішним процесом остеоінтеграції [1-2,4]. На теперішній момент відсутня чітка і повна систематизація складної багаторівневої системи прогностичних моделей дослідження впливу факторів, асоційованих з неуспішністю дентальної імплантації, яка була б універсальною[3-4]. Отже, найбільш адаптований та універсальний метод оцінки факторів, які можуть потенційно впливати на процес остеоінтеграції при проведенні одномоментної імплантації, являється ретроспективних підхід до опрацювання даних пацієнтів та їхня подальша об'єктивізація і систематизація.

Мета: Проаналізувати дані стоматологічних пацієнтів Університетської стоматологічної поліклініки ДВНЗ «УжНУ», яким проводилось оперативне втручання з приводу одномоментної імплантації та верифікувати фактори, що потенційно можуть негативно впливати на процес остеоінтеграції імплантатів.

Матеріали і методи дослідження: З метою реалізації поставленої нами мети проводився ретроспективний аналіз медичної документації пацієнтів Університетської стоматологічної поліклініки ДВНЗ «УжНУ», яким попередньо

була проведена процедура одномоментної імплантації. Обробка медичних даних пацієнтів проводилась з дотриманням принципів анонімності. Оцінка параметрів приживлення імплантатів проводилась у відповідності до критеріїв ICOI. Аналіз впливу факторів проводився із використанням статистичного показнику відносного ризику у межах 95% довірчого інтервалу, в якості статистично значимого рівня значущості використовували значення $p < 0,05$.

Результати та обговорення: В ході проведення ретроспективного аналізу було опрацьовано дані 125 пацієнтів Університетської стоматологічної поліклініки ДВНЗ «УжНУ», яким попередньо проводилась процедура одномоментної внутрішньокісткової титанової дентальної імплантації. Сумарна кількість встановлених імплантатів цих одиниць складала 147. Задля оптимізації процесу ідентифікації факторів, що потенційно можуть негативно впливати на процес остеоінтеграції була сформована вибірка із 64 пацієнтів, у яких були наявні імплантати, що характеризувались неуспішним показником остеоінтеграції. При проведенні аналізу результатів регресійного дослідження параметрів імплантатів, пацієнт-орієнтованих критеріїв та факторів, що мають місце при проведенні процедури встановлення імплантатів, ми дійшли висновку, що серед тих чинників, що потенційно можуть негативно впливати на процес інтеграції імплантату, найбільша імовірність у наступних: фактор тютюнопаління у анамнезі (відносний ризик 1,301 при 95% довірчого інтервалу, $p < 0,05$); фактор проведення суміжної процедури аугментації (відносний ризик 1,196 при 95% довірчого інтервалу, $p < 0,05$); фактор кількості встановлених імплантатів (відносний ризик 1,047 при 95% довірчого інтервалу, $p < 0,05$) та фактор стану екстракційованого зуба (відносний ризик 1,157 при 95% довірчого інтервалу, $p < 0,05$). А до факторів, що малоімовірно характеризуються негативним ефектом на процес остеоінтеграції належать наступні: фактор віку пацієнта (відносний ризик 0,697 при 95% довірчого інтервалу); фактор статі пацієнта (відносний ризик 0,364 при 95% довірчого інтервалу); фактор розмірів імплантату (відносний ризик 0,328 при 95% довірчого інтервалу); фактор локалізації імплантату (відносний ризик 0,850 при 95% довірчого інтервалу).

Висновки: Отже, проведений нами ретроспективний аналіз результатів дентальної імплантації пацієнтів дозволив виявити вплив факторів, які потенційно можуть бути інтерпретовані як фактори ризику, що негативно впливають на процес остеоінтеграції при проведенні процедури одномоментної дентальної імплантації, а саме: фактор тютюнопаління, фактор проведення суміжної процедури аугментації, фактор кількості встановлених імплантатів, фактор стану екстракційованого зуба. Для перевірки валідності необхідно залучення більшої кількості досліджуваних пацієнтів та тотальне забезпечення контролю впливу інших факторів.

Summary: Thus, our retrospective analysis of the results of dental implantation of patients revealed the influence of factors that could potentially be interpreted as risk factors that adversely affect the process of osseointegration during the procedure of simultaneous dental implantation, namely: smoking factor, factor adjacent argument, the number of installed implants factor, the factor of the extracted tooth. In order to

check the validity, it is necessary to involve a larger number of patients under study and to ensure total control of the influence of other factors.

Список літератури:

1. Вельдяксова Л.В., Розумний В.А. Ортопедичне лікування хворих із відсутністю зубів за допомогою коротких дентальних імплантатів із пористою поверхнею. - стоматологія. – 2012; 91 (2): 41-5.

2. Гуйтер О.С., Мітін Н.Є., Устюгова А.Є., Сорокіна М.А. Етіологічні фактори, що сприяють виникненню дефектів та деформацій щелепно-лицьової області. - Наука молодих – Eruditio Juvenium. – 2015; 4: 91-7.

3. Del Fabbro M., Howe M. – 2019

4. Колесова Т.В., Колесов О.Ю., Михальченко Д.В., Денисенко Л.М. Аналіз ускладнень ортопедичного лікування зубними протезами, що кріпляться на імплантатах. - фундаментальні дослідження. – 2013; 5(2): 296-9.

АЛГОРИТМ РАННЬОЇ ДІАГНОСТИКИ СОМАТОФОРМНИХ РОЗЛАДІВ СНУ: ВИБІР РЕЛЕВАНТНИХ КРИТЕРІЇВ НА ЕТАПІ ПЕРВИННОГО КОНТАКТУ «ЛІКАР - ПАЦІЄНТ»

Макарова Інна Іванівна,
лікар КНП «Обласна клінічна лікарня
ім. І.І. Мечникова ДОР»
м. Дніпро, Україна

Розлади сну в сучасному світі є досить значною медичною, а найбільшою мірою, й соціальною проблемою [1]. Однак на етапі першого контакту із сімейним лікарем чи з лікарями первинної ланки медицини не всі пацієнти, що страждають на хронічні захворювання, здатні сформулювати скарги на порушення сну як проблему власного здоров'я. Тому на практиці пацієнти із соматоформними розладами сну, які обумовлені довготривалим перебігом хронічної вісцеральної патології, не можуть упродовж кількох років, а навіть і десятиліть отримати якісну медичну допомогу [2]. Поганий сон суттєво впливає не тільки на здоров'я, але й значно знижує якість життя. Тому раннє виявлення проблем з розладами сну є актуальним науковим завданням для практичної медицини.

В рамках проведення наукового дослідження було обстежено 60 пацієнтів психосоматичного відділення КНП «Обласна лікарня ім. І.І.Мечникова Дніпропетровської обласної ради», які страждають на розлади сну. Мета дослідження – розроблення алгоритму ранньої діагностики інсомнії для застосування в умовах первинної ланки системи охорони здоров'я. Результати проведеного дослідження полягають у наступному.

Слід відзначити, що лише окремі типи розладів сну було прийнято вважати як соматоформні ознаки, а інші за даними проведеного статистичного аналізу, не характеризують ті чи інші відхилення у стані здоров'я пацієнта. Серед розладів сну релевантними для даного наукового дослідження визначено наступні: прокидання посеред ночі (1); підйом для користування ванною (2); неможливість вільно дихати (3); кашель чи храп (4); відчуття холоду (5); відчуття спеки (6); погані сновидіння (7); відчуття болю (8); якість сну за останній місяць (9); прийом ліків, що допомагають заснути (10); складність залишатися бадьорим упродовж дня (11). Загалом перелік релевантних показників інсомнії при наявності хронічних захворювань налічує 11 позицій.

Для кожного показника розладу сну на основі аналізу їх частотності та параметрів визначено ранги, що відображають рівень залежності даного показника та того чи іншого захворювання. Відповідно пропонується встановити залежність між рангом показника, що розрахований за результатами аналізу статистичних даних, виміру їх частотності, та типу захворювання з метою

MEDICAL SCIENCES
TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF PRACTICE AND SCIENCE

подальшої розробки рекомендацій для формування алгоритму постановки діагнозу та лікувально-реабілітаційних заходів.

До визначеного рангу розладу сну було сформовано матрицю для верифікації його етіопатогенетичної залежності відповідно до наявної хронічної патології. Верифікацію інсомнії проводили на підставі ключових показників інсомнії (табл. 1).

Таблиця 1

Матриця постановки діагнозу соматоформного розладу сну при хронічній соматичній патології [авторська розробка]

№ з/п	Релевантний показник інсомнії при хронічній соматичній патології	ДС	ШКТ	ССЗ	ЕС
1.	Прокидання посеред ночі	3,67	3,56	3,26	3,20
2.	Підйом для користування ванною	3,33	2,89	2,88	4,60
3.	Неможливість вільно дихати	3,66	2,56	2,91	2,80
4.	Кашель чи храп	3,00	2,56	2,82	3,00
5.	Відчуття холоду	3,66	2,56	3,41	3,40
6.	Відчуття спеки	3,33	3,06	3,38	3,40
7.	Погані сновидіння	4,00	3,22	3,47	3,40
8.	Відчуття болю	3,00	2,72	2,65	3,00
9.	Якість сну за останній місяць	3,66	3,56	3,71	3,40
10.	Прийом ліків, що допомагають заснути	3,33	2,67	3,00	3,20
11.	Складність залишатися бадьорим упродовж дня	3,33	2,67	2,79	3,00

Примітка: ДС- система органів дихання; ШКТ – шлунково-кишковий тракт; ССЗ – серцево-судинні захворювання; ЕС – ендокринна система.

Представлена у табл.1 матриця слугує є основою для розробки алгоритму постановки діагнозу соматоформного розладу сну. Відповідно першим етапом алгоритму постановки діагнозу соматоформного розладу сну є визначення рангу за кожним із релевантних показників інсомнії. Для цього пацієнту пропонується обрати із запропонованого переліку, що налічує 11 позицій, лише ті розлади сну, які є найбільш характерними саме для нього.

За кожним розладом сну обирається релевантний показник інсомнії при хронічній соматичній патології з найбільшим рангом. Відповідно лікарем

встановлюється послідовність можливих видів захворювання відповідно до аналізу соматоформних відхилень. Наступним етапом постановки діагнозу є аналіз впливу додаткових факторів на основі заповнення пацієнтом спеціальної анкети «Шкала оцінки якості життя». Далі проводиться кореляційний аналіз результатів анкетування. Автором пропонується автоматизувати розрахунок проведення кореляційного аналізу шляхом використання автоматизованих формул Excel.

На підставі постановки найбільш імовірного діагнозу за допомогою аналізу розладів сну пацієнта та визначення додаткових психо-фізіологічних причин шляхом аналізу інших соматоформних чинників лікар первинної ланки направляє пацієнта на проведення експертного підтвердження діагнозу лікарем-спеціалістом (психіатр, психотерапевт). На етапі експертного діагностування лікар-спеціаліст призначає більш розширену програму діагностичного обстеження, що обов'язково передбачає здійснення лабораторних та інструментальних методів верифікації для підтвердження вісцеральної природи інсомнії та глибини її розладу, наприклад полісмонографічне дослідження, ЕЕГ тощо. Паралельно проводиться комплекс лікувально-реабілітаційних заходів з метою мінімізації впливу негативних факторів зовнішнього та внутрішнього середовища, що визначені як релевантні у розвитку інсомнії.

Отже, запропонований алгоритм раннього виявлення інсомнії реалізується у два етапи – етап первинної діагностики (у межах первинного контакту сімейного лікаря чи фахівця іншої спеціальності, який проводить первинний прийом за зверненням пацієнта) та етап експертної діагностики (реалізується в умовах стаціонару лікарем-психіатром/психотерапевтом на підставі інструментальної верифікації). Цей алгоритм є доступним простим та бюджетним інструментом скрінг-діагностики розладів сну, який має достатню базу наукового обґрунтування, а тому може бути запропонований до широкого застосування у медичній практиці.

Література:

1. Всесвітня асамблея охорони здоров'я, 66. (2013). *Комплексний план дій у галузі психічного здоров'я на 2013-2020 рр.* Режим доступу: <https://apps.who.int/iris/handle/10665/151502>
2. Makarova I. et al. (2019). Psychological determinants of psychosomatic disorders in gastroenterology / S. Moroz, V. Semenikhina, I. Makarova, R. Khaitov, N. Turishcheva. *27th European Congress of Psychiatry*. URL: <https://www.morressier.com/o/event/5c3da4fd9ae8fb00131ce43e/article/5c643dc69ae8fb00131f8a8d>

БИОЛОГИЧЕСКИЕ И ХИМИЧЕСКИЕ СВОЙСТВА ЧАЯ

Мирхошимова Х.М.

Студентка 3 курса
Ташкентского Педиатрического
медицинского института, г. Ташкент
Республика Узбекистан

Зияева Ш.Т.

к.м.н., доцент кафедры фармакология,
физиология Ташкентского
Педиатрического
медицинского института, г. Ташкент
Республика Узбекистан

Аннотация. Чай представляет собой уникальный концентрат ценнейших вкусовых, диетических и лекарственных веществ. Ни один напиток не имеет такого богатого комплекса биологически ценных, целебных качеств. Лечебное и профилактическое действие чая делает его одним из важных средств современной медицины. Наряду с алкалоидами (кофеин, теобромин и теофиллин), которые придают напитку стимулирующее свойство, в листьях чая содержатся биологически ценные вещества: танин, разнообразные витамины, микроэлементы, эфирные масла, растворимые азотистые соединения и все незаменимые аминокислоты. В нем много различных фенольных соединений, которые придают напитку уникальные целебные свойства и современный уровень знаний о составе чая помогает находить объективные критерии для определения его качества и переходить от категорий субъективных органолептических и эстетических оценок к краткому и бесстрастному языку цифр.

Ключевые слова. Чай, танин, полифенолы, эфирные масла, алкалоиды, белки, витамины.

Актуальность. Чай представляет собой уникальный концентрат ценнейших вкусовых, диетических и лекарственных веществ. Ни один напиток не имеет такого богатого комплекса биологически ценных, целебных качеств. Лечебное и профилактическое действие чая делает его одним из важных средств современной медицины. Чай способен убивать или подавлять не только бактерии гниения, но и более специфические микробы вроде дизентерийной палочки благодаря свойствам танина. Чай благоприятно действует на пищеварительный тракт человека также в силу своей способности адсорбировать вредные для организма вещества, поэтому чай не только очищает органы пищеварения от микробов, но и выполняет своеобразную химчистку всего содержимого желудка, почек и отчасти печени. Наконец, другие свойства чайного танина делают чай превосходным профилактическим и лечебным средством от атонии (ослабления тонуса) пищеварительного тракта. [1,6,7] В целом чай способствует усвоению

пищи, чрезвычайно облегчает процесс пищеварения, создает условия для его правильного течения, предотвращая тем самым заболевания пищеварительных органов. Вот почему столь полезно пить чай после еды, особенно после жирной, мясной и тяжелой пищи спустя некоторое время. Чай благодаря кофеину снимает головную боль и придает душевную бодрость, прогоняет сон и дает возможность работать ночью. Наряду с алкалоидами (кофеин, теобромин и теофиллин), которые придают напитку стимулирующее свойство, в листьях чая содержатся биологически ценные вещества: танин, разнообразные витамины, микроэлементы, эфирные масла, растворимые азотистые соединения и все незаменимые аминокислоты. В нем много различных фенольных соединений, которые придают напитку уникальные целебные свойства. В большей или меньшей степени все они сохраняются в готовом чае и вместе с другими полезными соединениями при правильной заварке переходят в настой, тогда как балластные и вредные вещества чая остаются нерастворенными [1,3, 4,7].

Сок свежих листьев, отвар, настой или экстракт различных сортов и видов чая применяются при различных патологиях. Чай является прекрасным капилляро - укрепляющим средством из - за содержания в нем разных витаминов и комплекса катехинов, обладающих витаминными свойствами. Чай усиливает деятельность нервной системы и рассеивает сонливость, полезен как при дневной, так и при ночной работе, улучшает зрение, помогает человеку сосредоточить внимание, оказывает мочегонное, антитоксическое действие, повышает общий тонус организма [3,6].

Цель исследования. Изучить полезные биологические и химические свойства чая.

Материалы и методы. Проанализировано и изучено литературные, интернет данные по биологическим и химическим свойствам чая.

Результаты обсуждения. Знаете, сколько времени люди занимаются исследованиями состава чая? Около 200 лет. Но до сих пор нет полной ясности, и не все его ингредиенты познаны и даже обнаружены. Самое главное, впрочем, мы знаем. Например, ясно, что чай — сложнейшее по химическому составу растение, состоящее по меньшей мере из 130 веществ. От 30 до 50 % — так называемые экстрактивные, то есть растворимые в воде, их больше в зеленом чае (до 50 %) и молодом, меньше в черном (до 40) и старом. Полезные свойства чая — в его химическом составе. Какие вещества входят в химический состав чая. Дубильные вещества (танин, катехины, полифенолы), витамины. Дубильные вещества составляют от 15 до 30 % состава чая, в общей сложности их не менее 30. Своему основному, терпкому вкусу чай обязан именно им, и в особенности *танину*. Танина больше в зеленом чае, практически вдвое, чем в черном, и он в нем не окислен, тогда как до 50 % танина, содержащегося в черном чае, ферментировано. Это вещество делает чай более резким на вкус, более «чайным», что ли. К слову сказать, в китайском чае его меньше, чем в индийском и цейлонском.

Танины имеют мощные бактерицидные, кровоостанавливающие, ранозаживляющие, противовоспалительные и вяжущие свойства — крепко заваренный чай может дезинфицировать не слабее 1 %-ной карболки. Еще

мощней — чай зеленый: если выдержать его двое суток, не понадобится ходить в аптеку при наличии ран [2,4,7].

Полифенолы — природные антиоксиданты. Известно, что антиоксиданты очень важны, даже жизненно необходимы человеку. В частности, считается, что эти вещества защищают клетки от агрессии свободных радикалов и предотвращают тем самым рак и сердечно-сосудистые заболевания. Было даже время активной моды на употребление биологически активных добавок-антиоксидантов. НО! Существуют разные точки зрения по поводу полезности «рукотворных», в виде биодобавок, антиоксидантов. При этом все исследователи сходятся, что эти вещества, находясь в продуктах естественным образом, абсолютно необходимы. Антиоксидантов особенно много в зеленом чае. Их благотворное воздействие каждый может оценить «воочию»: в случае отравления некачественными продуктами питания или неумеренным употреблением алкоголя зеленый чай быстро приведет вас в порядок.

Когда говорят о полезных свойствах чая, прежде всего имеют в виду полифенолы. Больше всего витамина Р в виде танина и катехина, по содержанию которого чай является лидером среди растительных культур. Витамин Р, не вырабатываемый организмом человека,— это флавоноиды — вещества, ответственные за проницаемость сосудов.

Кроме того, витамин Р:

- нормализует артериальное давление
- имеет выраженное противоотечное и противоаллергическое действие
- стимулирует кору надпочечников, увеличивая тем самым синтез глюкокортикоидов
- полезен при ревмокардите и цинге
- улучшают пищеварение

Перечисленное — далеко не полный перечень положительных свойств витамина Р.

Особенно много катехинов и полифенолов в зеленом чае, не случайно он считается более ценным. Помимо Р, чай содержит массу других витаминов — С, В1, В2, К, РР, пантотеновую кислоту. Все вместе они образуют биологически активный комплекс. Интересно, что витамина С в зеленом чае в 10 раз больше, чем в черном. Это очень хорошо, в том числе для беременных, однако надо знать и о проблемах, которые создает зеленый чай. Полезные свойства чая, полифенолов, которые в нем содержатся, напрямую зависят от искусства заваривания чая и его хранения. Известно, например, что в железной посуде получается «ржавая» заварка — неприятного бурого цвета [3].

Таким образом чай реагирует на железо. Китайцы активно и давно экспериментируют с материалом заварочников — их тончайшие фарфоровые сосуды созданы не только красоты ради. Правильно заваривать чай — не только красивое искусство, но условие, при котором полезные свойства чая раскрываются в полной мере. Кстати, количество полифенолов можно проверить следующим образом: если после охлаждения напиток он мутнеет, значит, все в порядке, поскольку полифенолы растворяются в достаточной степени только в горячей воде.

Польза чая с лимоном. Также активно полифенолы реагируют на кислоты. Лимон, например, осветляет чай и добавляет в него новых свойств. Прежде всего, лимон в чае усиливает все полезные свойства самого чая. А кроме того, является превосходным средством от простуды, защитником иммунитета.

Эфирные масла. На самом деле, эфирных масел в чае совсем немного, всего 0,08 %, но от их содержания и качества зависит неповторимый аромат напитка, его «дух». Разные сорта чая имеют разный состав эфирных масел. Среди них те, что придают чаю запах розы, ванили и меда, сирени, корицы и цитрусовых. Знатоки чая дегустируют эти тонкие ароматы и определяют по букету элитность и достоинство сорта. Больше всего эфирных масел содержится в так называемых оолонгах — красных чаях, поэтому их нередко подмешивают к черным сортам. И наоборот, альдегиды зеленого чая находятся в связанном состоянии и не участвуют в образовании аромата. В этом случае аромат образуется преимущественно за счет танина [2, 3].

Что представляют собой эфирные масла? Это исключительно летучие вещества — ароматические углеводы, альдегиды, фенолы, сложные кислоты вроде салициловой. Они улетучиваются даже при незначительных повышениях температуры, а также неправильном хранении и заваривании. Будет ли наш чай ароматным, в существенной степени зависит от нас самих. Полезные свойства чая практически никак не зависят от летучих веществ, а вот на рецепторы наших чувств эфирные масла влияют, и если мы испытываем наслаждение от аромата, польза для нашего здоровья очевидна.

Алкалоиды — кофеин и другие. Самый известный алкалоид, содержащийся в чае, — это *кофеин*, или теин (= кофеин, который в составе чая). Мало кто знает, что представляет собой кофеин в так сказать «чистом виде». Кофеин — это горькое, бесцветное и не имеющее запаха вещество. Содержится оно, кроме чая, в кофе, орехах кола, какао, матэ и целом ряде других растений из Тропиков. Можно ли кофеин назвать вредным для здоровья ингредиентом, или он — одно из полезных свойств чая? Вопреки расхожему мифу, именно в химический состав чая, а не кофе входит больше кофеина (1-4 %), но чайный кофеин (теин) мягче кофейного и не так резок в отношении нервной и сердечно-сосудистой системы. К тому же, кофеин чая не накапливается в организме, его невозможно «перепить». О чайном кофеине надо знать следующее. Даже на долю чаеманов англичан, употребляющих чай более всех в мире, приходится в среднем 0,3 грамма кофеина чая в сутки, или около 100 грамм в год — это очень мало. В России чай употребляют не так активно, где-то 20-ю часть от нормы англичан — мы принимаем микроскопическую дозу кофеина, меньше 0,01 г. При этом стимулирующая доза кофеина в сутки, которую допускают фармакологи, в 30-40 раз больше. В разных сортах чая разное количество кофеина. Его больше в элитных сортах, меньше в молодых листочках, зеленом чае. Самые крепкие чайные сорта могут содержать 5 % кофеина. При этом вовсе не теин обеспечивает чаю крепость. И, в частности, известный своей крепостью цейлонский имеет в своем составе меньше кофеина, чем индийский. Есть и вовсе безкофеиновые сорта чая, что особенно важно для кормящих или беременных. Кофеин — великолепный стимулятор мозга, и в умеренных количествах он

совершенно безвреден при болезнях сердца и сосудов. Кофеин — далеко не единственный алкалоид, входящий в состав чая. В нем есть еще растворимые теофиллин и теобромин — отличные мочегонные и сосудорасширяющие средства, а также еще несколько нерастворимых, в том числе с отрицательными эффектами и потому не значимые для человека [1,2,8].

Белки и аминокислоты. Вы удивитесь, если еще не знаете: по питательности, которая определяется содержанием белков, чайный лист сопоставим с бобовыми. Особенно богат в этом отношении японский зеленый чай. И качество его от этого не страдает (чего не скажешь о черном чае, особенно если в том мало танина). Для интересующихся химией: в чае белки представлены главным образом глютелинами (такие белки растворимы в щелочах), в меньшей степени водорастворимыми альбуминами. Последних больше как раз в зеленом чае, поэтому тот питательнее — лучше насыщает. Аминокислот в чае аж 17! Среди них особое место занимает важная для жизнедеятельности человека глютаминовая кислота, известная благотворным воздействием на истощенную нервную систему. Белки делают чай питательным. Белки + аминокислоты отвечают за обмен веществ [2].

Пигменты. Пигменты не имеют никакого отношения к полезным свойствам чая, но без них невозможности представить его «дизайн», эстетику. Красота чайной окраски зависит от того, какие пигменты входят в химический состав чая. Разнообразие и богатство чайной окраски восхищают: от светло-золотистой и зеленоватой до глубокой оливковой, красно-коричневой, бурой — чай прекрасен по своему колориту! Своему цвету напиток обязан вовсе не дубильным веществам, как считалось когда-то, а *хлорофиллу* (содержится в зеленом чае), *ксантофиллу* (более 50 оттенков) и *каротину* (тому самому, что содержится и в моркови), присутствующему в основном в черных сортах чая. Сочетаний этих пигментов огромное количество! Также цветность связана с красящими веществами теаубигинами (красно-коричневая палитра) и теафлавидами (золотисто-желтая гамма). Считается, что теафлавины — отличный критерий для определения качества чая. Их должно быть не менее 25 %, именно они придают напитку яркость и живой тон, а их недостаток легко определить по невыразительному, непрозрачно-бурому тону [2,3,5].

Минеральные вещества и органические кислоты. Их в чае немного — не более 7 %. Это такие металлы, как железо, марганец, магний, натрий, кремний, кальций и калий. Чай содержит также микроэлементы йода, фтора, фосфора, меди, золота и некоторые другие. Все они находятся в чае в водорастворимом состоянии. В незначительном количестве чай содержит смолистые вещества (они фиксируют чайный аромат) и полезные органические кислоты — лимонную, щавелевую, пировиноградную, яблочную, янтарную. Такой химический состав чая превращает его в продукт высокой диетической и пищевой ценности [2,3,5].

Таким образом, их свойства оказываются активными — в частности, йод и фтор оказывают свое антисклеротическое воздействие, магний и калий также незаменимы для сердечников и гипертоников и благотворны для нервной системы. И чем выше качество чая, тем больше в них минералов, прежде всего

калия и фосфора. Чай — биологически активный продукт с огромным количеством полезных для здоровья эффектов.

Чай — тонизирующий напиток, заряжающий человека бодростью, энергией и хорошим настроением. Незаменим при всех состояниях слабости, упадка сил, низком давлении, депрессии. Да, в нем действительно есть алкалоид кофеин, но его действие на сосуды и сердце мягкое, и он быстро выводится из организма. Снимает усталость, головную боль. Чай — питательный напиток, прекрасно утоляющий голод, одно из полезных свойств чая в том, что на нем даже можно худеть! Парадоксальным образом помогает не только при гипотонии, но и при гипертонии, способствуя расширению сосудов. Нормализует метаболизм, обмен веществ, предохраняет от самоокисления жиров, способствует их перевариванию. Выводит из организма яды, помогает при алкогольном и наркотическом отравлении. Полезен для зубов, так как содержит фтор. Обладает выраженным антиатеросклеротическим свойством. Это благотворно при повышенном «плохом» холестерине. Чай продлевает жизнь.

Вред чая — он, оказывается, все же есть...

«После всего перечисленного?» — удивитесь вы. Увы, то, что является чрезвычайно полезным свойством чая, часто приносит и вред. Танины, если их употреблять в больших количествах, связывают витамины, причем не только те, что поступают вместе с чаем, но и поступающие с другими продуктами. Большое количество напитка — это большая нагрузка на сосуды, повышающая сердцебиение, давление и возбуждающая нервную систему. Чаем лучше не увлекаться при повышенной тревожности, в период стрессов и «распатавшихся нервов». При обострениях заболеваний желудочно-кислотного тракта следует ограничить себя в употреблении крепкого чая, так как он повышает кислотность. Такую же рекомендацию диетологов следует иметь в виду людям, у которых есть любое другое обострение, особенно сопровождающееся лихорадкой [5].

Вывод простой — чай (как, впрочем, и все вообще в жизни) хорош в меру. До тех пор, пока мы пьем его с удовольствием, мы получаем пользу. Как только начинаем потреблять просто так, от «делать нечего», он определенно становится вреден. Другое дело, что сосуды у всех разные, поэтому и норма будет разной для каждого. Заведите себе такой критерий оценки пользы или вреда чая: вам приятно? Доставляет удовольствие? Чувствуете этот восхитительный вкус и аромат? Отлично, чай пошел вам на пользу. Ощущение же усталости или даже «невкусности» свидетельствуют о том, что пора остановиться — чай, увы, уже вреден. Конкретно для вас и конкретно сейчас.

Таким образом, современный уровень знаний о составе чая помогает находить объективные критерии для определения его качества и переходить от категорий субъективных органолептических и эстетических оценок к краткому и бесстрастному языку цифр.

Использованная литература:

1. А.Х. Шеуджен, Т.Н. Бондарева, И.А. Лебедевский, М.А. Осипов //Агрохимия биогенных элементов. Краснодар. – 2020.

MEDICAL SCIENCES
TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF PRACTICE AND SCIENCE

2. Биохимическое свойство чая. <https://nomnoms.info/himicheskij-sostav-i-biohimicheskoe-svoystvo-chaya/>. (дата обращения 18.11.2021.)
3. Витамины чая. https://dushinechaju.ru/tea_article/vit. (дата обращения 18.11.2021.)
4. Обзор литературы, Химический состав, пищевая, биологическая и энергетическая ценность чая. https://studwood.ru/848291/marketing/obzor_literatury (дата обращения 18.11.2021.)
5. Полезные свойства чая, химический состав чая | Волшебная Еда.ру <https://volshebnaaya-eda.ru/product/poleznye-svojstva-chaya-ximicheskij-sostav-chaya/>. (дата обращения 18.11.2021.)
6. <https://obuchonok.ru/node/1311>. (дата обращения 18.11.2021.)
7. <https://volshebnaaya-eda.ru/product/poleznye-svojstva-chaya-ximicheskij-sostav-chaya/>. (дата обращения 18.11.2021.)
8. <https://dspace.susu.ru/xmlui/handle/0001.74/7045>. (дата обращения 18.11.2021.)

ПОКАЗНИКИ ФУНКЦІОНАЛЬНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ ЗОРОВОЇ СЕНСОРНОЇ СИСТЕМИ І КООРДИНАЦІЇ РУХІВ СТУДЕНТІВ МЕДИЧНИХ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В ДИНАМІЦІ НАВЧАННЯ

Сергета Ігор Володимирович,

доктор медичних наук, професор,
завідувач кафедри загальної гігієни та екології,

Панчук Олександр Юхимович,

доктор медичних наук,
доцент кафедри загальної гігієни та екології,
Вінницький національний медичний університет ім. М. І. Пирогова,
м. Вінниця, Україна

Макаров Сергій Юрійович,

кандидат медичних наук,
лікар загальної практики,
м. Вінниця, Україна

Найважливішою умовою забезпечення успішного перебігу процесів формування високої професійної придатності сучасного студентства у різних сферах трудової діяльності, в тому числі і у сфері медичних спеціальностей, є високий рівень психофізіологічної готовності їх організму до адекватного здійснення професійно-орієнтованої навчальної діяльності, ефективного засвоєння значущих з професійної точки зору прийомів, а також формування превентивного освітнього середовища безпосередньо у закладі вищої освіти [1, 2, 7, 9, 10]. У зв'язку з цим значне місце у структурі наукових досліджень у сфері психофізіології і психогігієни, займають питання визначення закономірностей процесів формування показників функціональних можливостей критеріальних показників вищої нервової діяльності, функцій уваги, зорової сенсорної системи, координаційних здібностей організму, а також особистісних властивостей студентів медичних закладів вищої освіти в динаміці навчання як протягом усього циклу освоєння певної спеціальності, так і протягом певного навчального періоду [3, 4, 5, 6, 8].

Як мету наукового дослідження слід було відзначити визначення закономірностей процесів формування показників функціональних можливостей зорової сенсорної системи і координації рухів студентів медичних закладів вищої освіти у динаміці навчання.

Дослідження проводилося на базі Вінницького національного медичного університету ім. М.І. Пирогова. Функціональні особливості зорової сенсорної системи оцінювалися на підставі використання методики "Світлотест", функціональні особливості соматосенсорного аналізатора – методом

тремометрії. Статистичний аналіз отриманих результатів передбачав використання процедур описової статистики та параметричних методів оцінки відмінностей показників у стандартному пакеті прикладних програм “Statistica 6.1” (ліцензійний № АХХ910А374605FA).

Результати гігієнічної оцінки провідних показників функціонального стану зорової сенсорної системи студентів стоматологічного факультету та, насамперед, характеристик критичної частоти злиття світлових миготінь, що дозволяють отримати адекватну інформацію про стан її функціональних можливостей, а також про закономірності зорового сприйняття найбільш типових для діяльності майбутніх спеціалістів, майбутніх лікарів-стоматологів, візуальних роздратувань, свідчили про те, що їх величини у дівчат-першокурсниць та юнаків-першокурсників становили відповідно $36,89 \pm 0,37$ Гц та $40,47 \pm 0,61$ Гц, у дівчат-третьокурсниць та юнаків- третьокурсників – відповідно $38,83 \pm 0,47$ Гц ($p_{1-3} < 0,001$) та $39,16 \pm 0,45$ Гц ($p_{1-3} > 0,05$), у дівчаток-п’ятикурсниць та юнаків-п’ятикурсників – відповідно $39,97 \pm 0,56$ Гц ($p_{3-5} > 0,05$; $p_{1-5} < 0,001$) та $41,00 \pm 0,49$ Гц ($p_{3-5} < 0,01$; $p_{1-5} > 0,05$).

Найкращі, виходячи з адаптаційно-значущих позицій, показники критичної частоти злиття світлових миготінь реєструвалися серед студенток та студентів випускного курсу, найгірші – серед студенток 1 курсу та студентів 3 курсу. Міжгрупові достовірні відмінності спостерігалися між дівчатами, які навчаються на 1 та 3 курсах ($p_{1-3} < 0,001$), 1 та 5 курсах ($p_{1-5} < 0,001$), а також між юнаками, що навчаються 3 та 5 курсів ($p_{3-5} < 0,01$). В той же час відмінності досліджуваних показників, зумовлені статевими особливостями, реєструвалися лише у разі зіставлення величин критичної частоти злиття світлових миготінь, властивих дівчат-першокурсниць та юнаків-першокурсників ($p_{д-ю} < 0,001$). Не можна не відзначити і той факт, що серед юнаків реєструвалися вищі значення досліджуваних показників, ніж серед дівчат.

Дані гігієнічної оцінки таких функціональних характеристик соматосенсорного аналізатора організму студентів, і, в першу чергу, показників координації рухів рук дівчат і юнаків, що визначають ступінь успішності формування рухових навичок, що знаходяться в основі здійснення найбільш типових для стоматологічної діяльності рухових актів. для становлення адекватного робочого динамічного стереотипу та забезпечення високої професійної перспективності фахівців стоматологічного профілю, свідчили про те, що кількість торкань щупом стінок лабіринту під час проведення тремометрії у дівчат-першокурсниць та юнаків-першокурсників становили відповідно $9,68 \pm 0,69$ та $9,55 \pm 0,50$, у дівчат-третьокурсниць та юнаків-третьокурсників – відповідно $10,20 \pm 0,78$ ($p_{1-3} > 0,05$) та $9,52 \pm 0,52$ ($p_{1-3} > 0,05$), та у дівчат-п’ятикурсниць та юнаків-п’ятикурсників – відповідно $7,28 \pm 0,72$ ($p_{3-5} < 0,01$; $p_{1-5} < 0,05$) та $6,82 \pm 0,44$ ($p_{3-5} < 0,001$; $p_{1-5} < 0,001$).

Найбільш позитивні з адаптаційної точки зору показники координації рухів реєструвалися у студенток та студентів 6 курсу, найменш адекватні – у студенток та студентів 3 курси. Міжгрупові відмінності спостерігалися серед дівчат і юнаків 1 та 5 курсів (відповідно $p_{1-5} < 0,01$ та $p_{1-5} < 0,001$) та серед дівчат та юнаків 3 та 5 курсів (відповідно $p_{1-3} < 0,05$ та $p_{1-5} < 0,001$). Відмінностей досліджуваних

показників, обумовлених статевими особливостями, під час проведених досліджень не реєструвалося ($p_{д-ю} > 0,05$).

Таким чином, у ході проведених досліджень визначені закономірності процесів формування показників функціональних можливостей зорової сенсорної системи та координаційних здібностей студентів медичних закладів вищої освіти в динаміці навчального процесу. Встановлено, що найбільш адекватні з адаптаційної точки зору та з точки зору формування високої функціональної готовності до виконання професійно значущих дій та прийомів спостерігаються серед студенток та студентів випускного курсу, найменш адекватні – серед студенток 1 курсу та студентів 3 курсу. Виявлено, що найбільш оптимальні з адаптаційних позицій величини функціонального стану соматосенсорного аналізатора і, насамперед, зорово-рухової координації, характерні для дівчат та юнаків, які навчаються на 5 курсі, найменш оптимальні – для дівчат, які навчаються на 1 курсі, та юнаків, які навчаються на 3 курсі. Дані, отримані в ході вивчення функціональних можливостей зорової сенсорної системи і координаційних здібностей студентів медичного закладів вищої освіти в динаміці навчального року, свідчать про виражені зміни негативного змісту з боку їх критеріальних величин, що вимагають розроблення та впровадження заходів психофізіологічного впливу на організм та психогігієнічної корекції.

Список літератури:

1. Баранов А. А. Медицинские и социальные аспекты адаптации подростков к условиям воспитания, обучения и трудовой деятельности / А. А. Баранов, В. Р. Кучма, Л. М. Сухарева. – М. : ГОЭТАР-медиа, 2007. – 352 с.
2. Бодров В. А. Психология профессиональной деятельности. Теоретические и прикладные проблемы / В. А. Бодров. – М. : Изд-во “Институт психологии РАН”, 2006. – 623 с.
3. Гігієнічна діагностика професійної придатності студентів закладів медичної освіти (на прикладі стоматологічних спеціальностей) / І. В. Сергета, О. Ю. Панчук, О. П. Яворовський ; За ред. О. П. Яворовського та І. В. Сергети. – Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2020. – 348 с.
4. Гігієнічні нормативи рухової активності студентів закладів вищої медичної освіти та шляхи її оптимізації / І. В. Сергета, В. Г. Бардов, І. Л. Дреженкова, О. Ю. Панчук; За ред. В. Г. Бардова та І. В. Сергети. – Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2020. – 184 с.
5. Навчальний стрес та психофізіологічні критерії оцінки адаптаційних можливостей організму студентів закладів вищої медичної освіти / В. М. Мороз, С. Ю. Макаров, О. А. Серебреннікова, І. В. Сергета. – Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2020. – 184 с.
6. Наукові основи комплексної гігієнічної оцінки якості життя та адаптаційних можливостей сучасної учнівської і студентської молоді / О. В. Тимошук, Н. С. Полька, І. В. Сергета ; За ред. Н. С. Польки та І. В. Сергети. – Вінниця: ТОВ «ТВОРИ». – 272 с.

7. Полька Н. С. Актуальні проблеми психогієни дітей і підлітків: шляхи та перспективи їх вирішення (огляд літератури і власних досліджень) / Н. С. Полька, І. В. Сергета // Журнал НАМН України. – 2012. – т. 18, № 2. – С. 223-236.

8. Психофізіологічні та психогієнічні основи ефективного використання здоров'язберігаючих технологій у закладах вищої освіти / В. М. Мороз, О. А. Серебреннікова, І. В. Сергета, Н. В. Стоян. – Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2020. – 208 с.

9. Сергета І. В. Офтальмо-гигиенические аспекты современного визуального окружения детей, подростков и молодежи / И. В. Сергета, Л. В. Подригало, Н. В. Малачкова. – Вінниця: Діло, 2009. – 176 с.

10. Сердюк А. М. Психогигиена детей и подростков, страдающих хроническими соматическими заболеваниями / А. М. Сердюк, Н. С. Полька, И. В. Сергета. – Вінниця: Нова книга, 2012. – 336 с.

ALGORITHM FOR BUILDING THE HOLISTIC DEVELOPMENT OF CHILDREN WITH AUTISM SPECTRUM DISORDER BASED ON THE METHOD OF J. AYRES' SENSORY INTEGRATION

Skrypnyk Tetyana

Professor, doctor of Psychology
Institute of Human Sciences of Borys Grinchenko Kyiv University

Nedashkivska Olga

Master's degree student
Institute of Human Sciences Kyiv Borys Hrinchenko University

The organization of effective assistance to children with special educational needs (SEN) should take into account the integrity and consistency of their development. Thus, if a child has hearing impairments, professionals and parents first take care of problem with hearing or begin to use alternative communication, and then involve him in learning activities; if the child cannot see, the members of the support team first decide how to convey information to the child so that the educational process and social development can take place effectively. In the case of children with autism spectrum disorder (ASD), the situation in the educational space of Ukraine is different, as most educators do not know what prevents from learning and development of these children.

Analysis of the results of international and our own research shows that children with ASD have specific mental organization. 76.8% of them appeared to have violations of sensory information processing, persistent attention deficit and problems with the regulation of emotional states [1]. Due to innate excessive vulnerability, they (unconsciously) build bodily defenses that block them from consistent interaction with the environment and prevent them from gaining a full-fledged sensory and social experience. It has been proven that children with autism have insufficiently developed basic sensorimotor functions (at the level of the vestibular apparatus, proprioceptive and tactile systems), which occurs due to violations of the connections between structural and functional blocks of the brain [2]. Because of this, children with ASD cannot withstand normal physical and emotional stress, sit at a desk, consistently perform tasks, carry out purposeful activities[3].

According to the concepts of consistent development (Bernstein M., Luria O., etc.), basic sensorimotor functions are the basis of holistic development and a factor in the effectiveness of educational activities. At the same time, most Ukrainian specialists (psychologists, teachers, speech therapists, special educators) develop speech, learning skills, and fine motor skills in their classes with children with ASD, ignoring the fact that these children find it difficult to maintain posture, attention and understanding of the situation. This approach ignores the results of international research, which proves the need for priority of intervention to normalize their psychophysiological state in

solving behavioral problems, reduce hyperactivity and instability of attention, which, in turn, will increase the ability to master academic skills [3; 4].

At the same time, there are specialists who present themselves as experts in sensorimotor development, while they do not follow the important principles of formation of sensorimotor qualities. In this context, it is worth noting the significant differences between Jene Aires' Sensory Integration method and the method commonly known as Sensory Integration. The main differences are that the "generalized" method of "Sensory Integration" involves work aimed at developing certain motor skills, reflexes, and functions; does not have a specific content and stages of its implementation; carried out in a limited space (office, sensory room, or center). Instead, Gene Aires' Sensory Integration aims to normalize all sensory dysfunctions, psychophysiological and psychomotor development, has a clear sequence of four stages of development, provides a full partnership with the support team and parents on child intervention strategies, and provides continuous monitoring and evaluation. [5].

That is why, in the Report on Methods with Proven Effectiveness, published in 2020, the first mentioned method "Sensory integration" is the only method (among 28) that has a "trademark" - "Sensory integration" as an indicator to distinguish it from the generalized name [5,6]. The method of "Sensory integration" by J. Ayres has been widely used among foreign occupational therapists; studies show that more than 95% of them include this approach in their practice [7].

While developing a system for assessing the state of the sensorimotor sphere in children with ASD and individual intervention strategies, we base on the requirements formulated by J. Ayres and her followers. One of these requirements is a reference point for the stages of consistent development. Namely:

- First stage. Feeling of one's own body, accumulation of experience from vestibular, proprioceptive and tactile analyzers, which forms a basic sense of security and trust and self-confidence in the physical plane;

- Second stage. Coordinated work at the level of the body, bilateral integration, which creates the preconditions for the formation of social perception and imitation;

- Third stage. Coordinated functioning of vestibular, proprioceptive, tactile, visual and other analyzers, which promotes knowledge of the environment, understanding the context of the situation and the formation of communication and speech skills;

- Fourth stage. Coordinated operation of all sensory systems, thus forming the ability to dialogue, arbitrary behavior and independence.

We have systematized international approaches and methods, techniques and tools that allow to achieve the required state of sensorimotor development at each stage, defined by J. Ayres. These are such approaches as: Neurodynamic modeling of movement (A. Smolyaninov); Wilbarger Protocol (R. Wilbarger); The method of developmental movement (W. Sherborne), the method of "Neuromovement" (A.

Baniel) and others. Methodological tools arranged in accordance with this algorithm became the basis of our program “Synergy” [8].

Taking into account the clear and gradual dynamics of sensorimotor development of children with ASD makes it possible to form in them a solid foundation for holistic development, which ensures their success in the educational process and social life [9].

Bibliography

1. Alamdarloo H., Mradi H. (2021) The effectiveness of sensory integration intervention on the emotional-behavioral problems of children with autism spectrum disorder. *BEHAVIORAL INTERVENTIONS*, 7 (2) P. 152-166. <https://www.webofscience.com/wos/woscc/full-record/WOS:000589800400001>

2. Martinez K. E. (2020) Sensory-to-Cognitive Systems Integration Is Associated With Clinical Severity in Autism Spectrum Disorder. *JOURNAL OF THE AMERICAN ACADEMY OF CHILD AND ADOLESCENT PSYCHIATRY*, 59 (3). P. 422-433. <https://www.webofscience.com/wos/woscc/full-record/WOS:000518536700015>

3. Crasta, J. E. (2020) Sensory Processing and Attention Profiles Among Children With Sensory Processing Disorders and Autism Spectrum Disorders. *FRONTIERS IN INTEGRATIVE NEUROSCIENCE*, 14. <https://www.webofscience.com/wos/woscc/full-record/WOS:000536208100001>

4. Pastor-Cerezuela G. E. (2020) The impact of sensory processing on executive and cognitive functions in children with autism spectrum disorder in the school context. *RESEARCH IN DEVELOPMENTAL DISABILITIES*, 96. <https://www.webofscience.com/wos/woscc/full-record/WOS:000510113500003>

5. Lane S. E. (2019 г.). Neural Foundations of Ayres Sensory Integration (R). *BRAIN SCIENCES*, 9 (7). <https://www.webofscience.com/wos/woscc/full-record/WOS:000480659000004>

6. Leaf J. B. (2021) The evidence-based practices for children, youth, and young adults with autism report: Concerns and critiques. *BEHAVIORAL INTERVENTIONS*, 36 (2). P. 457-472. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1002/bin.1771>

7. Mailloux Z. (2010) *Autism: a comprehensive occupational therapy approach*. 3rd ed. Bethesda (MD): AOTA Press; p. 469–507.

8. Skrypnyk T. (2020) *Synergy Intervention Programme: Forming the precondition for learning and development for children with autism spectrum disorders*. Text in Ukrainian. Kyiv, Alliant Publishers. 56 p. <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/34098/>

9. Randell E. (2019). Sensory integration therapy versus usual care for sensory processing difficulties in autism spectrum disorder in children: study protocol for a pragmatic randomised controlled trial. *TRIALS*, 20. <https://www.webofscience.com/wos/woscc/full-record/WOS:000458466500001>

АРТИСТИЗМ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА ЯК ІНДИКАТОР ПРОФЕСІЙНОСТІ

Ільчук Ліна Петрівна,

к. п. н., доцент
кафедри мистецьких дисциплін та методик їх навчання
Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна
академія імені Тараса Шевченка

Професія вчителя музичного мистецтва задає нові орієнтири для фахового розвитку та передбачає творчо-креативне втілення цікавих ідей на уроках. Сучасна молодь надзвичайно вимоглива до педагога та методики проведення занять і для того, щоб учнів захопити навчальним матеріалом вчителю потрібно перевтілитися у справжнього артиста.

Проблема артистизму не нова в педагогічній науці, але досить актуальна і її вивченню вже присвятили свої дослідження багато науковців. Приміром, в працях Ю. Азарова, П. Блонського, О. Булатова, Є. Вахтангова, І. Зязюна, Г. Лозанова, А. Макаренка, В. Немирович-Данченко, К. Станіславського, М. Тарасевич розглядається значення театральної педагогіки у становленні вчителя. Водночас, питання розвитку артистизму й акторсько-сценічних умінь майбутніх освітян представлено в наукових розвідках Ш. Амонашвілі, Д. Белухіна, Ж. Ваганова, Н. Войтлева, І. Гальперіна, О. Головенко, І. Зязюна, С. Казачкова, В. Кан-Калика, Т. Короткової, Ю. Кузнецова, Л. Майковської, М. Нікандрова, Ю. Цагареллі та ін.

Беззаперечний інтерес науковців до вивчення цієї проблеми, а також необхідність удосконалення педагогічної майстерності майбутніх учителів музичного мистецтва зумовили вибір теми для нашого дослідження. Вважаємо за необхідне різнобічно вивчити можливі шляхи формування артистизму студентів під час їхнього навчання у закладі вищої освіти.

Науковці, досліджуючи артистизм учителя музичного мистецтва, по різному тлумачать це поняття, хоча й спостерігається дещо спільне у розумінні його значення. Приміром, Г. Вільсон аналізує дефініцію «артистизм» як спосіб передачі свого емоційного стану, а також уміння самопрезентації» [2, с. 134–138]. Е. Абдуллін, переконаний, що артистизм має бути необхідною професійною якістю педагогів-музикантів і «проявляється в художньо-комунікативній, музично-виконавській та художньо-організаторській діяльності освітян» [1, с. 134]. Л. Майковська вважає важливим професійним умінням творчого вчителя викликати в учнів під час уроку мистецтва естетично-піднесені переживання певної якості і така здатність поєднує емоційно-експресивну, художньо-інтелектуальну та художньо-операційну сторони мистецько-комунікативної діяльності, що надають їй яскраво виражений емоційно-естетичний характер [3, с. 7]. Заслугове на особливу увагу й думка О. Ролінської, що артистизм є свідченням професіоналізму педагога, це вміння захоплювати собою [4, с. 192].

Отже, підсумовуючи наукові роздуми дослідників щодо природи педагогічного артистизму, можемо стверджувати, що артистичність вчителя репрезентує його здатність творити на заняттях з музичного мистецтва особливо піднесену і захопливу атмосферу спілкування школярів будь-якого віку з музикою.

Підготовка майбутніх учителів музичного мистецтва за освітньо-професійною програмою Середня освіта (музичне мистецтво) є складним та довготривалим процесом і передбачає формування компетентного, затребуваного в педагогічній галузі фахівця. Зміст означеної підготовки включає вивчення різних освітніх компонентів, що сприяють розвитку артистичних якостей здобувачів і скерований на розвиток знань, умінь і навичок потрібних для успішної діяльності в школі. Освоюючи навчальну дисципліну «Теорія і методика навчання мистецтв у школі» студенти вчать педагогічному артистизму моделюючи й інсценізуючи фрагменти занять, що сприяє розвитку в них мистецько-комунікативних здібностей. Надзвичайно широкі можливості для розвитку артистизму майбутніх вчителів мають практичні заняття, де майбутні освітяни виконують такі творчі завдання як: створення музично-дидактичних ігор, музикування на елементарних інструментах, пластичне інтонування, театралізація пісень. Ці види музичної діяльності втілюються пізніше на пробних уроках музичного мистецтва під час проходження навчально-педагогічної практики.

Музично-виконавська функція артистизму реалізовується через вивчення такого освітнього компоненту як «Виконавська майстерність з фаху», де здобувачі набувають навичок професійно виконувати й інтерпретувати інструментальні та вокальні твори. Виконавсько-артистичні вміння майбутніх педагогів-музикантів є надзвичайно важливими для їхньої фахової діяльності в школі, адже майстерне й артистичне виконання музичного твору на уроці допомагає учням краще зрозуміти та відчувати художній образ створений композитором, а відтак сприяє глибшому емоційному спілкуванню педагога з учнями через музику.

Призначення навчально-педагогічної практики здобувачів – поглибити та закріпити теоретичні знання з теорії та методики навчання мистецтв у школі, а також удосконалити педагогічну майстерність у процесі виконання обов'язків учителя-предметника та керівника позакласної музично-виховної роботи. Підготовка майбутніх освітян до проведення традиційних і нетрадиційних типів уроків передбачає застосування таких форм і методів навчання, які активізують пізнавальний інтерес учнів. Таким чином, на пробних заняттях з музичного мистецтва здобувачі мають можливість проявляти артистичні якості під час інсценізації пісень, театралізації дитячих казок, пластичного інтонування під музику тощо.

Художньо-організаторська функція артистизму освітян-музикантів яскраво проявляється в уміннях організовувати та здійснювати позакласну діяльність учнів. Тут постає широке поле для творчої роботи практикантів: створення шкільних музикознавчих клубів, гуртків театральної акторської гри, де здобувачі педагогічного фаху виконують функції музичних керівників, режисерів-

постановників музично-виховних заходів і концертів на різноманітні тематики. Така позакласна діяльність практикантів є необхідним напрямком у розвитку їхніх професійних компетентностей та ще одним ступенем формування артистизму.

Отже, зважаючи на розглянуті шляхи, що стосуються розвитку артистизму майбутніх учителів музичного мистецтва важливе значення у цьому процесі надаємо правильній організації навчання у закладах вищої педагогічної освіти. Встановлено, що артистизм є актуальною компетентністю сучасного освітянина-музиканта, яка включає мистецько-комунікативну, музично-виконавську та художньо-організаторську функцію. Таким чином доцільним бачиться введення практичних доповнень до освітніх компонентів, які скеровані на розвиток артистизму студентів, як індикатора їхньої професійності.

Список літератури

1. Абдуллин Э. Б. Методологический анализ проблем музыкальной педагогики в системе вузовского образования. Прометей (МГПУ), 1990. 188 с.
2. Вильсон Г. Психология артистической деятельности: Таланты и поклонники. [пер. с англ.]. М. : Кошто-центр, 2001. 384 с.
3. Майковская Л. С. Подготовка будущего учителя музыки к художественно-коммуникативной деятельности (артистизм действий): автореф. дисс. д-ра пед. наук: спец.: 13.00.01 «Теория и история педагогики». М.: МГУ, 1992. 16 с.
4. Ролінська О. Г. Евристичні методи і прийоми у навчальній діяльності майбутнього педагога-музиканта. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 14. Теорія і методика мистецької освіти: Зб. наук. пр.* К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2015. Вип. 17 (22). 216 с.

ТЕРМІНОЛОГІЧНЕ ПОЛЕ ПОНЯТЬ «ДОВКІЛЛЯ», «ПРИРОДНЕ ДОВКІЛЛЯ»

Граб Ольга Володимирівна
аспірантка Мукачівського державного
педагогічного університету
першого курсу навчання

Процес формування та розвитку людини завжди здійснюється у середовищі її безпосереднього мешкання. Однак, люди у наш час перебувають у вкрай синтетично складних та динамічних умовах. Як наслідок вони вступають у природні, природно-технічні, сімейні, соціокультурні, соціополітичні відносини, серед яких стає важко виокремити найбільш пріоритетні.

Слово «природа» є багатозначним, бо досліджується у різних наукових напрямках. Природа являє собою органічний та неорганічний світ у сій сукупності і зв'язках, що є об'єктом людської діяльності й пізнання, все те, що не створене діяльністю людини. У наш час поняття «природа» використовується у двох основних значеннях. У широкому розумінні – це весь навколишній світ (зокрема людина і суспільство), тобто Всесвіт. У вузькому сенсі – це те середовище, в якому проходить життя людини і суспільства (тобто поверхня землі з її якісними фізичними характеристиками, кліматом, корисними копалинами тощо). У зарубіжних бібліографічних джерелах комплекс наук про природне середовище має власну назву – Environmental Science. У науковому просторі нашої країни найбільш уживаним та подібним до означеного вище є термін «природне довкілля».

В огляді географічних ідей з найдавніших часів донині вказано, що давньогрецький лікар Гіппократ «вперше виклав погляди про вплив навколишнього середовища на характер людини» [1, с. 57]. У своїй книзі «Про повітря, води та місцевості» (424 р. до н.е.) Гіппократ перераховує конкретні хвороби жителів, які можна очікувати в залежності від переважаючих вітрів, води, рельєфу місцевості, пір року, але особливо від води, «бо їй належить дуже велика частка участі у відновленні та підтримці здоров'я» [1, с. 283]. Треба також зазначити, що в тексті його книги, перекладеної з грецької мови, не вживаються терміни «природне середовище» або «довкілля». У другій половині ХХ ст. слово «екологія» набуло значної популярності. Зазвичай під екологією розуміють «науку про відносини організмів або груп організмів до навколишнього середовища, або як науку про взаємини між живими організмами та середовищем їх проживання» [2, с. 63]. Стверджується, що початок розвитку екології як самостійної науки слід відраховувати від праць Е. Геккеля, який дав чітке визначення її змісту» [3, с. 7]; термін «екологія» запропонований німецьким біологом Ернстом Геккелем у 1866 році у праці «Загальна морфологія організмів» [3].

Термін «довкілля» (environnement) увів у науку французький географ Елізі Реклю (1830-1905) в 1869 році у багатотомному творі «Земля. Опис життя земної

кулі». У перекладі з французької мови: «Людина поступово дізнавалася сили природи і навчалася впливати на навколишнє середовище» [4, с. 6].

У разі техногенної цивілізації загострюються проблеми довкілля, наростають тенденції її глобальної дестабілізації. Тлумачний словник української мови надає таке визначення поняттю «довкілля» – оточення, навколишній світ [5, с. 570].

Поняття «довкілля» включає соціальні, природні та штучно створені фізичні, хімічні та біологічні фактори, тобто все те, що прямо чи опосередковано впливає життя і діяльність людини». Глобальний розвиток людства визначається геоекологічною межею, під якою маються на увазі незворотні зміни в навколишньому середовищі, спричинені техногенною діяльністю та що загрожують існуванню людей [6, с. 34].

На сьогоднішній день поняття «довкілля» характеризується як місце існування і діяльності людини, а також навколишній людині природний і створений ним матеріальний світ. О. Топчієв пропонує розуміти під «довкіллям» взаємодіючу сукупність природних і техногенних тіл, речовин, умов, явищ, тобто те земне оточення, у якому відбувається (здійснюється) діяльність людини, а також функціонування суспільства та розвиток живих та неживих об'єктів природи» [6, с. 68]. В. Іванющенко вважає, що природне довкілля є сукупністю компонентів природної середовища, природних та природно-антропогенних об'єктів, а також антропогенних об'єктів [7, с. 19]. Л. Хижня схарактеризовує довкілля як сукупність речових, енергетичних та інформаційних факторів, що безпосередньо або опосередковано взаємодіють з об'єктом оцінки. У якості об'єкту оцінки може виступати будь-який об'єкт живого і неживого світів будь-якому рівні їх системної організації [2, с. 62].

Довкілля є природним середовищем для проживання людини, а також здійснення її життєдіяльності. Природне середовище включає природні ресурси і природні умови, які, у свою чергу, багато теоретиків розглядають як компоненти природного середовища. Довкілля містить природну та техногенну складові. Часто-густо під навколишнім середовищем розуміють природне довкілля, у такому розумінні цей термін використовується у міжнародних угодах.

Навколишнє середовище як різноякісне, матеріальне ціле не перебуває у статичному стані. Найважливішою складовою навколишнього середовища є навколосемний космічний простір, представлений магнітосферою, що перешкоджає проникненню в біосферу згубного живих організмів корпускулярного випромінювання Сонця, що ізолює їх від проникаючої радіації. Одночасно магнітосфера пропускає до поверхні планети електромагнітні хвилі – рентгенівські та ультрафіолетові промені, радіохвилі та променисту енергію. Верхньою межею довкілля визначено межі магнітосфери у навколосемному космічному просторі (10-11 радіусів Землі), а за нижню – поширення живих організмів у приповерхневій літосфері (до глибини 4-6 км, де температура сягає +1200 С).

Поняття «довкілля» також схарактеризовує суб'єкт-об'єктні відносини. У якості суб'єкта довкілля може виступати все людство, населення регіону чи

держави, міста, об'єкти виробничої діяльності, живі та неживі об'єкти природи. В залежності від типу, масштабу, рівня суб'єкта неминуче будуть змінюватись зміст та обсяг його природного, техногенно-природного (техноплагенного від лат. *plaga* – поштовх), техногенного оточення у просторі та часі.

Міжнародна спільнота наголошує на унікальності проблем довкілля та виказує занепокоєння її станом для людини [2, с. 67]. Довкілля змінюється під впливом природних та техногенних факторів на локальному, регіональному та глобальному рівнях. Дослідження властивостей, функціонування, динаміки довкілля спрямовано на виявлення просторово-часових геоекологічних відносин та взаємозв'язків з ним людини та її діяльності. На сучасному рівні знань предметом дослідження геоекології вважаються геоекологічні процеси – зміни здоров'я та життєдіяльності людини, зміни у стані рослинних та тваринних організмів під прямим чи опосередкованим впливом довкілля.

Усвідомлення людством довкілля як сфери життєдіяльності людей, їх місцезнаходження в об'єктивному світі викликає необхідність цілеспрямованої діяльності – суб'єктно-предметної активності у вирішенні локальних, регіональних, глобальних геоекологічних проблем. Отже, поняття «довкілля» є більш загальним, ніж поняття «природне середовище», і вбирає в себе не тільки компоненти природного середовища, природні об'єкти та антропогенні об'єкти, а й антропогенні об'єкти – об'єкти, створені людиною для забезпечення соціальних потреб, що мають властивості природних об'єктів. Аналіз наукових праць В. Іванющенко, Є. Реклю, О. Топчієв, Л. Хижня та інші доводить, що довкілля є багатофакторною системою, що складається як з природних, так і антропогенних (створених людиною) компонентів [7; 4; 6; 2]. Останнє відображає перетворення людини на провідну геологічну силу, що здійснює загальнопланетарний вплив на розвиток живого. Природні компоненти навколишнього середовища дані людині в ході еволюції Космосу і планети Земля, як елементи, з яких вони складаються (хоч і дуже малі, враховуючи безмежність, з позиції людини, космічного простору). Антропогенні компоненти навколишнього середовища створені за активної участі людини і існують лише завдяки речовинному, енергетичному та інформаційному забезпеченню людиною, оскільки вони є продуктом її інтелектуальних зусиль, її здатності до абстрактного мислення.

Виявлення наукової сутності протиріч, що виникають між необхідністю збереження прийнятної якості довкілля для життєдіяльності людини та посиленням використанням її життєзабезпечувальних ресурсів, – пріоритетне завдання геоекології. Різномасштабні відносини між людиною та довкіллям визначають важливу функцію геоекології – забезпечення геоекологічною інформацією людей та осіб, які приймають рішення на місцевому, регіональному, державному рівнях.

У якості довкілля В. Удот пропонує розглядати сукупність компонентів природного середовища, а також природних, природно-антропогенних та антропогенних об'єктів. Так, компонентами природного середовища можуть бути різні природні об'єкти, природні ресурси

тощо. Виняток можна зробити лише для природних явищ, оскільки вони входять до складу природного середовища [8, с. 47].

Як показав аналіз бібліографічних джерел, нині немає єдиного підходу до визначення поняття «природне довкілля». Природне довкілля вбирає в себе сукупність компонентів (елементів, ресурсів) і є інтегрованою системою. Для визначення поняття «природне довкілля» необхідно чітко визначення його місця серед тотожних йому. Природне довкілля – частина середовища, в якому протікає життя та відбувається діяльність людини. Природне середовище є складним утворенням, що інтегрує безліч складових. До середовища людини слід віднести і суспільне середовище, яке на відміну від природного містить тільки штучно створені компоненти.

Отже, під природним довкіллям пропонує розглядати: 1) природне оточення людини, тварин, рослинних та інших організмів; 2) природну складову середовища, де мешкає людина (довкілля людини); 3) сукупність природних та природно-антропогенних (наприклад, штучні лісонасадження) явищ, процесів та факторів, зовнішніх по відношенню до людини та (або) людського суспільства, що взаємодіють з ними через кругообіг речовин, що визначають умови життєдіяльності людини. У цьому тлумаченні визначальне поняття роз'яснюється через визначуване, що свідчить про порушення правила співвідношення понять, оскільки у визначенні поняття «довкілля» природне середовище та природні й природно-антропогенні об'єкти розглядаються як рівнозначні, а у визначенні поняття «природне довкілля» природні та природно-антропогенні об'єкти входять в обсяг природного середовища.

У наш час до характеристик природного довкілля, що оточують людину, долучають насамперед аналіз ґрунтів і клімату. Надзвичайне значення для життя людини мають водні ресурси – наявність, відсутність чи недоступність морів, річок, озер, боліт, мінеральних та термальних джерел, підземних вод. Окрім того, складові природного довкілля не можуть існувати поза рослинним і тваринним світом, мешканцями водних, ґрунтових, рослинних, змішаних середовищ.

Існують певні труднощі у виокремленні компонентів природного довкілля, що обумовлені складністю розмежування понять «довкілля» та «природне довкілля». Природне довкілля являє собою звичне середовище існування у вигляді сукупності природних умов життя та діяльності людини. Природне довкілля є частиною довкілля, що перетворюється людством у процесі виробничої діяльності та здобуває якісно нову структуру. Довкілля поєднує елементи природного середовища (землю, атмосферне повітря, води, ліси) з продуктами, створеними внаслідок людської діяльності (будівлі, дороги, промислові, сільськогосподарські підприємства, міські парки тощо), – середовище міст, населених пунктів, сільськогосподарських та промислових зон, рекреаційних зон, курортів. Зазначимо, що у наукових бібліографічних джерелах та законодавстві поряд з поняттям «довкілля людини» найчастіше використовується термін «довкілля».

У якості компонентів природного довкілля М. Бойченко пропонує розглядати елементи природного та антропоприродного походження, що мають здатність до системної самопідтримки. До таких елементів науковець відносить

енергетичний стан середовища (теплове, хвильове, у тому числі магнітне та гравітаційне поля); хімічні та динамічні характеристики атмосфери; водні компоненти (вологість повітря, земної поверхні, хімічний склад вод, їх фізика, сама їх наявність та співвідношення з населеною сушею); фізичний, хімічний та механічний характер поверхні Землі (включаючи геоморфологічні структури – рівнинність, горбкість, гористість тощо); вигляд та склад біологічної частини екологічних систем (рослинності, тваринного та мікробного населення) та їх ландшафтних поєднань (у тому числі поєднань неорних сільськогосподарських та лісогосподарських земель з природними екосистемами); ступінь збалансованості та стаціонарності компонентів, що створюють кліматичні та пейзажні умови та забезпечують певний ритм природних явищ, у тому числі стихійно-руйнівного та іншого характеру, що розглядається як лихо (землетруси, повені, урагани, природно-осередкові захворювання тощо); щільність населення та взаємовплив самих людей як біологічний фактор; інформаційна складова всіх згаданих процесів та явищ [9, с. 71].

За твердженням В. Удот, поняття «природне довкілля» складаються із двох елементів: неживої і живої природи. У свою чергу нежива природа включає атмосферу, гідросферу, літосферу; жива природа – рослини, тварини, мікроорганізми. Розглядаючи природне середовище у вузькому значенні, цей же автор у якості її основних складових називає атмосферу, гідросферу, літосферу, рослини, тварин і мікроорганізми, тобто виокремлює більш загальні групи компонентів [8, с. 49].

Отже, аналіз теоретичних джерел доводить, що природне довкілля включає не тільки природні ресурси, що розташовані на поверхні Землі, але й саму територію, а також природні умови їх місцезнаходження. До цих умов слід відносити кліматичні умови, умови розташування (на поверхні, під землею, обсяги та глибина залягання, експлуатаційні характеристики, віддаленість від споживачів тощо); властивості (рідкий, газоподібний, твердий стан речовини); речовинну структуру та компонентний склад; споживчі властивості тощо.

Природні ресурси як сукупність неживих і живих тіл природи, її сил і явищ, що людство використовує для свого життєзабезпечення та задоволення інших потреб існування та розвитку в даний час та в майбутньому, поділяються на матеріальні та екологічні. Матеріальні ресурси природокористування – природні ресурси неживої природи: родовища корисних копалин та компоненти живої природи (вся різноманітність рослинного та тваринного світу). Нежива природа як об'єкт природокористування вбирає в себе такі системні компоненти: енергію космосу, атмосферу, воду, землю та надра. У свою чергу, структури системних компонентів природи диференціюються та включають властиві їм структурні компоненти, їх властивості, процеси та результати взаємодії. До природних ресурсів також належать екологічні блага природного середовища (асиміляційні, природоохоронні, лікувально-оздоровчі, естетичні та інші якісні властивості).

Також зазначимо, що в науковій літературі найчастіше компоненти природного середовища розглядаються як «об'єкти охорони навколишнього

середовища», під якими мають на увазі природні блага, цінності природи, її пам'ятки, природні ресурси, навколишнє середовище. Об'єкт охорони за таких обставин розглядається у широкому плані, тобто включає не тільки природне довкілля але й довкілля загалом.

Отже, поняття «природне довкілля» є базовим у формуванні первинних уявлень про природу у людини. У якості компонентів природного довкілля слід виокремлювати всі природні об'єкти, що перебувають у стані природного взаємозв'язку (до таких об'єктів належить земля, надра, ґрунти, поверхневі та підземні води, рослинний та тваринний світ та інші організми, атмосферне повітря, озоновий шар атмосфери, а також навколоземне космічний простір, які забезпечують у сукупності сприятливі умови існування життя Землі).

Список літератури

1. Гиппократ. Избранные книги. Москва: Биомедгиз, 1936. 736 с.
2. Хижня Л. Є. Сутність категорії «довкілля» як об'єкта адміністративно-правової охорони. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. № 5. 2019. С. 61-69.
3. Haeckel E. *Generelle Morphologie der Organismen*. Bd. II: Allgemeine Entwicklungsgeschichte der Organismen. Berlin: Verlag von Georg Reimer, 1866. 462 S.
4. Реклю Э. Земля. Описание жизни земного шара. Том XII: Труд и культура человека. Москва: Т-ва И.Д. Сытина, 1914. 102 с.
5. Новий тлумачний словник української мови у трьох томах. Т. 1. А-К / укладачі В. Яременко, О. Сліпушко. Т.1.Київ: Аконіт, 2005. 926 с.
6. Топчієв О. Г. Концепція довкілля-сучасний напрям інтеграції природничо-та суспільно-географічних досліджень. Київ: Либідь, 2017. 217 с.
7. Іванюшенко В. В. Право людини і громадянина на безпечне для життя і здоров'я довкілля: поняття та зміст. *Правничий вісник Університету КРОК*. 2010. № 6. С. 17-23.
8. Удот В. Природне довкілля як чинник формування відповідальності у дітей дошкільного віку. *Acta Paedagogica Volynienses*. № 1. С. 45-50.
9. Бойченко М. В. Оцінка перспектив трансформації природного середовища як результату антропогенного впливу на довкілля. *Економічний вісник Національного гірничого університету*. 2007. № 4. С. 69-74.

МЕХАНІЗМИ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ОСВІТИ

Гумінський Юрій Йосипович

доктор медичних наук, професор, кафедра анатомії людини
проректор ЗВО з науково-педагогічної та навчальної роботи

Фомін Олександр Олександрович

доктор медичних наук, професор, кафедра дитячої хірургії

Меркулова Дар'я Олександрівна

асистент, кафедри фізичного виховання та ЛФК

Зверхановський Олександр Анатолійович

кандидат медичних наук, доцент, кафедра ортопедичної стоматології

Ревіна Тетяна Григорівна,

ст. викладач, кафедра біологічної фізики, медичної апаратури
та інформатики

Вінницький національний медичний університет ім. М.І.Пирогова

В останнє десятиріччя збільшилась кількість досліджень з проблем формування економіки знань, упровадження в практиці менеджменту концепцій управління знаннями, забезпечення якості освіти і професійної підготовки майбутніх фахівців, розвитку їх професійних компетентностей для підвищення конкурентоспроможності на ринку праці. Однак у публікаціях мало відображаються характеристики людських ресурсів в структурі соціально-економічних відносин, не досліджуються інтрасуб'єктні спонукальні фактори формування середовища знань [1].

Актуальність і стратегічна значимість проблеми зумовлюють необхідність посилення уваги до конструювання способів її вирішення

Серед індикаторів соціально-економічної безпеки близько 28% становлять освітні чинники (обсяг видатків зведеного бюджету на освіту, частка молоді до 15-ти років, яка отримує освіту, термін навчання у школі тощо). У системі показників людського розвитку ООН (ІЛР) також частку в 1/3 займає освіта (письменність дорослого населення, частка письменних серед населення старше 15 років, індекс охоплення всіма видами освітньої діяльності, частка учнів /студентів у загальній чисельності населення тощо).

Такий підхід дозволяє усвідомити, що знання і розвиток нерозривно пов'язані, що суспільне співіснування людей спонукає їх співпрацювати і взаємодіяти з метою вирішення проблем повсякденного буття. У процесі такої взаємодії вони разом створюють свою реальність і порівну навчаються один від одного. Таким чином навчання перетворюється у соціальне підприємництво [2].

Для ефективного застосування знань в умовах кожної країни фахівці групи Світового банку розробили програму «Знання для розвитку» (Knowledge for Development – K4D), що базується на знаннях [5], структура якої ґрунтується на таких показниках:

- Індекс економічного та інституційного режимів, які створюють стимули для ефективного використання існуючих і нових знань, розвитку підприємництва;
- Показники освіченості і кваліфікації населення, яке може створювати, використовувати знання та обмінюватися ним;
- Ефективна інноваційна система, фірми, науково-дослідницькі центри, університети, консультанти та інші організації, які здатні використовувати глобальну базу знань, асимілювати й адаптувати глобальне знання для місцевих потреб, а також створювати нове знання та засновані на ньому нові технології;
- Інформаційні та комунікаційні технології (ІКТ), які можуть сприяти ефективному обміну, поширенню й обробці інформації.

Інша програма Світового Банку «Навички та інновації» (SIP) включає в себе п'ять основних ліній продуктів які допомагають країнам-клієнтам у переході до економіки знань та використанні технологій управління знаннями:

- Інформаційні послуги про спектр продуктів економіки знань;
- Дослідження економіки знань для об'єднання кращого досвіду на основі інноваційних систем.
- Навчання на основі досвіду і кращих практик з економіки знань. Продукти знань / інструменти, підготовка матеріалів для підтримки навчальних заходів, веб-сайти, і методології оцінки знань, яка включає 148 структурних і якісних показників для 146 країн (The Knowledge Assessment Methodology - КАМ).
- Допомога в управлінні знаннями для підвищення потенціалу, орієнтованого на розвиток.

Управління знаннями - це процес компіляції, використання і повторного використання інформації, прямих знань, досвіду, професійних умінь для досягнення особливої вигоди у справах, певних цілей і завдань, які здатні зміцнити організацію та примножити її компетентність, процес, за допомогою якого вдасться отримати прибуток з обсягу знань або інтелектуального капіталу, що знаходиться в розпорядженні суб'єкта.

«Управління знаннями» - загальна назва для способів організації комунікацій (цільового спілкування) у тематичних співтовариствах, спрямування його на вилучення нових і відновлення існуючих знань, і технологій, що допомагають працівникам вчасно вирішувати завдання, приймати рішення і виконувати необхідні дії, одержуючи потрібні знання в потрібний час. Такі методики на 80% використовують гуманітарні технології, і тільки на 20% - рішення в області інформаційних технологій [6]. Застосування методик управління знаннями уможливорює використання колективного досвіду та знань і перетворення їх у корпоративний капітал.

Отже, на найвищих наднаціональних рівнях визнано, що висока освіченість є передумовою динамічного, мобільного й активного суспільства в сучасному світі. У Національній доктрині розвитку освіти [1] освіту визнано стратегічним ресурсом поліпшення добробуту людей, основою розвитку особистості,

суспільства, нації та держави, запорукою майбутнього України.

Освітні результати - якість навчання - є складовими багаторівневої системи взаємодії неекономічних індикаторів стану та умов життєдіяльності різноманітних суб'єктів господарювання: особи, домогосподарства, соціальних груп, населення країни та її регіонів, що акумулюються у категорії «рівень життя» [2]. Поєднуючи в собі характеристику всіх сторін та компонентів життєдіяльності людини, рівень життя стає своєрідним вимірником загальної оцінки ефективності державної соціально-економічної політики, метою якої має бути збереження єдиного соціального простору, створення умов для функціонування різних форм соціальних відносин, всебічного розвитку інтелектуального і творчого потенціалу населення, які є нематеріальними складовими конкурентоспроможності [7].

Формування, підтримання, розширення та визнання набутих результатів навчання, знань, професійних навичок та рівнів компетентності громадян мають важливе значення для розвитку окремої особистості, груп суб'єктів навчання, конкурентоспроможності підприємств і територій, підвищення рівня зайнятості та соціальної згуртованості як в окремих країнах, так і в рамках спільнот. Таке безперервне розширення та визнання набутих знань і кваліфікацій сприяє інтернаціональній мобільності працівників та студентів, а також задоволенню потреб попиту та пропозиції робочої сили на територіальних ринках праці.

Тому на рівнях держав і співтовариств необхідно заохочувати і поліпшувати доступ до участі в освітньому процесі протягом усього життя для всіх, в тому числі для окремих груп людей, зокрема – медичних працівників.

Головним положенням концепції неперервної освіти є ідея про те, що навчання протягом усього життя, що розглядається як звичайне, масове явище і невід'ємне право кожного громадянина, не може бути реалізоване тільки за рахунок збільшення додаткових програм навчання для дорослих, без зміни всієї освітньої системи. Створення розширених можливостей для реалізації концепції «суспільства, що навчається» вимагає перегляду організації та змісту навчання у всій системі освіти, первинної (initial education), основної (based), і додаткової, на всіх етапах і у всіх ланках освітньої системи в контексті ідеї освіти протягом усього життя. Ми будемо вживати терміни «освіта протягом усього життя» і «неперервна освіта» (Lifelong Education - LLE) як тотожні. Безпосередня реалізація освітніх цілей реалізується через систему заходів безперервного навчання (LLL) та моніторингу якості його результатів.

У документах ЄС про освіту протягом усього життя - наведено поняття безперервного навчання (Lifelong Learning - LLL): «Вся навчальна діяльність, здійснювана протягом усього життя, з метою поліпшення знань, навичок та компетенцій в межах особистої, громадянської, соціальної та / або пов'язаної із зайнятістю перспективи» [4].

Вказані тут основні ідеї припускають, що комплексна і послідовна стратегія безперервного навчання в Європі повинні бути спрямовані на такі ефекти:

1. Гарантування загального і постійного доступу до навчання для отримання та оновлення навичок, необхідних для стабільної активності в суспільстві знань;

2. Підвищення рівня інвестицій в людські ресурси, які є найважливішим активом у Європі, та потребують першочергової уваги для їх розвитку;
3. Розроблення ефективних методів викладання і навчання для LLL;
4. Значне поліпшення способів участі у навчанні, забезпечення прозорості та оцінювання його результатів, зокрема неформального і неофіційного навчання;
5. Гарантування легкості отримання доступу до інформації та консультацій про можливості безперервного навчання в різних місцях по всій Європі;
6. Забезпечення можливості LLL якомога ближче до учнів, за їх місцем перебування у їх громадах, або її підтримання за допомогою ІКТ-інструментів, там де це доцільно.

Навчання «LLL» має метою сприяння громадянській активності і повноцінної участі в економічному житті, та просуванню професійних навичок для того, щоб адаптуватися до вимог нового суспільства, заснованого на знаннях. Безперервне навчання забезпечує людей основними інструментами, які вони потребують для саморозвитку і для того, щоб грати активну роль в сучасному суспільстві, в тому числі навичок, необхідних у сфері нових технологій.

Неперервна освіта («LLE-LLL») має вертикальну і горизонтальну структуру, здійснюється на індивідуальному та інституційному рівнях, а також в усіх сферах громадського та приватного життя. За вертикальною структурою освіта реалізується протягом упорядкованих етапів, на кожному з яких реалізуються специфічні навчальні та гуманітарні завдання: дошкільна освіта; початкова, середня, старша школа; початкова професійна, середня професійна, вища професійна освіта; післядипломна, до-практична та/або після-досвідна освіта; непрофесійна соціальна освіта (lifewide learning).

Горизонтальна структура, що охоплює в єдине ціле компоненти та інституції формального навчання - освітні установи та навчальні центри, завершується отриманням дипломів та кваліфікаційних свідоцтв, неформального - відбувається паралельно з навчанням, яке забезпечують офіційні системи освіти та неявного або неофіційного навчання - повсюдного (мережевого) навчання, що є частиною повсякденного життя і не обов'язково може бути свідомою дією (ЗМІ, мережі, соціальні групи, кіно-, відео-, Е-ресурси тощо).

Для вирішення багатьох із означених проблем, на нашу думку, доцільним є запровадження системи кластерної освіти із характеристиками мультиагентного і мультимодального навчання [4]. Мультиагентне навчання в даному випадку означає використання у межах однієї дидактичної системи різноманітних ресурсів для навчання та здобуття профільної спеціалізації у певній галузі знань чи виробництва. Навчальними агентами можуть виступати усі джерела і суб'єкти, які володіють інформацією і знаннями, доцільними для досягнення навчальних цілей. Мультимодальність означає концептуальний підхід до організації навчання, за якого учасники навчальних груп в одному навчальному курсі використовують різні форми і методи навчання (денне, вечірне, дистанційне навчання, І-навчання, web-навчання, самонавчання, взаємонавчання тощо).

У контексті концепції кластерної освіти доцільним є створення цілісного освітньо-професійного середовища, компонентами якого є суб'єкти навчання,

роботодавці конкретного територіального простору, органи державної влади (ОДВ), органи місцевого самоврядування (ОМС), керівні органи освітнього процесу, громадськість, представлена заінтересованими особами (професійні асоціації, фонди, науково-дослідні центри) тощо. Муніципальна система забезпечення якості професійного навчання на нашу думку має становити такий освітній кластер: школи, ВНЗ, заклади додаткової (неформальної, позашкільної) освіти, заклади підвищення кваліфікації, координаційний муніципальний центр освітніх ресурсів, корпоративні / професійні навчальні програми. Такий підхід дозволить удосконалювати можливості для забезпечення безперервності та наступності освіти всіх рівнів: середня - професійно-технічна - вища - післядипломна (додаткова) - відкрита в системі муніципальної освіти, що є основною умовою формування соціально-зрілої особистості людини [7,8].

Важливим чинником соціально-економічної безпеки у локальному територіальному середовищі є неперервна освіта, яка реалізується у різноманітних формах і видах навчальної діяльності, забезпечує професійно-орієнтоване навчання і підготовку фахівців для зайнятості і самозайнятості, формування і підтримання людського і професійного потенціалу, створює підґрунтя для сталого розвитку територій, забезпечує формування точок росту для інноваційної діяльності.

Використання систем управління знаннями дозволяє об'єднати можливості і зусилля багатьох суб'єктів і бенефіціарів неперервної освіти, у напрямках за інтересами і потребами освітнього (економіко-педагогічного) середовища.

Список використаних джерел:

1. Стратегія національної безпеки України, затверджена Указом Президента України від 12 лютого 2007 року № 105/2007.
2. Закон України «Про основи національної безпеки України» від 19.06.2003. № 964-ГУ.
3. Рекомендація Європейського Парламенту і Ради 2008/С 111/01 «Про встановлення Європейської кваліфікаційної структури для можливості отримати освіту протягом усього життя» від 23 квітня 2008 року.
4. Рекомендація Європейського Парламенту та Ради від 18 грудня 2006 (№ 2006/962/ЕС) «Про ключові компетенції для навчання впродовж життя».
5. Програма Інституту Світового Банку «Знання для розвитку» (K4D). - [Електронний ресурс] - Режим доступу : <http://go.worldbank.org/94MMDLIVF0>
6. Мильнер Б.З. Управление знаниями. М.: ИНФРА-М, 2003г. - 465с.
7. Корж Н.В., Соколовська В.В. Ризик-менеджмент в реалізації системи управління якістю закладів вищої освіти. Держава та регіони. Серія: *Економіка та підприємництво*, 2019 р., № 4 (109)
8. Знання для розвитку. [Електронний ресурс] - Режим доступу : <http://www.die-gdi.de/en/events/knowledge-for-development>.

ДИФЕРЕНЦІЙОВАНЕ ВИКЛАДАННЯ ЯК ШЛЯХ ДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСВІТИ ДЛЯ УСІХ

Гусак Людмила,

професор кафедри іноземних мов гуманітарних спеціальностей,
доктор педагогічних наук,
професор Волинського національного університету
імені Лесі Українки, викладач

Актуальність теми дослідження обумовлена тим, що освіта є основним правом людини і основою справедливого суспільства. Для дітей з інвалідністю ситуація їхньої освіти є критичною. Системи та послуги освіти у всьому світі не завжди відповідають їхнім потребам, як з точки зору доступу, так і якості освіти. Інклюзивна освіта є важливою для досягнення соціальної справедливості та є складовим елементом навчання протягом усього життя. Одним словом, інклюзивна освіта – це процес, який передбачає трансформацію не лише шкіл, а й університетів для забезпечення усім студентам адекватні можливості для навчання, включаючи молодих людей з обмеженими можливостями та труднощами у навчанні.

Групи, в яких навчаються студенти з інклюзією, потребують додаткової підтримки, адаптації корпусу, аудиторії та модифікації групи для успішної співпраці усіх студентів групи.

Дуже важливе значення для вирішення цієї проблеми є створення доступних і гнучких навчальних програм, підручників та навчальних матеріалів, які можуть стати ключем до створення університетів для всіх. Багато навчальних програм передбачають навчання усіх студентів за допомогою тих самих засобів і методів. Але студенти бувають різні і мають різні здібності та потреби. Тому важливо, щоб навчальна програма була достатньо гнучкою, щоб були можливості пристосування програм до індивідуальних потреб студентів.

Інклюзивна навчальна програма спрямована на когнітивний, емоційний, соціальний та творчий розвиток дитини. Він заснований на чотирьох стовпах освіти для двадцять першого століття – навчитися знати, навчитися робити, навчитися бути і навчитися жити разом.

Інклюзивний підхід до політики навчальних програм має вбудовану гнучкість і може бути пристосований до різних потреб: кожен студент повинен отримувати вигоду від загально визнаного базового рівня якісної освіти. Це варіюється від зміни часу, який студенти присвячують окремим предметам, що надає вчителям більшу свободу у виборі методів роботи. Кожен учень має багато потреб – тим більше в ситуаціях уразливості та несприятливості – кожен повинен отримати користь від загальноприйнятого базового рівня якісної освіти. Це підкреслює потребу спільного ядра навчальної програми, яка актуальна для учня під час навчання за гнучкими методами.

МОН звертає особливу увагу на якість складання індивідуальних програм розвитку студента, мета якої – забезпечення індивідуалізації освітнього процесу

конкретного студента шляхом модифікації навчального матеріалу, створення відповідного освітнього середовища, методів навчання тощо. [4]

Технології викладання і навчання в інклюзивному середовищі мають бути придатні та ефективні для задоволення різноманітних освітніх потреб усього багатоманітного контингенту учнів, а одна з найдієвіших технологій — диференційоване викладання.

Диференційоване викладання як підхід і технологія є своєрідним фаховим відгуком педагога на особливості учня (на його рівень готовності до вивчення матеріалу, його інтереси, освітні потреби тощо). Диференційоване викладання — це створення навчального середовища та організація навчального процесу задля забезпечення учням з різними освітніми потребами можливості успішного опанування програмами на максимальному для кожного рівні. Диференційоване викладання фокусується переважно на методах і прийомах роботи на уроці (як педагога, так і студентів), що забезпечують оптимальний та результативний навчальний процес, ураховують відмінності різноманітного учнівського колективу, а також дають змогу належним чином засвоїти визначені програмою стандарти. [3]

Практика диференційованого викладання передбачає відхід від одного підходу викладання (для всіх студентів групи) і переорієнтування на створення особливого навчального досвіду для кожного учня з використанням різноманітних підходів до викладання, навчання, пристосування навчальних моделей і навчальних зразків для учнів з різними освітніми потребами. Диференційоване викладання передбачає, що всі учні різні, тож необхідно: виявити ці відмінності, створити відповідне освітнє середовище та організувати навчальний процес таким чином, аби забезпечити ефективний навчальний досвід для кожного з них. Реалізація диференційованого викладання педагогами має забезпечити доступність освітньої програми для учнів з особливими освітніми потребами, необхідну підтримку, успішне опанування змісту навчання і досягнення максимально можливих для кожного з них результатів.

Висновки. 1. Між учнями однієї вікової групи існують суттєві відмінності в таких аспектах, як їхні життєві обставини, минулий досвід, готовність до навчання тощо. 2. Ці відмінності впливатимуть на зміст і темп викладання. 3. Учні навчаються активніше, якщо їх підтримувати та спонукати докладати зусиль для досягнення результату (вищого за той, на який вони могли б розраховувати, працюючи самостійно). 4. Навчальна діяльність стає ефективнішою, коли знання, вміння, навички, компетентності загалом, що їх діти опановують у процесі навчання, пов'язані з їхнім реальним життям. 5. Ефективність навчання підвищується внаслідок використання автентичних завдань і форм роботи. 6. Учні навчаються ефективніше, коли відчують, що їх цінують і поважають у шкільному колективі. 7. Головна мета освіти полягає в тому, аби виявити й розвинути здібності кожного учня.

Практикування педагогами диференційованого навчання має забезпечити доступність освітньої програми для учнів з особливими освітніми потребами, необхідну підтримку, успішне опанування змістом навчання і досягнення максимально можливих для кожного з них результатів.

Список використаних джерел

1. UNESCO. Defining an Inclusive Education Agenda: Reflections around the 48th session of the International Conference on Education. Geneva, Switzerland. (2009).
2. UNESCO. Policy Guideline on Inclusion in Education. Paris (2009). 2. S. Miles and N. Singal. The Education for All and Inclusive Education debate: Conflict, contradiction or opportunity. International Journal of Inclusive Education. (2008)
3. Лорман, Деспелер, Харві, 2010.
4. Методичні рекомендації щодо організації навчання осіб з особливими освітніми потребами – Лист МОН від 30 серпня 2021 року.

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДО ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ ШКОЛЯРІВ

Джуринський Петро Борисович

доктор педагогічних наук, професор, директор навчально-наукового інституту
фізичної культури, спорту та реабілітації

Ковальова Тетяна Михайлівна

асистент кафедри теорії і методики фізичної
культури та спортивних дисциплін
Університету Ушинського
(м. Одеса)

Власова Вікторія Олегівна

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності
014 Середня освіта (Фізична культура)
(м. Одеса)

Берекет Анна Вікторівна

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності
014 Середня освіта (Фізична культура)
(м. Одеса)

Мельник Василь Васильович

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності
014 Середня освіта (Фізична культура)
(м. Одеса)

Соціально-економічні перетворення в українській державі та гостра потреба у здоровій нації актуалізують потребу суспільства в якісній професійній підготовці майбутніх учителів фізичної культури як цілісної педагогічної системи, функціонування якої передбачає створення умов для оволодіння студентами професійно орієнтованими знаннями, вміннями та навичками, які дозволять впроваджувати здоров'язберезувальні технології у загальноосвітніх навчальних закладах [1; 3].

Підготовка майбутніх учителів фізичної культури в сучасних умовах характеризується активними інноваційними процесами, пов'язаними з демократизацією та гуманізацією, розробленням Державного стандарту та нового змісту вищої освіти, в зв'язку з чим розширюється соціокультурне середовище майбутньої професійної діяльності та змінюється його призначення. З позицій сьогодення здоров'язберезувальні освітні технології складають

технологічну основу здоров'язбережувальної педагогіки, яка є однією з найперспективніших освітніх систем XXI століття [2; 4].

Фізична культура повинна розглядатися як важливий засіб у процесі фізичного виховання підлітків, у формуванні у них здорового способу життя, організації відпочинку та дозвілля, відновленні фізичних та духовних сил [5].

Актуальність вивчення проблеми формування ставлення школярів до здорового способу життя як цінності у широкому соціокультурному аспекті обумовлена специфікою цієї соціальної групи, особливостями її становища та ролі у суспільстві. Аналіз стану підготовки майбутніх учителів фізичної культури до впровадження професійної діяльності в основній школі показав, що обрана проблема розроблена ще недостатньо.

Завдання дослідження : 1. Розробка та перевірка педагогічних умов підготовки майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності в основній школі; 2. Формування ціннісного ставлення до здорового способу життя школярів.

У результаті проведених досліджень ми дійшли таких висновків :

Обґрунтовано структуру підготовки майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності в основній школі, яка розглядається як сукупність чотирьох взаємопов'язаних структурних компонентів, наповнених якісними характеристиками і показниками: мотиваційного, когнітивного, діяльнісного та особистісного.

Уточнено структуру моніторингу ефективності підготовки майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності в основній школі, до складу якої ввійшли показники та рівні (високий, середній, низький).

Виявлено та обґрунтовано педагогічні умови підготовки майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності в основній школі, до яких віднесено: інтеграція змісту підготовки; педагогічна діагностика з метою визначення рівнів сформованості готовності; впровадження фізкультурно-оздоровчих та здоров'язміцнюючих технологій; набуття досвіду здобувачами щодо професійної діяльності у процесі практики з учнями основної школи. У процесі перевірки ефективності педагогічних умов виявлено більш помітні зміни якості підготовки студентів експериментальної групи порівняно з контрольною групою. Дослідно-експериментальна робота підтвердила ефективність виявлених і обґрунтованих педагогічних умов підготовки майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності в основній школі.

Встановлено, що показники виховання ціннісного ставлення до здорового способу життя поділяються на когнітивні, афективні та індивідуально-результативні групи показників. Особливістю виховання ціннісного ставлення до здорового образу життя в учнів є те, що воно не повинно бути обмежено розвитком фізичних здібностей, у цьому випадку необхідно приділяти підвищену увагу ціннісному ставленню до здоров'я дітей.

З'ясовано, що діагностика ставлення до здорового способу життя в учнів здійснювалася у вигляді анкетування, опитувань, спостереження. За результатами проведеної діагностики розроблено комплекс заходів щодо

виховання ціннісного ставлення до здорового способу життя школярів з урахуванням їх особливостей.

Список літератури :

1. Ажиппо О. Ю. Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності у загальноосвітніх навчальних закладах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти». Х., 2013. 39 с.

2. Вакуленко О. В. Здоровий спосіб життя як соціально-педагогічна умова становлення особистості у підлітковому віці : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.05 «Соціальна педагогіка» К., 2001. 20 с.

3. Бабич В. І. Підготовка майбутніх учителів фізичного виховання до формування культури здоров'я школярів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Луганськ, 2006. 20 с.

4. Гаснікова О. М. Організаційно-методичні умови формування ціннісного ставлення до репродуктивного здоров'я у підлітків загальноосвітньої школи : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання». К., 2010. 20 с.

5. Реалізація здорового способу життя – сучасні підходи : монографія / за ред. М. Лук'янченка, В. Куріш, Ю. Мігасевича, А. Подольські. Дрогобич : Швидкодрук, 2009. 592 с.

ВИХОВАННЯ СВІТОГЛЯДНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ЗАСОБАМИ ВИВЧЕННЯ КУЛЬТУРНО-ЕТНІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ АНГЛІЙСЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ

Долженко Марина Володимирівна

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов
Університет імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро

Одне з визначень поняття «світоглядна культура» – це сукупність матеріальних та духовних досягнень цивілізації, що охоплюють історичні, соціальні та психологічні явища, а також відображають цінності, традиції, погляди, тобто усі сторони буття та свідомості особистості, властиві для певного етносу, таким чином включаючи в себе мову, мовлення та усі інші аспекти вербальної комунікації.

Проблема ж взаємозв'язку культури та мови завжди викликала зацікавленість у мовознавців. Як зазначив видатний фахівець в галузі перекладу В.Н.Комісаров: «Навколишній світ, духовне життя і поведінка людей відображаються в нашій свідомості у певних когнітивних структурах, які реалізуються в мовних категоріях та формах» [2, с. 68-69].

Так, слово є важливим проявом самобутності та досвіду народу. Фразеологія ж як розділ мовознавства, що вивчає стійкі поєднання слів з ускладненою семантикою – це джерело мудрості та скарбниця мови. Саме у фразеології різних мов знаходять відображення традиційних уявлень людини про дійсність, яка її оточує, що інколи має певні спільні риси для всіх культур, або відображає природу окремого народу [3, с. 6].

Розглядаючи фразеологію під кутом взаємозв'язку та взаємозалежності культур, ми виявляємо наявність в багатьох мовах світу схожих фразеологічних одиниць (ФО), що є наслідком постійного міжкультурного контактування, перейняття знань від більш розвинутих цивілізацій, а інколи навіть асиміляції декількох культур. Так, порівнюючи фразеологізми двох мов, у нашому випадку української та англійської, можна відокремити групу запозичених стійких виразів біблійного походження (біблеїзмів), через те, що протягом багатьох століть Біблія була головним вченням та засобом духовного збагачення обох народів. Наприклад, в результаті великої кількості тлумачень біблейських притч, в обох мовах з'явилося декілька фразеологізмів, які є символічними еквівалентами мовних реалій, подій та ситуацій : *їудине дерево – Judas tree, поцілунок (від) Іуди – The Judas kiss, Хома невірний – a doubting Thomas, заборонений плід – forbidden fruit* [1, с. 184-185]; [3, с. 57].

Українська та англійська мова багаті на фразеологічні одиниці, пов'язані з античною міфологією (*яблуко незгоди – the apple of discord*), історією (*перейти Рубікон – to cross the Rubicon*) та літературою (гомерівський вислів «між Сциллою та Харибдою» – «*between Scylla and Charybdis*»). Так само, цитування

всесвітньовідомих людей, перейняття філософських думок та переклад літературних творів авторів інших країн на різні мови світу призвело до великої кількості запозичень фразеологізмів, які зазвичай є калькуванням оригіналу, проте за допомогою мовних засобів та реалій, які є притаманними або більш спорідненими саме для тієї або іншої культури, що як вказує Н. Ф. Алиференко є обумовленим загальнолюдським характером нашого мислення, але відмінним кодуванням об'єктів оточуючого світу в залежності від географічного середовища, буденщини та соціально-політичного устрою: *to have a millstone about one's neck* – *носити тягар на серці*; *Indian summer* – *бабине літо* [3, с. 67].

Саме тому, доречно зазначити, що особливості культурного життя народу можна простежити, порівнюючи реалії вжиті у стійких виразах, які є близькими еквівалентами при перекладі, тобто мають одне семантичне навантаження, але різні мовні засоби. Так, лінгвісти С. Г. Тер-Минасова та Н. Ф. Алиференко беруть у своїх працях за основний приклад семіотики слово «душа», наполягаючи на тому, що в слов'янській системі цінностей на першому місці стоїть духовність як головне поняття, що переважає над розумом та здоровим глуздом. І зовсім протилежне відбувається в англomовному світі. Як приклад, ми маємо: *душевний спокій* – *peace of mind*, а *душевний розлад* – *mental derangement*, тощо [1, с. 149]; [4, с. 165-166].

Безперечним є й той факт, що, як і в багатьох мовах світу, найбільшу кількість ФО у англійському та українському словнику складають вирази, що є притаманними суто тій культурі, до якої вони належать і в свою чергу можуть бути поділені залежно від того її аспекту, який в них відображається, наприклад:

1) ФО, що втілюють традиції та звички: *baker's dozen* (анг.) – чортова дюжина (за старовинним англійським звичаєм, торговці хлібом отримували від булочників тринадцять хлібів замість дванадцяти, причому тринадцятий йшов в рахунок доходу торговців); *м'яти (ламати) шапку* (укр.) – *bow and scrape*: вітатися (традиція низько вклонятися панам, знімаючи шапку та мнучи її у руці);

2) ФО, що мають історичне підґрунтя: *таки ляхів гудьмо, але з ляхами будьмо; вільний козак* (неодружений чоловік);

3) ФО, що пов'язані з повір'ями та віруваннями: *a black sheep* (анг.) – паршива вівця, ганьба в сім'ї (за старим повір'ям, чорна вівця відзначена печаткою диявола); *лізти поперед батька в пекло* (укр.) – вихоплюватися наперед;

4) ФО, взяті з літературних творів: «*кларнетизм*» (П.Г.Тичина), *лис Микита* (І.Я.Франко); *a Sherlock Holmes* (А.К.Дойль);

5) ФО, пов'язані з реаліями, існуючими суто в одній культурі – *put smb. in the cart* (англ.) – поставити у незручне становище (словом *cart* називали візка, яким доставляли злочинців до місця страти або возили містом з ганьбою); *плетти банелюки* (укр.) – *to thresh straw*: говорити щось пусте (банелюка, або плетеник – плетений, довгастої форми виріб із білого тіста) та інш. [3, 5].

Таким чином, ми можемо стверджувати, що навіть не дивлячись на те, що культура англomовних країн та України суттєво відрізняються, у фразеологізмах, одиницях мови та мовленні з великим змістовим навантаженням, багато традицій є безперечно спільними для обох мов. Однак, більшість ФО виникла завдяки особливим розумовим процесам, які є оригінальними та неповторними, завдяки

багатьом факторам, що можуть характеризувати одну спільноту, об'єднану однією світоглядною культурою.

Список літератури

1. Алефиренко Н. Ф. Фразеология в свете современных лингвистических парадигм. Монография / Н. Ф. Алефиренко. – М. : ООО «Элпис», 2008. – 271 с.
2. Комиссаров В. Н. Современное переводоведение. Учебное пособие / В. Н. Комиссаров. – М. : ЭТС, 2002. – 424 с.
3. Кунин А. В. Фразеология современного русского языка / А. В. Кунин. – М. : Международные отношения, 1972. – 288 с.
4. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация. Учебное пособие / С. Г. Тер-Минасова. – М. : Слово/Slovo, 2000. – 264 с.
5. Фразеологічний словник української мови [уклад. Білоноженко В. М. та ін.]. – К. : Наукова думка, 1993. – 984 с.

ІНФОРМАТИЗАЦІЯ ОСВІТИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Кашина Ганна Сергіївна

доктор педагогічних наук, доцент,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова
Київ, Україна

Мужановська Марина Мечиславівна

аспірант,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова
Київ, Україна

Кужелюк Тамара Мечиславівна

аспірант,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова
Київ, Україна

Темпи змін, викликані новими технологіями, суттєво вплинули на концептуальні засади освіти у всьому світі. Нові інформаційно-комунікаційні технології суттєво вплинули на традиційний процес викладання та навчання, а також трансформують шляхи управління освітою.

Інформаційно-комп'ютерні технології, які є важливою самостійною галуззю освіти, мають значний вплив на всі інші галузі знань. Завдяки новим технологіям забезпечується створення світового інформаційного простору, миттєвий доступ до величезного масиву даних, запровадження нових методів моніторингу, контролю та оцінювання знань. Швидке спілкування, а також покращення доступу до інформаційних технологій у навчальних закладах може означати, що навчання стає по-справжньому повсякденною діяльністю, в якій темпи технологічних змін змушують постійно оцінювати сам навчальний процес. Процес інформатизації освіти в Україні є невід'ємною частиною світового процесу впровадження інформаційних технологій у навчання. Це зумовлює важливість вивчення досвіду різних країн у цьому аспекті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розробкою теоретичних і практичних засад упровадження інформаційних технологій у навчально-виховний процес займаються такі видатні вчені, як І. Захарова [2], І. Роберт [5], Т. Поясок [7]. Вимоги до створення електронних засобів навчального призначення, зокрема електронних підручників, сформульовані в роботах І. Бех [1], В. Лапінського [4], М. Маслова [2] та ін., їх праці присвячені розв'язанню питань підготовки майбутніх педагогів засобами інформаційно-комунікаційних технологій на засадах аксіологічного, андрагогічного та системного підходів.

Інформаційне суспільство зумовлює трансформації системи освіти. В останні роки швидке, ефективне та глобальне спілкування знань створило нову основу для співпраці та командної роботи як на національному, так і на міжнародному

рівні. Зростаюча роль інформаційних технологій у розвитку суспільства вимагає активної реакції на виклики інформаційного суспільства.

Інформатизація освіти є більш широким поняттям, ніж комп'ютеризація освіти, а процес інформатизації освіти включає процес її комп'ютеризації. Поняття інформатизація освіти пов'язується із широким запровадженням у систему освіти методів і засобів інформаційно-комунікаційних технологій, створенням на цій основі комп'ютерно-орієнтованого інформаційно-комунікаційного середовища, з наповненням цього середовища електронними науковими, освітніми та управлінськими інформаційними ресурсами, з наданням можливостей суб'єктам освітнього процесу здійснювати доступ до ресурсів середовища, використовувати його засоби і сервіси під час розв'язування різних завдань [3].

Головною метою інформатизації в закладах освіти є підготовка тих, хто навчається до повноцінної плідної життєдіяльності в інформатизованому суспільстві, забезпечення підвищення якості, ефективності та доступності освіти. Тому в діяльності навчальних закладів усіх типів і рівнів акредитації проблемам інформатизації повинна приділятися першочергова увага. Зокрема, значне місце повинні зайняти дослідження, пов'язані з вивченням педагогічних умов формування відповідного навчального середовища, моделюванням його складу і структури, визначенням місця і ролі, яке займають і відіграють в ньому засоби навчання та інформаційно-комунікаційні технології.

Основне завдання інформатизації освіти – впливати на види діяльності, що виконуються таким чином, щоб досягати поставлених цілей із меншими затратами ресурсів. Створення ефективної системи інформатизації освіти потребує дослідження її системи як об'єкта інформатизації. Основною сутністю інформатизації освіти є використання інформаційних технологій у різних видах діяльності, які здійснюються в системі освіти [2].

Поєднання освіти та технологій вважається головним ключовим елементом людського прогресу.

Освіта передає технологію, яка, в свою чергу, є основою освіти. Тому очевидно, що інформаційні технології вплинули на зміни методів, цілей і потенціалу освіти.

Найвищий рівень змін, що відбуваються у зв'язку з інформаційними технологіями та освітою, полягає у тому, що викладання все частіше розглядається як таке, що відбувається за допомогою технології, а не використання технології як додаткового способу подання інформації [5]. Інформаційні технології особливо впливають на зміст курсів та методологію навчання, а також набір і підготовку викладацьких кадрів. Інформаційні технології вимагають від викладачів вивчати нові комплекси знань і навичок. Використання комп'ютерних технологій покращує навчальний досвід студентів – не лише через нові засоби подачі та пошуку інформації. Освітні програми вимагають, щоб викладачі мислили системно, будували навчальний процес і випускали навчальні матеріали з урахуванням нових інформаційних технологій.

Рівень інформатизації освіти корелює з індексом розвитку інформаційно-комунікаційних технологій (Індекс розвитку ІКТ). Індекс розвитку ІКТ – це

комбінаційний показник, що характеризує досягнення країн світу з погляду розвитку інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ). Розраховується показник за методикою Міжнародного союзу електрозв'язку (International Telecommunication Union), спеціалізованого підрозділу ООН, що визначає світові стандарти у галузі ІКТ. Індекс розроблений у 2007 році на основі 11 показників, які Міжнародний союз електрозв'язку використовує в своїх оцінках розвитку ІКТ. Індекс зводить ці показники до єдиного критерію, який має на меті порівнювати досягнення країн світу в розвитку ІКТ і може бути використаний як інструмент проведення порівняльного аналізу на глобальному, регіональному та національному рівнях. Ці показники стосуються доступу до ІКТ, використання ІКТ, а також навиків, тобто практичного знання цих технологій населенням країн, що охоплюються дослідженням. Автори методики підкреслюють, що рівень розвитку ІКТ сьогодні є одним з найважливіших показників економічного та соціального благополуччя держави. Організація публікує Індекс на регулярній основі кожного року, що дозволяє країнам стежити за змінами в тимчасовій динаміці [6].

Моніторинг за 2020 рік виявив наступне: на перше місце посіла Ісландія, далі йдуть Південна Корея, Швейцарія, Данія, Велика Британія, Гонконг, Нідерланди, Норвегія, Люксембург, Японія, Швеція.

У загальних рисах результати проведеного моніторингу виявили, що в десятку лідерів входять переважно скандинавські та азійські країни [6]. Україна в цьому рейтингу посідає 79-у позицію.

Висновки. Отже, застосування ІКТ у навчально-виховному процесі стимулює широке використання сучасних методів навчання й нових форм роботи, зокрема таких, як мультимедійні лекції, семінари, лабораторні роботи, конференції та дистанційне навчання. Це дає змогу підняти вищу освіту на якісний рівень і об'єднати різні регіональні інформаційні освітні ресурси в єдине освітнє середовище. Незважаючи на об'єктивні труднощі застосування інформаційно-комунікаційних технологій, у системі вищої освіти відбувається їх активне впровадження й використання. Сьогодні спостерігається розвиток дистанційної форми навчання, активна розробка програмно-педагогічних засобів, накопичення методичної бази тощо.

Україна за рівнем розвитку інформаційних технологій значно відстає від світових лідерів. Важливою складовою загального показника є рівень інформатизації освіти. Для того, щоб покращити свої позиції у рейтингу розвитку ІКТ, українським освітянам необхідно концептуально переосмислити підходи до організації освітнього процесу, враховуючи досвід інших країн світу. Кожна з них має певні надбання у цьому аспекті, дослідження яких дозволяє прискорити процес інформатизації української освіти. Використання інформаційних систем і програмних засобів потребує суттєвого перегляду змісту навчання. Актуальним є також вирішення проблеми органічного поєднання інформаційних технологій з іншими, у тому числі традиційними формами і методами навчання. Комплекс цих заходів дозволяє реалізувати якісну підготовку з урахуванням нових стандартів освіти, соціальних вимог та викликів сьогодення.

Список використаних джерел:

1. Бех І. Д. Виховання особистості: підручник / Іван Дмитрович Бех. – К. : Либідь, 2008. – 848 с.
2. Захарова І. Г. Информационные технологии в образовании: учеб. пособ. / И.Г. Захарова. – М.: Издательский центр «Академия», 2003. – 192 с.
3. Информатизация образования: направления, средства, технологии: пособие для системы повышения квалификации / Под общ. ред. С. И. Маслова. – М. : Издательство МЭИ, 2004. – 868 с
4. Лапінський В. Електронні засоби навчального призначення – світовий досвід і українська освіта / В. Лапінський // Вища освіта України. – 2011. – № 3. – С. 487–495.
5. Роберт І. В. Современные информационные технологии в образовании: дидактические проблемы; перспективы использования / И. В. Роберт. – М. : ИИО РАО, 2010. – 140 с.
6. Свиридова О. В. ИКТ в духовно-нравственном образовании и воспитании [Електронний ресурс] / О. В. Свиридова, И. В. Усик. – URL: <http://festival.1september.ru/articles/632227> (20.04.2017).
7. Поясок Т. Б., Беспарточна О. І. Модернізація системи освіти в інформаційному суспільстві // Інженерні та освітні технології. – 2015. – Вип. 3 (11). – С. 32–36.

МЕНТАЛЬНІСТЬ ТА МЕНТАЛІТЕТ У СУЧАСНОМУ НАУКОВОМУ ДИСКУСІ

Корицька Ангеліна Володимирівна

Аспірантка 1-курсу спеціальності «Професійна освіта»
Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського»
Україна

У руслі сучасного європейського спрямування демократичного українського суспільства у майбутніх учителів виникає потреба у формуванні професійного менталітету, що вимагає інтегрування знань із соціології, філософії, історії, педагогіки та психології, передбачає розширення кругозору, ціннісно-сміслове розуміння довкілля, становлення процесів самовдосконалення, саморозвитку, саморефлексії тощо. Отже, актуальність дослідження змісту менталітету й ментальності, а також механізму їхньої взаємодії зумовлена як потребами життєво-практичного змісту, так і науковими запитами.

Усвідомлення того, що народи один від одного відрізняє «власний неповторний дух», характерне вже для Античності та Середньовіччя. Але дослідження того часу мали скоріше практично-рекомендаційну спрямованість й описовий характер, що полягало в аналізі звичаїв і традицій різних народів, їх ставлення до тих чи тих суспільних процесів і явищ.

Дослідження ментальності та менталітету зазнали кардинальних трансформацій в епоху Нового часу, що зумовлено швидким розвитком географії, історії, мовознавства, антропології, призвело до формування перших теоретичних моделей, спрямованих на з'ясування закономірностей і механізмів поведінки різних народів у межах історичного процесу.

В епоху Просвітництва відмінності між менталітетом різних народів переважно досліджували крізь призму географічного детермінізму. Й.Г. Гердер зробив значний внесок у дослідження менталітету, обґрунтувавши детермінованість рис менталітету певних націй системою їхнього суспільного виховання, способом життя, особливостями політики [2, с. 274]. Подальший розвиток наукових досліджень ментальності пов'язаний з ім'ям Г. Гегеля, котрий, застосовуючи синонімічні поняття «свідомість народу» та «дух народу», звернув увагу на об'єктивний еволюційний процес «раціоналізації» менталітету націй у процесі його історичної та культурної еволюції [1, с. 81]. Наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. дослідження ментальності та менталітету відзначені цінним внеском французьких учених. Так, соціолог М. Мосс пов'язував ментальність з образом думок представників певного етносу, філософ Е. Дюркгейм – з «колективним несвідомим», етнопсихологи Л. Леві-Брюль та Ш. Блондель – зі свідомістю перших людей.

У ХХ ст. були сформовані два підходи до розуміння ментальності. Прибічники першого підходу (М. Блок, А. Дюпрон, М. Кром, Ж. Лефевр)

обґрунтували неусвідомлюваність людської ментальності та її позасвідомий характер. Природу менталітету вони пов'язували не так з людською свідомістю, як з підсвідомістю, і тому менталітет для них – механізм тлумачення і сприйняття світу, а не його пізнання. Згідно з іншим підходом (М. Бердяєв, М. Драгоманов, О. Лосєв, В. Соловйов, А. Тойнбі), у менталітеті воєдино злиті свідоме суспільне та індивідуально-психічне життя [3, с. 67].

Сьогодні менталітет (ментальність) є значущими позначеннями важливих етичних, культурних, духовних цінностей щодо національного самовизначення, орієнтирів і норм будь-якої культурної, професійної, соціальної групи, узагальнювальних психологічних і когнітивних характеристик окремої особистості. Про це свідчить значна активізація цих термінів у сучасному науковому, особливо політичному, дискурсі.

У сучасній науці категорії «ментальність» і «менталітет» мають міждисциплінарний статус, а, отже, отримують різні інтерпретації в усіх сферах соціо-гуманітарного знання:

– в історії менталітет визначають як поведінкову й психологічну ідентичність людей, котрі відносяться до однієї історичної цивілізації, а ментальність – як «спільне психологічне оснащення представників одної культури, що дає змогу інтегрувати в певне світобачення хаотичний потік різних вражень» [7, с. 111];

– у соціології термін «менталітет» застосовують при позначенні особливостей соціо-психічного життя соціальних спільнот, а «ментальність» характеризує соціально-психологічні характеристики соціальних суб'єктів, що проявляються в характері й способах мислення, світосприйнятті та світовідчутті [6, с. 172–173];

– в етнопсихології менталітетом називають особливості суспільної й індивідуальної людської свідомості, їх моделей поведінки і життєвих позицій, зумовлених національними традиціями і соціальним середовищем, у той час як ментальність є виразом духовної культури, способу мислення, налаштованістю групи людей або окремої особистості, що формує їхнє світосприйняття [5, с. 181];

– у лінгвістиці ментальність – це своєрідний спосіб сприйняття довколишньої дійсності людиною завдяки мові, а менталітет визначається як спосіб вираження національних особливостей завдяки їх фіксації в мові [4, с. 88].

Отже, механізм взаємодії феноменів «менталітет» і «ментальність» презентуємо так: менталітет є характерною для певної нації системою психологічних регулятивів життя й поведінки, утіленням національної ментальності; одночасно із тим менталітет «підтримує» існування ментальності, виступає важливим чинником скеровування ментальної активності на її самовідтворення. Феномени «менталітет» і «ментальність» знаходяться в тісному онтологічному зв'язку: описуючи менталітет (поведінку і світогляд) окремих людей як представників певної нації, можна зробити висновок про ментальність цієї нації і навпаки.

Список використаних джерел

1. Hegel G. (1956) *Philosophy of the spirit*. Ess.: in 3 t. Moscow: Politizdat.

2. Herder I. G. (1977) *Ideas for the philosophy of human history*. Moscow: Science.
3. Kolotilo M. A. (2017) Mentality and mentality: ontological status and anthropological dimensions. *Actual problems of philosophy and sociology: A scientific and practical journal*, 15. 66–69.
4. Pasechnik S. (2017) On the question of distinguishing the concepts of "mentality" and "mentality" in linguistics and related disciplines. *Scientific works*, V. 70, 57, 86–90.
5. *Psychological dictionary* (2007). Edited by N. Pobirchenko. Kiev: Scientific world.
6. *Sociology: a dictionary of terms and concepts* (2006). Edited by E. Bilensky. Kiev: Condor.
7. Yatsyuk M., Zhvanko L., Ryabchenko O. *History of Ukraine: dictionary-reference* (2010). Edited by M. Yatsyuk. Kharkiv: KHNAGG.

ТЕХНІКИ ТА МЕТОДИ ПОДОЛАННЯ ХВИЛЮВАННЯ В ПУБЛІЧНОМУ ВИСТУПІ

Красницька Ольга Володимирівна,

кандидат педагогічних наук, доцент,
старший викладач кафедри суспільних наук,
Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського

Відомий оратор Стародавньої Греції Аристотель говорив: «Існує лише один спосіб уникнути критики: нічого не робити, нічого не говорити і бути ніким». Найпоширенішою причиною високого рівня хвилювання перед публічним виступом або навіть відмови від нього є боязнь того, що людину будуть оцінювати, обговорювати її погляди, критикувати, можливо навіть засуджувати, ставити незручні запитання. Проте варто пам'ятати, що будь-яка наша дія, вчинок, слово піддаються оцінюванню керівником, другом, колегою, співрозмовником, випадковим знайомим. У сучасному світі неможливо сховатися від критики, сформованого про нас враження, обговорення наших поглядів, результатів діяльності тощо. Тож виступати публічно – означає доносити свою думку до широкого загалу, ділитися з навколишніми ідеями й поглядами, навчатися відстоювати своє бачення, презентувати себе та результати власної діяльності.

Хвилювання – це підвищений рівень емоційного збудження [1, с. 139]. Загалом у публічному виступі воно є позитивним станом, оскільки свідчить про небайдужість оратора до результату промови, справленого враження, до того, як його сприйме аудиторія, наскільки він буде їй цікавим. Водночас необхідно наголосити на помірному рівні хвилювання. Натомість високий його рівень буде заважати оратору, проявлятися через почервоніння, тремтіння голосу, рук, хаотичні жести, швидке мовлення, ходу «туди-сюди», часте дихання, пришвидшене серцебиття, підвищене потовиділення тощо. Високий рівень хвилювання викликає ланцюжок негативних думок та образів, драматичні сценарії розвитку подій. У такому разі оратор не може зібратися з думками, мислити ясно й ефективно працювати з аудиторією.

Оптимальний «коктейль» для публічного виступу – упевненість у собі + помірний рівень хвилювання. Шарль Пепен пише, що «...впевненість у собі пробуджує наше ставлення до дії, нашу здатність рухатися вперед, не зважаючи на сумніви, ризикувати у цьому складному світі» [2, с. 15]. Це важлива якість оратора, яку потрібно в собі розвивати, зокрема частіше виступати публічно, працювати з різними слухацькими аудиторіями й обов'язково готуватися до кожної промови, якою короткотривалою вона б не була.

Як подолати високий рівень хвилювання? Найперше, варто усвідомити, що важливу роль відіграє позитивне мислення. Адже здебільшого людина сама собі навіть негативні думки. Психологічна установка спрямовує її до певних дій і визначає готовність до них. Джон Кехо пише: «...Більшість із нас багато разів мимоволі використовували свої переконання проти себе. Якщо уважно

подивитися на будь-яку проблему в житті, то можна побачити її корінь у хибних та обмежених поглядах» [3, с. 92]. Часто оратор сам себе спрямовує на невдачу.

Олег Хміляр зазначає, що негативне мислення породжує тривогу, невдоволення, напруження, навіть озлобленість [4, с. 75]. На противагу ньому позитивне мислення – це віра в успіх [там же, с. 74]. Тобто ми отримуємо те, у що віримо, які думки собі навіюємо, у чому себе переконуємо.

Учений наголошує на тому, що в етимологічному вимірі поняття «я позитивно мислю» потрібно декодувати як «я постійно стверджуюсь, я надійний, вигідний, активний, упевнений у собі, безупинно збагачуюся новими знаннями» [4, с. 75]. Тобто будь-який публічний виступ необхідно сприймати як можливість навчитися новому, потренуватися, отримати нові відчуття, самоствердитися. Кожна промова – це крок на шляху до досягнення цілі як в особистісному вимірі, так і професійному.

Олег Хміляр додає, налаштовуючись на успіх, оратор генерує особливу енергію, що примножує позитивне в його житті. Позитивне мислення відкриває віру у власні сили, сприяє досягненню успіху, подоланню перешкод, невдач, породжує оптимізм, самовладання, доброзичливість [4, с. 75].

Отже, першим кроком до досягнення впевненості, подолання хвилювання в публічному виступі є *позитивне мислення, позитивні психологічні установки*. Визначимо й низку інших методів і технік, зокрема:

2) *візуалізація успішного виступу*, що дає змогу запрограмувати себе на успіх, пропрацювати промову у свідомості. Уявіть, начебто ви її виголошуєте, «проживіть» у думках свою взаємодію з потенційною аудиторією й подивіться на себе як оратора з боку, як ви рішуче доносите інформацію, сміливо відповідаєте на запитання, застосовуєте різноманітні техніки управління увагою слухачів, усміхаєтеся;

3) *тренування промови*, особливо в місці майбутнього виступу, що дає змогу відчути ауру того середовища й почувати себе комфортно, або перед друзями, колегами, рідними, які ще й дадуть зворотний зв'язок;

4) *використання афірмацій*. Афірмації, як зазначає Джон Кехо, – короткі фрази, твердження, які потрібно повторювати вголос або подумки. За умови багаторазового повторення вони закріплюють необхідний образ чи установку в підсвідомості, що позитивно впливає на психоемоційний стан людини [3, с. 34–35]. Оратор може обрати самостійно кілька фраз, що мотивуватимуть його до дії й налаштовуватимуть на успіх і спокій;

5) *використання методів психічної саморегуляції*, зокрема наївних (марновірства, забобони), простих (самомасаж, довільне переключення уваги, сон-відпочинок, вплив на зовнішні прояви стресу, сублимація) методів, аутогенного, ідеомоторного, психом'язового тренувань [5, с. 168];

6) *застосування дихальних вправ* (наприклад, 10–15 глибоких вдихів і видихів (бажано на діафрагмальному диханні), спеціальні дихальні вправи);

7) *фізичне навантаження (фізична активність)* (можна зробити 30–50 присідань, 20 віджимань, потанцювати, пострибати, помахати руками, зробити гімнастичні вправи тощо). Ця техніка допоможе нормалізувати рівень адреналіну, що виділяється у кров;

8) *застосування вправ на релаксацію, щоб заспокоїти дихання, розслабити тіло та «скинути» напруження;*

9) *пригадування події, що супроводжувалася позитивними емоціями, ейфорією.* Можливо ви отримали нагороду, подарунок від дорогої людини, аплодисменти під час попереднього виступу, перемогли в конкурсі тощо. Це дасть змогу зануритися й пережити той же піднесений емоційний стан, наповнить енергією, радістю та налаштує на успіх;

10) *читання анекдотів, обговорення веселих подій – сміхотерапія.* Коментуючи дослідження Г. Рубінштейна, Євгеній Головаха й Наталія Паніна зазначають, що сміх викликає глибокий струс усього організму, що, зі свого боку, сприяє розслабленню м'язів і знімає напруження, викликане стресом. Під час сміху поглиблюється дихання, унаслідок чого кров насичується киснем, покращується її циркуляція, заспокоюється ритм серця, знижується артеріальний тиск. Також посилюється виділення ендоморфіна, що звільняє організм від гормону стресу – адреналіна [6, с. 125];

11) *дзвінок другу, але це має бути людина, яка підтримає, заспокоїть і мотивує, надихне оратора на успішний виступ;*

12) *виконання вправ на розвиток техніки мовлення, що водночас і відволіче думки від виступу, і підготує мовленнєвий голосовий апарат, артикулятори до виголошення промови, ясного та чіткого мовлення;*

13) *перегляд мотивуючого відеоролика чи прослуховування улюбленої музики, або заспокійливої, або бадьорої;*

14) *розгадування загадок, кросвордів, що переключить увагу оратора на іншу діяльність.* Попередньо вивчену й потреновану промову не варто судомно повторювати, лише пам'ятати основні тези (блоки) її тексту, усе інше ви пригадаєте під час виступу;

15) *спілкування зі слухачами перед промовою на будь-які теми, що дасть змогу з ними познайомитися й виступати вже начебто перед знайомими людьми;*

16) *посадити в аудиторію кілька «своїх» людей, щоб начебто виступати перед знайомими.* Вони мають бути розсаджені в різних місцях за правилами дотримання візуального контакту зі слухачами;

17) *випити склянку води безпосередньо перед виступом, щоб «не пересохло в роті»;*

18) *зосередитися на основній ідеї промови та важливості її для слухачів, а не на своїх відчуттях (за допомогою методу вольових зусиль);*

19) *розробити план «Б», що може містити додаткову інформацію, цікаву історію, притчу, приклади, які можна використати в разі потреби або випадкового «...я забув, про що далі говорити», «...я загубив думку»;*

20) *зайти в аудиторію (місце виступу) за годину чи кілька хвилин до виступу, щоб підготувати візуальні матеріали, розмістити речі, роздаткові матеріали, налаштувати слайди та повправлятися з презентером;*

21) *на початку виступу зробити паузу 20–40 с., установити візуальний контакт зі слухачами, усміхнутися;*

22) *виступати перед різними типами аудиторій і з різними типами публічних промов*, аналізуючи кожен виступ, рефлексуючи, оскільки досвід надає впевненості, визначає наші помилки та переваги;

23) *розвивати внутрішню педагогічну техніку*. Це володіння комплексом методів, засобів, прийомів, що дають змогу регулювати внутрішній стан, здійснювати самоконтроль, тримати самовладання, запобігати стресу й відновлювати емоційні ресурси організму [5, с. 164].

Отже, хвилювання – норма для публічного виступу, а саме помірний його рівень, із високим – можна боротися. Застосування вище зазначених технік і методів дає змогу оратору опанувати себе, подолати тривожність, зняти напруженість, регулювати емоції, не піддаватися провокаціям, здійснювати емоційний контроль над виступом. Не варто вибачатися перед аудиторією й говорити, що ви занадто хвилюєтеся. Натомість застосовуйте техніки й методи подолання хвилювання, не бійтеся помилок і поразок, завжди майте конкретну ціль, готуйтеся до кожної промови, презентуйте себе та свої результати, впливайте на інших і пишіть свою історію. Як говорить Олег Хміляр, історія людини – її діяльність, у якій вона досягала своєї мети, робила помилки та виправляла їх; діяльність неможлива без мети і без смислу [7, с. 106–107]. Кожен публічний виступ – це ваш шанс допомогти іншій людині, змінити її думки, спрямувати у правильне річище, вплинути на її життя, і беззаперечно, самому стати кращим.

Список літератури:

1. Ильин Е. П. Эмоции и чувства. Санкт-Петербург : Питер, 2001. 752 с.
2. Пепен Шарль. Філософія впевненості в собі. Харків : Віват, 2019. 192 с.
3. Кехо Джон. Підсвідомості все підвладне. Харків : Клуб сімейного дозвілля. 176 с.
4. Хміляр О. Ф. Критичне та позитивне мислення офіцера. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Психологія. Проблеми особистості та загальної психології*. 2018. № 7. С. 72–76. <https://doi.org/10.25264/2415-7384-2018-7-72-76>.
5. Красницька Ольга. Педагогічна майстерність викладача вищої військової школи : підручник. Київ : Кондор, 2020. 528 с.
6. Головаха Є. І., Паніна Н. В. Психологія людського взаєморозуміння. 2-е вид., зі змінами та доп. Київ : вид-во «Україна», 2002. 223 с.
7. Хміляр Олег. Вплив мотиваційних чинників на процес регуляції поведінки особистості. *Проблеми підготовки фахівців-аграріїв у навчальних закладах вищої та професійної освіти* : матеріали II міжнар. наук.-метод. конф. (м. Кам'янець-Подільський, 26–27 квітня 2018 р.). Кам'янець-Подільський, С. 106–108.

ФОРМУВАННЯ ТРАНСВЕРСАЛЬНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ЗДОБУВАЧІВ У ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ЯК ФАХУ У ВИШІ

Лук'янченко Ірина Олегівна

кандидат педагогічних наук, доцент
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського»

Геркерова Олександра Михайлівна

кандидат педагогічних наук, доцент
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського»

Сучасна освітня модель української освіти, що передбачає її переведення на принципи компетентнісного підходу, ставить перед педагогічними освітніми закладами нові цілі та завдання. Ці завдання орієнтують виші на підготовку педагога, здатного формувати компетентності в учнів відповідно до вимог НУШ. Це в свою чергу вимагає формування відповідного комплексу компетентностей, що «покладені у основу кваліфікації випускника» [1, с. 32], у процесі підготовки самого майбутнього вчителя. У зв'язку з такими освітніми пріоритетами загострюється увага до формування не тільки специфічних предметних компетентностей, а й трансверсальних компетентностей педагога у процесі його навчання у виші.

Проблема формування трансверсальних компетентностей педагога набула широкого розгляду у дослідженнях вчених, серед яких Т. Борова та Т. Вєдь, В. Петренко та І. Безугла, С. Толочко, С. Турчак та ін. З урахуванням існуючих напрацювань у межах статті звернемо увагу на проблему формування трансверсальних компетентностей здобувачів – майбутніх викладачів англійської мови у процесі викладання англійської мови як фаху.

У розумінні представників ЮНЕСКО, які й запровадили термін «трансверсальні компетентності» замість поширеного до 2013-2015 терміну «ключові компетентності», до переліку таких компетентностей входять ті, що сприяють реалізації сукупності набутих знань, умінь, навичок суб'єкта, його метакогнітивних здібностей у ситуаціях реального життя [цит. по 2, с. 4]. Науковці, як-от П. Мартінез-Кларес та Н. Гонзалез Морга [3], підкреслюють універсальний характер знань, умінь, навичок та цінностей, що складають ці компетентності та можливість їх застосування в межах значно ширших ніж лише один професійний контекст. В. Петренко та І. Безугла вказують на їх можливість орієнтувати здобувачів освіти на навчання протягом життя [4].

Незважаючи на певні розходження у баченні переліку трансверсальних компетентностей (зокрема педагогів) науковцями різних країн (див.

порівняльний аналіз С. Толочко [5]), переважно вони погоджуються щодо включення до цього списку цифрової компетентності [6] або в українському освітньому просторі інформаційно-цифрової компетентності.

Мета нашої наукової розвідки полягає у висвітленні можливостей формування інформаційно-цифрової компетентності як однієї з найактуальніших трансверсальних компетентностей здобувачів – майбутніх викладачів англійської мови у процесі викладання англійської мови як фаху.

Аналіз публікацій за темою свідчить, що зазвичай у поняття «цифрова компетентність» науковці включають сукупність знань, умінь, навичок, що забезпечують здатність працювати з різноманітними програмними засобами як у професійній діяльності, так й у реальному житті, при цьому використовуючи термін «інформаційно-цифрова компетентність» як повністю еквівалентний чи розуміючи це поняття дещо ширше в аспекті включення до нього здатності працювати з інформацією взагалі.

З урахуванням зазначеного, спираючись на нормативні документи [7; 8] та напрацювання дослідників [9; 10] відносимо інформаційно-цифрову компетентність майбутнього викладача англійської мови до трансверсальних та розглядаємо її як здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації (зокрема англійської мови) з різних джерел, оперування нею у професійній діяльності, здатність використовувати інформаційні та комунікаційні технології з педагогічно-дидактичною критичністю, та обізнаність із її значенням для навчальних стратегій та цифрової освіти учнів, а також навичок безпеки в Інтернеті та кібербезпеки.

Зазначимо, що оскільки основною рисою трансверсальних компетентностей є саме їх загальний, базовий характер, на нашу думку, продукуючись у певний професійний контекст вони отримують певні характеристики саме цього контексту. Відтак, вважаємо, що формування таких компетентностей може відбуватися двома шляхами. Перший більш традиційний – трансверсальні компетентності є підґрунтям для «розвитку предметних компетентностей» [4]. Інший, навпаки – формування відповідних спеціальних, професійних компетентностей забезпечує формування трансверсальних. Обидва вважаємо дієвими, зокрема у аспекті формування інформаційно-цифрової компетентності як однієї з найактуальніших трансверсальних компетентностей майбутніх викладачів англійської мови та літератури. Опишемо наш досвід формування цієї компетентності у здобувачів освіти.

До ОК освітньо-професійної програми «Середня освіта (Мова і література (англійська))» другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності 014 Середня освіта (Мова і література (англійська)) включено курс «Інформаційні технології у методиці викладання англійської мови та світової літератури у загальноосвітній та вищій школі». Мета курсу полягає у засвоєнні здобувачами теорії й практики використання інформаційних технологій навчання англійської мови та літератури у загальноосвітній та вищій школі, формування і розвиток професійної компетенції майбутніх вчителів/викладачів англійської мови та літератури, підвищення рівня сформованості їх інформаційно-цифрової компетентності [11]. Курс має переважно практичний

характер. Серед знань та вмінь, якими має опанувати здобувач освіти під час вивчення курсу, зокрема в аспекті формування його інформаційно-цифрової компетентності, акцентуємо наступні: знати особливості функціонування онлайн-середовищ Google Classroom, Microsoft teams, Zoom, способи організації дистанційного та змішаного навчання, особливості використання онлайн-дошок, каналів YouTube для організації навчальної діяльності здобувачів освіти; вміти використовувати онлайн-середовищ Google Classroom, Microsoft teams, Zoom для організації навчальної діяльності; створити Google Сайт, публікувати його в інтернеті, відкрити доступ для редагування, вбудувати різні об'єкти Google; налаштувати власний канал на YouTube, організувати прямий ефір, записати власне відео [11].

Серед особливостей трансверсальних компетентностей, що висвітлює С. Вайтмор – комунікація як їх базовий елемент, їх міждисциплінарний характер, їх крос-культурний та крос-функціональний характер у процесі здобуття, важливість інтерактивного навчання для оволодіння ними у освітньому процесі [12, с. 9]. Ці аспекти ми беремо до уваги під час формування інформаційно-цифрової компетентності майбутніх викладачів англійської мови та літератури. Зокрема, для реалізації міждисциплінарної трансферабельності здобувачам було запропоновано виконання завдань, що мали міждисциплінарний характер та передбачали змістове наповнення в аспекті опрацювання інших фахових курсів, що як й дисципліна «Інформаційні технології у методиці викладання англійської мови та світової літератури у загальноосвітній та вищій школі» викладалися у другому семестрі, а саме «Порівняльна типологія англійської та української мов» та «Лінгвістичний аналіз текстів (основна іноземна мова)». У курсі «Порівняльна типологія англійської та української мов» здобувачам було запропоновано виконати індивідуальне навчально-дослідне завдання на одну із запропонованих тем (наведемо приклади таких тем: *«Interference of the Ukrainian language into English on the phonetic level and ways of its overcoming in EFL classroom»*, *«Interference of the Ukrainian language into English on the lexical level and ways of its overcoming in EFL classroom»*, *«Interference of the Ukrainian language into English on the morphological level and ways of its overcoming in EFL classroom»*, *«Interference of the Ukrainian language into English in the sphere of syntax and ways of its overcoming in EFL classroom»*). Щодо курсу «Лінгвістичний аналіз текстів (основна іноземна мова)», він також передбачав виконання індивідуального навчально-дослідного завдання (прикладми запропонованих тем є «Specificity of text categories in publicist texts», «The individual style of the writer as representation of his language picture of the world (on the basis of a British/American writer's works of student's choice)», «Analysis of a poetic text considering genre traditions and peculiarities of the language of the period (18th-21st centuries)»). Представлення результатів передбачало усну доповідь здобувача (підготовлену промову, що базувалася на результатах аналізу, опрацювання та узагальнення інформації за певною темою, мала чітку логіко-композиційну

структуру, була спрямована представлення результатів ІНДЗ) у супроводі мультимедійної презентації (що виступала засобом візуальної підтримки, допомагала доповідачеві оптимізувати логіку виступу, акцентувати увагу на головних здобутках/висновках). Такі доповіді повинні були бути підготовлені у відеоформаті та представлені на власному YouTube каналі здобувача. Увагу здобувачів було сфокусовано відповідно на змістовному аспекті такої доповіді, мовно-комунікативному аспекті її презентації, а також технічному аспекті. З урахуванням можливих технічних труднощів, з якими могли зустрітися здобувачі, а також з метою посилення міждисциплінарної трансферабельності їх було зорієнтовано на підготовку цих завдань в межах курсу «Інформаційні технології у методиці викладання англійської мови та світової літератури у загальноосвітній та вищій школі». Відповідно, виконання цих завдань зараховувалась здобувачам як практичне завдання із зазначеного курсу в межах роботи над відповідним модулем та як індивідуальне навчально-дослідне завдання за розподілом балів в межах дисциплін «Порівняльна типологія англійської та української мов» та «Лінгвістичний аналіз текстів (основна іноземна мова)».

Зазначимо, що під час роботи над такими завданнями на заняттях з курсу «Інформаційні технології у методиці викладання англійської мови та світової літератури у загальноосвітній та вищій школі» реалізовувались також крос-функціональність у процесі здобуття здобувачами – майбутніми викладачами англійської мови та літератури інформаційно-цифрової компетентності як однієї з трансверсальних компетентностей, крім цього навчання мало інтерактивний характер, оскільки на заняттях здобувачі мали змогу обговорити труднощі, з якими вони стикалися під час підготовки завдань, отримати рекомендації викладача чи однокласників щодо поліпшення власного інформаційного продукту, цікавих технічних рішень, представлення отриманих результатів, внести доповнення чи додати ефекти.

Проведені анкетування та опитування здобувачів засвідчили, що вони позитивно оцінюють описаний підхід у контексті підвищення рівня сформованості їх інформаційно-цифрової компетентності та формування професійних компетентностей викладача англійської мови та літератури, підкреслюючи саме переваги міждисциплінарної трансферабельності, відзначають доцільність описаної організації освітнього процесу в рамках зазначених дисциплін, який вважають більш креативним та гнучким.

Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо у розширенні діапазону дисциплін для забезпечення формування інформаційно-цифрової компетентності як однієї з найактуальніших трансверсальних компетентностей здобувачів – майбутніх викладачів англійської мови у процесі викладання англійської мови як фаху.

Список літератури:

1. Національний освітній глосарій: вища освіта / авт.-уклад. В. М. Захарченко, С. А. Калашнікова, В. І. Луговий, А. В. Ставицький, Ю. М. Рашкевич, Ж. В. Таланова / За ред. В. Г. Кременя. Вид. 2-е, перероб. і доп. К. : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2014. 100 с.
2. Кубенко І. М. Що таке компетентність і як її розуміють в освіті. URL: http://tme.uomo.edu.ua/docs/Dod/1_2010/kubenko.pdf (дата звернення: 28.08.2021).
3. Martínez-Clares P., González-Morga N. Teaching methodologies at university and their relationship with the development of transversal competences. *Metodologías de enseñanza en la universidad y su relación con el desarrollo de competencias transversales. Cultura y Educación*. 2018. № 30. P. 233-275.
4. Петренко В. О., Безугла І. В. Формування трансверсальних компетентностей в умовах закладу вищої освіти. *Сучасні проблеми управління підприємствами: теорія та практика* : матер. міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 29-30 бер. 2018 р. Харків : Вид-во «НТМТ», 2018. С. 290-293.
5. Толочко С. В. Компетентність педагогів : порівняльна характеристика сучасного світового й вітчизняного досвіду. *Педагогічні науки*. 2018. Випуск LXXXII. Том 1. С.186 – 194. URL: http://www.ps.stateuniversity.ks.ua/eng/file/issue_82/part_1/issue_82_1.pdf (дата звернення: 28.08.2021)
6. European Union. Key Competencies for lifelong learning. Recommendation of the European Parliament and to the Council of 18 December 2006 (2006/962/EC). *Official Journal of the European Union*. 2006. 30 December. P. I. 394/10-I.394/18.
7. Наказ Міністерства освіти України «Про затвердження професійного стандарту за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)»» від 23.12.2020 р. № 2736. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=22469103-4e36-4d41-b1bf-288338b3c7fa&title=RestrProfesiinikhStandartiv> (дата звернення: 28.08.2021)
8. Наказ Міністерства освіти України «Про затвердження професійного стандарту на групу професій «Викладачі закладів вищої освіти» від 23.03.2021 р. № 610. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/pto/standarty/2021/03/25/Standart%20na%20huru%20profesiy_Vykladachi%20zakladiv%20vyshchoyi%20osvity_25.03.pdf (дата звернення: 28.08.2021)
9. Krumsvik R. Situated learning and digital competence. *Education and Information Technology*. 2008. № 4 (13). PP. 279-290.
10. Цифрова компетентність сучасного вчителя нової української школи : зб. тез доповідей учасників всеукр. наук.-практ. семінару (Київ, 28 лютого 2018 р.). За заг. ред. О. Е. Коневщинської, О. В. Овчарук. Київ : Інститут інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України, 2018. 61 с.
11. Геркєрова О. М. Робоча програма навчальної дисципліни «Інформаційні технології у методиці викладання англійської мови та світової літератури у загальноосвітній та вищій школі» для здобувачів вищої освіти за другим (магістерським) рівнем ОПП Середня освіта (Мова і література (англійська)), спеціальність 014 Середня освіта (Мова і література (англійська)). Одеса :

Університет Ушинського, 2021. 24 с.

12. Whittermore S. Transversal Competencies for Future Proofing the Workforce. White paper : Skilla, 2018. 48 p.

ЗМІСТ НАВЧАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ФРАНЦУЗЬКОГО ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ НА ЗАСАДАХ МІЖПРЕДМЕТНИХ ЗВ'ЯЗКІВ

Лягіна Ірина Анатоліївна

старший викладач

Київський університет імені Бориса Грінченка

Сучасна іншомовна освіта не обмежується лише лінгвістичним компонентом, а включає в себе соціальні, літературні, загальнокультурні, історичні, особистісно-ціннісні аспекти. Реалізація міжпредметних зв'язків з навчальними дисциплінами «Українська мова», «Я у світі», «Основи здоров'я» у нашому дослідженні забезпечує збагачення змісту навчання франкомовного діалогічного мовлення навчальним матеріалом соціокультурного, літературного, історичного, особистісно-ціннісного характеру, які учні засвоюють на заняттях з цих дисциплін. Комунікативний досвід молодших школярів у рідній мові, засвоєні знання з вище зазначених дисциплін стають опорою для: розвитку навичок та вмінь французького діалогічного мовлення.

Під компонентами змісту навчання французького діалогічного мовлення на засадах міжпредметних зв'язків ми розуміємо змістовий аспект певної компетенції і передбачаємо формування в учнів четвертого класу комунікативної компетенції у французькому діалогічному мовленні (ДМ), використовуючи міжпредметні зв'язки з навчальними дисциплінами «Українська мова», «Я у світі», «Основи здоров'я», досягненням: 1) практичної цілі, спрямованої на формування у молодших школярів мовленнєвої компетенції в ДМ, змістовий аспект якої складають знання та вміння французького ДМ; 2) освітньої та виховної цілей, які спрямовані на формування у молодших школярів соціокультурної компетенції в ДМ, змістовий аспект якої складає система знань про загальнолюдські цінності особистості, іншомовну культуру, соціокультурні знання, навички та вміння використовувати соціокультурні знання у французькому ДМ, відповідно до ситуації спілкування, спираючись на відповідні знання, навички та вміння, які засвоюються учнями на заняттях з навчальних дисциплін «Українська мова», «Я у світі», «Основи здоров'я». 3) розвиваючої цілі, спрямованої на формування у молодших школярів загальнонавчальної компетенції у ДМ, змістовий аспект якої складають загальнонавчальні уміння (організаційні, загальнопізнавальні, загальномовленнєві, контрольні-оцінні, міжпредметні), які забезпечують оволодіння французьким ДМ.

Успішне функціонування важливих для ДМ психологічних механізмів зумовлює наявність сформованих вмінь ДМ. Слідом за Ю.І.Пассовим, ми розуміємо мовленнєве вміння як здатність управляти мовленнєвою діяльністю в умовах вирішення комунікативних завдань спілкування [1, с.37].

Проведений аналіз чинної Програми з метою визначення вмінь ДМ наприкінці кожного року навчання початкової школи дає нам підстави констатувати, що під кутом нашого дослідження номенклатура зазначених в Програмі вмінь ДМ потребує доповнення [2, с.9–13]. З метою виявлення вмінь молодших школярів у французькому ДМ ми звернулися до специфікації вмінь іншомовного спілкування, яка запропонована Ю.І.Пассовим, де автор виділяє загальні вміння спілкування та спеціальні вміння ДМ [3, с.38–42]. Оскільки при виділенні вмінь ДМ на засадах МПЗ ми враховуємо вміння ДМ, необхідні для спілкування рідною мовою, що розвиваюся на уроках з «Української мови», «Я і Україна», «Основ здоров'я», ми співвіднесли вміння ДМ, які необхідні для спілкування рідною мовою, що розвиваються у молодших школярів на уроках з вищезазначених дисциплін, із загальними мовленнєвими вміннями згідно зі специфікацією Ю.І.Пассова, і виділили ті вміння ДМ, які корелюють між собою. Таким чином, враховуючи Програмні вимоги щодо номенклатури вмінь французького ДМ, нами окреслено наступні вміння французького ДМ на засадах МПЗ, які повинні розвиватися у молодших школярів 4-ого класу в наведеній нижче таблиці 1.3.

Таблиця 1.

**Вміння французького ДМ, необхідні для спілкування
на засадах МПЗ**

Група вмінь	Вміння ДМ
Мовленнєвого етикету	– використовувати повсякденні форми ввічливості (в контексті нашого дослідження до вмінь мовленнєвого етикету ми включаємо наступне: вітання, знайомство, звертання, привертання уваги, запрошення, просьба, порада, погодження та відмова, невпевненість, уточнення, пропозиція, співчуття, вибачення, поздоровлення, побажання, подяка, прощання);
Спілкуватися в різних організаційних формах спілкування	– встановлення взаємовідносин; – інтерв'ю; – планування спільних дій; – одно або двостороннє спонукання (під поняттям спонукання ми розуміємо прохання, пропозицію, запрошення, наказ, раду) до дії;
Спілкуватися в різних режимах:	– взаємодіяти в парі; – взаємодіяти в групі;

Власне мовленнєві	<ul style="list-style-type: none"> – чітко визначити своє мовленнєве завдання, тобто, входячи у спілкування, учень повинен чітко знати, що він хоче досягнути (яка його мета спілкування): проінформувати про щось, дізнатися про щось, порадити щось тощо; – вступити у спілкування, тобто знати, коли і як можна почати говорити зі знайомою чи незнайомою людиною, з людиною, яка, наприклад, займається своїми справами чи з кимсь розмовляє, з людьми різного рангу, вживаючи відповідні мовленнєві і немовленнєві засоби. До цього уміння ми відносимо уміння починати діалог, вживаючи відповідну репліку (повідомлення, спонукання, запитання);
	<ul style="list-style-type: none"> – підтримувати спілкування(у контексті нашого дослідження ми розуміємо уміння підтримувати спілкування, додаючи до репліки-реакції свою ініціативну репліку); – адекватно ситуації реагувати на репліку співрозмовника, що пов'язано з вибором такого мовленнєвого вчинку, який би поєднувався з функціональним напрямком репліки-стимулу відповідно комунікативній ситуації (наприклад, в залежності від ситуації на просьбу можуть бути наступні репліки: порада, відмова, обіцянка та інші); – перехвачувати ініціативу, тобто співрозмовник повинен вміти перехватити ініціативу і утримувати її до досягнення своєї мети спілкування; <ul style="list-style-type: none"> – перепитати співрозмовника, якщо потрібні уточнення або пояснення; – надати партнеру можливість реалізувати своє мовленнєве завдання, що пов'язано з такою особливістю діалогічного спілкування, як тимчасове підпорядкування одного співрозмовника іншому, тому хто є ініціатором на даному відрізку діалогу;
Власне мовленнєві (продовж.)	<ul style="list-style-type: none"> – завершити спілкування, тобто вийти з нього, полягає в тому, щоб знайти відповідні фрази для завершення спілкування, які б, з одного боку, вказували на задоволення (або незадоволення) актом спілкування, з іншого боку, не ображали співрозмовника; – вести діалог в стандартних ситуаціях спілкування: діалог-розпитування; діалог – домовленість; діалог – обмін враженнями, думками, вживаючи притаманні їм види діалогічних єдностей;

Отже, нами виділені наступні вміння французького діалогічного мовлення: визначити своє мовленнєве завдання; вступити у спілкування; підтримувати спілкування; адекватно ситуації реагувати на репліку співрозмовника; завершити спілкування; мовленнєвого етикету; перехвачувати ініціативу; надати партнеру можливість реалізувати своє мовленнєве завдання; перепитати співрозмовника; вести діалог в стандартних ситуаціях спілкування: діалог-розпитування; діалог – домовленість; діалог – обмін враженнями, думками, спілкуватися в різних організаційних формах спілкування; спілкуватися в різних режимах.

Список літератури:

1. Пассов Е.И. Коммуникативное иноязычное образование: готовим к диалогу культур. - Мн.: Лексис, 2003. - 84 с.
2. Програми для початкової школи 1 – 4 класів (оновлені): <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/pochatkova-shkola/onovleniprogrami-dlya-pochatkovoyi-shkoli-1-4-klasiiv>
3. Пассов Е.И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению / Ефим Израильевич Пассов. – [2-е изд.] – М.: Просвещение, 1991. – 223 с.

ВИКОРИСТАННЯ КОМУНІКАТИВНО-СПРЯМОВАНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ У ВНЗ

Максимюк М.В.,

к.філол.н., доцент кафедри суспільних наук та українознавства
Буковинський державний медичний університет

На сучасному етапі розвиток освіти в Україні характеризується інтенсивним переосмисленням цінностей, пошуками нового в теорії та практиці навчання і виховання. Серед пріоритетних напрямків розвитку вищої школи в Україні можна назвати орієнтацію на розвиток креативності здобувачів освіти, на інтеграцію у освітній світовий простір, це потребує значних змін у теорії й практиці, необхідно також враховувати інтереси та потреби студентів, диференційований підхід до навчання. Нині в центрі уваги повинна бути особистість здобувача освіти, його неповторний внутрішній світ. Отож, основна мета роботи викладача в сучасних умовах полягає у виборі таких інноваційних методів і форм організації навчальної діяльності студентів, які будуть спрямовані на всебічний творчий розвиток особистості. Це включає не лише нові технічні засоби, а й використання нових форм та методів викладання, новий підхід до організації навчального процесу, спілкування між учасниками освітнього процесу. Завдання викладача полягає у виборі таких методів навчання, які дозволятимуть виявляти ініціативність, творчість студента, активізуватимуть його навчально-пізнавальну діяльність у процесі навчання, сприятимуть розвитку талантів здобувачів освіти, при максимальному використанні їх вроджених здібностей.

Викладачі закладів вищої освіти України у процесі навчання української мови як іноземної використовують комунікативно-спрямовані методи навчання, які забезпечують розвиток усіх видів мовленнєвої діяльності, сприяють подоланню мовних бар'єрів, формуванню інтелектуальної особистості, здатної до комунікації, пошуку оригінальних рішень, реалізації нових ідей та концепцій.

Розглянемо застосування на заняттях деяких вправ, які сприятимуть кращому оволодінню студентами навчального матеріалу. З метою розвитку вмінь студентів висловлюватися українською мовою, застосовувати творчий підхід до вирішення завдань дуже корисно використовувати методику «мозкового штурму». У процесі опрацювання конкретної теми викладач готує завдання, виконання яких передбачає розробку і презентацію студентами варіантів їх вирішення. Потім представлена інформація порівнюється з тією, яку надає викладач. Заслуговує на увагу також вправа «мозаїка», яка передбачає роботу студентів у групах. Представники «домашніх груп» за допомогою Інтернету здійснюють пошук необхідної інформації, яку потім представляють на заняттях, об'єднавшись в «експертні групи». У кінці заняття за допомогою спеціальних запитань викладач здійснює перевірку засвоєного матеріалу.

Цікаву комунікативно-спрямовану методику можна використати у процесі вивчення різних тем. Студенти об'єднуються у три робочі групи і одну експертну, до складу якої входять студенти з найвищим рівнем знань. Завдання перших трьох груп полягає в тому, щоб підготувати проект, завдання експертів – спостерігати за ходом роботи та допомагати у вирішенні складних завдань. У кінці експерти визначають найкращий проект, докладно обґрунтовуючи свій вибір [1]. У процесі реалізації методу «спільного проекту», викладач об'єднує студентів у групи, які вирішують окремі ситуації, що входять до спільного плану. Кожна група самостійно проводить роботу, використовуючи джерела Інтернет. За результатами представлення цілісного проекту приймається спільне рішення щодо його завершеності та оцінюється діяльність учасників [2].

Список літератури:

1. Карпінець Л. Використання інтерактивних та інформаційно-комунікативних технологій у навчанні іноземних мов як передумова розвитку творчої особистості. Молодь і ринок. Дрогобич, 2012. № 6 (89). С. 118–122.
2. Ульєва Г. М. Методи дискусії у викладанні іноземної мови студентам ВНЗ. Наукові записки кафедри педагогіки ХНУ імені В. Н. Каразіна. Харків. 2016. Вип. 39. С. 69–76.

ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ ТРИВОЖНОСТІ В ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Пилипенко Ганна

учитель початкових класів
Харківська спеціалізована школа І–ІІІ ступенів № 85 Харківської міської ради
Харківської області,
м. Харків, Україна

Шинкевич Марина

учитель початкових класів
Харківська гімназія № 144 Харківської міської ради Харківської області,
м. Харків, Україна

У наукових джерелах можна зустріти різні визначення поняття «тривожність», хоча більшість дослідників розглядають його як ситуативне явище і як особистісну характеристику з урахуванням перехідного стану та динаміки. Так, О. Прихожан зазначає, що тривожність – це переживання емоційного дискомфорту, пов'язане з очікуванням неблагополуччя, із передчуттям небезпеки. Розрізняють тривожність як емоційний стан і як стійку властивість, рису особистості або темпераменту [1, с. 39].

На думку Р. Немова, тривожність є властивістю людини, що постійно або ситуативно виявляється у вигляді підвищеної турботи, відчуття страху та тривоги за специфічних соціальних ситуацій [2]. Інші науковці визначають тривожність як стійке негативне переживання, занепокоєння очікування неблагополуччя з боку оточуючих, переживання емоційного неблагополуччя, пов'язане з передчуттям небезпеки або невдачі.

Таким чином, поняттям «тривожність» дослідники позначають стан людини, який характеризується підвищеною схильністю до переживань, побоюванням і занепокоєнням, що має негативне емоційне забарвлення.

Виділяють два основних види тривожності: ситуативна і особистісна. Ситуативна тривожність виникає внаслідок певної конкретної ситуації й об'єктивно викликає занепокоєння дитини, наприклад напередодні відповідального виступу, змагань, наміру визнати свою провину тощо. Така тривожність відіграє навіть позитивну роль, оскільки виступає своєрідним механізмом, що мобілізує дитину й дозволяє їй серйозно та відповідально поставитися до розв'язання проблем, які виникли. Навпаки індиферентне ставлення до проблеми може свідчити про інфантильність життєвої позиції вихованця, низький рівень самосвідомості.

Особистісну тривожність розглядають як особистісну рису, що виявляється в постійній схильності до переживань, тривоги за будь-яких життєвих ситуаціях, в тому числі й таких, які об'єктивно до цього не мають жодного стосунку. Дитина, у якої виявляється особистісна тривожність, постійно перебуває в настороженому та пригніченому настрої, має труднощі у встановленні контактів

із навколишнім світом, який вона сприймає як ворожий, їй властива занижена самооцінка й песимізм.

У дітей молодшого шкільного віку домінує ситуативна тривожність. Серед причин, що її викликають, перше місце посідає неправильне виховання й несприятливі взаємини дитини з батьками, особливо з матір'ю [3], неприйняття матір'ю дитини викликає в неї тривогу через неможливість задоволення потреби в любові, пестощах і захисті. У цьому випадку виникає страх: дитина відчуває умовність матеріальної любові, – що спонукає її домагатися задоволення будь-якими способами.

Дитяча тривожність може бути наслідком і симбіотичних стосунків дитини з матір'ю, коли мати відчуває себе єдиним цілим із дитиною, намагається захистити її від труднощів та життя. Вона «прив'язує» до себе, оберігаючи від уявних, неіснуючих небезпек. У результаті дитина відчуває занепокоєння, коли залишається без матері, легко розгублюється, хвилюється та побоюється. Замість активності та самостійності розвиваються пасивність і залежність [4].

У тих випадках, коли виховання ґрунтується на завищених вимогах, із якими не може впоратися дитина, тривожність може бути викликана саме побоюванням не впоратися, зробити не так, як потрібно, нерідко батьки культивують «правильність» поведінки: ставлення до дитини може включати в себе жорсткий контроль, сувору систему норм і правил, відступ від яких тягне за собою осуд і покарання. У цих випадках тривожність дитини може породжуватися страхом відступу від норм і правил, які встановлені дорослими.

Причиною виникнення тривоги завжди є внутрішній конфлікт, суперечливість прагнень дитини, коли одне її бажання суперечить іншому, одна потреба заважає іншій. Суперечливий внутрішній стан дитини може бути викликаний суперечливими вимогами до неї, що висувають різні члени родини, учителі різних предметів тощо; неадекватними вимогами, що не відповідають можливостям і прагненням дитини; негативними вимогами, які ставлять дитину в принижене, залежне становище. У всіх трьох випадках виникає відчуття «втрати опори», втрати міцних орієнтирів у житті, невпевненість у навколишньому світі.

Причиною внутрішнього конфлікту дитини може бути зовнішній конфлікт, наприклад між батьками. Проте змішувати внутрішній і зовнішній конфлікти абсолютно неприпустимо; суперечності навколишнього оточення дитини далеко не завжди стають її внутрішніми суперечностями. Так, емпіричними дослідженнями доведено, що зовсім не кожна дитина стає тривожною, якщо її мати чи бабуся недолюблюють одна одну й виховують її по-різному. Лише коли дитина бере близько до серця обидві сторони конфліктуючого світу, коли вони стають частиною її емоційного життя, виникають умови для розвитку тривожності.

У душі дитини конфліктують не виховні системи мами та бабусі, а її власне бажання не засмучувати маму, її ж власне прагнення подобатися бабусі. Саме тому не розпад сім'ї сам по собі робить дитину тривожною, а внутрішня несумісність добрих почуттів до обох родичів, які стали один одному ворогами. Чому ж подібні зовні конфлікти в одних дітей проникають в глибоку душу, тоді як

інші діти залишаються до них байдужими? Причин багато, але головна – які взаємини для дитини є значущими.

Коли, приміром, єдиною значущою фігурою для дитини виступає мати, то навіть незначні тертя в їх відносинах можуть перетворитися на душевну трагедію. Тому, на наше переконання, необхідно залучати дитину до спілкування з навколишнім світом, проєктувати її взаємини з оточуючими людьми, дозволяти їй самотійно, набуваючи особистого досвіду, розв'язувати життєві проблеми.

Слід відзначити, що уникнути конфліктів нікому не вдається. Та чи означає це, що дитина приречена на сполох? Ні, оскільки від природи людина здатна забувати неприємні ситуації. Тривога проникає в душу дитини, лише коли конфлікт, що пронизує все її життя, перешкоджає реалізації її найважливіших потреб.

До цих найважливіших потреб відносимо такі: потреба у фізичному існуванні (їжі, води, свободи від фізичної загрози тощо), потреба в близькості, у прихильності до людини або до групи людей, потреба в незалежності, самотійності, у визнанні права на власне «Я», потреба в самореалізації, розкритті своїх здібностей і прихованих сил, потреба в сенсі життя й мети.

Однією з найчастіших причин тривожності є завищені вимоги до дитини, негнучка, догматична система виховання, що не враховує власну активність дитини, її інтереси, здібності та схильності. Найбільше поширена система виховання, що характеризується висловом: «Ти зобов'язаний (зобов'язана) бути відмінником (-цею)». У такому разі виражені прояви тривоги можна спостерігати в успішних дітей, яких вірізняють сумлінність, вимогливість до себе в поєднанні з орієнтацією на відмітки, а не на процес пізнання. Іноді батьки зорієнтовують на високі, не доступні дитині досягнення у спорті, мистецтві, нав'язують йому (якщо це хлопчик) образ справжнього чоловіка, сильного сміливого, спритного, який не знає поразок. Невідповідність такому образу боляче впливає на самолюбство. До цієї ж групи належить нав'язування дитині чужих інтересів, що високо цінують батьки, які не змогли у свій час їх задовольнити. Їх приклади численні: музика, танці, туризм, спорт... Жодне із цих занять саме по собі не погане. Проте вибір хобі має належати самій дитині. Примусова участь дитини у справах, які не цікавлять школяра, ставить його в ситуацію неминучого неуспіху.

Прагнучи виробити в дитини такі якості, як сумлінність, слухняність, акуратність, учителі нерідко посилюють і без того нелегке становище дитини, збільшуючи прес вимог, невиконання яких тягне для неї внутрішнє покарання. Без сумніву, сумлінне ставлення до справи необхідно, однак справа школяра (навчання) – особлива справа, у якій процес важливіший за результат і слабко із ним пов'язаний. Якщо робочий працює перш за все заради результату, наприклад заради виробництва будь-якої деталі, то дитина вчиться не для того, щоб виконати те чи інше завдання: воно давно виконане. Сенс вчення – власне у процесі навчання й розвитку, орієнтація на результат, а тим більше на оцінку як кінцеву мету всіх старань школяра, у поєднанні із завищеними вимогами батьків спричиняє перенапругу його сил. Від оцінки часто залежить ставлення до дитини значущих для неї людей. Дитина відчуває, що ставлення до неї прямо

пропорційно її успішності, відтак оцінки стають засобом досягти прихильності батьків, педагогів, однолітків.

Власне інтенсивність переживання тривоги, рівень тривожності в хлопчиків і дівчаток різні. У молодшому шкільному віці хлопчики більше тривожні, ніж дівчатка. У віці 9–11 років інтенсивність переживань в обох статей вирівнюється, а після дванадцяти років загальний рівень тривожності в дівчаток загалом зростає, а в хлопчиків трохи знижується, хоча саме серед хлопців зустрічаються діти із серйозними порушеннями в цій сфері [3].

Важливо розуміти наслідки тривожних переживань, оскільки стан чистої, або, як кажуть психологи, «вільно плаваючою», тривоги вкрай важко перенести. Невизначеність, неясність джерела загрози робить пошук виходу з положення дуже важким, складним. Відчуваючи гнів, я можу боротися. Відчуваючи печаль, я можу шукати розради. Але в стані тривоги я не можу ні захищатися, ні боротися, тому що не знаю, проти чого боротись і захищатися.

Тривожні діти відрізняються частими проявами занепокоєння тривоги, особливою чутливістю. Як правило, їм властива низька самооцінка, у зв'язку із чим вони очікують на неблагополуччя з боку оточуючих. Тривожні діти дуже чутливі до своїх невдач, гостро реагують на них, схильні відмовлятися від тієї діяльності, у якій відчувають труднощі, – художня, спортивна, навчальна тощо.

У таких дітей можна побачити помітну різницю в поведінці на заняттях і поза заняттями. Поза заняттями це живі, товариські й безпосередні діти, на заняттях вони затиснуті й напружені. Відповідають на питання вчителя тихим і глухим голосом, можуть навіть почати заїкатися, пришвидшувати або навпаки уповільнювати відповідь. Зовнішніми проявами поведінки є маніпулювання предметами, доторкання до одягу, оточуючих предметів. Тривожні діти мають схильність до шкідливих звичок невротичного характеру: вони гризуть нігті, смокчуть пальці, висмикують волосся. Маніпуляція з власним тілом знижує в них емоційну напругу, заспокоює.

Розпізнати тривожних дітей допомагає малювання. Їхні малюнки відрізняються значною кількістю штрихування, сильним натиском, а також маленькими розмірами зображень. Нерідко такі діти «застрягають» на деталях, особливо дрібних.

У тривожних дітей серйозний, стриманий вираз обличчя, опущені очі, на стільці сидять акуратно, намагаються не робити зайвих рухів, не шуміти, воліють не звертати на себе уваги оточуючих. Таких дітей називають скромними, соромливими. Батьки однолітків зазвичай ставлять їх у приклад своїм шибеникам. І ззовні це дійсно так. Проте поведінка тривожних дітей відрізняється частими проявами занепокоєння тривоги, такі діти живуть у постійній напрузі, весь час відчуваючи загрозу, що в будь-який момент можуть зіткнутися з невдачами.

Таким чином, завдання батьків і педагогів полягає в тому, аби своїми діями, висловлюваннями, вимогами не спричиняти виникнення особистісної тривожності, а навпаки, допомогти дитині побороти заві страхи, сформувати адекватну самооцінку, розвинути впевненість у своїх силах, смак до життя й улюбленої справи.

Список літератури:

1. Прихожан А. М. Тревожность у детей и подростков : Психологическая природа и возрастная динамика. Москва–Воронеж, 2000. 328 с.
2. Немов Р. С. Психология : Учеб. для студ. высш. пед. уч. завед. : в 3 кн. Кн. 3. Москва : ВЛАДОС, 2000.
3. Пересадчак О. Фактори впливу на розвиток дитячої тривожності. *Психолог.* 2003. №2. С. 21–22.
4. Бабаян Ю. О., Коновалюк О. О. Взаємозв'язок тривожності та навчальної успішності молодших школярів. *Психологічні науки.* 2014. № 2.12 (103). С. 18–21. URL: http://mdu.edu.ua/wp-content/uploads/files/5_22.pdf (дата звертання: 12.12.2021).

РЕАЛІЗАЦІЯ ПІДХОДІВ ДО ОПРАЦЮВАННЯ ЛЕКСИЧНОЇ СИНОНІМІЇ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Побережна Каріна Олександрівна

здобувач вищої освіти 2 року навчання за другим
(магістерським) рівнем спеціальності 013 Початкова освіта
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського»

Сокаль Марія Анатоліївна

к. філол. наук, доцент, завідувач кафедри слов'янського
мовознавства ДЗ «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

Вивчення елементів лексичної семантики здобувачами початкової освіти є актуальним як в практичному, так і в загальноосвітньому аспектах. Це можливість працювати зі словом як носієм лексичного значення, розвивати увагу до семантичних відтінків, мовне чуття, реалізовувати вимоги точності й виразності мовлення в процесі створення власних висловлювань, це розвиток здатності повноцінніше сприймати мовлення інших, відчувати красу художнього слова, мати початкові теоретичні уявлення про системні відношення у словниковому складі. Робота над семантичними характеристиками лексики дозволяє краще вирішувати завдання формування комунікативно-мовленнєвої компетентності учнів. Успішне практичне засвоєння системних і функціональних характеристик одиниць лексичної системи позитивно впливає на мовленнєвий розвиток здобувачів початкової освіти.

Важливе місце в лексиці належить синонімам, які виконують в мовленні різноманітні функції: вони виступають засобом семантичної і стилістичної диференціації, служать для вираження різних видів експресії, передають емоційну оцінку. Точність і виразність мовлення великою мірою залежить від правильного та умілого використання синонімів. Розвиток культури мовлення неможливий без раціонально організованої роботи над збагаченням словника учнів синонімами, без мовленнєвої практики, спрямованої на використання слів, подібних за значенням, у зв'язному мовленні. Тому лексична робота зі словами-синонімами є обов'язковою умовою формування комунікативних навичок молодших школярів. «Робота над синонімами допомагає учням тонше сприймати слово, бачити в ньому, крім основного значення, ще й різні смислові та експресивні відтінки, а отже, бути точнішими у слововживанні» [1, с. 154].

Лексичні синоніми розуміються як «слова, що по-різному називають одне і те саме поняття і відрізняються одне від одного відтінками значення та стилістичним забарвленням [2, с. 82]. «Лексичними синонімами можуть бути слова, що 1) належать до однієї частини мови; 2) є частиною лексичного складу мовної системи у певний період її розвитку; 3) повністю або частково збігаються

у своєму лексичному змісті; 4) виконують спеціалізовані функції у мовленнєвих контекстах» [3, с. 110].

Проблему організації роботи з синонімами, збагачення ними мовлення молодших школярів досліджували такі методисти як М. Вашуленко, С. Дорошенко, Г. Коваль, О. Хорошковська та ін. Сучасною методичною наукою робота з лексичними синонімами розглядається як один з перспективних способів удосконалення комунікативно-мовленнєвих здатностей молодших школярів. Лінгводидакти (К. Пономарьова) підкреслюють основні функції синонімів, те, що вони є засобом витонченої смислової диференціації, служать створенню стилістичних відмінностей, а також вираженню різних видів експресії, емоційних оцінок, в мові вживаються задля точнішого вираження думки та для уникнення набридливого повторення тих самих або спільнокореневих слів [4, с. 28].

Ми припускаємо, що успішність та якість мовленнєвого розвитку учнів підвищиться, якщо методика роботи із синонімами передбачатиме:

(1) засвоєння учнями мовних знань – лінгвістичної сутності синонімії та

(2) насичення мовлення учнів словами, що перебувають у синонімічних відношеннях на основі відповідної системи вправ та завдань.

Дослідження можливостей реалізації практичної спрямованості роботи над синонімами потребує аналізу вимог навчальної програми з рідної мови та узагальнення методичних положень щодо опрацювання таких системних лексико-семантичних відношень у початковій школі.

Зупинимося детальніше на тих вимогах, що визначені програмою НУШ (О.Я. Савченко) до опрацювання лексичної синонімії в початковій школі. У другому класі учні вчать досліджувати лексичне значення слова, зокрема розпізнавати слова, близькі за значенням, використовувати їх у власному мовленні), усувати лексичні повтори за допомогою контекстних синонімів (сам термін не використовуються) (змістова лінія «Досліджую мовні явища»)

У змісті навчання учнів третього класу – спостереження за лексичним значенням синонімів, вміння знайти і пояснити їх роль в тексті, добір 1-2 найуживаніших синонімів до визначеного слова, доречне вживання синонімів, зокрема – для зв'язку речень у тексті, користування навчальним словником синонімів (змістова лінія «Досліджую мовні явища»).

У четвертому класі учень має навчитись добирати 2-3 найуживаніших синоніма до поданого слова, зокрема – користуючись навчальним словником, досліджувати роль синонімів в мовленні, знаходити синоніми у тексті та пояснювати їх роль; використовувати синоніми у мовленні для досягнення мети спілкування (змістова лінія «Досліджую мовні явища») – див. [5]. Отже, «на початковому етапі важливо сформулювати в учнів загальне уявлення про наявність у мові близьких за значенням слів. Пізніше (3-4 класи) необхідно познайомити молодших школярів з функцією синонімів – найточніше називати предмети, явища, ознаки, дії, передавати почуття і ставлення до того, про що йдеться. Поступово під керівництвом учителя учні усвідомлюють функціональну роль синонімів у мовленні та вчать самостійно їх уживати з метою увиразнення висловлювань» [6].

Проаналізуємо один з комплектів підручників з української мови для 2-4 класів в аспекті реалізації завдань навчальної програми.

У другому класі (розділ «Слово. Значення слова») вивчаються «близькі за значенням слова» (§8). Учні дізнаються, що «різні за звучанням слова можуть мати близькі значення» [7, с. 32]. Вправи орієнтовано на вміння розпізнавати синоніми, знаходити їх у текстах, групувати синонімічні ряди, зокрема, у грі «Вилучте «зайве» слово» (с. 44), будувати речення з самостійно підібраними синонімами, добирати (користуючись довідкою) синонімічне слово до фразеологізму, порівнювати виразність висловлювань; правильно користуватись синонімічними формулами мовленнєвого етикету («перепрошую», «пробачте», «вибач», помилково – «вибачаюсь» – с. 44); редагування повторів у тексті шляхом вибору контекстних синонімів (с.140-141) [7].

У третьому класі, ще до вивчення елементів лексикології, повертається увага учнів до синонімів – «близьких за значенням слів» як одного з мовних засобів, що передають зв'язок речень у тексті (розділ «Текст», тема «Засоби зв'язку речень у тексті» [8, с. 10-11].

У розділі «Слово. Значення слова» синоніми розглядаються після багатозначного слова. Їх вивченню присвячено параграф «Близькі за значенням слова – синоніми», який орієнтує учнів, по-перше, на розпізнавання таких слів (с. 52-55). Теоретичні відомості, що мають бути засвоєні, такі: «Слова, які звучать по-різному, але мають близьке чи однакове значення, називаються синонімами» (с. 52), їх значення рекомендовано перевіряти за словником синонімів чи тлумачним словником.

Учням пропонуються вправи на вибір синонімів з тексту, на групування декількох синонімічних рядів із запропонованих слів, на добір синонімів до різних значень багатозначного слова, на самостійну побудову синонімічних рядів (з опорою на словник). Також учні практикуються у доречному використанні синонімів у мовленні: будують з ними речення, встановлюють, з якою метою використовуються синоніми у тексті та порівнюють своє міркування з інформацією підручника про те, що вони допомагають зв'язувати речення у тексті та уникати повторів (с. 54); редагують текст шляхом використання синонімів; встановлюють синонімічні відношення між фразеологізмом та словом; обирають синоніми, найкращі для вираження думки у зв'язному тексті, самостійно створюють текст, використовуючи слова з довідки. Окрема тема – це робота зі словником синонімів (та антонімів): учні навчаються користуватись ним, виконуючи вправи на добір синонімів за алфавітною послідовністю (с. 57-58). До поняття про синонімічні відношення учні повертаються, вивчаючи дієслово: «Дієслова-синоніми – це дієслова, близькі за значенням...» (тема «Навчаюсь добирати і вживати в мовлення слова-синоніми, слова-антоніми») (с. 148): пропонуються вправи на вибір доречних дієслів-синонімів з низки запропонованих, на самостійний добір синонімів та побудову речень. На останок учні мають зробити висновок про роль синонімічних дієслів в українському мовленні (див.[8]).

Таким чином, у третьому класі учні дізнаються, як називаються слова, близькі за значенням. Синоніми вже були предметом вправ учнів: вони

добирали їх і на уроках мови, і на уроках читання. Головне вміння – це вміння користуватись синонімами для удосконалення власного зв'язного мовлення. Реалізувати його неможливо без поповнення словника учня словами, подібними за значенням. Для цього діти навчаються:

- розпізнавати синоніми серед інших слів,
- виділяти синоніми з тексту,
- бачити їх в різних синонімічних рядах;
- з'ясовувати значення;
- використовувати синонім-слово для пояснення / заміни синоніму-фразеологізму;
- редагувати текст, позбавляючи його повторів за допомогою синонімів;
- «насичувати» текст синонімами, доречними за змістом (семантикою) та стилем з розумінням того, що вони є засобом, що допомагає більш точно висловити думку, зробити мовлення більш виразним, образним та зв'язним, уникнути повторів.

Діти працюють як спостерігачі, аналітики та дослідники, як гравці, як творці та ін.

У четвертому класі синоніми розглядаються на початку курсу, у процесі вивчення розділу «Текст» в темі «Засоби зв'язності тексту» [9, с. 6-7]. Учні вправляються у визначенні контекстних синонімів у тексті та вмінні ними користуватись. У розділі «Слово. Значення слова» окремий параграф присвячено темі «Розпізнаю синоніми. Навчаюсь вживати їх у мовленні» (с. 40-41). Учні мають пригадати: «Які слова називаються синонімами?» та «Для чого потрібні слова з однаковим значенням?» (с. 41). Дітям пропонується пояснити, з якою метою використано синоніми автором вірша; скласти синонімічний ряд, вилучивши зайве слово; зробити самостійний вибір найточнішого для відтворення думки синоніма з пари запропонованих; створити власне висловлювання за поданим початком та використати в ньому синоніми; за допомогою словника дібрати синоніми до поданих слів; дібрати синоніми до різних значень багатозначного слова (на основі словосполучень з таким словом) та самостійно визначити, чому одне слово має декілька синонімів; скласти і записати розповідь за поданим початком, використавши контекстні синоніми з довідки. У процесі опрацювання антонімії (тема «Антоніми. Розпізнаю антоніми. Навчаюсь вживати їх у мовленні») учні практикуються в одночасному доборі до слів антонімів і синонімів. Розгляд фразеологізмів також супроводжується добором слів-синонімів.

Дуже важливим моментом є розрізнення спільнокореневих слів та синонімів (вправи передбачені у розділі «Будова слова»): вони дозволяють привернути увагу учнів до семантичної спільності слів з однаковим коренем, яка не дорівнює семантичній спільності синонімів – слів різнокореневих. Необхідно розрізняти ці явища, тим більше, що пошук спільнокореневого слова – це один з етапів орфографічного алгоритму.

У темі «Застосування алфавіту. Розташовую слова за алфавітом, користуюся словниками» учні, зокрема, практикуються у роботі зі словником синонімів. Вивчаючи прикметник, працюють над пошуком прикметників-контекстних

синонімів. Окремо вивчається тема «Прислівники-синоніми й прислівники-антоніми». Тут пропонуються вправи на самостійний добір синонімів, можливо – за допомогою словника, на встановлення синонімічних відношень між стійким зворотом та прислівником (наприклад: опинитися *просто неба* – опинитися *надворі*, жити *на широку ногу* – жити *розкішно*) (с. 163, 165) [9].

Отже, можна зробити висновок, що сучасні підручники з української мови подають елементарні відомості про синоніми та забезпечують умови роботи над ними у двох напрямках:

- мовному: сутність синонімів, їх формальні та семантичні особливості;
- мовленнєвому: доречне, точне вживання синонімів у власному мовленні при складанні творів, переказів; спостереження за їх роллю у тексті; редагування текстів (запропонованих вчителем та власних). Зазначимо, що цей напрямок є основним, робота над синонімами як засобом увиразнення мовлення проводиться протягом усього навчання в початковій школі.

На наш погляд, дидактичний матеріал навчальних книг дає змогу більш деталізовано, ніж це пропонується у завданнях, розглядати семантичні (семантико-стилістичні) відмінності між синонімами. Розширення спектру завдань допоможе учню більш мотивовано робити вибір того чи іншого слова. Таке доповнення вважаємо доречним, оскільки відомо, що «невміння учнів використовувати синоніми у власному мовленні пов'язані не стільки з бідністю їх словникового запасу, скільки з тим, що молодші школярі за основну характеристику синонімів беруть близькість значень слів синонімічного ряду і зовсім не звертають уваги на відтінків в їх значенні» [10, с. 23].

Перспективу опрацювання синонімії здобувачами початкової освіти бачимо також у більш послідовному впровадженні функціонального підходу до вивчення синонімів.

Список літератури

1. Методика навчання української мови в початковій школі / за наук. ред. М. С. Вашуленка. Київ: Літера ЛТД, 2010. 364 с.
2. Сучасна українська літературна мова / ред. М. Я. Плющ. Київ: Вища школа, 1994. 414 с.
3. Філон М. І., Хомік О. Є. Сучасна українська мова. Лексикологія: навчальний посіб. Ч. 1. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2010. 271 с.
4. Пономарьова К. І. Функціональний підхід до вивчення синонімів у початковій школі. *Рідні джерела*. 2001. № 4. С. 28–32.
5. Типові освітні програми для 1–2, 3–4 класів НУШ (Савченко О. Я.). URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-pochatkovoyi-shkoli>
6. Муравська М. Особливості роботи над збагаченням словника учнів початкової школи синонімами.
URL: <https://sno.udpu.edu.ua/index.php/naukovo-metodychna-robota/96-osvitniy-protses-pochatkovoyi-shkoly-dosvid-problemy-perspektyvy-19-20-kvitnya-2020-roku/450-osoblivosti-roboti-nad-zbagachennyam-slovnika-uchniv-pochatkovoji-shkoli-sinonimami>

7. Вашуленко М. С., Дубовик С. Г. Українська мова: підручник для 2 кл. закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах). Ч.1. Київ: Вид. дім «Освіта», 2019. 144 с.

8. Вашуленко М. С., Васильківська Н. А., Дубовик С. Г. Українська мова: підручник для 3 кл. закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах). Ч.1. Київ: Вид. дім «Освіта», 2020. 160 с.

9. Вашуленко М. С., Васильківська Н. А., Дубовик С. Г. Українська мова: підручник для 4 кл. закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах). Ч.1. Київ: Вид. дім «Освіта», 2021. 168 с.

10. Сердюк М. Г. Лексичні вправи як засіб творчої взаємодії класовода та учнів. *Початкова школа*. 1990. № 7. С. 23–27.

ІГРОТЕРАПІЯ У РОБОТІ З ДІТЬМИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Потюк Софія Василівна

аспірант Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка

Сьогодення відзначається стрімкою тенденцією до глобалізації, інтеграції, інформатизації та бурхливого розвитку науки та техніки. В сучасному світі освіта повинна підготувати особистість до існування в таких умовах, які вимагають адаптаційних можливостей, фізичних, психічних та духовних затрат. Однак реальний стан здоров'я дітей викликає серйозне занепокоєння, а саме спостерігається збільшення числа дітей з особливими освітніми потребами, яке вимагає впровадження інноваційних технологій, які спрямовані на розвиток високих соціально-адаптаційних можливостей, творчих здібностей. В контексті постала проблема наступності між дошкільною та початковою ланками освіти, як фундаментальними елементами навчально-пізнавальної діяльності, що триватиме все життя.

На теперішній час Україна перебуває на рівні впровадження світових тенденцій. Ключову роль відіграє Концепція «Нова українська школа», що передбачає покращення організації освітнього процесу, відповідно до завдань про зміцнення здоров'я дітей та нормалізації навчального навантаження. Особливого значення набуває в Україні розвиток інклюзивної освіти, що забезпечує права на рівний доступ до якісної освіти усіх дітей, у тому числі дітей із соціально вразливих груп.

Відповідно до Закону України «Про освіту» термін особа з особливими потребами трактується, як особа, яка потребує додаткової постійної або тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення її права на освіту.

Молодший шкільний вік – це віковий період, який завершує етап дитинства. Навчання – провідний вид діяльності, проте багато часу та енергії відводиться грі. У цих видах діяльності розгортаються стосунки з дорослими, однолітками, особистісне психічне життя та психічний розвиток, формуються психічні та фізичні новоутворення, які сприяють самопізнанню та пізнанню світу, відкриттю власних можливостей та перспективи [1].

Значення гри розглядалося такими науковцями та педагогами, як: Дж. Локк, Я. А. Коменський, Ф. Фребель, К. Грос, М. Монтессорі, Дж. Мід, Р. Дреджер, К. Ушинський, А. Макаренко, В. Сухомлинський та інші. Вивченням ігрової терапії, як методу займалися Л. Абрамлян, А. Захаров, М. Кляйн, А. Фрейд тощо.

Ігротерапія – це метод психотерапевтичного впливу на дітей з використанням гри для виявлення відхилень від нормальної поведінки та

корекції їх у поведінці й подолання різних труднощів, які спричинені різними факторами (агресивності, замкнутості тощо).

Види ігротерапії:

- ігротерапію відреагування;
- ігротерапію, що центрується на клієнті;
- ігротерапію побудови стосунків;
- примітивну ігротерапію;
- ігротерапію в психоаналізі;
- ігротерапію у вітчизняній психологічній практиці.

Ігротерапія застосовується у двох формах: індивідуальній та груповій. Для введення в колектив дітей молодшого шкільного віку особи з особливими освітніми потребами повинна передувати індивідуальна терапія. Тривалість – 30-50 хвилин.

Включення дітей з особливими освітніми потребами у середовище шкільного колективу, вимагає значних змін в організації навчально-виховного процесу. Таким чином, вчитель повинен знати провідні теоретичні засади організації успішного інклюзивного навчання:

1. Розробка індивідуальної програми розвитку для особи з особливими освітніми потребами;
2. Організація фізичного середовища;
3. Співпраця з асистентом учителя та додатковими фахівцями;
4. Тісна взаємодія з батьками дитини з особливими освітніми потребами [2].

В навчально-пізнавальній діяльності ігротерапія розвиває творче та критичне мислення, сприймання, моторику рук; сприяє в адаптації до шкільного колективу, корекції психологічних проблем, страхів і рівня самооцінки. Особам з особливими освітніми потребами не завжди вдається підібрати слова та виразити думки і почуття, які турбують, а за допомогою ігрової діяльності їм простіше це зробити, бо говорити легше від імені образу, а не самого себе.

Застосування ігротерапії для дітей, які страждають на дитячий церебральний параліч. Найбільш влучним варіантом рухливі або малорухливі ігри. Включившись у хід гри дитина стає безпосереднім учасником відтворюючи імітаційні вправи, доцільно підключити в цей процес музику. Побудова режиму рухів відбувається з урахуванням бальнефізіологічних процедур. Повторення рухів створює позитивну динаміку для корекції.

Проаналізувавши вищевикладене можна стверджувати, що особи з особливими освітніми потребами можуть успішно здобути освіти тільки за умови, що індивідуальні обмеження та труднощі в навчальній діяльності виявлять на ранніх етапах та буде враховано в подальшій роботі.

Отже, використання ігротерапії з дітьми з особливими освітніми потребами – це засіб подолання порушень, який передбачає цілий комплекс психолого-педагогічних вправ та має на меті розвиток порушених функцій, формування культури рекреації.

Перспективним напрямком подальшого опрацювання порушеної теми вважаю розробки системи роботи в напрямку ігротерапії щодо формування

здорового способу життя дітей з особливими освітніми потребами початкової школи.

Список літератури:

1. Вікова психологія: навч. посіб. / Мирослав Савчин, Леся Василенко. – 3-тє вид., перероб., доповн. – К. : ВЦ «Академія», 2017
2. Нова українська школа: poradник для вчителя за заг. ред Н72 Н.М.Бібік. – Київ: Літера ЛТД, 2018

КЕЙС-МЕТОД ЯК ПЕДАГОГІЧНА ТЕХНОЛОГІЯ У НАВЧАННІ МАЙБУТНІХ ЛІКАРІВ

Пугач Марина Миколаївна

к.мед.н, доцент кафедри педіатрії №1
Вінницький національний медичний університет ім. М.І. Пирогова

Герасимова Олена Вікторівна

к.мед.н, доцент кафедри педіатрії №1
Вінницький національний медичний університет ім. М.І. Пирогова

Процюк Людмила Олександрівна

к.мед.н, доцент кафедри загальної гігієни та екології
Вінницький національний медичний університет ім. М.І. Пирогова

На сьогоднішній день для навчання та підвищення кваліфікації фахівців у різних сферах освіти застосовується та активно розвивається кейс-метод (Case Based Learning). Це «дослідницький підхід, який використовується для глибокого та багатогранного розуміння складної проблеми у контексті реального життя», який спрямований не так на отримання нових знань, скільки на формування професійної компетентності, умінь та навичок розумової діяльності [1]. «Case-study» дослівно перекладається з англійської як тематичне дослідження. Це інтерактивний метод навчання, мета якого полягає у вирішенні ситуаційних задач з використанням матеріалів конкретних випадків із практики.

В якості нової педагогічної технології метод кейсу спочатку був апробований й застосований в галузі економіки та юриспруденції, у подальшому – адаптований до медицини [2].

Особливої актуальності застосування клінічних кейсів набуло під час дистанційної освіти, коли неможливо провести практичну частину заняття біля ліжка тематичного хворого. Також досить зручно застосовувати даний метод для закріплення теоретичного матеріалу при вивченні рідкісних захворювань, при відсутності показового пацієнта у клініці.

Даний метод, який застосовується при викладанні медичних наук, включає набір клінічних випадків, на прикладі яких студент вчиться мислити, аргументувати, відстоювати власну точку зору. В якості матеріалу для кейсів проводиться відбір історій хвороб пацієнтів з типовими варіантами перебігу нозологій, з різними ускладненнями та преморбідними фонами.

При навчанні студентам представляються в певній послідовності ілюстровані інтерактивні матеріали, іноді з відеосюжетами - дані реального чи віртуального пацієнта (анамнезу, об'єктивного обстеження, результатами досліджень і т.д.). Через певну кількість кроків, користувач повинен дати відповіді на поставлені запитання стосовно аналізу історії захворювання, оцінки стану пацієнта, інтерпретації діагностичних даних, встановлення діагнозу, призначення обстеження, лікування тощо. Такий підхід до навчання дозволяє

студенту мислити більш широко, ніж при роботі з тестовими завданнями чи ситуаційною задачею. Важлива роль і викладача при використанні клінічного кейсу на практичному занятті. Адже при представленні сюжету медичної ситуації він має викликати зацікавленість у студентів, «інтригувати», «провокувати», координувати обговорення, на етапі якого має ставити уточнюючі запитання, викликати дискусію. Кейс-метод ставить за мету максимально активізувати кожного і втягнути його в процес аналізу ситуації і прийняття рішень. Застосування даної педагогічної технології дозволяє викладачу об'єктивно проаналізувати підготовленість та оцінити рівень знань студента.

Майбутні лікарі мають вчитися клінічно мислити, а не лише накопичувати багаж теоретичних знань. Розробка та впровадження в навчальний процес кейс-методу вносить певні зміни в традиційні підходи до навчання. Використання його при підготовці студентів несе в собі значні можливості для розвитку пізнавального та аналітичного процесів, отримання практичного досвіду.

Література:

1. Журавлева Л. В. Кейс-метод обучения в системе современного медицинского образования посредством интерактивных веб-технологий / Л. В. Журавлева, Л. А. Лопина // EDCRUNCH Ural: новые образовательные технологии в вузе : материалы международной научно-методической конференции (НОТВ-2017). — Екатеринбург: УрФУ, 2017. — С. 187-192. — Режим доступа: <http://hdl.handle.net/10995/54272>.

2. Коротовских Л. С. Кейс-метод как способ повышения компетентности обучающихся на кафедре фармакологии / Л. С. Коротовских / Вестник ЮУрГУ. Серия «Образование. Педагогические науки». - 2018. - Т.10, №4. – С.72-76.

ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ «Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ» В СПЕЦІАЛЬНІЙ ШКОЛІ ДЛЯ ДІТЕЙ З ООП

Распутіна Анна Юріївна

Криворізький державний педагогічний університет

Бойко Світлана Петрівна

асистент кафедри дошкільної освіти

Криворізький державний педагогічний університет

Актуальність дослідження. На сьогоднішній день, у час великих змін в області освіти та педагогіки в Україні, можливість мислити є конкурентноспроможною перевагою нації, тому що зниження наукового і технологічного розвитку зменшує шанси на соціальний та економічний добробут.

Однією з особливостей Нової української школи, яка наразі є актуальністю сьогодення, є запровадження у освітній процес початкової школи інтегрованого курсу «Я досліджую світ». Абсолютно правильним є вислів С. Тараненко про те, що «предметом вивчення на інтегрованому уроці виступають багатопланові об'єкти, інформація про сутність яких міститься в різних навчальних дисциплінах, широке використання міжпредметних зв'язків при різнобічному розгляді однопланових об'єктів; своєрідна структура, методи і прийоми, які сприяють його організації та реалізації поставлених цілей [4].

Виклад основного матеріалу. Методика викладання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» в початкових класах для дітей з особливими освітніми потребами займає особливе місце в системі підготовки майбутнього вчителя початкових класів в педагогічних вузах в коледжах.

Основним завданням курсу «Я досліджую світ» є формування основ наукового мислення дитини в області природи і соціуму. У процесі вивчення курсу вирішуються наступні завдання:

- початкове знайомство дитини з методами природничих і соціальних наук;
- орієнтація дитини в світі природних і соціальних явищ;
- формування елементарної ерудиції дитини, її загальної культури;
- виховання культури взаємин з оточуючими людьми.

«Я досліджую світ», як навчальний предмет, носити комплексний характер. Методика – має на увазі способи, засоби, форми, методи навчання даної навчальної дисципліни в загальноосвітніх, спеціальних школах і школах з інклюзивною формою навчання. «Я досліджую світ» - швидше побутове, життєве поняття, ніж наукове. Це поняття можна порівняти з поняттям «навколишнє середовище» – природне і штучно створене людиною оточення. Природничі науки, Суспільствознавство, історія вивчає об'єкти і явища

навколишнього світу, місце в ньому людини, його взаємодія з природою і предметним світом, взаємини з суспільством.

Впровадження інтегративного курсу «Я досліджую світ» дає учневі можливість отримати знання про людину, суспільство, природу, важливі культурні та історичні події. Курс об'єднує в собі як знання про природу, так і знання про соціальну дійсність, що дозволяє учневі з особливими освітніми потребами сформувавши чіткий моральний і загальнолюдський світогляд [5].

Відбір змісту тем інтегративного курсу «Я досліджую світ» проводиться з урахуванням основних концептів розвиваючого навчання. Перш за все, враховуються різноманітність і гармонійна краса об'єктів навколишнього світу, їх ієрархічність і структуризація, принципи розвитку і змінності, принципи взаємозв'язку і взаємозалежності об'єктів в живій природі в суспільстві. Основні постулати інтегративного курсу «Я досліджую світ» це: [2, 3]

1. Системність.
2. Цілісність.
3. Структурність.
4. Ієрархічність.
5. Взаємозалежність.

На уроках «Я досліджую світ» учні проходять такі етапи дослідження: [1]

1 етап – зацікавлення. Учитель пропонує учням пригадати те, що вони знають у зв'язку із записаною ситуацією і що може допомогти її зрозуміти.

2 етап – запитання. Учні повинні ставити запитання стосовно проблеми і виявити ті, які найкраще підходять для її дослідження і вирішення.

3 етап – знаходження можливих відповідей. Працюючи у групах, учні шукають відповіді на свої запитання, організовують перше дослідження, роблять відкриття, обговорюють результати та обґрунтовують ідеї.

4 етап – постановка нових запитань.

5 етап – знаходження нової інформації. Після відповіді учні можуть подумати про те, чи завжди це відбувається саме таким чином, а якщо ні, які ще запитання, як важливу частину навчання, вибудовують зв'язки з попередніми ідеями.

Як писав Ю. Бабанський, форми організації навчання – зовнішнє вираження спільної діяльності вчителя і учнів, здійснюваної в установленому порядку і в певному режимі.

Можна виділити дві основні групи форм: урочні і позаурочні. До урочних відносяться різні типи уроків навколишнього світу, а до позаурочних – екскурсії, свята, проектна, гурткова робота.

Зупинимося більш детально на типах уроків навколишнього світу. Можна перерахувати наступні типи: вступний урок, узагальнюючий урок, комбінований урок, предметний урок.

Вступний урок навколишнього світу націлений на введення учнів в тему, розділ. Вступний урок можна проводити в наступних випадках:

1. Перший урок у першому класі. На даному уроці вчитель знайомить дітей з новою навчальною дисципліною-навколишній світ, з підручником і навчальним зошитом, правилами роботи в них.

2. Перший урок нової великої теми, розділу. Урок проводиться, якщо дозволяє час. Націлений на виявлення знань учнів по темі, актуалізацію їх знань, а також огляд перспектив вивчення теми.

3. Перший урок чверті, навчального року.

На практиці часто має місце тільки перший випадок проведення вступного уроку – перший урок в першому класі. Інші випадки можуть бути реалізовані при наявності резервних годин на дисципліну.

Структура вступного уроку включає організаційний момент, аналіз змісту підручника або розділу, ознайомлення з підручником, зошитом, прогнозування. Переважаючими методами є словесні і наочні.

Узагальнюючий урок навколишнього світу. Такий урок націлений на огляд вивченого матеріалу і його узагальнення. Може проводитися:

1. В кінці вивчення великої теми, розділу.
2. В кінці чверті.
3. При завершенні кожного року навчання.

У структуру підручника для подібного уроку часто закладений особливий матеріал-ігри, завдання. Для узагальнюючого уроку можна вибрати нетрадиційну форму проведення уроку: урок-подорож, урок-змагання, урок-конференція. Переважаючими методами будуть словесні, дуже доречні ігри.

Комбінований (змішаний) урок. Цей тип уроку є переважаючим, так як його структура дозволяє реалізувати різні види діяльності: актуалізувати знання, перевірити їх, вивчити нове і закріпити. На даному уроці застосовуються всі групи методів і засобів. Детальніше його структуру розглянемо в наступному розділі.

Предметний урок навколишнього світу – особливий тип уроку, характерний саме для дисципліни навколишній світ. Особливостями уроку є наступні:

1. Предмет вивчення передається в руки учнів (індивідуально, парі або групі).
2. Діти самостійно проводять роботу з дослідження даного предмета: виявлення властивостей, досліди, порівняння.

Відповідно, урок має особливу структуру: організаційний момент, актуалізація знань, інструктаж (з техніки безпеки і послідовності виконання дослідження) і подальша самостійна дослідницька робота з об'єктом, висновки за результатами дослідницької роботи.

Таким чином, курс «Я досліджую світ» спрямований на викладанні дитині цілісної картини світу у всій повноті його взаємозалежностей і взаємозв'язків. Ця дисципліна надає дитині можливість не просто вивчити мову матеріал, але і самостійно виявити, досліджувати його етимологію, причинно-наслідкові зв'язки, історичне становлення та розвиток, а також відтворити отриманий результат дослідження на практиці в матеріальних, вербальних або художніх творах.

Курс спрямований на розвиток у школярів з особливостями в розвитку бажання творчості, самовдосконалення, самопізнання, самостійного отримання знань та їх складових., вивчення ієрархічних зв'язків та їх взаємодії у складі одного поняття, явища або об'єкта.

Список літератури

1. Большакова І. Студія онлайн-освіти EdEra. Інтегрований курс : «Я досліджую світ». Навчання на основі запитів. URL: <https://edera.gitbooks.io/glossary/6/world.htm> (дата звернення – 24.12.2021).
2. Миронов А. Методика преподавания естествознания в начальной школе : учеб. пособ. для пед. вузов / З.А. Клепинина, Г.Н. Аквилева. – М.: Академия, 2008. – 284 с.
3. Миронов А. Теория и технология преподавания интегрированного курса «Окружающий мир» : учебник и практикум для академ. бакалавриата / А.В. Миронов. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Изд. Юрайт, 2019. – 447 с.
4. Тараненко С.П. Інтеграція навчальних предметів як засіб формування в учнів початкової школи цілісності сприйняття навколишнього світу. URL: <http://library.ippro.com.ua> (дата звернення – 24.12.2021).
5. Эльконин Д.Б. Психология развития : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / М. 2001. – 345 с.

ПСИХОЛОГІЯ МУЗИЧНИХ ЗДІБНОСТЕЙ: СУТНІСТЬ І СТРУКТУРА

Ремезова Наталія Миколаївна

ст. викл. кафедри музики
Полтавський національний педагогічний
університет імені В. Г. Короленка

Смірнова Марина Станіславівна

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
Полтавський національний педагогічний
університет імені В. Г. Короленка

Проблема здібностей завжди була та залишається життєво важливою: перед кожним індивідумом постійно виникає необхідність задоволення життєвих потреб та, разом з тим, практична можливість їх задоволення залишається залежною від умов та наявності здібностей і навичок.

Проблема здібностей розглядається у руслі загальнопсихологічної теорії діяльності. Кількісному підходу вивчення здібностей (В. Крутецький, О. Леонтьєв) протиставляється якісний підхід до вивчення та розуміння психічних якостей людини (А. Ковальов, В. Мясіщев, С. Рубінштейн, Б. Теплов), які мають певний зміст і структуру. Аналізуються психологічні вимоги, що висуваються людині різними видами діяльності. Згідно з цим, перш за все розглядається питання про співвідношення здібностей до знань, умінь і навичок.

Б. Теплов говорить про здібності як про психічні якості, які не зводяться до умінь і навичок, але пояснюють легкість та швидкість їх здобуття [1, с. 140].

О. Леонтьєв розглядає специфічно людські якості як «формальний» ефект процесу присвоєння людиною продуктів культури, на відмінність від знань та вмінь, які стають його матеріальним результатом [2, с. 33].

А. Ковальов і В. Мясіщев вважають, що здібності є результатом узагальнення вмінь і навичок [3, с. 34].

В. Крутецький говорив про здібності, як про характеристику діяльності людини з індивідуально-особистісного боку, на відміну від навичок і вмінь, які забезпечують процесуальний аспект [4, с. 75].

Л. Венгер пов'язує здібності з орієнтованою діяльністю, яка регулює практичні та пізнавальні дії [5, с. 98].

С. Рубінштейн пов'язував здібності з розвитком психічних процесів: «...психічний процес переходить у здібність тоді, коли, зв'язки, що визначають його протікання, «стереотипізуються» [6, с. 18]. Зв'язок здібностей з психічними процесами – мисленням, сприйняттям, чутливістю та природними якостями – складає основу, на базі якої повинно будуватися вивчення здібностей як особливостей, які диференціюють людей. Вчений вважав, що здібність складається з двох компонентів: 1) відпрацьованої сукупності операцій, засобів,

за допомогою яких здійснюється дана діяльність; 2) якості процесів, якими регулюється сукупність цих операцій [6, с. 18].

Б. Теплов підходив до вивчення здібностей з точки зору індивідуально-психологічних відмінностей. Він вважав за необхідне вивчати якісно своєрідне поєднання здібностей, що характеризують дану особистість. О. Леонтьєв говорив, що дослідження здібностей може здійснюватися як від аналізу найбільш розвинених індивідуальних проявів спеціальних здібностей до виявлення їх загальної природи, так і від природи людських здібностей в їх загальному вираженні до аналізу випадків їх вищого розвитку в окремих людей.

При вирішенні питання про детермінацію здібностей дослідники базуються на двох основних положеннях – про формування та розвиток здібностей у діяльності та про діалектичну єдність природного та здобутого в них. Теза про взаємозв'язок здібностей і діяльності конкретизує та розвиває фундаментальну загальну теоретичну концепцію Л. Виготського про загальноісторичну, соціальну природу людської психіки та, за С. Рубінштейном, про єдність свідомості та діяльності [6, с. 19].

Органічно об'єднавши проблеми здібностей та діяльності, ця теза стала основою у психологічній теорії здібностей. Вона отримала підтвердження у працях Б. Ананьє'ва, А. Ковальова, В. Кирієнко, О. Леонтьє'ва, В. Мясичева, К. Платонова, С. Рубінштейна, Б. Теплова [7, с. 15].

Із положення про формування та розвиток здібностей в діяльності виходить визнання твердження про формування їх за життя, на цьому твердженні базується теоретичний підхід, що розробив О. Леонтьєв. За його гіпотезою, формування психічних функцій та здібностей, що властиві людині як суспільній істоті, здійснюється у дитині як засвоєння світу об'єктів – «опредмеченість» людських здібностей, які створені діяльністю попередніх поколінь.

Б. Теплов підкреслював, що «не в тому справа, що здібності проявляються в діяльності, а в тому, що вони створюються в діяльності» [1, с. 75]. С. Рубінштейн говорив про діяльність як основу розвитку здібностей. Вихідною позицією для вирішення питань теорії здібностей він вважав взаємозв'язок зовнішніх і внутрішніх умов за для їх розвитку.

Коли Б. Теплов говорив про біологічні та соціальні аспекти у здібностях, він підкреслював: «Вродженні можуть бути лише анатомо-фізіологічні особливості, тобто задатки, що складають основу розвитку здібностей; самі ж здібності завжди є результатом розвитку, що здійснюються у процесі виховання та навчання» [8, с. 82].

Питання про природу задатків, як внутрішніх умов розвитку здібностей, на сьогодні залишається дискусійним. Хоча принципова позиція психології, що пов'язана з детермінацією здібностей людини, визначена: головним чинником їх формування та розвитку є соціальні умови – умови життя та життєдіяльності особистості.

Але, на нашу думку, найважливішою в дослідженні проблеми здібностей є проблема їх розвитку. С. Рубінштейн писав, що питання про здібності має розглядатися в єдності з питанням про розвиток: «Розвиток людини, на відмінну

від накопиченого «досвіду», опанування знань, умінь, навичок – це і є розвиток його здібностей...» [6, с. 22].

В онтогенетичному аспекті дослідження проблеми розвитку здібностей виокремлюють: *індивідуальні* та *вікові*. Вивчення вікових особливостей розвитку здібностей, хоча воно засновується на узагальненні індивідуальних даних, тим не менш пропонує особливий план їх дослідження, який необхідний при розгляданні здібностей, як загальнолюдських якостей, та знаходиться в основі загальної стратегії їх цілеспрямованого формування.

Таким чином, аналіз здібностей у вітчизняній психології ведеться через призму таких методологічних принципів: детермінізму, єдності свідомості, діяльності і розвитку особистості; принцип діяльності, принципу провідної діяльності для осмислення вікових закономірностей розвитку здібностей.

Окремим аспектом дослідження здібностей є проблема їх типології. В узагальненому вигляді здібності розглядаються, насамперед, як загальні (загально-пізнавальні), так і спеціальні. До числа останніх (поряд з математичними, спортивними, художніми, педагогічними, тощо) належать здібності особистості до музичної діяльності.

Отже, аналіз наукової літератури дає уявлення про сучасний рівень розробленості проблеми розвитку музичних здібностей у цілому та окремих її аспектів. Вихідною основою для вивчення закономірностей розвитку структурних компонентів музичних здібностей виступають загальнотеоретичні ідеї, обґрунтовані в дослідженнях Б. Анань'єва, Л. Виготського, О. Леонть'єва, С. Рубінштейна, Б. Теплова та ін.

Музичні здібності в загальній психологічній класифікації належать до спеціальних, які необхідні для успішних занять саме музичною діяльністю та обумовлені самою природою музики. С. Рубінштейн, Б. Теплов та Б. Анань'єв зазначали, що спеціальні здібності стають творчими завдяки тому, що в структурі проявляються та посилюється дія загальних здібностей [8, с. 30].

Зміст будь-якого мистецтва є «загальнолюдським», але в кожному окремому виді мистецтва існують свої специфічні особливості. І тому все більше дослідників вводять до структури музикальності музично-пізнавальні здібності в цілому, музичне мислення, пам'ять тощо.

К. Тарасова, яка досліджувала особливості розвитку комплексу музикальності в онтогенезі дійшла висновку про існування як загальних, так і окремих музичних здібностей, які відповідають за формування у свідомості художнього музичного образу. До загальних музичних здібностей вона відносить такі, які необхідні для формування даного образу в будь-якому вигляді музичної діяльності; до окремих – ті, які потрібні для вирішення цієї задачі лише в окремих випадках. Так, наприклад, абсолютний активний слух не є обов'язковим компонентом музикальності, тому що для сприймання і відтворення музики досить відносного музичного слуху. Але в композиторській та диригентській діяльності абсолютний активний слух грає досить важливу роль. До таких окремих здібностей вона відносить і інші сенсорні, моторні та сенсомоторні виконавські здібності [7].

Структуру загальних музичних здібностей К. Тарасова пропонує як утворення з двох підструктур: по-перше, емоційність відгуку на музику; по-друге, пізнавальні музичні здібності – сенсорні (мелодійні, тембральні, динамічні та гармонічні компоненти музичного слуху, чуття ритму), інтелектуальні (музичне мислення в єдності його репродуктивного та продуктивного компонентів, музична увага) і музична пам'ять [7, с. 59-61].

Найбільш складними аспектами дослідження проблеми психології музичних здібностей є їх природа, детермінація та закономірності розвитку.

У 40-і роки ХХ ст. відомий мистецтвознавець Б. Теплов запропонував тезу: «Здібності – це задаток у розвитку» [8, с. 46]. Щоправда, пізніше він відмовився від цієї думки і дійшов висновку, що «природженими можуть бути лише анатоמו-фізіологічні особливості, тобто задатки» [8, с. 47]. Щодо здібностей, то вони не мають елемента природженості, а є завжди результатом розвитку.

Досить поширеною є концепція відомого психолога К. Платонова, який стверджує, що «формулювання Б. Теплова «здібності – це задаток у розвитку» потребує не відмови від нього, а уточнення: під задатками треба розуміти природжені, але не обов'язкові спадкові передумови подальшого розвитку [1, с. 128].

Аналізуючи поняття «здібність», Б. Теплов виводить три положення:

- 1) здібність – це такі індивідуально-психологічні особливості, які відрізняють одну людину від іншої;
- 2) під здібностями слід розуміти не будь-які індивідуальні особливості, а тільки ті, що визначають успішність виконання тієї чи іншої діяльності;
- 3) здібності не зводяться до умінь та навичок – вони лише сприяють їх формуванню [8, с. 80].

Головною думкою Б. Теплова є те, що здібності не тільки проявляються, але й формуються в діяльності, їх розвиток відбувається тільки у процесі виховання та навчання. Та ж сама думка висловлюється Б. Тепловим і з приводу музикальності: «...музикальність людини залежить від її вроджених індивідуальних задатків, але вона є результат розвитку, результат виховання і навчання» [1, с. 52].

Здібності трактуються автором перш за все як якісна, а не кількісна категорія. Головне не те, наскільки обдарована дитина, а те, яка природа її здібностей (у даному випадку музикальності), які якісні характеристики здібностей.

А. Петровський визначає здібності як «такі психологічні особливості людини, від яких залежить успішність здобуття знань, умінь, навичок, але які самі до наявності цих знань, навичок і умінь не зводяться» [9, с. 68]. На думку психолога, здібності – це *можливість*, а необхідний рівень майстерності в тій чи іншій справі – це *дійсність*. Музичні здібності, що виявилися у дитини, не є гарантією того, що дитина буде музикантом. Для того, щоб це відбулося, необхідно спеціальне навчання, наполегливість, виявлене педагогом і дитиною, добрий стан здоров'я, наявність музичного інструмента, нот і багатьох інших умов, без яких здібності можуть стухнути, так і не розвинувшись [9, с. 79].

Л. Вегнер пов'язує здібності з орієнтувальною діяльністю, яка регулює практичні чи пізнавальні дії.

З позиції диференціальної психофізіології дослідникам дозволено застосовувати методики для вивчення індивідуальних відмінностей у широкому розумінні цього слова, а також засоби вимірювання деяких потенціальних здібностей кожної людини. Є. Голубєва вважає, що необхідне змістовне співставлення вродженого та набутого в індивідуально-неповторній своєрідності кожної людини. Вперше науковий підхід для дослідження цієї дуже складної проблеми був обґрунтований в рефлексорній теорії І. Сеченова-І. Павлова. Це питання про співвідношення безумовно та умовно-рефлексорних зв'язків. В основі здібностей лежать певні функціональні системи. І. Павлов, який описав дуже важливий безумовно-умовний орієнтований рефлекс як неспецифічну реакцію на нове, відкрив реальний експериментальний шлях до вивчення задатків, здібностей. Оскільки здібності часто визначаються по успішності діяльності, а це (за виключенням випадків обдарованих дітей) можна зробити вже на досить пізніх стадіях онтогенетичного розвитку, постає питання про методи вичленування з наявного складу нервової діяльності безумовно-рефлексорних компонентів. Критерій був запропонований І. Павловим «...те, що відбувається без навчання, є безумовний рефлекс, а те що, що відбувається з навчанням – умовний рефлекс» [9, с. 115].

П. Анохін, засновник теорії функціональних систем, досить ретельно досліджував безумовно-рефлексорну нервову діяльність.

Розуміння здібностей як індивідуально-психологічних особливостей передбачає визначення їх місця у структурі особистості та індивідуальності. «Здібність, – відмічає Т. Артем'єва, – входить у систему властивих певній особистості якостей і є вираження її індивідуальності» [10, с. 48].

Здібності вивчалися О. Голубєвою на трьох рівнях:

Перший – психофізіологічний – відноситься до діагностики типологічних властивостей нервової системи: загальних (безумовнорефлексорних), які мають значну генетичну обумовленість (сила – слабкість, лабільність – інертність, активованість – інактивованість), та спеціально людських, які співвідносяться з півкульовою симетрією – асиметрією. Останні також мають певну спадкову «складову» (правокульові, першосигнальні функції). Окрім того, на цьому рівні характеризувалась і робота аналізаторів, що при діагностиці спеціальних здібностей, наприклад музикальних, має важливе значення.

Другий – психологічний – включає визначення індивідуальних особливостей пізнавальних процесів (сприймання, пам'яті, мовлення, мислення), а також особливостей темпераменту (емоційності, тривожності та тощо), мотивації і характеру.

Третій – соціально-психологічний – визначення успішності діяльності за довгий період з її диференційованим аналізом вивчення стиля діяльності; видів спрямованості тощо [10, с. 10-18].

Знання цих особливостей може допомогти спостережливому вчителю правильно визначити здібності дитини в ранньому віці, а значить і правильно їх розвивати. Це повною мірою стосується і розвитку музичних здібностей.

До нашого часу існує досить стійка думка про те, що абсолютний музичний слух, пам'ять забезпечують дитині блискуче музичне майбутнє. Але все нові і нові дослідження у цій галузі починають руйнувати їх. Так, М. Слонімський виявив, що тільки 10% чудо-дітей стають видатними музикантами. А Б. Асаф'єв вказував на те, що часто люди з активним абсолютним слухом «страждають загальною музичною тупістю». Ця думка підтверджується і частиною зарубіжних дослідників музикальності [2, с. 36].

Якщо виходити з існуючих критеріїв про питому вагу слухових компонентів у структурі музикальності, то такі люди повинні бути визнаними музично обдарованими, хоч, як видно, ні про яку музичну діяльність з їхнього боку не може бути і мови.

Усі дослідження музичних здібностей свідчать про те, що звуковисотний слух, відчуття ритму і пам'ять не визначають схильності до музично-творчої діяльності, що сутність музичних здібностей не зводиться до уміння точно відтворювати почуту музику.

Як вважає С. Науменко, музичні здібності мають емоційно-рухову природу і проявляються в особливостях сприймання музики, а саме її звукообразності. Тобто коли звукова інформація має для дитини семантичне навантаження: переживання, «розуміння» музики не потрібне звертання до асоціацій, уявлень тощо; його цілісності, вибіркової, специфічності – слухорухової координації (коли руки «самі знають, що їм робить, коли «чують пальці і руки»); потребі до самореалізації у будь-якому виді музичної діяльності (дитину дуже цікавить музика, вона її уважно слухає, віддає їй перевагу перед іншими видами діяльності, її не відірвати від музичного інструменту тощо) [2, с. 37].

Звуковисотний слух С. Науменко тлумачить як інтелектуальну можливість до висотного диференціювання. Тому ця можливість розвивається в усіх дітей без винятку у процесі музичного навчання. Від слухових можливостей, саме їх звуковисотної сторони, не залежить адекватність художнього сприймання і переживання цілісного музичного образу. Воно залежить від індивідуальності перетворювання цілісного музичного образу, звукової сукупності у «зрозумілий» людині емоційний образ, настрої, почуття.

Своєрідність взаємозв'язків між музичними здібностями і утворює систему музикальності, яка забезпечує людині можливість продуктивної творчої музичної діяльності [2, с. 38].

Таким чином, аналіз здібностей у вітчизняній психології ведеться через призму таких методологічних принципів: детермінізму, єдності свідомості, діяльності і розвитку особистості; принцип діяльності, принципу провідної діяльності для осмислення вікових закономірностей розвитку здібностей. Окремим аспектом дослідження здібностей є проблема їх типології. В узагальненому вигляді здібності розглядаються, насамперед, як *загальні* (загально-пізнавальні), так і *спеціальні*. До числа останніх (поряд з математичними, спортивними, художніми, педагогічними, тощо) належать музичні здібності людини.

Список літератури:

1. Теплов Б. М. Психология музыкальных способностей. М.: Музыка, 1998. – 356 с.
2. Науменко С. И. Индивидуально-психологические особенности музыкальности // Вопросы психологи. 1982. №5. С. 34-49.
3. Мясищев В. Н. Проблема музыкальных способностей и их социальное значение // Роль музыки в эстетическом воспитании детей и юношества: сборник статей / В.Н Мясищев. А.Л. Готсдинер. Ленинград: Музыка, 1981. – С. 14-29.
4. Карпова В. А. Проблема «гудошников». URL: <http://festival.1september.ru/articles/416635>.
5. Венгер Л. А. Генезис сенсорных способностей. М.: Знание, 1996. – 289 с.
6. Апрашкина О. Выявление неверно поющих детей и методы работы с ними // Музыкальное воспитание в школе: сборник статей [сост. О. Апрашкина] / О. Апрашкина, Н.Орлова. М.: Музыка, 1975. Вып. 10. С.104-113.
7. Тарасова К. В. Онтогенез музыкальных способностей. М.: Педагогика, 1990. 176 с.
8. Теплов Б. М. Избранные труды. Т.1. М.: Педагогика, 1985. 329 с.
9. Общая психология: учебник [для студентов педагогических институтов] / [под рук. А.В. Петровского]. М.: Просвещенине, 1986. 464 с.
10. Артемьева Т. И. Проблема способностей: личностный контакт // Психологический журнал. 1984. Т.5. №3. С. 48- 50.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ КОМУНІКАЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Фоміна Людмила Василівна,

доктор медичних наук, професор, кафедра анатомії людини,
начальник навчального відділу

Фоміна Надія Сергіївна

кандидат медичних наук, доцент, кафедри мікробіології

Гриценко Антоніна Сергіївна

ст. викладач, кафедра гістології

Романюк Наталя Володимирівна

методист навчального відділу

Вінницький національний медичний університет ім. М.І.Пирогова

Розвиток медицини, освіти, економіки, зростання кількості інформаційних каналів спонукає керівників підприємства до пошуку найбільш ефективних форм комунікаційної взаємодії. Щоб здійснювати керівництво ефективно, тобто передавати якісь повідомлення у вигляді методичних вказівок, інструкцій, наказів, доповідей, звітів тощо, необхідно враховувати враховувати різні фактори: підбір слів при формуванні повідомлень, настрій, самопочуття, потреби адресатів тощо.

Дослідженням питання сутності та особливостей організації комунікаційного процесу на підприємстві присвячені праці таких науковців

. Але, незважаючи на досить широке коло наукових напрацювань з проблем комунікації, існує ще багато питань, що вимагають подальшої розробки й обґрунтування.

Мета даної роботи полягає в узагальненні теоретичних підходів до організації комунікаційного процесу у закладі вищої освіти.

Комунікація є одним із загальних аспектів соціальної взаємодії, одною з найбільш змістовних характеристик будь-якої діяльності - наукової, організаційної, політичної та технічної. З її допомогою ЗВО здійснює обмін думками або інформацією для забезпечення взаєморозуміння, включається у зовнішнє середовище, співпрацює з іншими ЗВО, клінічними медичними закладами, територіальною громадою.

Людську комунікацію прийнято вивчати не тільки в її теоретичних аспектах, але і як мистецтво, і практику. Саме так розглядається здатність до комунікації (вміння говорити, слухати, писати, читати) і, зокрема, ораторське мистецтво, викладацької роботи, рекламної справи, літератури, радіо- і телемовлення тощо.

Дослідження свідчать, що керівник 50-90% свого часу витрачає на

комунікації. Це здається дуже багато, але стає зрозумілим, якщо врахувати, що керівник займається цим постійно, щоб реалізувати свої ролі у міжособистостних відносинах, інформаційному обміні в процесах прийняття рішень, в плануванні, організації, мотивації і контролі. Отже, ефективність його діяльності залежить від уміння забезпечувати комунікації не лише у власній діяльності, а й у діяльності своїх підлеглих. Саме тому, обмін інформацією входить в усі види управлінської діяльності. Комунікацію називають інтегрованим процесом, який пов'язує частини організації в єдине ціле. Тому якщо забрати комунікацію, то організація перестане бути керованою, її діяльність набуває хаотичного характеру.

Якість роботи підрозділів організації, окремих виконавців, груп працівників значною мірою залежить від добре налагодженого комунікаційного процесу.

Комунікаційний процес - процес обміну інформацією з метою розв'язання конкретної проблеми [1].

Невід'ємними елементами комунікаційного процесу є:

- відправник (джерело) (особа, група осіб (підрозділ), організація, яка генерує ідеї, збирає та передає інформацію);
- повідомлення (інформаційна ідея, закодована з допомогою символів);
- канал (засіб передавання інформації);
- отримувач (споживач) (особа, група осіб (підрозділ), організація, для яких призначена інформація);
- зворотній зв'язок (рис.1).

Відправник (англ. Sender) - передавач, що генерує ідеї або збирає інформацію і передає її. Ним може бути індивід або група разом працюючих людей. Джерелом також може бути відділ університету, кафедра, адміністрація, хоча і в цьому випадку джерелом повідомлення буде певна особа, на яку покладається обов'язок з підготовки і передачі інформації [2].

Обмін інформацією розпочинається із формулювання ідеї чи відбору інформації. Відправник вирішує, яку значну ідею чи повідомлення слід зробити предметом обміну. Відправник повинен знати свою аудиторію. Якщо у відправника помилкові погляди про одержувача, то його комунікаційні зусилля виявляться ефективними. Ефективність комунікації підвищується, якщо пара «відправник - одержувач» з високим ступенем подібності за певними ознаками: у поглядах, освіті, статусу.

Кодування - це процес перетворення ідей у символи, зображення, рисунки, форми, звуки, мову тощо. Тобто, перш ніж передавати ідею, відправник повинен за допомогою символів закодувати її, використавши для цього слова, інтонації, жести (мову тіла) і надати ідеї гарну «упаковку». Таке кодування перетворює ідею у повідомлення.

Повідомлення - сукупність символів, власне інформація, що закодована за допомогою символів і передається одержувачу. Саме заради цього і здійснюється акт комунікації. Багато повідомлень передається у формі символів мови. Проте символи можуть бути і невербальними, наприклад, графічні зображення, жести, міміка та інші рухи тіла.

Канали передачі - засоби, за допомогою яких сигнал спрямовується від

передавача до приймача. Відправник повинен вибрати канал: передача мови і письмових матеріалів, електронні засоби зв'язку, включаючи комп'ютерні мережі, електронна пошта, відеострічки і відео-конференції. Передавач (відправник) може не обмежуватись одним каналом, а використати декілька їх.

Декодування - процес, за допомогою якого приймач повідомлення переводить одержані символи в конкретну інформацію і інтерпретує її значення. Тобто одержувач декодує повідомлене шляхом перетворення символів у значення.

Приймач - цільова аудиторія або особа, якій призначається інформація і яка її інтерпретує.

Відгук - сукупність реакції обмежувача повідомлення після ознайомлення із його змістом.

З точки зору керівника, обмін інформацією слід вважати ефективним, якщо одержувач продемонстрував розуміння ідеї, проводячи дії, які чекав на його відправник.

Зворотній зв'язок - частина відгуку одержувача, що поступає передавачу [5]. Він розглядається як сигнал, спрямований одержувачем інформації відправнику повідомлення, як підтвердження факту одержання повідомлення. Він характеризує ступінь розуміння, або нерозуміння інформації, що міститься в ньому.

Зворотній зв'язок може набувати форми не тільки слова. але і кивка головою, усмішки, тиснення руки, або заперечливого жесту рукою, певного виразу очей, інтонації голосу, зміни положення тіла тощо.

На практиці іноді має місце недооцінка зворотного зв'язку і зайве захоплення односторонньою комунікацією, коли зверху вниз поступають численні накази, розпорядження, вимоги тощо. При наявності зворотного зв'язку відправник і одержувач міняються комутаційними ролями. Тобто ефективний обмін інформацією повинен бути двосторонньо-спрямованим: зворотний зв'язок необхідний, щоб мати уявлення, у якій мірі повідомлення було сприйнятим і зрозумілим.

Підсумовуючи, значення комунікацій в управлінні персоналом на сучасному етапі постійно зростає. Це пов'язано з тим, що ЗВО, їх керівникам, працівникам необхідно отримувати та опановувати все більші масиви інформації за допомогою якої можна вирішити виникаючі питання. У ході дослідження було з'ясовано, що існує пряма залежність між добре налагодженим комунікаційним процесом та якістю роботи структурних підрозділів ЗВО, окремих виконавців, груп працівників і університету загалом. Саме комунікаційний процес забезпечує обмін інформацією з метою виявлення конкретної проблеми. Тож, можна стверджувати, що успішне функціонування закладу вищої освіти, формування і існування організаційної культури, засвоєння пропагування корпоративної ідеї неможливе без налагодженого процесу комунікацій [3]. Саме комунікація створює сприятливі умови для розкриття професійних і ділових якостей працівників, сприяє розвитку їх творчого потенціалу, що в свою чергу сприяє підвищенню результативності праці.

Отже, комунікація повинна бути обов'язковим елементом системи

управління персоналом. Сучасний розвиток медицини та освіти, зростання кількості інформаційних каналів має спонукати керівників до пошуку найбільш ефективних форм комунікаційної взаємодії, до постійного вдосконалення вже існуючих комунікацій, а також надає поштовх до вироблення якісно нових наукових методик і конструктивних підходів щодо розвитку комунікацій.

Список використаних джерел:

1. Бабчинська О. І. Комунікаційний процес в управлінні: основні положення. *Ефективна економіка*. 2018. № 9. ЦКК http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/9_2018/51.pdf.
2. Боковець В. В., Журавський В. В. Управління комунікаційною політикою підприємства в сучасних умовах. *Менеджмент XXI століття: сучасні моделі, стратегії, технології* : збірник наукових праць II Всеукраїнської практичної інтернет-конференції 16 жовтня 2015 р. Вінниця, 2015. С. 785-788.
3. Іванченко Г.В. Ефективні комунікації в бізнесі: теоретичний підхід. *Регіональна економіка та управління*. 2019. № 2 (24). С. 112-116.
4. Крисько Ж. Л., Скишляк О. А. Важливість неформальних комунікацій в управлінні бізнесом. *Інфраструктура ринку*. 2019. № Вип. 32. С. 131-136. иКБ: http://www.market-infr.od.ua/journals/2019/32_2019_ukr/21.pdf.
5. Якубенко І. М. Сучасні тенденції управління комунікаціями підприємства. *Економіка. Менеджмент. Бізнес*. 2017. № 2. С. 89-95.

ДЖАЗОВА ІМПРОВІЗАЦІЯ В ПРОФЕСІЙНІ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТЬОГО ВИКЛАДАЧА БАЯНА- АКОРДЕОНА.

Яремчук Ярослав Леонтійович

аспірант кафедри інструментального
та оркестрового виконавства
НПУ імені Драгоманова

Широке поширення джазової музики в наші дні надає їй вивченню важливого ідейно-виховного значення. Необхідність подальшого вдосконалення науково-педагогічних знань про джаз неодноразово відзначалася на різних конференціях та спеціальних нарадах. Сьогодні важливого значення набуває саме педагогічний аспект порушеної проблеми, тому що в багатьох країнах, у тому числі і в Україні розвивається і розширюється естрадно-джазова освіта.

У будь-якій усній традиції музична імпровізація зберігає риси синкретичного мистецтва давнини, що поєднувало в собі звучання, пісні і танцю. В джазі танцювальна риса помітна в особливому тілесному «інтонуванні» джазменами своєї музики, що змушує їх пританцювувати. Мовний рудимент проявляється в вигуках, свого роду «репліках», що подаються джазменом в ключові моменти імпровізації. М. Харлап вказує на особливу організуючу роль ритму в такому мистецтві. «У синтетичному мистецтві («триєдиної хореї», як його часто називають) ритм, що об'єднує всі три його компоненти-музику, слово і танець, - грає набагато більш значну роль, ніж у відокремлених поезії і музиці. У писемній європейській традиції виконавець лише дотримується тимчасового порядку, заданого автором. Але якщо композитор ритмічно організовує якусь модель звучання, то імпровізатор структурує конкретний звуковий процес. Ритм перетворює тимчасовий потік в низку музичних подій. Як зазначає Г. Орлов, саме ритм «... служить опорою порядку, організатором тимчасової структури, фактором ототожнення і диференціації фаз єдиного процесу – твердим початком, що дає основу для імпровізаційної свободи в музиці різних культур та історичних періодів » [2, с. 41].

Для джазу природно вільна зміна звукових параметрів (тембру, ритму, висоти) фрази, що вже породжує імпровізацію. Свою класифікацію імпровізації запропонував американський дослідник Л. Фезер де спробував диференціювати звуки, складові імпровізації, за ступенем інтонаційної новизни. Л. Фезер тонко розрізняє звуки як «експромтні», «зумовлені гармонічним планом» і «те, що грають автоматично», правда, залишається загадкою, за якими критеріями він це робить.

Із поступовою появою нових, часом досить радикальних джазових напрямів, контекст розмови про імпровізації значно розширився. У 1968 році швейцарський музикознавець І. Берендт [3, 43] переконливо зіставив імпровізаційний аспект джазу і старовинної європейської музики, а також порушив питання про необмежену спонтанність джазової імпровізації.

Одночасно американський дослідник Г. Шуллер встановив генетичну схожість джазової імпровізації з африканським музикуванням, дистанціювавши тим самим її від інших імпровізаційних традицій (фламенко, арабської, індійської). Методологія Г. Шуллера представляється нам дуже цінною для виявлення інших, неафриканських принципів джазової імпровізації.

Одне із поширених розумінь імпровізації зустрічається в спеціальній літературі, коли мова йде про специфічні ідіоми, що характеризують джазове музикування. Мистецтво імпровізації розуміється тут як одна з характерних рис джазу, і виявляється в одному ряду з блюзовими тонами, свінгом [5,170]. На думку Г. Шуллера, «імпровізація - такий елемент джазу, який не вміщається ні в один з досі обговорюваних аспектів джазової музики, хоча, звичайно, він стосується кожного з них» [5, 57].

На думку Є. Барбана, музична імпровізація — це різновид комунікативної ситуації у формі акту виконання та сприйняття. Така комунікація будується за схемою: є носій інформації (імпровізатор), отримувач інформації (слухач), канал зв'язку, що передає інформацію та впливає на адекватність передання інформації. Автор вважає комунікативною компетенцією імпровізатора — мовну компетенцію, яка, на його думку, є не просто знаннями та умінням правильно «висловлюватись», а й умінням «висловлюватись» на основі власного досвіду [1, 166].

Ще одне із поширених тверджень, де джазова імпровізація розуміється як сама стихія джазового музикування, що вбирає в себе весь виразний комплекс джазу. В такому широкому розумінні мається на увазі варіювання параметрів музичної мови в сукупності, але абсолютно не ясно, як воно відбувається.

Як бачимо, часто вживані визначення джазової імпровізації не враховують її процесуальність і не розкривають її специфіку. Тому необхідно з'ясувати сутнісні риси, загальні для імпровізації різних джазових напрямків і традицій. З цієї точки зору, опозиція мелодійної лінії (мобільного) та гармонійного плану (стабільного) - не є істотна ознака, так як не охоплює всього різноманіття імпровізаційних втілень в джазі.

Ми припускаємо, що специфіка джазової імпровізації в більшій мірі корениться в ритмічній організації джазового процесу. Німецькі дослідники К. Боландер і К. Х. Холлер відзначають, що «... початковий пункт імпровізації в джазі - бажання ритмічної участі» [4, 95]. До того ж, навіть не джазова мелодія набуває джазової імпровізаційності, будучи зіграна зі свінгом, тобто за законами джазового ритму. Зміна будь-якого іншого параметра (гармонії, мелодійного контуру, тембру, гучності) сама по собі не викликає джазовості, якщо при цьому не варіюється ритм. Джазова артикуляція і фразування також обумовлені ритмічною роботою: в осередку свінгу протяжність тривалості більш вагома, а коротка - менш.

Джаз сьогодні – важливий фактор музичної культури. Його вплив можна прослідкувати в різних формах академічної композиторської творчості, у виконавському мистецтві та масових імпровізаційних жанрах, а ідеї відображені в музичній педагогіці та музичній естетиці. Джаз в собі поєднує музичні традиції різних народів. За допомогою джазового музикування розв'язується проблема

музиканта в самовираженні. Його динамічність, експресивність відображають ритм і темп нашого часу.

На протязі довгих десятиліть джазова музика була мистецтвом усної традиції. Джаз був територією лише тих музикантів, які завдяки своїм здібностям, особливому відчуттю ритму, гармонії, мелодики і слухового досвіду, могли виконувати досить незвичний і специфічний вид музичного мистецтва.

Використана література:

1. Барбан Е. Джазовая импровизация (к проблеме построения теории) // Советский джаз. М., 1987. С. 162-183.
2. Орлов Г. А. Древо музыки. Вашингтон - СПб.: Н. А. Frager & Co., Сов. композитор, 1992. 408 с.
3. Berendt E.J. Kniha o jazze. Bratislava, 1968.
4. Bohländer C., Holler K.-H. Jazzführer. Leipzig, 1980.
5. Schuller G. Early Jazz. Its roots and musical development. N.Y., 1968.

ODOURS AND THEIR VERBAL EXPRESSION IN HEMINGWAY'S FICTION IN THE ORIGINAL AND TRANSLATED RUSSIAN TEXT

Smirnova Yulia,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor
Almaty University of Power Engineering and Telecommunications

Mankind is living in the era of 3D: printers have been invented that synthesise a particular fragrance, and cinemas that show not only images and high-quality sound, but also smells. It is possible that, in the future, there will also be smart books, in which works of fiction are not just character text, but media text accompanied by scent illustrations. Our research is a step towards that.

The poetics of smell as a scientific problem in its own right emerged about a decade ago [1]. Each author embodies his own unique vision of the world around him, and Hemingway is no exception. The writer finds himself within and under the influence of a whole system of filters which ensure the uniqueness of his artistic world.

Hemingway's texts are fertile material in this sense: there are many descriptions of smells. In «The Old Man and the Sea» (1951) we find such examples (the following examples will be in a comparative English-Russian aspect, as they show interesting features of artistic translation):

1 When the wind was in the east a smell came across the harbour from the shark factory; but today there was only the faint edge of the odour because the wind had backed into the north and then dropped off and it was pleasant and sunny on the Terrace. [2] – «вонь с акульей фабрики».

2 I can remember you throwing me into the bow where the wet coiled lines were and feeling the whole boat shiver and the noise of you clubbing him like chopping a tree down and the sweet blood smell all over me. [2] – «приторный запах крови».

3 He smelled the tar and oakum of the deck as he slept and he smelled the smell of Africa that the land breeze brought at morning. [2] – «запах смолы и пакли, который шел от палубы, ...запах Африки, принесенный с берега утренним ветром».

4 But tonight the smell of the land breeze came very early and he knew it was too early in his dream and went on dreaming to see the white peaks of the Islands rising from the sea and then he dreamed of the different harbours and roadsteads of the Canary Islands. [2] – «запах берега».

5 The old man knew he was going far out and he left the smell of the land behind and rowed out into the clean early morning smell of the ocean. [2] – «запахи земли... свежее утреннее дыхание океана».

6 They had the scent and were excited and in the stupidity of their great hunger they were losing and finding the scent in their excitement. [2] – «запах рыбы, ...ЭТОТ заманчивый запах».

7 The blood smell from my hands means nothing now with all that scent in the water. [2] – «Запах крови от моих рук – ничто по сравнению с тем запахом, который идет теперь по воде от рыбы».

As you can see, in «The Old Man and the Sea», most of the odours of the sea range from a fresh scent to a stench. In «For Whom the Bell Tolls» (1940), Hemingway brings out a broader palette of smells:

1 He could smell food now in the cave, the smell of oil and of onions and of meat frying and his stomach moved with hunger inside of him. [2] – «запах оливкового масла, лука и жареного мяса».

2 The acrid smell had carried across the table and he had picked out the one familiar component. [2] – «Острый запах разнесся над столом, и Пабло уловил в нем то, что показалось знакомым».

3 There was no wind, and, outside now of the warm air of the cave, heavy with smoke of both tobacco and charcoal, with the odor of cooked rice and meat, saffron, pimentos, and oil, the tarry, wine-spilled smell of the big skin hung beside the door, hung by the neck and the four legs extended, wine drawn from a plug fitted in one leg, wine that spilled a little onto the earth of the floor, settling the dust smell; out now from the odors of different herbs whose names he did not know that hung in bunches from the ceiling, with long ropes of garlic, away now from the copper-penny, red wine and garlic, horse sweat and man sweat dried in the clothing (acrid and gray the man sweat, sweet and sickly the dried brushed-off lather of horse sweat), of the men at the table, Robert Jordan breathed deeply of the clear night air of the mountains that smelled of the pines and of the dew on the grass in the meadow by the stream. [2] – «спертый воздух пещеры, в котором смешивались табачный дым и дым очага, запахи жареного мяса и риса, шафрана, перца и оливкового масла, винно-смолистый дух от большого бурдюка, подвешенного у входа... пряный аромат каких-то неведомых ... трав, которые пучками свешивались с потолка вперемешку с гирляндами чеснока ... запах лошадиного и человеческого пота, которым была пропитана одежда сидевших за столом людей (острая кислятина человеческого пота с примесью тошнотворно-сладкого запаха засохшей пены с лошадиных боков) ... чистый ночной воздух гор, отдающий хвоей и росистой приречной травой».

4 His breath on my neck smelled like the smell of the mob, sour, like vomit on paving stones and the smell of drunkenness, and then he put his mouth against the opening in the bars with his head over my shoulder, and shouted, 'Open up! Open!?' and it was as though the mob were on my back as a devil is on your back in a dream. [2] – «винный перегар и запах толпы, кислый, как блевотина на мостовой».

5 Then there was the smell of heather crushed and the roughness of the bent stalks under her head and the sun bright on her closed eyes and all his life he would remember the curve of her throat with her head pushed back into the heather roots and her lips that moved smally and by themselves and the fluttering of the lashes on the eyes tight closed against the sun and against everything, and for her everything was red, orange, gold-red from the sun on the closed eyes, and it all was that color, all of it, the filling, the possessing, the having, all of that color, all in a blindness of that color. [2] – «запах примятого вереска».

6 Then he was lying on his side, his head deep in the heather, smelling it and the smell of the roots and the earth and the sun came through it and it was scratchy on his bare shoulders and along his flanks and the girl was lying opposite him with her eyes still shut and then she opened them and smiled at him and he said very tiredly and from a great but friendly distance, ... [2] – «запах вереска... запах корней и земли».

7 Across the road at the sawmill smoke was coming out of the chimney and Anselmo could smell it blown toward him through the snow. [2] – «запах дыма из трубы лесопилки».

8 He was conscious of Pablo across the table and of the others talking and playing cards and he smelled the odors of the cave which had changed now from those of the meal and the cooking to the fire smoke and man smell, the tobacco, red-wine and brassy, stale body smell, and when Maria, watching him finishing a drawing, put her hand on the table he picked it up with his left hand and lifted it to his face and smelled the coarse soap and water freshness from her washing of the dishes. [2] – «воздух пещеры, в котором запах кухни и пищи сменился дымным чадом и запахом мужчин – табак, винный перегар и кислый дух застарелого пота, ... свежий запах воды и простого мыла, исходивший ... после мытья посуды».

9 Of fear maybe. There is a smell to fear. "De la muerte," Pilar said. [2] – «У страха есть свой запах».

10 Although I do not see how he could smell it above the smell of manzanilla. [2] – «запах мансанильи».

11 For part of it is the smell that comes when, on a ship, there is a storm and the portholes are closed up. [2] – «запах, который бывает на пароходе, когда шторм и все иллюминаторы закрыты».

12 In this sack will be contained the essence of it all, both the dead earth and the dead stalks of the flowers and their rotted blooms and the smell that is both the death and birth of man. [2] – «запах земли, и сухих стеблей, и гнилых лепестков, и тот запах, который сопутствует и смерти и рождению человека».

13 Thou wilt wrap this sack around thy head and try to breathe and then, if thou hast not lost any of the previous odors, when thou inhaled deeply, thou wilt smell the odor of death to come as we know it. [2] – «запах близкой смерти, который все мы знаем».

14 He smelled the odor of the pine boughs under him, the piney smell of the crushed needles and the sharper odor of the resinous sap from the cut limbs. [2] – «аромат еловых веток, хвойный запах примятых игл и более резкий аромат смолистого сока, проступившего в местах среза».

15 Pilar and the smell of death. This is the smell I love. This and fresh-cut clover, the crushed sage as you ride after cattle, wood-smoke and the burning leaves of autumn. [2] – «запах смерти ... запах свежескошенного клевера и примятой полыни, когда едешь за стадом, запах дыма от поленьев и горящей осенней листвы».

16 That must be the odor of nostalgia, the smell of the smoke from the piles of raked leaves burning in the streets in the fall in Missoula. [2] – «Так пахнет, должно быть, тоска по родине – запах дыма, встающего над кучами листьев, которые сжигают осень на улицах в Миссуле».

17 Which would you rather smell? Sweet grass the Indians used in their baskets? [2] – «Какой запах ты бы выбрал сейчас? Нежную травку, которой индейцы устилают дно корзин?»

18 Smoked leather? The odor of the ground in the spring after rain? The smell of the sea as you walk through the gorse on a headland in Galicia? [2] – «Прокопченную кожу? Запах земли после весеннего дождя? Запах моря, когда пробираешься сквозь прибрежные заросли дрока в Галисии?»

19 Or would you rather smell frying bacon in the morning when you are hungry? [2] – «А может быть, выберешь запах поджаренной грудинки утром, когда хочется есть?»

20 He had gotten the gun to firing over the horse's back and he fired two pans, the gun clattering, the empty shells pitching into the snow, the smell of burnt hair from the burnt hide where the hot muzzle rested, him firing at what came up to the hill, forcing them to scatter for cover, while all the time there was a chill in his back from not knowing what was behind him. [2] – «запах паленого волоса».

21 Do you remember the cabinet in your father's office with the arrowheads spread out on a shelf, and the eagle feathers of the war bonnets that hung on the wall, their plumes slanting, the smoked buckskin smell of the leggings and the shirts and the feel of the beaded moccasins? [2] – «запах прокопченной оленьей кожи, исходивший от индейских штанов курток».

22 Robert Jordan followed her in the dead-ashes, bad-air and sleeping-men smell of the cave, shining his electric torch so that he would not step on any of those who were sleeping on the floor. [2] – «спертый воздух, насыщенный запахом холодной золы и спящих мужчин».

23 The bed smelt stale and sweat-dried and sickly-sweet the way an Indian's bed does as Robert Jordan knelt on it and shone the torch on the two sacks. [2] – «душный, тошнотворный, приторный запах пота».

24 In the dust and the heat, the shouting, the bull and man and wine smell, he had been in the first of the crowd that threw themselves onto the bull and he knew the feeling when the bull rocked and bucked under him and he lay across the withers with one arm locked around the base of the horn and his hand holding the other horn tight, his fingers locked as his body tossed and wrenched and his left arm felt as though it would tear from the socket while he lay on the hot, dusty, bristly, tossing slope of muscle, the ear clenched tight in his teeth, and drove his knife again and again and again into the swelling, tossing bulge of the neck that was now spouting hot on his fist as he let his weight hang on the high slope of the withers and banged and banged into the neck. [2] – «смешанный запах вина, бычьего и людского пота».

25 He smelled the horses and the unwashed and sour slept-in-clothing smell of the new men and the wood-smoky sleep-stale smell of the others who had been in the cave. [2] – «лошадиный пот и кислый запах давно не стиранной, не снимаемой на ночь одежды, который исходил от новых людей, и дымный, застоявшийся запах тех, кто жил в пещере».

26 Pablo was standing close to him and he smelled the brassy, dead-wine smell that came from him like the taste of a copper coin in your mouth. [2] – «медный запах винного перегара».

27 He smelled the pines and he heard the stream and the bridge showed clear now and beautiful in the morning light. [2] – «запах сосен».

28 His face was down against the pebbles as the bridge settled where it had risen and the familiar yellow smell of it rolled over him in acrid smoke and then it commenced to rain pieces of steel. [2] – «знакомый желтый запах донесся до него с клубами едкого дыма».

29 He was coughing from the TNT fumes and he felt numb all through himself. [2] – «запах тринитротолуола».

30 He saw them all ahead in the edge of the timber watching him and he said, "Arre caballo! Go on, horse?!" and felt his big horse's chest surging with the steepening of the slope and saw the gray neck stretching and the gray ears ahead and he reached and patted the wet gray neck, and he looked back at the bridge and saw the bright flash from the heavy, squat, mud-colored tank there on the road and then he did not hear any whish but only a banging acrid smelling clang like a boiler being ripped apart and he was under the gray horse and the gray horse was kicking and he was trying to pull out from under the weight. [2] – «едкий запах».

As we can see, in this fiction text the reader is confronted with culinary smells, smells of nature, clothes, soap, stench, smells of death, birth, war, fear. In the story «The snows of Kilimanjaro» (1936) we read:

1 You could dictate that, but you could not dictate the Place Contrescarpe where the flower sellers dyed their flowers in the street and the dye ran over the paving where the autobus started and the old men and the women, always drunk on wine and bad marc; and the children with their noses running in the cold; the smell of dirty sweat and poverty and drunkenness at the Cafe des Amateurs and the whores at the Bal Musette they lived above. [2] – «запах грязного пота, и нищеты, и пьянства».

The example speaks for itself. «Farewell to Arms» (1929) depicts a love story set against the backdrop of the First World War. The smells accompanying this narrative are also shown:

1 The door was open, there was a soldier sitting on a bench outside in the sun, an ambulance was waiting by the side door and inside the door, as I went in, there was the smell of marble floors and hospital. [2] – «запах каменных полов и больницы».

2 Passing where the shells had landed I avoided the small broken places and smelled the high explosive and the smell of blasted clay and stone and freshly shattered flint. [2] – «запах взрывчатки и запах развороченной глины, и камня, и свежераздробленного кремня».

3 There were many strong smells, chemical smells and the sweet smell of blood. [2] – «много крепких запахов, запахи лекарств и сладкий запах крови».

4 His breath came in my face metallic with garlic and red wine. [2] – «металлический запах чеснока и красного вина».

5 She came in looking fresh and lovely and sat on the bed and the sun rose while I had the thermometer in my mouth and we smelled the dew on the roofs and then the coffee of the men at the gun on the next roof. [2] – «запах росы на крышах и потом запах кофе, который варили артиллеристы у орудия на соседней крыше».

6 It was raining and I could smell the wet street and the horse steaming in the rain. [2] – «запах мокрой улицы и дымящихся боков лошади под дождем».

7 The stable smelt dry and pleasant in the rain. [2] – «сухой запах, особенно приятный под дождем».

8 I heard the rain on the roof and smelled the hay and, when I went down, the clean smell of dried dung in the stable. [2] – «запах сена и ... опрятный запах сухого навоза в хлеву».

9 You did not love the floor of a flat-car nor guns with canvas jackets and the smell of vase lined metal or a canvas that rain leaked through, although it is very fine under a canvas and pleasant with guns; but you loved some one else whom now you knew was not even to be pretended there; you seeing now very clearly and coldly — not so coldly as clearly and emptily. [2] – «запах смазки и металла».

In the novel «And the Sun Rises» («Fiesta», 1926) we see this example:

1 It looked like hair-oil and smelled like Italian strega. [2] – «запах итальянского ликера "стрегга"».

So, in Hemingway's texts there are descriptions of such smells: they are the stench and aroma of fish, the smell of blood, animals and people, the smell of food and alcohol, stench, as well as the smells of grass, trees, earth, water, soap, smoke, tobacco, clothes, wet street, manure, grease and metal, the smell of death, fear, birth, homesickness, the smell of explosives, poverty, drinking, stone floors and hospital, the smells of medicine, dew and coffee.

The interest in the problem of the verbalisation of odours in text has not yet been fully reflected in academic research. However, to the verbalisation of olfactory sensations and emotions in fiction and in the works of Hemingway as the most brilliant master of smells in the text is a step towards the self-reflection of humanity and the understanding of the self. Studies of the olfactory aspect of the fiction text allow us to take a new look at fiction - primarily as a source of cultural information.

Hemingway's texts have proved to be the main repository of the nature and function of smells. In this way the fiction text accumulates olfactory meanings and the description of smell becomes a way of penetrating its semantics, which is a medium of cultural halo and occasional meanings.

References:

1. Базылев В.Н. Запахи литературы: Синестемический дискурс // Запахи литературы: материалы Всерос. науч. конф., М., ноябрь, 2010 г. Современ. гуманитар. академия. – М., 2011. С. 11-33.

2. Хемингуэй Э.М. Сочинения. Available at: http://www.digitalbookindex.org/_search/search010ficthemingwayt.asp

SPEECH CULTURE OF THE PHARMACIST

Tkach Alla,

docent of Department of Social Sciences and Ukrainian Bukovinian State Medical University (Chernivtsi, Ukraine)

У роботі йдеться про особливості фахового спілкування фармацевтів і клінічних провізорів. Зокрема, проаналізовано специфіку медичного (фармацевтичного) дискурсу в комунікативних ситуаціях фармацевт – відвідувач аптеки (споживач). З'ясовано значення слова у професійній діяльності та узагальнено основні складники, що сприяють формуванню високої культури мовлення сучасного фахівця.

Ключові слова: *культура мовлення, комунікативний аспект (мовленнєва комунікація), фармацевт (фармацевтичний працівник), клінічний провізор, комунікативні ознаки, слововживання.*

A significant criterion for characterizing workers of any given industry in the XXI century is professionalism in their work and a high level of proficiency in the language of professional orientation. The professional language is the basis of human education and intelligence, an indicator of the intellectual nucleus, spiritual development and career growth.

Knowing the professional language is to use the rules and norms of modern Ukrainian literary language freely as well as to correctly apply stylistic tools in a particular situation, master the scientific vocabulary of your profession, compile and prepare various documents, avoid stylistic dissonance, deliver reports, speeches on various topics, participate in discussing a number of professional issues, etc. This is especially true for employees of medical and pharmaceutical institutions who communicate with people in the course of their duties.

The profession of pharmacist belongs to the interpersonal type and involves verbal communication with consumers/customers and colleagues, therefore mandatory knowledge of language norms and practical application of speech skills are a must. Pharmacist receives the basic information for the analysis indeed from communication with clients. The accuracy and completeness of the data obtained directly depend on the qualifications of the employee and his ability to conduct a dialogue or polylogue.

Speech etiquette is an elementary and, undoubtedly, fundamental component of a specialist's communication culture. Each conversation is accompanied by formulas of greeting, request, apology, refusal, consent, etc. Reasonable use of such formulas in professional communication forms a code of decency which is expressed in politeness, delicacy, attentiveness, tactfulness of interlocutors and establishes communication between them. The pharmacist's speech etiquette is especially important in resolving conflict situations, communicating with the elderly, colleagues, etc.

The culture of speech is represented by communicative features, such as: accuracy, correctness, relevance, logic, purity, expressiveness, richness and diversity. The pharmaceutical worker must be able to apply them in professional activities. One

should remember that consumers, who usually do not possess medical and pharmaceutical education come to the pharmacy, thus the specialist needs to get the most information to provide full and qualified care. Therefore, the main work of a pharmacist or clinical pharmacist is the ability to competently voice a number of questions to the client. This requires knowledge not only of morphology and syntax, but also the communicative basics, i.e. the basics of eloquence. It is worth predicting whether the conversation will be clear to the interlocutor, choose the most appropriate language tools, adhere to the accuracy of the statement to obtain a comprehensive answer and not to abuse medical (pharmaceutical) terminology.

Pharmacy and pharmaceutical activities are closely related to the phenomenon of "responsible self-medication", which consists in self-determination of a person's symptom and method of treatment. However, it is the pharmacist who has to dispense the drug to the patient after performing pharmaceutical care (explain the method and conditions of the drug use, its dosage, storage conditions, contraindications, etc.). Pharmacists must give clear and precise instructions for taking the medication; thus, it is necessary to use appropriate language tools, adhere to literary language as well as present information consistently and logically. However, if a certain symptom is a manifestation of a possible disease and requires treatment in a medical institution, it is the pharmacist who should inform the person about the health hazards and recommend medical advice. In this case, it is important to choose expressions politely so as not to frighten the pharmacy customer, to avoid misunderstandings and to reach a common agreement.

Pharmaceutical care is a pharmacist-patient interaction program that involves the pharmacist's responsibility to provide the patient with the necessary quality drugs and to promote their conscious, rational use. Pharmaceutical supervision is the basis of effective and safe pharmacotherapy and is carried out according to a certain algorithm, which combines both professional and communication skills of the specialist. In the process of dialogue with the consumer, the specialist must determine the cause and purpose of the pharmacy visit, i.e. to determine the symptom(s) that need to be treated (alleviated) as well as the necessary pharmacological group of drugs for treatment and choose the most effective drug for the consumer. Such a process of communication and its result surely depend on the culture of speech and speech skills of the specialist.

In our opinion, the culture of written business interaction plays an important role in the profession of pharmacist, as professional activity is closely related to knowledge of prescribing rules and the ability to read and recognize errors, journaling, accounting, drug quality control passports, business communication with health care institutions, organizations, enterprises and educational establishments.

Thus, knowledge of language norms and mastery of speech culture is one of the most important components belonging to the professional activity of pharmaceutical workers, which involves clarifying and meeting consumer needs, includes business speech culture, determines worker's professional literacy, promotes proper functioning of the drugs and medical devices provision to the population.

List of literature:

1. Золотухін Г. О., Литвиненко Н. П., Місник Н. В. Фахова мова медика: підручник / Г. О. Золотухін, Н. П. Литвиненко, Н. В. Місник. – К.: Здоров'я, 2001. – 392 с.
2. Литвиненко Н. П., Місник Н. В. Українська медична термінологія у фаховій мові лікаря / Н. П. Литвиненко, Н. П. Місник. – К.: Книга плюс, 2001. – 176 с.
3. Ткач А. В. Мовленнева культура як основа професійної діяльності майбутнього лікаря // Українознавство в системі вищої медичної освіти: колективна монографія / Кафедра суспільних наук та українознавства БДМУ / За наук. ред. А. Мойсея. – Чернівці: БДМУ, 2015. – 224 с. – С. 143 – 151.
4. Шутак Л. Б., Навчук Г. В., Ткач А. В. Українська мова професійного спрямування: навч. посіб. для студентів вищих медичних навчальних закладів освіти I – IV рівнів акредитації / за ред. Г. В. Навчук. – Чернівці, 2008. – 444.

ГРАМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ МІЖНАРОДНИХ КОНТРАКТІВ І ДОГОВОРІВ

Гаценко Анастасія Артурівна

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
Київський університет імені Бориса Грінченка

Романюк Тетяна Сергіївна

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
Київський університет імені Бориса Грінченка

Буковська Надія Геннадіївна

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
Київський університет імені Бориса Грінченка

Науковий керівник:

Коромисел Микола Володимирович

викладач кафедри іноземних мов

Київський університет імені Бориса Грінченка

Актуальність теми. Інтерес сучасної лінгвістичної науки обумовлює актуальність даної теми, а саме до перекладу міжнародних контрактів і договорів. Відсутність нормативно закріплених єдиних правил перекладу юридичних термінів і в результаті неналежна якість перекладу також є показником важливості теми.

Мета. Дослідити граматичні особливості перекладу міжнародних контрактів і договорів з англійської на українську мову.

Відповідно до правил укладання міжнародних договорів, що зазначені у Віденській Конвенції «Про право міжнародних договорів» 1969 року, багатосторонні договори можуть укладатися як однією, так і декількома мовами. В Україні переклад міжнародних контрактів здійснюється згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 17 березня 2006 року №353 «Про затвердження Порядку здійснення офіційного перекладу багатосторонніх міжнародних договорів України на українську мову». Відповідно до Закону України «Про міжнародні договори України» офіційний переклад багатосторонніх міжнародних договорів України на українську мову здійснює МЗС. Перекладу підлягає консолідована версія тексту договору з урахуванням усіх змін, що набрали чинності, а також тексти договорів про внесення змін до нього.

Кожна мова має власну евфонію й українська не є виключенням. Так, тексти офіційно-ділового стилю мають безліч сегментів і функціонують як єдине ціле. Найбільш поширеними виразами евфемістичного пласта зустрічаються такі як *to be questionable* – викликати сумнів; *quite* – достатньо; конструкції з прислівниками: *hardly* – навряд чи; *sufficiently* – достатньо.

Гармонійний зв'язок при перекладі міжнародних контрактів і договорів. Речення в діловій українській писемній мові часто ускладнюється однорідними членами, дієприслівниковими і дієприкметниковими оборотами. Таким чином, воно розростається (особливо в наказах, постановах, розпорядженнях) до абзацу, іноді – сторінки, тобто до декількох сотень слів. Є жанри, у яких текст дорівнює реченню (службова записка, телеграма, наказ, постанова). Таблиця також являє собою речення особливої структури: підмет являє собою постійну інформацію, що розташовується в бокових частинах, а присудок – перемінну інформацію, що розташовується у вертикальних графах, що необхідно враховувати при перекладі письмової мови на усну.

Чіткість та консерватизм – це те, чим характеризується порядок слів у реченнях, які природно відносять до офіційно-ділового стилю. Прямий порядок слів в реченні є звичною конструкцією для україномовних осіб – на увазі мається головним чином передумання в тексті конструкції на кшталт підмет + присудок (наприклад, «товар відпускається») або ж означення стосовно обумовлених слів («ділові відносини»), чи навіть керуючого слова відносно керованого додатка та обставини (встановлювати вартість, надавати грошову суму, направити в підрозділ) тощо.

Структура та тип речень зумовлює те, що кожний член речення має властиве йому місце. Більше того, на це також мають вплив способи синтаксичного вираження конкретного члена речення, місце серед інших слів, що безпосередньо з ним пов'язані. До прикладу, було би логічно стверджувати, що неузгоджене означення, що є виражене іменником у непрямому відмінку, має стояти не попереду, а після обумовленого слова.

Ланцюги родових відмінків є властивими для письмової ділової мови (напр., «розпорядження Голови обласної державної адміністрації»).

Перша позиція підмета займається другорядним членом речення у пасивних конструкціях та безособових реченнях.

Рубрикація простих речень, а отже членування тексту на складові частини графічно виявляється у формально-логічному типі організації текстів. Зазвичай, за допомогою рубрикації відбувається розбивання однорідних членів речення, але в той же час проходить процес, за якого вони можуть ускладнюватися ввідними словами, підрядними реченнями чи навіть дієприслівниковими зворотами. На текстовому рівні рубрикація невід'ємно пов'язується з поділом текстового документу на пункти та підпункти. У документах вони можуть позначатися виключно арабськими цифрами: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9 тощо. Підзаголовки додають діловим текстам та їх підпунктам офіційний та логічний характер, що є властивим для текстової організації угод і договорів.

У якості логічних текстових з'єднань у тексті документа виступають вставні слова: отже, таким чином, поперех того, з одного боку, з іншої сторони. Як засіб зв'язку в текстах документів виступають вказівні займенники і дієприкметники, що заміняють у тексті сталі найменування, терміни: зазначений, приведений, наступний, даний, дійсний, останній і т.п.

Текст поєднує логіка розвитку теми, що дробиться на мікротеми, кожна з яких розглядається самостійно. При цьому часто використовуються рівнобіжні синтаксичні конструкції.

Особливість текстової організації міжнародних контрактів і договорів полягає в тому, що цей текст – одне розгорнуте речення директивного характеру з інфінітивними конструкціями як однорідні члени. Нанизування цих конструкцій створює відкритий ряд.

Незважаючи на своєрідність, жанри ділової писемності поєднує високий ступінь стандартизації, що охоплює всі рівні мови – лексику, морфологію, синтаксис і текстовий рівень. У підсумку складається визначений тип мови, що відрізняється консерватизмом, замкнутістю, непроникністю для іностраних вторгнень, для прояву індивідуального стилю автора. Безособовість викладу виражається у відмовленні від інтерпретацій, оцінки подій, емоційні реакції.

Ділова мова нагромадила величезну кількість перевірених багаторічною практикою мовних формул, шаблонів, ідіом, знання яких допомагає створювати нові ділові тексти.

Доволі часто в міжнародних контрактах і договорах використовуються займенникові прислівники (*hereinafter* – надалі, *thereof* – цього, *hereto* – до цього), значна кількість заперечень і безособових конструкцій. При створенні перекладу варто врахувати, що подібним текстам властиве домінування однини над множиною, чоловічого роду над жіночим, теперішнього часу над майбутнім.

Для якісного перекладу міжнародних договорів та контрактів та збереження змістовної наповненості найчастіше застосовують такі граматичні трансформації:

- функціональна заміна – цей вид граматичної трансформації застосовується через зміну роду і відмінку іменника, перехід з одними до множини, заміну пасивної конструкції активною чи навпаки, заміна конструкції з інфінітивом чи герундієм на підрядне речення, зміна категорії часу, передачі значення модальних слів. Цей список прийомів, характерних для функціональної заміни не є вичерпним, оскільки зазначена трансформація охоплює всі частини мови та синтаксичні конструкції. Приклад: *The Parties must sign all pages of the contract.* — Сторони повинні / зобов'язані підписати всі сторінки договору;

- перестановка – вид граматичних трансформацій, який полягає у зміні лінійного розташування елементів висловлювання, найчастіше – членів речення. Причини застосування перестановок полягають у різниці нормативних установок систем англійської і української мови, і, насамперед, це відсутність в українській мові визначеного порядку слів. Наприклад: конструкція *Usually, the Parties sign two copies of the contract.* на українську мову може бути перекладена як: Зазвичай Сторони підписують договір у двох примірниках, або Сторони, зазвичай, підписують два примірники договору, тощо;

- додавання — це граматична трансформація, при якій у перекладеному тексті з'являються нові лексичні елементи, які розкривають зміст того, що в оригіналі виражено граматично. Наприклад: *To solve this problem, we had to involve the experts.* — Щоб вирішити цю проблему, ми були змушені притягнути експертів.

Мовною базою міжнародної документації є загальноживана лексика нейтрального пласта, яка поєднується зі спеціальною та термінологічною лексикою (зокрема, термінами різних мов), а також скороченнями, абрєвіатурами, неасимільованими латинськими та французькими вкрапленнями.

Отже, для міжнародних документів характерні наступні риси: логічність, офіційність, беземоційність, точність і стереотипність.

У граматичній структурі міжнародних договорів та контрактів відіграють важливу роль такі граматичні конструкції як інверсія підмета та присудка, дієприслівниковий зворот, пасивна форма, а також відповідні часові форми та модальні дієслова.

Семантичне наповнення міжнародних документів може бути збережене завдяки застосуванню різних видів граматичних трансформацій. До таких можна віднести: функціональну заміну, перестановку та додавання.

Список літератури

1. Борисенко І. І., Євтушенко Л. І., Дайненко В. В. Англійська мова в міжнародних документах і дипломатичній кореспонденції. Київ : Логос, 1999. 416 с.

2. Віденська конвенція про право міжнародних договорів : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 23.05.1969 р. : станом на 14 квіт. 1986 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118#Text (дата звернення: 26.12.2021).

3. Поняття перекладацьких трансформацій та проблема їх класифікації. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2015. Т. 2, № 19. С. 148–150. URL: http://www.vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v19/part_2/41.pdf (дата звернення: 26.12.2021).

4. Про затвердження Порядку здійснення офіційного перекладу багатосторонніх міжнародних договорів України на українську мову : Постанова Каб. Міністрів України від 17.03.2006 р. № 353. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/353-2006-п#Text> (дата звернення: 26.12.2021).

5. Рудь І. А. Жанрово-стилістичні особливості перекладу англомовних юридичних документів. *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур. Пам'яті академіка Леоніда Булаховського*. 2010. Спец. вип. С. 118–123.

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ «ДІЛОВА ІНОЗЕМНА МОВА (АНГЛІЙСЬКА)»

Долженко Марина Володимирівна

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов
Університет імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро

Терміни - це слова або словосполучення, що мають спеціальне, строго визначене значення в тій чи іншій галузі науки і техніки. Щоб правильно визначити їх значення, потрібно знати ту галузь науки і техніки, до якої вони належать. Наука, що вивчає терміни та терміносистеми називається – термінознавство[1].

Термінознавство вивчає спеціальну лексику з точки зору її типології, походження, форми, значення і функціонування, а також використання, упорядкування і творення. Початок термінознавства пов'язаний з іменами австрійського вченого Ойгена Вюстера Нубасова і російського термінознавця Д.С.Лотте, які опублікували свої перші роботи в 1930р.

На початку ХХІ ст. роботою з теоретичних проблем термінознавства займався ряд національних шкіл – австрійсько-німецька, франко-канадська, російська, чеська, українська.

У наш час в термінознавстві виділяється ряд незалежних напрямків дослідження:

- теоретичне термінознавство;
- прикладне термінознавство;
- загальне термінознавство;
- типологічне термінознавство;
- порівняльне термінознавство;
- семасіологічне термінознавство;
- ономасіологічне термінознавство;
- історичне термінознавство;
- функціональне термінознавство;
- когнітивне або гносеологічне термінознавство.

Головною складністю перекладу саме економічних термінів для студентів є те, що вони повинні мати не тільки високий рівень володіння англійською мовою, а й хороші знання в області економіки, а це означає не тільки розумітися у різних економічних термінах та їх перекладі, а й мати загальне розуміння головних економічних реалій і законів. Основне завдання для майбутнього фахівця у сфері економіки полягає в тому, щоб найбільш точно і повно донести зміст тексту оригіналу під час перекладу його рідною мовою.

На заняттях з вивчення дисципліни «Ділова іноземна мова (англійська)» ми маємо звертати увагу студентів на те, що під час перекладу текстів економічного характеру, потрібно враховувати, що вони можуть мати дуже велику інформативність і містити багато термінів. Інформативність даних текстів не

завжди може бути послідовною, так як «економічна мова» має велику кількість фразеологізмів і метафор. В цьому випадку якості перекладу сприяє:

1. Точність – вся інформація, що міститься спочатку в оригінальному тексті, повинна відобразитися у фінансово-економічному перекладі.
2. Ясність – матеріал повинен бути викладений коротко, і це не повинно заважати розумінню закладеної в ньому інформації.
3. Стислість – текст повинен бути викладений в лаконічній формі.
4. Експресивність – використання емоційної лексики може стати головним інструментом для впливу на свідомість людини, яка отримує інформацію.

Сьогодні різноманітною є також реклама з економічною термінологією. Вона орієнтована як на професіоналів, так і на ширші верстви населення. Останнім часом все більшої актуальності набувають не тільки лінгвістичні, а й паралінгвістичні рівні реалізації рекламного дискурсу.

Найпоширенішими в світі підручниками і монографіями з економіки є саме американські, тобто англомовні видання. Теорія сучасної ринкової економіки базується на класичній англійській економічній теорії XVII-XIX ст., розвиненою американськими економістами в XX ст. Свій внесок у формування і розвиток сучасної економічної теорії зробили також вчені інших країн - зокрема, Німеччини, Франції, Швеції, Австрії.

В перекладацькій практиці під терміном слід розуміти слова та словосполучення, що позначають специфічні об'єкти і поняття, якими оперують спеціалісти певної галузі науки чи техніки. В якості термінів можуть використовуватись як слова, які застосовуються майже виключно в рамках науково-технічного стилю (*asteroid* – астероїд, *depth charge* – глибинна бомба і т.д.), так і спеціальні значення, які застосовуються і в певній галузі, і в якості загальнонародних слів (*dead* – бездієвий, нерухомий, непід'єднаний (в електриці); використаний (в поліграфії), а не тільки *мертвий*), які мають загальновикористовувані значення.

Переклад термінів налічує низку проблем. Слід пам'ятати, що з однієї мови на іншу терміни не перекладаються як звичайні слова. Оптимальним на нашу думку є такий шлях перекладання термінів: «поняття – український термін», а не «іншомовний термін – український термін», з якої мови не відбувався б переклад. Тобто пошук терміна-відповідника починається з аналізу властивостей нового поняття. Цілком можливо, що якась з властивостей «підкаже» іншу назву цьому поняттю, ніж вона є у мові, з якої здійснюється переклад. Якщо поняття ґрунтується на його найголовнішій властивості чи вдалому порівнянні, то й в інших мовах ці ознаки братимуться за визначальні (наприклад, у комп'ютерній термінології: *user* – користувач, *mouse* – мишка, тощо). У таких випадках переклад терміна перетворюється на переклад звичайного слова, що є найпростішим шляхом підбирання власномовної назви до певного наукового поняття.

Залучення іноземних слів відбувалося протягом усього періоду формування термінології. Спочатку це були терміни, залучені з латинської та грецької мов (*актив, акцепт, дебет, девальвація, депонент, емітент, індексація, ліквідність, базис, економія, іпотека*), з німецької (*каса, кошторис, вексель, індосат,*

продукція, субвенція, фактор, преференція), з французької (*аваль, аванс, авуар, гарант, кадастр, коносамент, контракція*) і через посередництво французької з латинської (*аверс, акредитив, акциз, кореспондент*), з італійського (*банкрутство*). Ці терміни повністю увійшли в нашу економічну термінологію [2].

Однак існують і економічні терміни українського походження: *борг, боржники, вартість, собівартість, взаємозалік, викуп, витрати, рахунок, відрахування, готівка, гроші, дохід, заборгованість, заощадження, позика, мито, прибуток, застава, зайнятість, послуги, постачальник, торгівля, купівля* тощо. [2, с. 219]

Тож головним завданням викладача на заняттях з дисципліни «Ділова іноземна мова» – пояснити студентам, що оскільки характерною рисою терміна є чіткість семантичних меж, він має значно більшу самостійність стосовно контексту, ніж звичайні слова, а залежність значення терміна від контексту виникає лише при наявності в ньому полісемії, тобто якщо в даній галузі знання за терміном закріплено більш ніж одне значення.

Список літератури

1. Комиссаров В. Н. Современное переводоведение. Учебное пособие / В. Н. Комиссаров. – М. : ЭТС, 2002. – 424 с.
2. Korunets I.V. Theory and practice of translation / I .V. Korunets. – Vinnytsya: Nova Knyha Publishers, 2001. – 448 p.
3. Современная экономическая литература [Электронный ресурс] – Режим доступу
http://knowledge.allbest.ru/economy/2c0a65625a2bc78a5d53b89421316d27_0.html

ГЕНДЕРНА АСИМЕТРІЯ В ПІДРУЧНИКАХ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ: ПОШУКИ ГАРМОНІЇ

Кулик Олена

доктор педагогічних наук
професор кафедри української лінгвістики
і методики навчання
Університету Сковороди в Переяславі
м. Переяслав, Україна

У текстах підручників з української мови, з якими на часі працюють вчителі в закладах середньої освіти, не вповні враховано гендерний підхід до навчання. Ми, радше, пов'язуємо це з недоглядом авторів / авторок підручників, адже в нормативних документах (прямо чи опосередковано) його задекларовано.

На прикладі підручників з української мови для учнів / учениць різних класів (авторів / авторок ми не вказуємо з етичних міркувань) продемонструємо виявлену нами в текстах гендерну асиметрію. Напівжирним шрифтом виокремлено іменники, вжиті у чоловічому роді. Ужитих у жіночому в цих самих текстах не зафіксовано.

10 клас

Вправа. Прочитайте фрагменти з книги А. Степури «WOW-виступ по-українськи». Автор у вступі дає відповідь на питання «А навіщо виступати публічно?». Чи переконують вас аргументи автора? Які з аргументів найбільше мотивують вас до вивчення риторики? Обґрунтуйте свою думку.

Рано чи пізно ви поставите собі таке запитання. Відповіді можуть бути різними. Ось вам кілька варіантів.

1. Щоби поділитися досвідом. ...Європа і Америка свого часу пережили вибух професійних конференцій. В Україні це все попереду. Професійні конференції – це місце зустрічі **одномумців**, готових ділитися своїм досвідом. Такі заходи часто стають потужним поштовхом до професійного зростання.

2. Щоб створити власний бренд. ...Ваш виступ побачать не лише сотні чи навіть тисячі безпосередніх **учасників** конференції, а ще більше охочих переглянути запис на YouTube, Vimeo чи в мережі Facebook. ...Публічний виступ – це спосіб в одну мить достукатися до тисяч людей, розповісти їм про себе та своє бачення світу.

3. Щоб сформувати конкурентну перевагу чи навіть використати техніку «м'якого» продажу зі сцени. Багато **бізнесменів**, виступаючи перед великою аудиторією, привертають увагу до своєї справи, але при цьому не закликають обирати їхню продукцію чи користуватися їхніми послугами. Але кожен **слухач** – це потенційний **клієнт**.

4. Щоб змінити цей світ на краще. ...Завдяки публічним виступам ви зможете знайти **одномумців**, які підтримають вашу ідею та допоможуть її реалізувати. Якщо ви ділитесь своїми думками з однією людиною, то в кращому

разі лише вона підтримає вас. Якщо ж звертається до тисячі осіб, то шанси на успіх зростають у тисячу разів.

5. Щоб налагодити нові зв'язки. ...Більшість **слухачів** хоче особисто познайомитися зі **спікером** та поставити йому одне-два запитання. Надзвичайно багато довготривалих та вигідних взаємин розпочалося саме з такого знайомства.

6. Аби професійно зростати. Публічні виступи – невід'ємна частина багатьох професій. ...Уміння впевнено виступати перед аудиторією допоможе вам швидше піднятися кар'єрними сходами. Для вправного **оратора** кожен виступ – це ще один крок до реалізації свого потенціалу.

Як видно з ілюстративного матеріалу, в шістьох фрагментах текстів, поданих поспіль в одній вправі, йдеться лише про осіб чоловічої статі, або ж це узагальнені назви, що передаються іменником чоловічого роду. На нашу думку, це прихована дискримінація, що виявляється через гендерну асиметрію, наявну в текстовому матеріалі до вправ. Наведемо ще один приклад:

8 клас

Вправа. Уявіть, що зустрілися троє друзів. Один допомагає батькам доглядати молодшого братика, завжди все робить своєчасно, любить читати, грати в шахи; другий скрізь запізнюється, іноді забуває виконати домашні завдання, любить спорт, особливо бокс; третій любить музику, грає на гітарі, має унікальне почуття гумору. Змодельуйте діалог друзів, використовуючи вербальні й невербальні засоби спілкування, щоб ваші однокласники змогли визначити персонажів. Дотримуйтеся орфоепічних норм.



Вправа. Перегляньте в інтернеті уривок із фільму про Івана Марчука «Я розмалюю небо». Що ви знаєте про Івана Марчука як художника? Назвіть його роботи. Художник вважає: «Моя найбільша мрія – не бачити нещасних людей. Я хочу, щоб у цій країні всі були привітні й задоволені». Розкажіть, що ви можете зробити, щоб ваші друзі були «привітними й задоволеними».

Як бачимо, у наведених для прикладу вправах з підручника для 8 класу навіть позатекстовий матеріал (ілюстрація) не містить зображення дівчат, лише хлопці. У двох вправах поспіль йдеться про друзів-хлопців, художника-чоловіка, хоча, ураховуючи гендерний підхід в освіті, означені тексти легко можна би було трансформувати: з-поміж друзів могли би бути подруги, фільмові про художника-чоловіка могли би паралельно запропонувати фільм про художницю-жінку. Така гендерна асиметрія наявна в усіх підручниках з української мови для всіх класів середньої і старшої ланки закладів середньої освіти.

Уважаємо, що авторам/авторкам підручників необхідно виправити цей

недогляд, а окрім того, ще й увести рубрику на кшталт «Ознайомлення зі світом професій», тексти з якої вчителі могли б використати і як для диктантів, переказів, і для вправ із кожного розділу шкільної програми. Наведемо приклади текстів, які, на нашу думку, уможливили б згармоніювати наявний у підручниках гендерний перекик, про який йшлося вище.

Ковальчина

Анастасія дев'ять років присвятила художній обробці металу. Жінка вмє робити все: від підсвічників і ремінних пряжок до різьблених парканів і альтанок.

Прогрес сприяв тому, що сьогодні майже всю роботу виконують за допомогою пневматичного молота. Але 20% кування все-таки роблять руками, а з цим впорається не кожна дівчина. Потрібно бути фізично загартованою, щоб працювати ковальчиною. Проте, за словами Анастасії, робота їй вповні замінює фітнес. «На тренування можна не ходити. Руки постійно в роботі. А якщо виріб габаритний, то це ще більше навантаження», – говорить вона.

Свою професію жінка не вважає чоловічою і бачить у ній не лише фізичну силу, але й красу. «Хтось у калюжі бачить калюжу, а хтось – сяйво зірок. Краса завжди в душі того, хто дивиться», – додає Анастасія. (Анастасія С. За матеріалами передачі «Правда життя. Професії». НТН).

Супернянь

У професії няня багато нервового напруження, емоцій, тому важливо любити дітей. Тоді все вдається.

Друзі та приятелі приводять до мене дітей від 3 до 16 років. Коли мене обирають нянем, то вповні довіряють. Я піклуюся про чужих дітей не менше, ніж про своїх. З батьками ми складаємо погодинний план дня: важливо, щоб активні заняття чергувалися з розумовою працею. Зі спортивно-розвивального: віджимання, смуга перешкод, туризм, командні ігри. З інтелектуально-розвивального: уроки і гра в шахи.

Коли незнайомі люди дізнаються про мою професію, наприклад, із соціальних мереж, – захоплюються, ставлять сотні вподобайок. Сім'я також підтримує мій вибір професії. Я задоволений своєю роботою, щасливий з того, що можу передати досвід і виховати гідну людину (Олександр Ч. За матеріалами передачі «Правда життя. Професії». НТН).

До таких текстів можна пропонувати різні завдання, на кшталт: Прочитайте текст. Скажіть, як ви розумієте його зміст. Станьте співавтором та усно продовжте текст 2–3 реченнями. Спишіть, уставляючи пропущені орфограми, прокоментуйте їх. Визначте дієвідміну всіх дієслів, а також спосіб та особу. Підкреслені слова запишіть фонетичною транскрипцією, зробіть висновок про співвідношення звуків та букв. Проаналізуйте синтаксичну організацію тексту (загальна характеристика речень та види їхніх частин). Чи можна такі речення вважати періодами і чому? Й подібні.

Завдання можуть і мають бути різними, однак, на наше переконання, необхідно звертати увагу учнів і учениць на вживання фемінітивів і фіксування їх у словниках, отже, доцільним буде уведення хоча б 1–2 завдання, що скеровують увагу учнів на зазначене вище.

Уважаємо, що зреалізувати гендерний підхід під час навчання української мови в закладах середньої освіти, подолати гендерні стереотипи, гендерну асиметрію, досягти гендерної рівності в цілому та гендерно-нейтральної оцінки професій зокрема, сприяти гендерному партнерству можливо лише за цілеспрямованого, вдумливого, системного й систематичного впровадження вправ і завдань, що прямо й приховано утверджують гендерну рівність в українському суспільстві.

НОВІ ВИЯВИ ТЕМАТИЧНИХ ГРУП ЖАРГОНІЗМІВ У МОВІ СУЧАСНИХ МАСМЕДІА

Левченко Т.М.

доктор філологічних наук, доцент кафедри української лінгвістики та методики навчання Університету Григорія Сковороди в Переяславі

Жаргон, окрім оцінної та експресивної, також виконує ідентифікаційну функцію, що полягає в потребі людини показати свою належність до конкретного соціуму. Нерідко жаргонні одиниці функціонують у текстах, об'єднаних у тематичні групи. У цьому випадку вибір певного соціолектизму пов'язаний із метою досягнення ефекту зневажливості до описуваних реалій, мовної експресії та іронічного ставлення, а також зміною психологічного ставлення людей до мови. Отже, мовці виражають протест проти буденності й заштампованості мовних засобів сучасної публіцистики.

Жаргонізми певних тематичних груп досить часто вживають у публікаціях на політичну тематику, бізнес та будь-яку іншу тему суспільної діяльності. Семантичною особливістю більшості одиниць, які перейшли з кримінального жаргону в загальний, є те, що вони називають пейоративні дії і стани – небажані, неприємні для людей.

Останні десятиліття відзначені не тільки розширенням сфери використання жаргонів: є очевидні підстави говорити навіть про криміналізацію мови засобів масової комунікації (пор. частотність вживання слів *грохнути*, *пришити*, *мокруха*, *розборки*, *замовити*, *злити* та ін.).

Метафоричні значення дієслів у кримінальному жаргоні соціально усвідомлені. Серед загалу метафор у жаргоні найбільшу групу становлять експресивно-емоційні (емотивно забарвлені) метафори. Експресивні метафори за рахунок образності, що викликана певними стереотипами і традиціями соціальних груп, чи звуко-символічним оформленням, створюють емоційно-оцінне значення, яке має форму модальності. Саме до таких належить жаргонізм *грохнути* – «вбити» [Мокиєнко, Никитина БСРЖ 2000, с. 140], який, потрапляючи в мову сучасної публіцистики, вносить негативні відтінки експресії, напр.: *...розстрілювати, чекати, коли тебе грохнуть, збирати гроші, вже рік жити як Ассанж в еквадорському посольстві безвилазно в чотирьох стінах з єдиним вікном у світ у вигляді Facebook, яке мені ольгінські за це і закривають вічно – за вільну незалежну Україну, у якій є нація, яка перемогла на Революції гідності, я готовий («Високий Замок», 13.04.2019); Росія пригріла його як злочинця. І він за це платить. Йому кажуть: вийди і скажи те-то. І він чемно відпрацьовує, щоб його не «грохнули» у тій же Росії («Високий Замок», 04.03.2015); У перемозі Пушиліна є позитивний момент: можливо, його грохнуть («Цензор.нет», 12.11.2018). Зазвичай слово асоціювалося зі значенням «вбити», але сьогодні розширило сферу свого застосування через сучасні контексти, напр.: *Чому українці повинні віддавати з власних кишень 150 млрд. гривень боргу за «Приватбанк» та 2 млрд гривень за банк «Михайлівський»?**

Гонтарева разом із колишніми власниками їх «грохнули», а тепер ми всі повинні за це розраховуватися («Україна молода», 12.04.2017); Я можу їздити на велосипеді. Ви хочете, щоб мене «грохнули?»», – сказав він [Зеленський] («Дзеркало тижня», 18.04.2019). Наприклад, дієслово убивати (вбивати) – «позбавляти життя (ударом чого-небудь, вогнепальною або холодною зброєю і т. ін.)» [СУМ, X, 1979, с. 353] у загальному значенні вживають із такими сполученнями слів: убивати людину, убивати тварину, убивати цілий місяць (у значенні даремно витратити час). Жаргонні синоніми до лексеми вбити такі: замочити, грохнути тощо. Усі ці лексеми вживають тільки в сполученні зі словами на позначення людини, дуже рідко – тварини, але ніколи вони не функціонували з лексемами на позначення абстрактних понять. У кримінальному світі не використовують слово вбити, а обов'язково скажуть: пришити, шльопнути, приговорити, замочити; не вбивство, а мокруха, мочилово.

Значна кількість жаргонізмів трансформована з кримінального жаргону, а в процесі частого вживання в мові публіцистики жаргонізми втрачають кримінальні семантичні ознаки, експресію та оцінність. Найчастіше їх вживають у статтях політичної, економічної, суспільної тематики, у яких дають оцінку роботі високопосадовців, політичних та громадських діячів, і зазвичай вона негативна. Проте, за нашими спостереженнями, немало цих лексем у статтях інших тематичних груп, зокрема в публікаціях про військову службу та війну на Сході України, вибори та ін.

Аналізованим тематичним групам властивий процес розширення семантики слова та наявність елементів значення, що містять вказівку на належність денотата до криміналу, а також семи «алкоголь», «наркотики», «вбивство» можуть нейтралізуватися. При цьому жаргонні одиниці, які в публіцистиці використовують частіше, втрачають свою новизну й експресивність.

Більшість жаргонних одиниць часто номінують пейоративні дії чи стани. Виражаючи негативну оцінку, вони надають мовленню не тільки згрубілого характеру, але й часто саркастичного, іронічного, фамільярного забарвлення. Для жаргонізмів характерним є те, що вони зазвичай знижують образ об'єкта оцінки, при цьому створюючи ефект мовленнєвої агресії. Жаргонна лексика серед мовців нерідко пов'язана з негативною емоційно-експресивною оцінкою, і саме з такою настановою її використовують у публіцистиці безвідносно до тематики публікацій. Фіксуємо процес зміни стильових норм публіцистичного стилю, які спричиняють розкутість, свободу й набувають ознак розмовності.

Список літератури

1. Мокиєнко В. М., Никитина Т. Г. Большой словарь русского жаргона. Санкт-Петербург : Норинт, 2000. 720 с.
2. Словник української мови : в 11-ти т. Київ : Наукова думка, 1970–1980. Т. I – XI.

ТЕОРИЯ ОБРАЗНОСТИ А. А. ПОТЕБНИ И «ЭЙДОСНЫЙ» ТЕОРЕТИКО-ЛИТЕРАТУРНЫЙ ДИСКУРС

Любецкая Виктория Валерьевна,

кандидат филологических наук, доцент
Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова

А. А. Потебне удалось создать одну из самых сильных школ в отечественном литературоведении, к ней принадлежат А. В. Ветухов, Б. М. Ляпунов, А. В. Попов, А. И. Соболевский и многие другие. В основу одного из центральных положений лингвистической теории и поэтики А. А. Потебни была положена идея В. фон Гумбольдта о языке как деятельности. Язык фиксирует не только образную мысль, слово определяет все явления духовной и нравственной жизни. Созданию словесного художественного произведения предшествует аналитическая работа мысли, осуществляемая посредством слова. Мышление и речь для А. А. Потебни явления динамические, изменчивые, вечно движущиеся в поле человеческого сознания. Мы видим, что теорию слова и основанную на ней теорию искусства А. А. Потебня строит в сугубо историческом плане, обращаясь к древнейшим периодам развития речи.

Главным достижением А. А. Потебни в рамках психологической школы является его теория художественного образа, наиболее значительная для эйдосного дискурса [1, с. 17–19].

Основной категорией в рамках эйдосного дискурса является художественный образ, или «эйдос», а важнейшей проблемой выступает разработка дефиниции данного понятия.

А. А. Потебня подходит к словесности не только как лингвист, но и как философ, так как мыслит о языке и литературе, обращаясь к первооснове – слову. Он пытается понять, как оно рождается в душе поэта, а до этого – в душе народа. Слово по мнению А. А. Потебни порождает мысль, это не только выражение или средство сообщения готовой мысли: «Оно вынуждается у человека работою мысли – служит необходимым для самого мыслящего средством создания мысли» [2, с. 211]. Анализируя поэтическое слово во всех проявлениях, А. А. Потебня утверждает, что слово есть не только знак, это выразительная форма мысли, столь же связанная с самой мыслью, как и форма в искусстве.

Помимо внешней, звуковой формы у слова есть и «внутренняя форма», «представление в тесном смысле этого слова», «образ образа», направляющий мысль [3, с. 116]. «Внутренняя форма» выражает значение слова (художественного произведения), образно, живописно, являясь основным условием эстетического восприятия слова. Образность как главное свойство внутренней формы подчеркивают все ученые, разделяющие данное (восходящее к В. фон Гумбольдту) понимание слова. Образность слова фактически равна его поэтичности, и внутренняя форма – источник образности языка, основа художественности целого литературного произведения.

Таким образом, слово обладает сложным внутренним строем, его звуковой, образный и смысловой состав приобретает разного рода значительность, которая пробуждается связями с другими словами. Этот «образный строй» слова, та или другая клеточка которого то угасает, то пробуждается к жизни, и является внутренней формой слова. «В слове мы различаем, – говорит А. А. Потебня, – внешнюю форму, то есть членораздельный звук, содержание, объективизируемое посредством звука, и внутреннюю форму, или ближайшее этимологическое значение слова, тот способ, каким выражается содержание» [2, с. 127]. Мысля внутреннюю форму слова как «ближайшее этимологическое значение», А. А. Потебня понимает ее лингвистически. Но ученый говорит также о «потерянной эстетичности впечатления», которое может быть восстановлено «сознанием внутренней формы» слова [3, с. 160, с. 162–163], что свидетельствует о видении и понимании А. А. Потебней «внутренней формы» и в границах эйдосного дискурса. Теория А. А. Потебни о «внутренней форме» слова уникальна, потому что он выступает и понимает ее и как лингвист (этимологически), и как литературовед, говоря о наглядно-образном представлении (если «внутренняя форма» наглядна, то она эстетична, поэтична, если же нет – то прозаична) [1, с. 18].

Другое важнейшее положение учения А. А. Потебни – аналогия между словом и художественным произведением. «Внутренняя форма» слова соответствует «внутренней форме» произведения. Само слово во всем подобно произведению художественной литературы. Эйдосная теория литературы обращена к внутренней форме произведения, к его эстетической сути. Отметим главное – внутренняя форма произведения трактуется А. А. Потебней как образ, соответствующий представлению [3, с. 165]. В художественном произведении трем элементам слова (звуку, внутренней форме, лексическому значению), соответствуют – внешняя форма, образ, содержание. Внутреннюю форму нельзя отождествлять с содержанием, которое раскрывается в образах. Обращаясь к проблеме восприятия художественного произведения, А. А. Потебня полагает, что идентичное восприятие невозможно, что всякое понимание есть вместе с тем и непонимание, так как у каждого человека слово выражает свои представления. Это положение А. А. Потебня переносит в сферу восприятия литературы, то есть внутренняя форма произведения является порождающим началом для разнообразных пониманий. В работе «Мысль и язык» А. А. Потебня пишет: «Одно и то же художественное произведение, один и тот же образ различно действуют на разных людей и на одно и то же лицо в разное время» [2, с. 136]. Так одним из центральных становится вопрос и о восприятии, толковании художественного произведения. Первоначальная образность языка связана у А. А. Потебни с внутренней формой (поэтичность), забвение которой рождает прозу. Идеализируясь, слово лишается своей образности, тем самым полагается начало прозе, сущность которой в определенной сложности и отвлеченности мысли. Прозаическое слово имеет только знак значения, но конкретный образ, пробуждающий значение, в нем уже отсутствует. Поскольку символичность (поэтичность) языка А. А. Потебня считает его исконным свойством, то поэзия, таким образом, есть явление гораздо более раннее, чем проза.

Глубокая мысль А. А. Потебни о связи поэтических форм с развитием самого языка, совершенно очевидно, что характер поэзии в значительной мере зависит от тех процессов, которые происходят в языке. Несомненно, что огромной заслугой А. А. Потебни явилось противопоставление прозы и поэзии. Очевидно, что речь в работах А. А. Потебни идет о разных типах отношения к слову. Как уже было сказано выше, важным является положение об аналогии слова и художественного произведения. На этой аналогии построена теория поэтического произведения и художественного творчества в целом. Наряду с поэтическим и прозаически-научным мышлением, А. А. Потебня выделяет также мышление мифологическое (работа «Из записок по теории словесности»). Мифологический тип мышления необходимый этап в истории человечества. Образ объективно существует в границах данного мышления, то есть мифический тип мышления предшествует поэтическому (по А. А. Потебне), который в свою очередь является более высокой степенью абстрагирующей мысли. То есть возникновение научного мышления невозможно на почве мифа.

Как мы видим, теория образности А. А. Потебни охватывает многочисленные явления мира поэзии, давая возможность для развития аналитической мысли в границах «эйдосного» теоретико-литературного дискурса, направленного на интерпретацию внутренней формы произведения и осмысление художественного образа. Для «эйдосной» теории литературы первичной становится эстетическая природа поэтического представления, что обуславливает и своеобразие ее научного языка.

Список литературы:

1. Любецкая В. В. Литературно-художественный стиль и словесный лад в творчестве Н. В. Гоголя : монография / В. В. Любецкая. – Кривой Рог : Видавничій дім, 2012. – 195 с.
2. Потебня А. А. Мысль и язык / А. А. Потебня. – М. : Лабиринт, 2007. – 248 с.
3. Потебня А. А. Слово и миф / А. А. Потебня. – М. : Правда, 1989. – 623 с.

МОВЧАННЯ ЯК ЛІНГВОПРАГМАТИЧНИЙ ФЕНОМЕН

Покотілова Аліна Сергіївна,
здобувач другого (магістерського) рівня
вищої освіти другого року навчання
Харківський національний педагогічний
університет імені Г. С. Сковороди
м. Харків, Україна

Емоційно навантажене спілкування привертає до себе увагу тим, що дає змогу збагнути психічний стан та внутрішні переживання учасників спілкування, їхнє ставлення до співбесідника, бажання чи небажання продовжувати комунікативну ситуацію тощо. У поняття “емоція” вкладаємо таке розуміння: “Емоції – одна з форм відображення світу, що позначає душевні переживання, хвилювання” [7, с. 33]. Більшість учених, розглядаючи емоції, класифікують їх на позитивні й негативні (А. Вежбицька [1], К. Ізард [2], В. Шаховський [7]).

Мовчання, як правило, експресивно забарвлене, оскільки воно за визначенням не може бути винятковим джерелом передачі. Навіть за однозначної відповіді: злагоді або незгоді, які також можуть позначатися мовним актом мовчання, мовчання імпліцитно виражає або емоційний стан того, хто говорить (мовчить), або його ставлення до дій/слів співрозмовника (слухає).

Українська дослідниця В. Сліпецька зазначає, що вслід за В. Шаховським сьогодні акцентують увагу «на необхідності опису *homo sentiens*, або людини емоційної, повсякчас наголошуючи, що під час опису мовної особистості необхідно послідовно і всебічно враховувати невербальні чинники, які характеризують (виокремлюють) ту чи ту особистість серед інших у межах однієї конкретної лінгвокультури (ураховується суб’єктивний чинник), а також невербальні параметри, характерні для лінгвокультурної спільноти загалом, що дасть змогу порівняти в зазначеному аспекті різні лінгвокультури, спроектувавши порівняльно-зіставний метод і на чинник невербаліки» [6].

Т. Космеда наголошує, що „висновок про емоцію можна зробити тільки аналізуючи конкретну ситуацію [...] вербаліка + невербаліка + ситуація роблять зрозумілим те, що виражається, й для спостерігача, й для комуніканта” [3, с. 21].

У психолінгвістиці та лінгвопрагматиці мовчання інтерпретується як амбівалентне явище. З одного боку, воно асоціюється з відсутністю мови, інформації, взаємодії, з порожнечою, закритістю та замкненістю. З іншого боку, мовчання асоціюється з глибокими переживаннями, серйозністю позиції, накопиченням енергії. Тим часом відсутність мови у вербальному плані не означає її відсутність в іншій формі, порівн.: «мовчання – це форма внутрішньої мови: відмовляючись з будь-якої причини від звукової мови, людина не перестає мислити. Ця відмова може бути навмисною або ненавмисною, викликаною різними чинниками психологічного та соціального характеру, умовами та нормами відповідного оточення тощо» [4, с. 77].

Вивчення функцій мовчання в структурі інтеракції дозволяє найбільш повно та диференційовано визначити функціональний потенціал цього феномену. Виходячи зі змістової інтерпретації мовчання в комунікації, виокремлюють такі функції мовчання, як: *контактну, дисконтну, емотивну, інформативну, стратегічну, риторичну, оцінну, акціональну, об'єднувальну, викривальну, медитативну, очікувальну* тощо. Звісно, що функційний потенціал мовчання не можна вичерпати названими функціями, список буде розширюватися зі збільшенням кількості нових ситуацій спілкування. Слід зазначити, що на сьогодні загальна система класифікації функцій, а також метод визначення та диференціювання функцій мовчання ще достатньо не розроблена.

Як зазначає Т. Осіпова, паремії (зокрема прислів'я і приказки) «використовують у комунікації як такі одиниці, що здійснюють певні прагматичні функції, впливаючи або скеровуючи поведінку учасників спілкування, зокрема й засобами застосування стратегії мовчання (...). У речіщі функціональної прагматики на рівні комунікації й комунікативної поведінки проблема мовчання репрезентоване як таке, що має психологічну природу й спрямована на партнера з комунікації або становить стратегію мовця в певній комунікативній ситуації, зумовленій контекстом або стереотипом мислення» [5].

Мовчання, як уже було зазначено, є одним із значних засобів регуляції спілкування. Воно позначає мовчазну згоду діям мовця на початку розмови, порівн.: *Мовчання – знак згоди; За мовчазною згодою*; у процесі спілкування вказує на бажання мовця обдумати свій мовленнєвий хід, прислухатися до співрозмовника, порівн.: *Менше говори – більше почувш* або бажання припинити розмову, порівн.: *Почав обід – мовчу, як кіт; Мовчи, бабо, а я слухатиму*.

Відповідно, можна говорити про *контактновстановлювальну* (1), *контактнопідтримувальну* (2) чи *контактнороз'єднувальну* (3) функції.

(1) В українських прислів'ях та приказках концептуалізовано мовчання як процес, порівн.: *Мовчить як риба; Ні пари з вуст; Мовчить як води в рот набрав*; репрезентовано характер мовчання, його тривалість: *Довга мовчанка краща, ніж довга балачка; Не довго думав, а добре сказав*. Мовчання може також є засобом вираження тактовності, стриманості, порівн.: *Погане слово проковтти*.

(2) Особливого значення мовчання набуває в ситуації встановлення комунікативного контакту. У процесі спілкування мовець, бажаючи схилити адресата до своєї позиції, застосовує мовчання як час, запропонований опоненту для роздумів. У прислів'ях та приказках мовчання переважно оцінюється як позитив, порівн.: *І за мовчання гостинці дають; Іноді мовчання буває велемовніше, ніж слова; Мудрості пасує мовчання*. Стратегію мовчання однаково можуть обирати учасники комунікації, використовуючи його як засіб дотримання дистанції або з метою почергового мовлення, що іронічно репрезентує прислів'я: *Ви мовчите, а я буду слухати, а потім я мовчатиму, а ви будете слухати*.

(3) Мовчання в прислів'ях та приказках часто репрезентується метафоричним описом тварин, порівн.: *Як овечка, не мовить ні словечка; Мовчить, як риба*. Це допомагає більш точно схарактеризувати внутрішній стан або характер людини, зокрема примирення зі становищем (овечка вважається

безвольною твариною, риба асоціюється з німотою), змалювати емоційно-психологічний портрет комуніканта.

Мовчання омовлено низкою прислів'їв та приказок відповідно до різноманітних комунікативних ситуацій, репрезентуючи стратегії й тактики у спілкуванні, зумовлені різноманітними психічними та комунікативними чинниками, порівн.: *Довга мовчанка, краща, ніж довга балачка; Мовчання – визнання вини; Мовчання – знак згоди; Мовчання краще бурчання; Мовчи, бабо, а я слухатиму; Слово – срібло, мовчання – золото; Довга балачка більше докучає, ніж довга мовчанка* тощо.

Вивчення прагматики, закладеної в усталених висловах кожної мови, поглиблює й розширює уявлення про мовчання як феномен людського буття.

Список літератури

1. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание: пер. с англ. Москва: Русские словари, 1996. 416 с.
2. Изард К. Э. Психология эмоций. Пер. с англ. А. Татлыбаевой. СПб.: Питер, 1999. 464 с. (Мастера психологии).
3. Космеда Т. Ego і Alter Ego Тараса Шевченка в комунікативному просторі щоденникового дискурсу. Дрогобич: Коло, 2012. 372 с.
4. Крестинский С.В. Молчание в системе невербальных средств коммуникации. *Тверской лингвистический меридиан: Теоретический сборник*. Вып. 1. Под ред. И. П. Сусова. Тверь: Тверской гос. ун-т, 1998. С. 74–79.
5. Осіпова Т. Невербальна комунікація в пареміях: прагматика мовчання. *Studia Ukrainica Posnaniensia*. Vol. I. 2013. Pp. 151–155.
6. Сліпечка В. Репрезентація негативних емоцій у писемному мовленні як стимул моделювання прагматичної пунктуаційної норми (на матеріалі аналізу творів І. Нечуй-Левицького, М. Гоголя, Ч. Діккенса). *Studia Ukrainica Posnaniensia*. Vol. 5. 2017. Pp. 189–194.
7. Шаховский В. И. Лингвистическая теория эмоций. Москва: Гнозис, 2008. 416 с.

АҢЫЗ ӘҢГІМЕЛЕРДІҢ ТІЛДІК ЕРЕКШЕЛІГІ

Сураган А.

магистрат,
Павлодар педагогикалық университеті

Ағалиева Н.Б.

ф.ғ.к., Гуманитарлық ғылымдар жоғары мектебі
Павлодар педагогикалық университеті

Аңыз әңгіме, әдебиетте – оқиғаны қарасөзбен баяндайтын шағын көркем шығарма жанры. Аңыз әңгіменің жанрлық ерекшеліктері оқиғаны баяндау тәсілі, композициялық, сюжеттік құрылысы, көркемдік жүйесі арқылы айқындалады. Аңыз әңгіменің көлемі шағын, кейіпкерлер саны аз, сюжет ұйытқысын құрайтын оқиғаның басталуы, шарықтау шегі мен шешімі болады. Онда адам, оның өмірі мен тағдыры, аса маңызды деген оқиға жинақы беріледі. Мұнда бір айтылған жайларға қайта оралуға, тәтпіштеп баяндауға, ұзақ суреттеуге орын жоқ. Аңыз әңгіме жанры аз сурет арқылы көп жайды аңғарта білетін айрықша көркемдік шеберлікті талап етеді. Оқиға көбіне бірінші жақтан баяндалып, әңгімешінің оқиғаға тікелей қатыстылығын көрсетеді. Қазіргі әңгіменің бастаулары халық ауыз әдебиетінде жатыр. Сонау көне заманнан-ақ халық өзінің тұрмыс-салты, күнделікті тіршілігі жайлы ауызша әңгімелер туғызып отырған. Мұндай әңгімелер бір рет қана айтылып қоймай, әр жерде, жиын болған кезде айтылған да, ондағы оқиға бірте-бірте тұрақты сюжетке айналған. Сөйтіп, ауыз әдебиетіндегі дәстүрлі жанрға айналған. Жеке адамның басынан өткен оқиға ретінде айтылатын мұндай әңгімелерді халықаралық фольклортануда меморат деп атайды.

Аңыз, ертегі, жылнама, шежіре қай елде болса да бар. Оларда тарихи оқиға, жеке кейіпкер, жүйрік ат, алғыр құс, жер-су, ай мен күн, жұлдыздар жайында айтылады. Осы сипаттарына қарай оларды мифтік және тарихи аңыздар деп білеміз. Көп жағдайда ертегі, аңыз, эпос бір-бірімен сабақтас. Ертегінің аңыз, аңыздың эпостық жыр түрінде айтылуы да мүмкін.

Мифологиялық аңыздардың басты сипаты – көршілес жатқан түрлі елдер мен халықтарға ортақтығы. Мысалы, Мәди (Модэ) аңызы бүкіл Орта Азия, Алтай, Сібір, Кавказ тайпаларына ортақ. Өйткені ол замандағы тайпалар нанымдары да ортақ болған. Нұх топаны жайындағы аңыздар Таяу Шығыста ғана емес, Қытай, Орта Азия фольклорында да бар. Ертедегі марқа аңыздар адам сипатында *емес, күн, ай, жер, кеме, топан, Адам ата, Хауана* түрінде жасалған. Келе-келе солар жеке герой, адам атына көше бастайды. Бұл аңыздарды космологиялық, антропологиялық деп бөліп, бір ізге келтіру қажет. Бізге антропологиялық мифтер аса жақын. Осы мифтік фольклорымызды тереңірек зерттер болсақ, бұл

тарихқа жақындау арна болар еді. Сонда фольклор ғылымын өзінің табиғи сипатында алып, байытқан боламыз. Мұны тарихи танымға келудің бір жолы дейміз [1].

Бастапқы мифология ақбоз ат, жеті қарақшы, Үркер, Зухре жайында айтылса, IX ғасыр жазба ескерткіші «Оғызнама» - этногенездік миф болып көрінеді. «Шаһнама», «Рамаяна», «Мың бір түн», «Манас», «Қорқыт ата кітабы», Орхон жазуларында аңыз, ертегі, жылнама, шежіре қым-қиғаш араласып келеді. Көп жағдайда мұндай сюжет атаулының басы аңыз ба деп ойлаймыз. Онда мифтік аңыздарға Үнді, Мысыр, Рим елдері бай болған. Кейін аңыз адам, аң, жан-жануарлар жөнінде айтылған. Өйткені қандай ертегі, аңыз, эпос болмасын басында бір реалдық мәні бар өмір суретінен, соның санадағы тұнбасынан туған. Бірде образдық, бірде логикалық ойлау формасында жасалған аңыздар – адамзат баласы қиялының ғажап табысы.

Шығыс патшаларының сарайында туған аңыздар жылнама деп аталған. Сол жылнамалардан «Фархад – Шырын», «Жеті сұлу» тағы да басқа көптеген дастандар туған [2].

Аңыз ерте ме, жылнама ерте ме? Бұл мәселе төңірегінде пікір таластыруға болады. Алайда белгілі бір сюжетке келгенде оны кесіп айту қиын. Мысалы, Орта Азия халықтарында «Шахнама» туралы аңыздар көп-ақ. Сонымен бірге бұл жыр бізге үлкен эпостық мұра ретінде де мәлім.

Аңыздың осындай шежірелік, жылнамалық, эпостық формалары келе-келе тарих ғылымына жол салған. Рәшид-Әддиннің «Монғол шежіресі» тарих, «Алтын топшы» жылнама болса, Рабат Оғұзидің «Қиссасул-Әнбиясы» - тарихи адамдар өмірбаянына құрылған роман. Орхон жазбаларын біз жылнамалық эпос деп жүрміз. Сияуыш, Афрасиаб, Зохақ, Наушаруан, Ақсақ Темір, Петр патша, Иван Грозный жайындағы аңыздар қаншама!

Ертеде жазу мәдениеті туа қоймаған көшпелі елдерде халық тарихы аңыз, ертегі, поэзия, эпикалық жыр түрінде сақталған. Мұны батырлар жыры да анықтайды. Академик А.С.Орлов бір кездері қазақ эпосының өмірге жақындығын айта келіп, «Едіге» жырының тарихи-жылнамалық сипатының басымдығын көрсеткен еді. Өйткені Едіге өмірде болған адам. Шоқан да қазақ эпосының Ер Көкше, Ер Қосай, Шора батыр сияқты кейіпкерлерін өмірде болған адамдар деген ғой. Олай болса қазақтың бір ғана тарихи жырлары емес, басқа да эпостық жырлары әр түрлі заманның шежіресі болып шықпақ. Фольклор шығармаларының осы сипатын ескере отырып, бір кездері қазақ шежіресін Шәкәрім мен М.Тынышпаев зерттеген еді.

Қазақ аңыздарының түп-тегі сақ, хұн, үйсін, Туран, Түрік қанаты, оғыз-қыпшақ, ноғайлы дәуірлеріне кетеді. Солардың мазмұнына көз жіберсек, онда матриархат, патриархат, феодализм дәуірлерінің таңбасы бар. Өзінің сипатына қарай қазақтың тарихи аңыздары қала және дала туындылары болып екіге жіктеледі [3].

Аңыз әңгімелер де кез-келген фольклор жанры сияқты тілдік ерекшеліктерге бай. Соның бірі – фольклордағы синонимдер. Фольклор мәтініндегі синонимдердің негізгі қызметі – сөздердің көп қайталануынд болдырмау.

Аңыздарда прозалық сипатына байланысты сөздердің қайталануы өте сирек кездеседі.

Аңыздардағы кейіпкерлердің негізгі эмоциялары: қуаныш, қайғы, ашу, таңданыс, қорқыныш, тілек болды. А.Д. Ефремова мен О. Н. Лагута өз еңбектерінде кейіпкер көңіл-күйінің құрамы бойынша ең көбі түрлі қорқыныш пен қайғыға арналған атаулар тобы, ал ең азы - қуаныш пен таңданы екенін атап өтеді. Сол еңбектерге мысалдарға қарау отырып қазақ аңыздарында жиі кездесетін төмендегі мысалдарды келтіруге болады: 1) қуанышты эмоциялар және олардың көріністері - қуану, көңіл көтеру, күлу, қарқылдау және т.б.; 2) қайғы және оның көріністері – жылау, қайғыру, қайғығам бату, жабырқау, басын салбырату, қайғыға бас ұру және т.б.; 3) ашулану – ашулану, долдану т.б.; 4) тосынсый – таң қалу, таңырқау. толқу, 5) қорқу – қорқу, үрейлену, дабыл қағу, зәресі ұшу, зәресі түбіне кету.

Сондықтан аңыз әңгімелердің ерекшелігі тілдік бағыт арқылы оны жеткізу. Оның бір түрі – ертегі. Ауыз әдебиетінің көлемді саласының бірі.

Ертегілер – бірнеше ғасырлардың жемісі. Ертегінің негізгі бір салсы – қиял ғажайып ертегілері. Бұларда өмірде болмайтын нәрселер туралы әңгімелер қозғалады. «Ұшқыш кілем», «Адам жеңбес Айыртас батыр», «Аңшыбай», «Керқұла атты Кендебай» т.б. қиял ғажайып ертегілерінің де өзінше мәні үлкен [4].

Мұғалімдердің алдында тұрған міндеттерінің бірі – жас ұрпақты ұлттық рухани біліммен қаруландыру. Халық педагогикасының бөлігі – халық ауыз әдебиеті екені аян. Барлық сабақтарда халық ауыз әдебиеті үлгілерін қолдану тиімді әдістердің бірі.

1. Халық ауыз әдебиеті арқылы оқушы тілінде қолданыс аясын кеңейту.

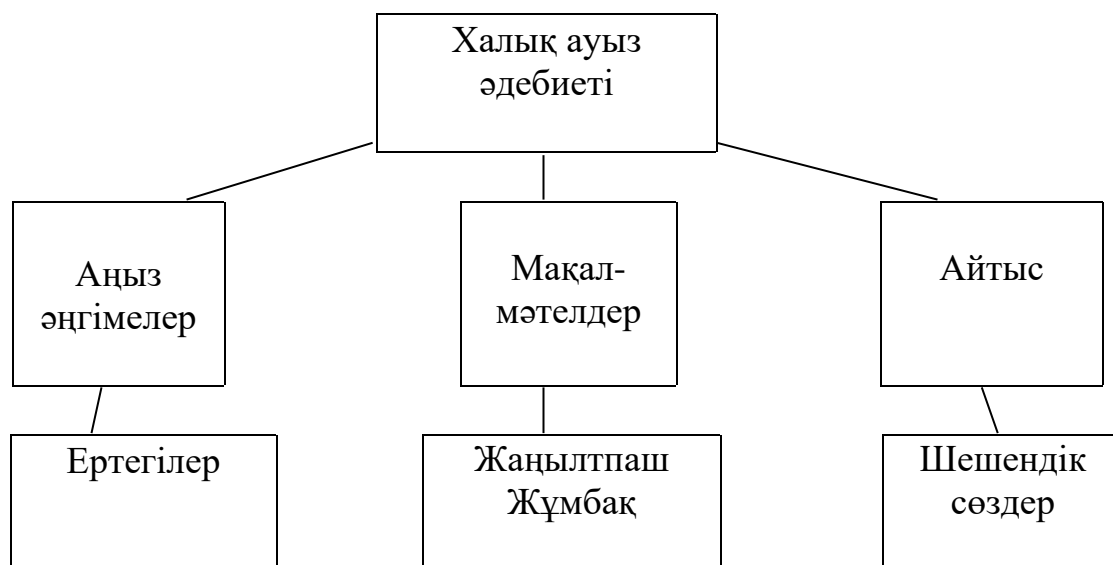
2. Халық мұрасы арқылы жан-жақты дамыту.

3. Тәлім сөз – тәрбие көзі.

Белгілі жазушы Сәбит Мұқанов: ”қазақ халқының халық ауыз әдебиеті – асыл қазынасы, оның асылдарын даралап, ұрпақ қажетіне жарату кеек”, - деген болатын.

Ұлы ғұлама ақын Абай ауыз әдебиеті түрлерін зерттеп, мақал-тәтел мәнін, маңызын ашып берген. Ы.Алтынсарин өз еңбектерінде өз заманының татар молдаларының қағидаларын қолданбай, халық аузында айтылып жүрген ”Асыл шөп”, ”Асан мен Үсен” т.б. аңыз ертегілерді қолданған.

Тіршілік көзі – су. Ал тіршілік нәрі-күн десек, осы халық ауыз әдебиеті үлгілерін мына сызбамен түсінуге болады[6].



Қорытынды

Болашақта еліміздің мәртебесін көкке көтеріп, экономикасы мен ішкі және сыртқы саясатын дамытатын да бүгінгі жас ұрпақ. Жан – жақты сауатты жеке адамның дамуы үшін теориялық білімді тәжірибеде тиімді пайдалану мен үйлестіру үшін кең мүмкіндіктер берілуде. Бұл тұрғыда бастауыштың негізгі міндеті - бала қабілетін ашып дамыту, оқуға деген ықыласы мен іскерлігін қалыптастыру.

Егеменді еліміздің тірегі – білімді ұрпақ десек, білім негізінің бастауышта қаланатыны анық. Осыдан да бастауыш мектептегі түрлі пәндер оқушы білімін дамытып, келбетін сомдауға үлес қосады. Еліміздегі білім берудің жаңа философиясын, теориялық негізін, практикасын насихаттауды бір сәт те күн тәртібінен түсірмеу талап етіледі.

Аңыз әңгімелерді оқыту жолдарында, оқытудың негізгі мақсаты - оқушылардың шығармашылық ойлауына жол ашу. Ол үшін білім мазмұнын оқушы жасына лайықтап, тек тұрмыстық деңгейдегі түсініктер түрінде ғана емес, белгілі бір ұғымдар жүйесі деңгейінде құру қажеттігі, бұл оқушының нақтылы, бейнелі ойлауын жоғары деңгейге көтеріп, шығармашылық ойлауына база, тірек болып дамытатындығы дәлелденді. Сондықтан халық ауыз үлгілерін пайдалана отырып қазіргі талапқа сай білім беруге қол жеткізу мүмкіндіктері қарастырылды.

Әрбір сабақ - мұғалімнің көздеген мақсатының нақтылығымен, оның қорытындысының дұрыстығымен басталып және сабақта мұғалімнің неге қол жеткізгісі келетіні де ескерілді.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Байтұрсынов А. Әдебиет танытқыш. – Алматы: Атамұра, 2013.
2. Қашғари М. Түрік сөздігі. 3 томдық. Шығармалар жинағы.
3. Уәлиханов Ш.Ш. Таңдамалы шығармалар жинағы. – Алматы: Жазушы: 1980.

PHILOLOGICAL SCIENCES
TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF PRACTICE AND SCIENCE

4. Әлімбаев М. Ақ серек те, көк серек: тақпақтар, дастандар, ән-өлеңдер, жұмбақ, жаңылтпаш, мақал-мәтелдер.– Алматы: Жалын, 1977.
5. Сейфуллин С. Шығармалар жинағы. 6 том. – Алматы, 1964.
6. Ғабдуллин М. Қазақ халқының ауыз әдебиеті. – Алматы, 1958.

СЛОВОТВІРНІ ТИПИ ІМЕННИКІВ У СУЧАСНІЙ СЛОВАЦЬКІЙ МОВІ ПРИ АБРЕВІАЦІЇ ТА КОНВЕРСІЇ

Шовкович Олеся Миронівна

викладач

Ужгородський національний університет

Абревіація – це скорочення в самому широкому значенні слова. Слово „*abrevio*” в латинській мові означає скоротити, висловити коротко. Процес скорочення в комунікативному спілкуванні людей давно відомий, але в сучасний період він став дуже актуальним. Визначається це порушення симетрії у використанні термінів і назв взагалі і деякі слова, або словосполучення отримали або отримують у звичайному спілкуванні частковість зверх норми, в той період коли інші зустрічаються лише частково у спеціальних текстах.

Процес абревіації являється явищем раціоналізації в процесі спілкування. Це внутрішньолінгвістичний процес, який стосується всіх існуючих мов.

З точки зору походження абревіатури можуть бути:

а) запозичені з інших мов (інтернаціональні), наприклад: *motel, hotel, bus, moped, metro, USA, etc., Eurovízia, cos, Au, NATO, Ph Dr., km, Unesco;*

б) утворені в словацькій мові, наприклад: *čedok, JRD, ROH, ČSSK, SK, Tesla, NDR, Zväzarn, PKO, ONV, UJPŠ, SLUK, UDIB, Z'udib, Rempo, LITA, robkor, t.j, tzv., napr., atd.*

З генетичної точки зору абревіатури можуть бути:

а) утворені із одного слова, наприклад: *inž., č., pp, dr., cm., kw (kilovvatt);*

б) утворені із складних назв: *KSCĎ, OSN, CSc, a pod., slovako-farma, RUHP.*

Абревіатури діляться на:

а) скорочені слова, після яких ставиться крапка: *č., t.j., napr., Jng., Dr Sc., ul;*

б) символи, після яких не ставиться крапка: *C, N, H;*

в) скорочені слова (утворюються із скорочень і символів), наприклад: *ZSSR, ČSAN, H₂O, MTZ, ZČSSP, FFUK, VOSK;*

г) скорочені слова: *Priemstav, čedok, Slovpap, Rempo, Pofis, Czemadok, Zväzarn.*

При утворенні скорочень, а особливо при утворенні випадкових скорочень потрібно звертати увагу на те, щоб скорочене слово закінчувалося, по можливості, на приголосну, тому, що для словацького слова більш характерні приголосні ніж голосні. Наприклад, слово *spoločný* може скоротитись на *spol.*, але ніколи не *spo.*, або *spolo.* Слово *hlavný* може скоротитись на *hlav.*, *hl.*, але ніколи не *hla.*

Коли скорочені символи або скорочені слова з'являються в реченні, або в контексті, їх потрібно сприймати як повні назви, а не як граматичні форми. Значить не *USA zaujalo stanovisko*, а *USA zaujali stanovisko*. Але деякі

скорочені слова сприймаються як терміни, і тому ми говоримо *čedok oznámil*, а не *čedok oznámila*.

Зі стилістичної точки зору інколи важливо, використовується або скорочена або повна назва. Повна назва використовується в офіціальних виступах, скорочена назва може використовуватися в, так званому, більш низькому стилі, у фамільярній або розмовній мові. Наприклад, повна назва *Slovenská národná republika* сприймається і використовується як офіціально у протилежність скороченій назві *Slovensko* або *SNR*.

Під час читання скорочення вимовляються як повне слово, це означає не *napr.*, а *napríklad*, не *tzv.*, але *takzvaný*. Скорочення читаються так як в алфавіті, це значить MNV не *m, n, v*, але *emenvé*, JRD не *j, r, d*, а *jéerdé*.

Деякі інтернаціональні знаки використовуються лише в спеціальних текстах. Такими являються, наприклад, хімічні, математичні, адміністративні та інші.

Запозичені абрєвіатури пишуться в іноземній орфографії, наприклад: *cos, comp, kuv, Ing; She (Sehilling)*.

В особистих офіціальних письмових виступах слова не скорочуються. Можуть використовуватись лише інтернаціональні скорочення або слова символи. В ділових паперах власні назви не скорочуються.

Отже, як бачимо, такий спосіб словотвору як абрєвіація є характерний і для сучасної словацької мови.

Конверсія¹ – це морфолого-синтаксичний спосіб словотворення, за допомогою якого слово переходить із однієї частини мови в іншу без зміни своєї фонетичної форми, тобто без застосування афіксів, шляхом зміни синтаксичної функції і морфологічної парадигми.

Конверсія може бути повною або морфолого-синтаксичною або неповною-синтаксичною. При морфолого-синтаксичній конверсії слово має ті ж морфологічні категорії, що і інші слова, які приймають її частини мови: наприклад, субстантивні слова мають категорію роду і числа: *tvoja (žena), svoje (peniaze), náš (človek), jeden, cestujúci*. При неповній конверсії слово вживається у непритаманних йому синтаксичних функціях іншої частини мови.

Конверсія – це довгий і важкий процес який починається із зміни синтаксичної функції слова і закінчується у морфології. У процесі конверсії слово проходить два етапи: утворення конвертивної одиниці у мові, потім її перехід і закріплення в системі мови [41: 103].

Конверсія розрізняється:

1) за допомогою частини мови початкового слова – конверсія іменників, прикметників, дієслів, займенників, числівників, прислівників, прийменників, часток, вигуків – це словотвірний синтез;

2) за допомогою частини мови конвертивного слова субстантивація (перехід в іменник: *hlavný čašník, hlavná ulica*), ад'єктивація (перехід у

¹ Конверсія- лат.conversio- перетворення, зміна.

прикметник: *mrcha deň, čert žena, baba chlap*), адвербіалізація (перехід у прислівники: *na koniec – nakoniec, do nedávna – donedávna, na obed – naobed*) – це словотвірний аналіз. В більшості праць конверсія вивчається даним методом.

Список літератури:

1. Білецький А.О. Про мову і мовознавство. М.: Прогрес, 1974. 200 с.
2. Бошкович Р. Основы сравнительной грамматики славянских языков: Фонетика и словообразование. М.: Высшая школа, 1984. 304 с.
3. Бунганич П. Словацько-український словник. Братіслава: Словацьке педагогічне видавництво, 1985. 687 с.
4. Виноградов В.В. Русский язык: Грамматическое учение о слове. М.: Высшая школа, 1986. 639 с.
5. Горпинич В.О. Сучасна українська літературна мова. Навчальний посібник. Київ: Вища школа, 1999. 207 с.
6. Земская Е.А. Как делаются слова. М.: Просвещение, 1963. 93 с.
7. Земская Е.А. Современный русский язык. Словообразование. М.: Просвещение, 1973. 304 с.
8. Мистрик Й. Грамматика словацкого языка. Братіслава: Словацкое педагогическое издательство, 1989. 182 с.
9. Паростки української словакістики: *Studia slovakistica*. 1 / Упорядники і відп. редактори С.М. Медвідь-Пахомова, Я. Джоганик. Ужгород: Мистецька лінія, 2005. 108 с.
10. Перспективи розвитку словакістики в Україні: *Studia slovakistica*. 2 / Упорядник і відп. ред. С.М. Медвідь-Пахомова. Ужгород: Мистецька лінія, 2003. 232 с.
11. Тимофеев К.А. Об основных понятиях словообразования. – М.: Наука, 1971. – 207 с.
12. Українсько-словацькі діалоги. Мовознавство: *Studia slovakistica*. 4 / Упорядники і відп. ред. С.М. Медвідь - Пахомова, Я. Джоганик. Ужгород, 2004. 218 с.
13. Dolník, J.: *Súčasný slovenský jazyk. Lexikológia. Seminárne cvičenia.* – Uk, Bratislava, 1999. 105 s.
14. Furdík, J.: *Slovenská slovtvorba slov.* Prešov, 2004. 200 s.
15. Horecký, J.: *Slovtvorná sústava slovenčiny.* Bratislava: SAV, 1959. 218 s.
16. Mistrík, J.: *Moderná slovenčina.* Bratislava, 1988. 158 s.
17. *Veľký slovensko-ruský slovník. I-VI diel.* Bratislava: SAV, 1979 -1995.

PSYCHOLOGICAL CONTENT OF PATRIOTISM IN MODERN SOCIETY OF UKRAINE AND THE WORLD

Slonchenko Evgenia

student undergraduate
Borys Grinchenko Kyiv University

Koromysel Mykola

Prof.
senior lecturer of the chair of foreign languages,
Borys Grinchenko Kyiv University

For the modern world community, patriotism is an important component of the formation of statehood and consciousness of young citizens. For Ukraine, patriotism can be defined as the most relevant and acute ideological and spiritual phenomenon, especially given the crisis process in the country.

Patriotism has existed in the world throughout all historical periods. The term itself appeared only in the 16th century, but similar concepts were considered in ancient times by Aristotle, Plato, Virgil, Horace. Among Ukrainian researchers and philosophers of patriotism there are such well-known names as G.S. Скоровода, B.A. Sukhomlinsky, KD Ushinsky, LS Rubinstein, I.D. Beh, G.G. Vashchenko and others. Abroad, Jürgen Habermas, Stephen Nathanson, Eimon Callan and others have made significant contributions to the study and systematization of patriotism.

Theoretically studying the concept of patriotism, it is impossible not to notice that patriotism is better studied by philosophers, historians, educators than psychologists. Philosophers understand patriotism as a moral and political principle that implies love for the Motherland and a willingness to put state interests above personal ones. Historians study the formation of patriotism during the historical development of mankind, its relationship with historical processes. Educators, especially in recent centuries, are very active in researching ways to develop patriotism of citizens, especially children, teenager and young people.

Patriotism is a very complex and multifaceted concept that is realized differently in different fields and by different scholars. There are many concepts related to patriotism: "cosmopolitanism", "pseudo-patriotism", "humanism", "patriotic indifferentism" (unconscious or unconscious attitude to the country) [1], as well as "nationalism". There are also many classifications of patriotism. For example, extreme to moderate patriotism [3]. The first involves caring exclusively for their state and its citizens, confidence in the exclusivity of the rights of compatriots and the permissiveness of the state in the methods of defending their interests. Moderate patriots show care and love for their own state, but also treat other countries and their citizens with proper respect and with the tolerance of feeling.

The classification of Cherepovska`s patriotism is broad and complex [2.9]:

- Territorial patriotism (love for the native land, home, nature, city, state);

PSYCHOLOGICAL SCIENCES
TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF PRACTICE AND SCIENCE

- Social patriotism (love for one's own ethnic group, nation, fellow citizens);
- Personal (psychological) patriotism (complex subjective feeling). Criteria for personal patriotism are feelings / attitudes and effectiveness.

We are interested in the last, psychological, component of patriotism. Bdfidf distinguishes the following types [2.12]:

- "Hurray! -Patriotism" (or "beer") - based only on hypertrophied feelings that "rise" easily like foam; these feelings are usually superficial, though wall-mounted; can be effective, but usually unconstructive; essence: strong but short-lived feelings;

- "Sour" - sublime pseudo-patriotism, mostly unconstructive;

- "Ukrainophilism" - sincere love for everything Ukrainian: culture, traditions, language; collecting household items, folk clothing; participation in cultural events; speaking exclusively in Ukrainian, often refined, language; wearing embroidered shirts, etc., but almost nothing is done for the benefit of the Motherland;

- "Let's be gay!" (from the slogan: "Let's! Hey!") - the so-called "table" patriotism, which is actualized in the form of slogans, emotions (usually during the feast); ineffective form;

- "Dumpling" (or "stomach") - as well as a form of superficial patriotism, which is expressed in the love of national cuisine (dumplings, dumplings, borscht), in the cultivation of certain products, such as lard, etc. ; ineffective form;

- "Sigh" / "sentimental" - also based on unconstructive emotions, complemented by depressed moods;

- "Idealistic" - reveals the attitude of the individual, his love for the ideal image of the Motherland, which does not yet exist or which is distorted by the "wrong" government;

- "Civic" or "constructive" - love for the Motherland is combined with a conscientious attitude, especially to their personal constitutional, legal, professional responsibilities (education), as well as socially useful activities through civic activity; embodied in the results, which in general should contribute to the development of the native country; effective patriotism;

- "Military"- is provided with military-patriotic education and swearing by professional soldiers to faithfully serve their country, their people and, if necessary, to give their lives for it;

- "Ideological / sacrificial" - implies the boundless devotion of the subject of the idea of service to the Fatherland (or nationalist ideology), willingness to completely give up personal interests and dedicate their lives to it, suffer and even sacrifice their own lives for country.

However, despite the urgency of the issue, this classification is one of the few psychological classifications of Ukrainian patriotism. Foreign scientific psychology also does not have a single approach to understanding and classifying patriotism, although it identifies its individual types. Researchers study certain components of patriotism, such as attitudes toward language, but there are no comprehensive, large-scale, modern studies. There is no common scientific understanding of psychological features, determinants and components of patriotism.

We conducted a survey among psychologists aged 20 to 60 years. The poll

showed that 87.5% of psychologists believe that patriotism has not been sufficiently studied by psychologists. 79.2% of the respondents believe that there is a need for psychological research of patriotism as a unit of statement.

It is the underdevelopment of the "psychology of patriotism" that is the reason for the underdevelopment of patriotism in pedagogy and sociology. It is the lack of understanding of the psychological mechanisms of patriotism that makes it impossible for a single public understanding and attitude to patriotism. Patriotism is a subjective experience, a feeling. Feelings and experiences are a field of psychological research. Taking into account the complexity and diversity of the phenomenon of patriotism, its study should take place in the social, pedagogical and psychological spheres, taking into account the historical processes and cultural characteristics of each nation.

The psychological study of patriotism will be useful not only for teachers and psychologists who work with children and youth. The creation of high-quality psychological tests about patriotism, its level and characteristics can play an important role in the professional selection of civil servants. Officials, politicians, judges, police officers, the military, and many professions require a high level of patriotism in order to serve their country with courage and integrity.

It is important to note that in our opinion, no psychological study of patriotism in one country can be fully represented in another. At the heart of patriotism are ethnic, cultural, mental characteristics that are different in all countries. Also, the study of the patriotism of each country needs to be systematically updated, as it is directly dependent on social, political and economic processes.

Given the above, we can draw an important conclusion: Ukrainian and world psychology must thoroughly and structurally explore the features and determinants of patriotism. A single and unambiguous understanding of the phenomenon of patriotism is possible only with a combination of psychology, pedagogy, sociology, political science and history. Only a comprehensive approach will allow to use patriotism as an unambiguously scientific term, and the phenomenon of patriotism will become an effective component of the statehood of every country in the world.

References:

1. Bondar V., Yakunina K. (2020) Patriotism as intersubjectivity: sociological and philosophical discuss. *A young scientist*, 2020, issue 9 (85), 148 – 152.
2. Cherepovska N. (2017) *Media educational resources for the development of patriotism and critical thinking of young people: a textbook*, 157.
3. Shirokov S. (2019) Modern investigation concepts of Patriotism in the foreign scientific research. *Public Administration and Local Government*, 2019, issue 4 (43), 14 – 19.

ВПЛИВ ЕМОЦІЙНО-ПОЧУТТЄВОЇ СФЕРИ НА РОЗВИТОК ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ТА МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Дембіцька Вікторія

аспірантка спеціальності 053 «Психологія»
Західноукраїнського національного університету

Науковий керівник:

Гірняк Андрій

доктор психологічних наук,
завідувач кафедри психології та соціальної роботи
Західноукраїнського національного університету

Проблема розвитку емоційно-почуттєвої сфери та її роль у виникненні мотивів як регуляторів поведінки дитини є однією з найскладніших і найактуальніших питань сучасної психології. Будь-який психолог, працюючи з дітьми дошкільного віку в повсякденній практиці, постійно стикається з проблемою розвитку емоційної сфери. Процес первинної соціалізації у сім'ї має відбуватися в умовах емоційного комфорту, позитивного психологічно клімату та особистісно-орієнтованого спілкування. Саме за цих обставин уможлиблюється життєрадісність, просоціальна активність, формопрояв стеничних емоцій (радість, впевненість, триумф) та ефективний розвиток емоційно-почуттєвої сфери особистості загалом [8].

Емоції слугують своєрідними індикаторами оцінки людиною свого ставлення до навколишнього світу, а саме: людей, предметів, явищ та подій. Вони відіграють особливу роль у життєдіяльності дітей. Тому, починаючи з раннього періоду життя у дітей виникає складна система емоційних реакцій. Вони вміють висловлювати радість і прихильність, гнів, смуток і сором, страх і тривогу, довіру тощо.

Емоційними стимулами можуть бути: 1) сенсорна інформація (гаряче, холодне, голод і т.п.); 2) когнітивна інформація (ціннісне судження, образ пам'яті (спогад) тощо); 3) нервово-м'язові подразники (реакція на кров, температуру, ліки, гормональні зміни і т.д.).

Саме емоції, їх взаємодія з пізнавальними процесами, процесами свідомості організують сприйняття, мислення та діяльність дітей. На думку В. Джеймса і К. Ланге, прояв емоцій є суто рефлекторною реакцією, що викликає зміни в організмі, і лише їх подальше усвідомлення є самою емоцією. Емоційний розвиток, з цього погляду, стосується в основному здатності регулювати вроджені, універсальні емоційні реакції.

Шишкєдов П.Н. виокремлює п'ять основних функцій емоцій [2]:

1. Оцінка значущості того, що відбувається. Емоція допомагає оцінити силу подразника, і який вплив він має на людину.

2. Мотивація, спонукання до дії з метою задоволення своїх потреб чи бажань.

3. Регулювання діяльності, оцінка вдалих чи невдалих дій.

4. Передчуття, здатність прогнозувати хід подій, передбачати приємний чи неприємний результат.

5. Експресивність – вираження емоцій у вигляді міміки, рухів, жестів, звуків.

Сучасний підхід до психоемоційного розвитку стосується низки конструктивістських теорій. Відповідно до соціального конструктивізму, категорії емоцій є продуктом соціальної реальності і є культурно детермінованими; аналогічно, емоційні концепції розвиваються через контекстуалізовані соціальні взаємодії, в яких значну роль відіграє мова.

Психолог Л. І. Божович зосереджує увагу на проблемі емоційних переживань у психічному розвитку дитини: «Афективні стани ми розглядаємо як тривалі глибокі емоційні переживання» [6]. Переживання, за цим автором, глибоко пов'язані з потребами дитини, з мережею її прагнень, бажань і намірів та з можливостями їхнього задоволення.

Янкіна Є. І. зазначає, що порушення в емоційному розвитку дошкільника спричинює його неспроможність використовувати інші здібності, зокрема, інтелект, для подальшого власного саморозвитку [7]. Розумова діяльність, судження та висловлювання молодших школярів дуже часто забарвлені яскравими емоційними переживаннями. Саме навчання у школі, на думку багатьох психологів, допомагає змінити емоційно-почуттєву сферу дитини. Отож, емоції впливають на процеси, пов'язані з навчанням та інші види життєактивності. Позитивний вплив може підтримувати увагу, пам'ять і конструктивне вирішення проблем, тоді як негативний вплив підвищує психічне напруження, погіршує роботу пам'яті і загалом пов'язаний з гальмівними процесами психіки.

Емоційна сфера має важливе значення у розвитку молодших школярів, оскільки жодна взаємодія не буде ефективною, якщо її учасники не зможуть, по-перше, «прочитати» емоційний стан іншого, а по-друге, контролювати свої емоції. Розуміння своїх емоцій і почуттів – найважливіший момент у становленні особистості зростаючої людини.

У молодшому шкільному віці емоційно-почуттєва сфера здатна істотно ускладнюється та диференціюються – з'являються складніші вищі почуття, джерелом яких є задоволення складних соціальних потреб, що виникають у процесі становлення особистості.

Дослідження, проведені А.Г. Закаблуком, дають змогу стверджувати, що емоційна сфера молодших школярів характеризується такими аспектами [5]:

- легке реагування на події, що відбуваються навколо, і забарвлення емоціями процесів сприйняття, уяви, розумової та фізичної активності;
- спонтанність і відвертість у висловленні своїх переживань – радості, печалі, страху;
- велика емоційна нестійкість, часті зміни настрою, схильність до тривалих і коротких афектів;
- учні погано усвідомлюють і розуміють власні та чужі емоції й почуття.

Вважається, що основною лінією в психічному розвитку дитини є емоційний розвиток, або емоційний інтелект. Дослідження взаємин між дітьми і батьками переконують, що доросла людина вводить дитину у зовнішній світ (навколишнє середовище), а, навколишнє середовище постає перед дитиною як світ міжособистісних взаємин, котрі базуються на емоціях і почуттях [1].

Таким чином, в центрі взаємодії сім'ї і дошкільного закладу лежать особливості емоційного розвитку дитини і структура її емоційного інтелекту, яка розвивається під впливом певного типу взаємин між дитиною і батьками.

Емоційний розвиток дитини відбувається поступово в спілкуванні з оточуючими людьми і в процесі активізації різних видів провідної діяльності (гри, навчання, професійної діяльності). Постійне розширення емоційного переживання дитини, глибина і модальність переживань значною мірою зумовлюють вектор формування особистості.

Поки дитина дізнається про свою роль у системі взаємин, вона також розвиває розуміння емоцій. Прийнято вважати, що немовлята ще до шести місяців здатні диференціювати різні конфігурації обличчя, які є стереотипами міміки гніву, смутку, страху та щастя. Дворічна дитина погано розуміє свої емоції, але до шести років вона краще їх відстежує. Діти цього віку також розуміють, як контролювати свої емоції — навіть до такої міри, що можуть викликати інші емоції, ніж ті, які насправді відчувають [4].

Тобто, розвиток регуляції емоцій починає своє становлення в дитинстві і продовжується в зрілому віці. Здатність регулювати емоції адаптивно полегшує подальший розвиток інших саморегуляторних форм поведінки і пізнання, які спостерігаються в дитинстві. Вираження емоцій, фактор регуляції емоцій, вперше спостерігається в дитинстві, про що свідчать міміка основних, універсальних почуттів (наприклад, щасливі, сумні). З розвитком, діти починають розширювати свій спектр емоцій, включаючи самосвідомі почуття, такі як сором, збентеження або гордість. Діти дошкільного віку та молодшого шкільного віку продовжують розвивати здатність диференціювати вираження емоцій та почуттів, щоб гармонізуватись в соціальному контексті. Разом з тим, відбувається інтеграція соціальних правил, в результаті чого, діти усвідомлюють, що їх спостережуване емоційне вираження не завжди відповідає їх внутрішньому сенсорному досвіду. Відтак діти починають розуміти, що емоції інших людей можуть бути не такими, як їхні власні, і що інші можуть змінювати фонові вирази своїх емоцій.

На розвиток регуляції емоцій впливають внутрішні і зовнішні фактори. У дитинстві і ранньому дитинстві здатність дітей регулювати свої емоції є недостатньою, тому діти часто наслідують способи вираження емоцій і почуттів своїх батьків і лише згодом починають інтерналізувати спостережувані моделі [3].

Виховання почуттів у дитини має служити передусім формуванню особистості, та охоплювати інтелектуальний та емоційний розвиток. За цих обставин уже у дитини дошкільного віку емоції стають більш врівноваженими, а бажання поступово узгоджуються з уявленнями про допустиме і «правильне». При цьому вони залишаються провідною ланкою в управлінні поведінкою, тому

дошкільнята зазвичай щирі, безпосередні та легко відволікаються. Водночас розширюється спектр емоцій особистості, посилюються важливі для спільної діяльності та гри з однолітками співчуття й співпереживання, а спілкування з ровесниками стає більш різноманітним і значно впливає на розвиток та самооцінку дошкільника [4].

Розвиток особистості, здатної сприймати і розуміти власні емоційні стани і формовияви емоцій інших осіб, є ключовою умовою її успішної соціалізації та адаптації до сучасного суспільства. Відтак важливо навчити дитину говорити про свій внутрішній світ, слухати, чути і розуміти інших.

Список використаної літератури

1. Гірняк А.Н. Передумови формування гармонійної міжособистісної взаємодії в молодій сім'ї. Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід: [Матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф., м. Тернопіль, ТНЕУ, 5-6 квітня 2019 р.]. Тернопіль: Економічна думка. 2019. Т. 2. С. 133-136.
2. Дметерко Н.В. Дитяча психологія: Навчально-методичний посібник (Курс лекцій). Слов'янськ: ПП «Канцлер». 2005. 194 с.
3. Изард К. Психология эмоций. СПб. 2000. 642 с.
4. Кононко О.Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника: Автореф. дис... д-ра психол. наук. К. 2001. 37 с.
5. Кошелева А.Д. Эмоциональное развитие дошкольников: Учеб. Пособие для студ. Высш. Пед. учеб. Заведений. М.: Издательский центр «Академия». 2003. 179 с.
6. Приходько Ю.О. Психологічний словник-довідник: навчальний посібник. К. : Каравела. 2012. С. 328.
7. Шкробтієнко Л.П. Роль емоційно-почуттєвого розвитку особистості у виховному процесі старших дошкільників. *Вісник Київського інституту бізнесу і технологій*. К.: ПВНЗ «Київський інститут бізнесу та технологій». 2012. №1 (17). С.121–122.
8. Berking, M. & Whitley, B. Emotion regulation: Definition and relevance for mental health. In *Affect Regulation Training*. Springer: New York. 2010. pp. 5-17.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ ПСИХОСОМАТИКИ У СУЧАСНИХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Подольн Лариса Миколаївна
магістр спеціальності 053 Психологія
КЗВО «Вінницька академія безперервної освіти»

Актуальність теми. Сучасна людина щодня переживає багато стресових ситуацій, що викликає перенапруження функцій життєво важливих систем організму людини. Часто вона не в змозі адаптуватися до них, внаслідок чого виникають соматичні та психічні розлади. Люди мають проблеми зі здоров'ям і навіть не підозрюють, що ці проблеми можуть бути спровоковані саме через психологічне перенапруження або внутрішньо особистісні конфлікти. Психіка і соматика – дві сторони єдиного процесу, і якщо виникло психосоматичне захворювання, то процес між двома складовими розірваний - настає деяка неузгодженість.

Визначення терміну «психосоматика» можна надати виходячи зі значення складаючи його слів (грец. *psyche* - душа, *soma* - тіло) – це функціональні розлади внутрішніх органів або систем людського організму, формування та протікання яких пов'язані з особливостями психічного реагування особистості, або такі, що розвиваються внаслідок впливу стресу, психічної травми та інших психологічних чинників.

Історія початку психосоматики лежить ще здавна. У грецькій філософії і медицині була вже поширеною думка про вплив душі та духу на тіло. Одним з перших термін «психосоматичний» у 1818 році використав лікар Йоган-Крістіан Гейнрот (Хейнрот, Heinroth). А у 1822 році Якобі (Jacobi) доповнив цю галузь поняттям «соматопсихічний».

У наш час цей підхід поширився у 20-50-х роках ХХ століття. У галузі психосоматичної медицини працювали Ф. Александер, С. Желіф, Ф. Данбар, Е. Вейсс, О. Інгліш та ін. У 1939 році у США почалося видання журналу «Психосоматична медицина». У 1950 році було створено Американську психосоматичну спілку.

Вперше визначення психосоматичних розладів було зроблено S.L. Halliclay у 1943 році: «Психосоматичним захворюванням слід вважати таке, природу якого можна зрозуміти лише зі встановленням безумовного впливу емоційного фактора на фізичний стан».

Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні поняття проблеми психосоматики у сучасних наукових дослідженнях.

За даними Всесвітньої Організації Охорони Здоров'я (ВООЗ) від 38 до 42% усіх пацієнтів, які звертаються до лікарів, належать до групи психосоматичних хворих. Під час звернення їх хвороби розцінюються як соматичні захворювання та не мають зв'язку з психічними порушеннями.

Відома проблема співвідношення тілесного та психічного проявляється в останні десятиліття, як потяг до вивчення причинно-наслідкових співвідношень між соматичними та психічними факторами розладів.

Серед українських вчених, що вивчають психосоматичних хворих можна відзначити Д. Харченко (дослідження психологічних та психофізіологічних особливостей осіб із психосоматичними розладами), К. Проноза (дослідження особливостей психокорекції психосоматичних хворих), Л. Перетяцько та М. Тесленко (дослідження психосоматичних розладів), І. Савенкова (хронопсихологічне прогнозування перебігу захворювань у психосоматичних хворих), А. Шевчук (психосоматичні порушення у постраждалого населення внаслідок надзвичайної ситуації) та ін.

В Україні недостатньо висвітлюється тема психосоматичних захворювань. Людей не інформують, що хвороби можуть виникати через психологічні проблеми, а не тільки спадково. Тому багато людей, котрі хворіють, заперечують що їхні хвороби можуть бути пов'язані з психогенною природою та більше вірять в неправильний спосіб життя, шкідливі звички чи неправильне харчування. Останні 25-30 років відбувається різкий зріст кількості хворих, які мають психосоматичну патологію.

Психосоматичні розлади населення постійно зростають та зацікавленість у цій проблемі посилюється. Зазначені розлади дивують, їхня природа дуже різноманітна і все частіше вони стають об'єктом вивчення.

Від психосоматичних розладів страждають не лише дорослі, але й діти. Д. Н. Ісаєв (2005) зазначає, що 20 % хворих дітей страждають на психосоматичні захворювання. Також він наголошував ще й на тому, що від 30 до 50 % пацієнтів соматичних клінік потребують лише корекції психічного стану (Папій, 2001), а В. Д. Менделевич (1999, с. 334) зазначав, що «22 % людей зі скаргами психосоматичного характеру віднімають приблизно 50 % робочого часу лікаря». Тобто, психосоматичні захворювання, як й будь-які інші захворювання, мають соціальну складову. Психосоматичні захворювання призводять до зниження якості життя (Новик, & Іонова, 2002), дезадаптації, інвалідності, до погіршення психологічного здоров'я. Вони заважають реалізації певних планів людини, що призводить до зупинки у розвитку та може призвести до втрати сенсу життя [3].

Згідно основному постулату цієї науки, в її основі лежить реакція на емоційне переживання, яке навіть іноді супроводжується функціональними змінами й патологічними порушеннями в органах. Така реакція може впливати на вибір органу або системи, що вражаються. Психосоматика, як наука, досліджувала та продовжує досліджувати зв'язки між характеристиками особистості (конституціональні особливості, риси характеру й особистості, стилі поведінки, типи емоційних конфліктів) і тим чи іншим соматичним захворюванням.

Нове розуміння психосоматичних розладів відображено в 10-му перегляді Міжнародної класифікації хвороб (1994), згідно якого передбачається можливість розвитку або загострення хронічного соматичного захворювання внаслідок впливу психологічних та соціальних чинників. Перехід на нову класифікацію рекомендований ВООЗ з 1 січня 2022 року, де розшириться список психосоматичних хвороб.

Психосоматичні захворювання видозмінюють саму людину, в тому числі, сферу її свідомості. Феномени свідомості, в свою чергу, впливають на перебіг захворювання та на процес зцілення. Враховуючи, що психосоматичне захворювання виникає поступово, проходячи через етап психологічних змін особистості, відсутності жорстких зв'язків між симптомами, які виникають, існує можливість попередити його прояву засобами впливу на психологічні фактори, які й провокують появу психосоматики.[3].

Таким чином, розвиток психосоматики та детальне вивчення її позитивного впливу на людину пришвидшить процес одужання хворих, а психологічна компетентність допоможе запобігти виникненню та профілактиці психосоматичних захворювань.

Література:

1. Родермель Т.А., Шумилова Е.А. ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ ВЗГЛЯД НА ПРИЧИНЫ ПРОИСХОЖДЕНИЯ ПСИХОСОМАТИЧЕСКИХ ЗАБОЛЕВАНИЙ // Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. – 2016. – № 8-2. – С. 180-184;
2. Харченко Д.М. Психосоматичні розлади. Теорії, методи діагностики, результати досліджень : навчальний посібник / Д. М. Харченко. К. : Видавничий Дім «Слово», 2015. – 280 с.
3. Ханецька Т.І. ПСИХОСОМАТИЧНА ПРОБЛЕМА В КОНТЕКСТІ ПСИХОЛОГІЇ ЗДОРОВ'Я// 1st International Conference on Innovative Solutions in Research and Education São Paulo, Brazil, February 24-26, 2021
4. Психосоматика: основи психодіагностики та психотерапії: навчальний посібник: [для вищих навчальних закладів] / Л.І. Дідковська. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2010. – 264 с.

THE FEATURES OF APPLICATION OF RISC-V IN DEVELOPING VECTOR PROCESSORS FOR THE SPACE INDUSTRY

Volovchuk Vladyslav

Student

Department of Software Engineering

Kharkiv National University of Radioelectronics

Kharkiv, Ukraine

Academic adviser

Oleksiy Lanovyy

Ph.D. in Technology, Associate Professor

Department of Software Engineering

Kharkiv National University of Radioelectronics

Kharkiv, Ukraine

Abstract. The thesis seeks to briefly analyze the opportunities which the RISC-V technology can bring about to the space industry; show how the application of RISC-V in developing vector processors can enhance several aspects of security and performance of such processors in space systems.

Key words: RISC-V, processor, vector processor.

RISC-V is an instruction set architecture (ISA) which is based on the principles of a reduced instruction set computer. Unlike others the technology is opened to be used by anybody without paying fees. On a technical level, RISC-V doesn't incorporate any innovative or new features. It follows established RISC principles and uses a load-store architecture. An advantage of this is that it doesn't violate any known patents [1].

The technology has recommended itself as a robust and innovative one, which can be used for a huge range of purposes. Having a simple base architecture helps prevent fragmentation while also supporting customization. Many companies are taking advantage of RISC-V to create custom processors designed to handle the power and performance requirements of newer workloads for artificial intelligence, machine learning, Internet of Things, and virtual reality / augmented reality applications [2].

The application of the technology in space systems is considered one of the possible solutions of the issues which the currently used processors are exposed to due to the effects of the space environment. For instance, the NASA team cited a 2019 paper [3] in which an off-the-shelf AMD graphics processor of the type commonly used to accelerate machine learning workloads was placed in the path of a proton beam to simulate radiation exposure in space – and proceeded to fail every 43 seconds, give, or take. Generally, the industry is basically oriented on providing more protection from radiation rather than following the modern standards of productivity.

The joint survey made by Delft University of Technology and European Space Agency in November 2019 [4] proved that the radiation-hardened processors typically lag more than a decade from their commercial counterparts in terms of performance, and the gap is widening every year [4, p. 454]. The researchers state that the use of open-source RISC-V technology in developing processors for the space industry will mean the enhancement two crucial aspects of space systems – security (for example, against temporal and spatial memory attacks) and fault tolerance [4, p. 455 - 456]. The work describes the abilities of RISC-V to enable new applications and improve satellite data system architectures.

In August 2021 the same institutions released another article [5] about the prospects of on-board decision making with deep neural networks (DDN) and vector processors based on RISC-V architecture. Being confident in the challenges which the hardware could face, the researchers make the accent on the advantages of vector processors that act on several pieces of data with a single instruction, and that can be in many terms more efficient than scalar processors. Vector instructions are widely used to handle demanding applications in areas that include graphics and high-performance computing[6]. [7] says that vector processors' primary area of usage is highly parallel real-time applications, such as advanced driver assistance systems and autonomous vehicles. Their characteristics make them highly demanded in space. [8] gives a short explanation of the key principle of the technology: "Vector ISA packages multiple homogeneous, independent operations into a single short instruction. The result is compact, expressive, and scalable code".

In general, performances of space processors can be substantially improved with data-level parallelism to achieve performance of the same order of magnitude of high-performance terrestrial processors for DDNs. [5] provides the description of the processor which, in the opinion, would ensure a stable performance for DDN in space. To achieve that, the paper proposes to consider the specific vector extension of RISC-V (RVVE), the application of which means the significant step in data processing evolution.

Being in the middle of the process of standardization, the RISC-V vector extension plays such a crucial role in state-of-art applications that already several developments implementing the RVVE are described in literature. The two most notable examples are the Xuantie-910, a 12 nm RISC-V processor with 16 cores clocked up to 2.5 GHz with an out-of-order triple-issue 12-stage pipeline, and Ara, a RISC-V vector processor based on Ariane achieving up to 33 GFLOP/s and 41 GFLOP/J on 22 nm fully-depleted silicon-on-insulator (FD-SOI) technology [5, p.560].

The researchers of Delft University make accents precisely on RVVE as a powerful instrument in the future. The technology however, there are still several issues which are making the application of the technology in space almost impossible now. The software ecosystem of the RVVE is in an early stage, as the ISA specifications are not frozen yet. Therefore, during the early development of a RISC-V vector processor, some adjustments may be required. Although existing RISC-V vector processors have

good scalability in terms of peak performance and efficiency, there are still criticalities to be addressed for small matrices and very high requirements for peak performance.

The work of Michael Platzer and Peter Puschner [7] presents a novel vector coprocessor named Vicuna which handles the issues of timing anomalies (i.e., undesired timing phenomena which threaten timing predictability). The scientists proved that the integration of the processor with the open-source RISC-V core Ibex directly impacts the resolution of the problem of timing anomalies with keeping peak-level performances.

Taking into account what has been said before, there is almost no doubts about the future of RISC-V. Moreover, the variety of applications is growing, for, example, RISC-V processors have already been integrated into radiation-tolerant field programmable gate arrays (FPGAs) for spaceflight applications [9]. Several researchers like Michael Cannizzaro, a pre-doctoral fellow at the NSF Center for Space, High-Performance, and Resilient Computing (NSF-SHREC), admit that the development of vector extensions for RISC-V will improve its performance characteristics.

Conclusions. The RISC-V technology is rapidly developing, therefore, there are lots of opportunities to use it in space for several needs. Many studies have shown that the application of the technology enhances security and fault tolerance in space systems. Moreover, the higher performance indicators as well as enabling of on-board decision making can be ensured by developing RISC-V vector extensions. RISC-V vector processors will have many opportunities in space as they will show the same high capabilities as the terrestrial processors already have.

References:

1. Tranter J. What is RISC-V and Why is it Important?. *ICS*. URL: <https://www.ics.com/blog/what-risc-v-and-why-it-important> (date of access: 24.11.2021).
2. Matteson S. RISC-V: What it is, and what benefits it can provide to your organization. *TechRepublic*.
URL: <https://www.techrepublic.com/article/risc-v-what-it-is-and-what-benefits-it-can-provide-to-your-organization/> (date of access: 24.11.2021).
3. Wyrwas E. J. Proton Testing of AMD e9173 GPU. Greenbelt, Mariland : NASA Goddard Space Flight Center, 2019.
4. Leveraging the Openness and Modularity of RISC-V in Space / Delft University of Technology et al. *JOURNAL OF AEROSPACE INFORMATION SYSTEMS*. 2019. Vol. 16, no. 11. URL: <https://doi.org/10.2514/1.I010735>.
5. On-Board Decision Making in Space with Deep Neural Networks and RISC-V Vector Processors / Delft University of Technology et al. *JOURNAL OF AEROSPACE INFORMATION SYSTEMS*. 2021. Vol. 18, no. 8. URL: <https://doi.org/10.2514/1.I010916>.

TECHNICAL SCIENCES
TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF PRACTICE AND SCIENCE

6. Shah A. Proposed RISC-V vector instructions crank up computing power on small devices. *The Register*. URL: https://www.theregister.com/2021/10/08/riscv_vector_instructions/ (date of access: 15.12.2021).
7. Platzer M., Puschner P. Vicuna: A Timing-Predictable RISC-V Vector Coprocessor for Scalable Parallel Computation. *DROPS*. 2021.
8. Asanovic K. Vector Microprocessors. Berkeley, 1998. 268 p.
9. Using RISC-V to Simplify Data Logging in Space. *AEROSPACE & DEFENCE Technology*. URL: <https://www.aerodefensetech.com/component/content/article/adt/features/articles/33772> (date of access: 18.12.2021).

ИССЛЕДОВАНИЕ ВЛИЯНИЯ ЗАКАЛКИ НА МЕХАНИЧЕСКИЕ СВОЙСТВА ТОНКОЙ ПРОВОЛОКИ ИЗ СПЛАВА Ti-20Nb-5Ta (ат. %)

Конушкин Сергей Викторович

К.т.н., м.н.с.
ИМЕТ РАН

Сергиенко Константин Владимирович

М.н.с.
ИМЕТ РАН

Баикин Александр Сергеевич

К.т.н., н.с.
ИМЕТ РАН

В работе были исследованы механические свойства проволоки из сплава Ti-20Nb-5Ta (ат. %) диаметром 280 мкм. Данным сплав перспективен для использования в эндоваскулярной хирургии для изготовления стентов и кава-фильтров, т.к. состоит только из биосовместимых металлов, а Nb и Ta, кроме того, являются β -стабилизаторами, понижающими модуль Юнга в титановых сплавах [1-4].

В качестве исходных материалов использовались иодидный титан, ниобий марки Nb-1 и тантал марки ТВЧ. Плавка 6 навесок массой 30г проводилась в аргонодуговой печи с нерасходуемым вольфрамовым электродом. Навески помещались в медный водоохлаждаемый поддон, после чего рабочая камера закрывалась и вакуумировалась до давления $1 \cdot 10^{-2}$ мм. рт. ст. После этого в камеру напускался аргон до давления 0,4-0,45 атм. После 7-кратного переплава исходных навесок массой по 30г, они сплавлялись в единый слиток для дальнейшей прокатки. Слиток был отожжен при температуре 900°C в течении 12 ч в вакууме. После этого слиток был прокатан до получения размеров сечения $10 \times 10 \text{ мм}^2$ при подогреве до 600°C . Затем полученный пруток был прокован до диаметра 2 мм с помощью ротационной ковки при предвари-тельном подогреве до 500°C . Дальнейшее волочение проводилось при подогреве до 400°C . Промежуточные отжиги в вакууме при 600°C в течении 30 мин проводились при диаметрах проволоки 2 и 1 мм в вакууме.

Статические механические испытания проводились на универсальной испытательной машине INSTRON 3382 со скоростью растяжения 1 мм/мин. Обработка результатов испытаний при определении характеристик механических свойств проводились в соответствии с ГОСТ 1497-84 с помощью программного обеспечения INSTRON Bluehill 2.0.

Результаты механических испытаний проволоки промежуточных диаметров представлены в таблице 1.

Таблица 1.

Изменение механических свойств проволоки в процессе волочения

Состояние	δ , %	$\sigma_{0,2}$, МПа	σ_B , МПа
Проволока $\varnothing 2$ мм	4,9 \pm 0,2	473 \pm 5	764 \pm 7
Проволока $\varnothing 2$ мм после отжига при 600 $^{\circ}$ С, 30 мин	4,1 \pm 0,3	534 \pm 7	747 \pm 9
Проволока $\varnothing 1$ мм (без отжига на $\varnothing 2$ мм)	1,7 \pm 0,1	633 \pm 5	986 \pm 8
Проволока $\varnothing 1$ мм (с отжигом на $\varnothing 2$ мм)	5,6 \pm 0,4	426 \pm 7	774 \pm 9
Проволока $\varnothing 0,5$ мм (отжиг на $\varnothing 1$ мм 600 $^{\circ}$ С, 30 мин)	5,8 \pm 0,2	413 \pm 5	852 \pm 11
Проволока $\varnothing 0,28$ мм	5,0 \pm 0,1	537 \pm 8	859 \pm 8

Как видно из таблицы 1, с увеличением степени деформации (уменьшением диаметра проволоки в процессе волочения), ожидаемо, увеличивается прочность проволоки, но уменьшается пластичность. Можно предположить, что из-за наклепа, несмотря на подогрев проволоки.

После волочения проволока была подвергнута закалке с 800 $^{\circ}$ С в воду после выдержки в течении 1, 2,5, 5 и 10 мин. Результаты механических испытаний проволоки из сплава Ti-20Nb-5Ta представлены в таблице 2 и на рисунке 1. Модуль Юнга при различных выдержках составлял от 30 до 40 ГПа.

Таблица 2.

Механические свойства проволоки из сплава Ti-20Nb-5Ta

Состояние	δ , %	$\sigma_{0,2}$, МПа	σ_B , МПа
После волочения	5,0 \pm 0,1	537 \pm 5	859 \pm 7
Закалка с 800 $^{\circ}$ С при выдержке 1 мин	9,6 \pm 0,5	223 \pm 4	596 \pm 1
Закалка с 800 $^{\circ}$ С при выдержке 2,5 мин	9,1 \pm 0,5	256 \pm 8	626 \pm 5
Закалка с 800 $^{\circ}$ С при выдержке 5 мин	9,1 \pm 0,8	249 \pm 7	644 \pm 7
Закалка с 800 $^{\circ}$ С при выдержке 10 мин	8,7 \pm 0,7	269 \pm 4	651 \pm 6

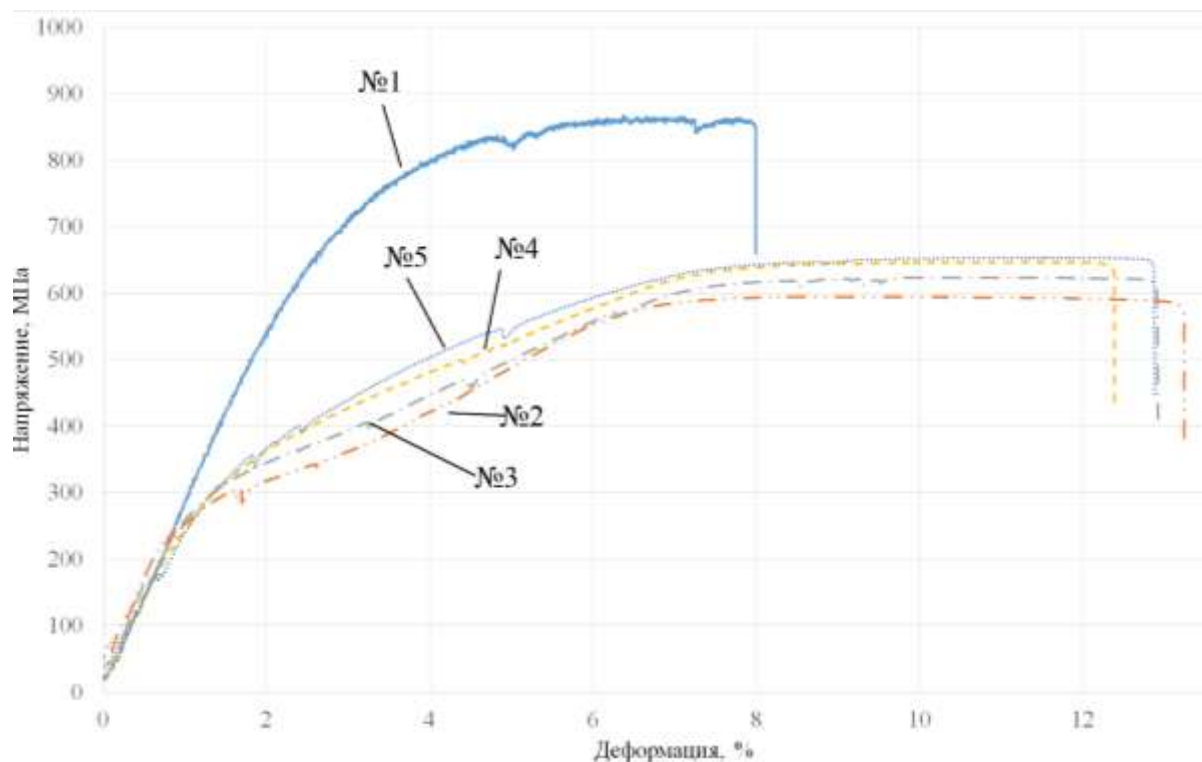


Рисунок 1. Диаграммы растяжения проволоки из сплава Ti-20Nb-5Ta в состоянии после волочения и после закалки: 1 – проволока $\varnothing 0,28$ мм после волочения; 2 - проволока $\varnothing 0,28$ мм после волочения и закалки с 800°C в воду с предварительной выдержкой в течение 1 мин; 3 - проволока $\varnothing 0,28$ мм после волочения и закалки с 800°C в воду с предварительной выдержкой в течение 2,5 мин; 4 - проволока $\varnothing 0,28$ мм после волочения и закалки с 800°C в воду с предварительной выдержкой в течение 5 мин; 5 - проволока $\varnothing 0,28$ мм после волочения и закалки с 800°C в воду с предварительной выдержкой в течение 10 мин.

Из таблицы 2 и диаграмм растяжения на рисунке 1 видно, что закалка значительно увеличивает пластичность сплава вместе с падением прочности. На диаграмме растяжения при этом появляется площадка текучести, свидетельствующая о возможном выделении α'/α'' -фаз Ti. С увеличением времени выдержки, можно отметить, что площадка текучести становится все менее выраженной. Можно предположить, что с увеличением выдержки перед закалкой β -Ti становится все более стабильным и хуже переходит в α'/α'' - фазы Ti при закалке.

Таким образом, по результатам механических испытаний можно сделать вывод, что закалка с предварительной выдержкой в 1 мин – наиболее подходящая для финальной ТО.

Работа выполнена при поддержке Совета по грантам Президента Российской Федерации (стипендии Президента Российской Федерации молодым ученым и аспирантам (Конкурс СП-2020)).

Список литературы:

1. Kim, H.Y., Fu, J., Tobe, H. et al. Crystal Structure, Transformation Strain, and Superelastic Property of Ti–Nb–Zr and Ti–Nb–Ta Alloys. *Shap. Mem. Superelasticity* 1, 107–116 (2015). <https://doi.org/10.1007/s40830-015-0022-3>
2. Davis, J.R., *Handbook of materials for medical devices*. 2004: ASM International. 350.
3. A S Baikin et al 2021 *J. Phys.: Conf. Ser.* 1942 012064
4. Niinomi, M. Recent titanium R&D for biomedical applications in japan. *JOM* 51, 32–34 (1999). <https://doi.org/10.1007/s11837-999-0091-x>

ИССЛЕДОВАНИЕ ВЛИЯНИЯ ЗАКАЛКИ НА СТРУКТУРУ ПРОВОЛОКИ ИЗ СПЛАВА Ti-20Nb-5Ta (АТ. %)

Конушкин Сергей Викторович

К.т.н., м.н.с.
ИМЕТ РАН

Сергиенко Константин Владимирович

М.н.с.
ИМЕТ РАН

Баикин Александр Сергеевич

К.т.н., н.с.
ИМЕТ РАН

В работе были исследована структура проволоки из сплава Ti-20Nb-5Ta (ат. %) диаметром 280 мкм. Данным сплав интересен для изучения как перспективный материал для изготовления медицинских имплантатов, т.к. состоит только из биосовместимых металлов, а Nb и Ta, кроме того, являются β -стабилизаторами, понижающими модуль Юнга в титановых сплавах [1-4].

В качестве исходных материалов использовались иодидный титан, ниобий марки Nb-1 и тантал марки ТВЧ. Плавка 6 навесок массой 30г проводилась в аргонодуговой печи с нерасходуемым вольфрамовым электродом. Навески помещались в медный водоохлаждаемый поддон, после чего рабочая камера закрывалась и вакуумировалась до давления $1 \cdot 10^{-2}$ мм. рт. ст. После этого в камеру напускался аргон до давления 0,4-0,45 атм. После 7-кратного переплава исходных навесок массой по 30г, они сплавлялись в единый слиток для дальнейшей прокатки. Слиток был отожжен при температуре 900°C в течении 12 ч в вакууме. После этого слиток был прокатан до получения размеров сечения 10×10 мм² при подогреве до 600°C. Затем полученный пруток был прокован до диаметра 2 мм с помощью ротационнойковки при предвари-тельном подогреве до 500°C. Дальнейшее волочение проводилось при подогреве до 400°C. Промежуточные отжиги в вакууме при 600°C в течении 30 мин проводились при диаметрах проволоки 2 и 1 мм в вакууме.

Фазовый состав и параметры кристаллической решетки определяли, используя РФА с излучением CuK_α в геометрии параллельного пучка при комнатной температуре. Перед исследованием поверхность проволоки протравливали HF: $\text{HNO}_3:9\text{H}_2\text{O}$ для удаления оксидного слоя и промывали в ацетоне и дистиллированной воде.

Подготовку образцов для световой оптической микроскопии проводили путем последовательного шлифования после запрессовки на шлифовальной бумаге с зернистостью P220-4000, на тканый ацетате с суспензией с

абразивными частицами размером 1 мкм и 50 нм. Микроструктуру выявляли травлением в растворе плавиковой, азотной или серной кислот с дистиллированной водой в соотношении HF: 2HNO₃:7H₂O. Шлифы протирали раствором течения 10-15 с, промывали дистиллированной водой и этиловым спиртом.

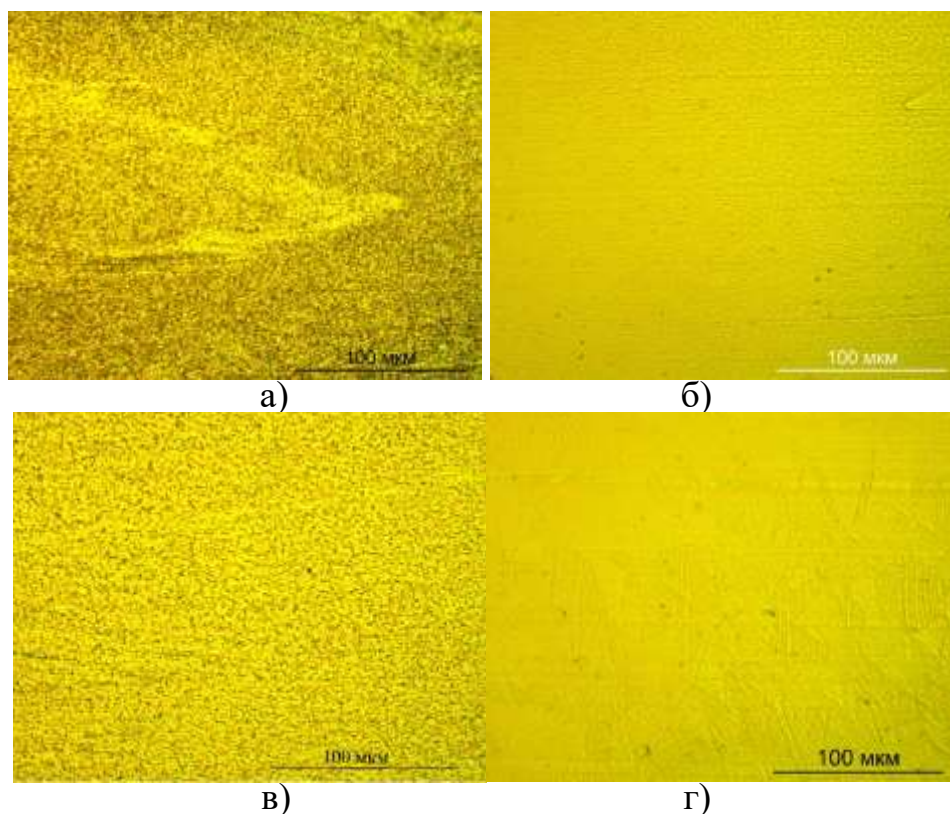
Результаты исследований фазового состава проволоки из сплава Ti-20Nb-5Ta после волочения и закалки с 800С в воду с предварительной выдержкой в течение 1, 2,5, 5 и 10 мин показаны в таблице 1.

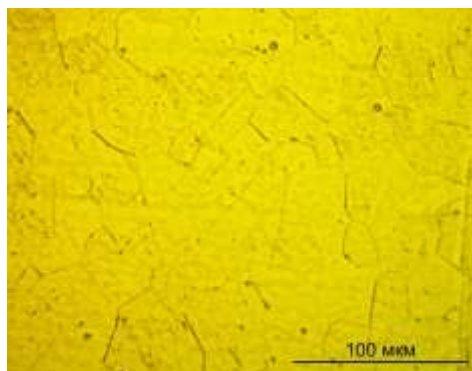
Таблица 1.

Фазовый состав проволоки из сплава Ti-20Nb-5Ta после волочения и закалки

Размерность	Фазовый состав	После волочения	1 мин	2,5 мин	5 мин	10 мин
Объёмная доля	β-Ti	100,0±0,0	17,9±0,3	100,0±0,0	100,0±0,0	100,0±0,0
	α"-Ti		82,1±0,3			

Результаты световой микроскопии проволоки после волочения и закалки представлены на рисунке 1.





д)

Рисунок 1. Световая микроскопия проволоки из сплава Ti-20Nb-5Ta после волочения и закалки: а – после волочения; б – после закалки с выдержкой 1 мин; в - после закалки с выдержкой 2,5 мин; г – после закалки с выдержкой 5 мин, д – после закалки с выдержкой 10 мин

Как видно из фотографий на рисунке 1, после волочения проволока имеет слоистую структуру с нетравящимися границами зерен. РФА показал, что проволока полностью состоит из β -Ti.

Закалка с выдержкой в 1 мин не меняет слоистый характер структуры проволоки, границы новых рекристаллизованных зерен еще не протравливаются. По результатам РФА видно, что закалка с выдержкой в 1 мин, приводит к выделению α'' -Ti.

После выдержки при 2,5 мин видна начавшаяся рекристаллизация, видны протравливающиеся границы зерен с размерами до 5 мкм. РФА показывает, что проволока полностью состоит из β -Ti.

Выдержка в течении 5 мин приводит к дальнейшему росту рекристаллизованных зерен, при этом внутри зерен видны игольчатые выделения. Размер зерен достигает 50 мкм. РФА показывает, что проволока также полностью состоит из β -Ti.

Увеличении времени выдержки до 10 мин приводит к увеличению размеров зерен до 70-80 мкм, внутри зерен по-прежнему видны игольчатые выделения. РФА показывает, что в структуре сплава присутствует только β -Ti.

Исходя из результатов РФА и световой оптической микроскопии можно сделать вывод, о том, что при увеличении времени выдержки перед закалкой β -фаза становится более стабильной и количество выделяющей после закалки α'' -фазы уменьшается. Для получения большего количества α'' -Ti, время выдержки перед закалкой не должно превышать 1 мин.

Работа выполнена при поддержке Совета по грантам Президента Российской Федерации (стипендии Президента Российской Федерации молодым ученым и аспирантам (Конкурс СП-2020)).

Список литературы:

1. Kim, H.Y., Fu, J., Tobe, H. et al. Crystal Structure, Transformation Strain, and Superelastic Property of Ti–Nb–Zr and Ti–Nb–Ta Alloys. *Shap. Mem. Superelasticity* 1, 107–116 (2015). <https://doi.org/10.1007/s40830-015-0022-3>
2. Michel Assad, Nicolette Jackson Biocompatibility Evaluation of Orthopedic Biomaterials and Medical Devices: A Review of Safety and Efficacy Models // *Encyclopedia of Biomedical Engineering*, 2019, Pages 281-309
3. A S Baikin et al 2021 *J. Phys.: Conf. Ser.* 1942 012064
4. Kaplan M.A., Sevost'yanov M.A., Nasakina E.O., Baikin A.S., Sergienko K.V., Konushkin S.V., Kolmakov A.G. Influence of the Surface Modification on the Mechanical Properties of NiTi (55.8 wt % Ni) Alloy Wire for Medical Purposes // *Inorganic Materials: Applied Research*, 2018, Vol. 9, No. 4, pp. 751–756. DOI: 10.1134/S2075113318040159

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ СХЕМИ ЗАМКНУТОГО ПРОСТОРУ У СИСТЕМАХ ВНУТРІШНЬОЇ НАВІГАЦІЇ

Павлов Вадим Дмитрович,
студент 5-го курсу кафедри КІТАМ
Харківський національний університет радіоелектроніки

Бабак Ірина Миколаївна
к.т.н., доцент, доцент кафедри КІТАМ
Харківський національний університет радіоелектроніки

З розвитком робототехніки актуальною проблемою є вибір алгоритму для забезпечення оптимального переміщення автономного мобільного робота в приміщенні. У найпростішому випадку приміщення має прямокутну форму без додаткових перешкод, але такі ідеальні умови дуже важко знайти у повсякденному житті. Для реальних приміщень потрібно формувати модель приміщень з усіма перешкодами, щоб робот міг коректно побудувати найкоротший маршрут до кінцевої точки не зіткнувшись зі стінами або з іншими предметами.

При розробці системи внутрішньої навігації робота у замкнутому просторі (приміщенні) постає проблема оцінювання універсальності системи, тобто чи зможе система адаптуватися, якщо буде використана в іншому замкнутому просторі. Побудова схеми приміщення за допомогою систем класу Compas чи AutoCAD є доволі часовитратною процедурою і потребує багато ресурсів та додаткової інформації, такої як попередні заміри розміру приміщення та інших.

Система позиціонування в приміщенні, яка базується на BLE (Bluetooth Low Energy), реалізується за допомогою маяків [1]. Маяком можна вважати невеликий електронний пристрій, що складається з мікросхеми антени чи інших датчиків на схемі невеликого розміру. Тобто, він є лише радіопередавачем, що надсилає сигнал.

Цей сигнал ловлять пристрої, які обладнані для його приймання (наприклад, смартфони). Цей метод не використовує значних ресурсів смартфона, є доволі економним, а встановлення передавача доволі легке. Але точність не значна – всього 1-3 метри, а сам передавач є дорогим. Wi-Fi можна використовувати подібно до технології з використанням BLE, але він потребує підключення до зовнішнього джерела живлення та додаткових витрат на встановлення обладнання. В порівнянні з BLE сигнал значно сильніший і технологія працює на значно більшій відстані.

Можливе використання NFC (Near Field Communication) – це технологія, що складається з невеликих мікросхем, які не потребують джерела живлення. Користувач смартфона чи іншого пристрою визначає цей чип і зчитує серійний номер, для цього потрібно знаходитися не далі, ніж за 30 см від чипа [2].

Ця технологія може використовуватися для точного позиціонування в приміщенні в межах 30 см. Технологія доволі зручна і також відрізняється

швидкістю встановлення з'єднання. Проте технологія NFC доступна тільки на нових телефонах, тому для її широкого використання потрібен деякий час.

Існує також технологія Structure from Motion (SfM), що теж використовується для систем внутрішньої навігації. Structure from Motion – це технологія комп'ютерного зору для побудови 3D-моделі з використанням попередньо зібраної бази фотографій приміщення.

Метод SfM значно відрізняється від інших методів позиціонування. Він полягає в знаходженні на зображеннях характерних точок та порівнянні їх одна з одною після чого за допомогою триангуляції знаходяться їх тривимірні координати. Загальна послідовність відокремлення тривимірних точок з набору фотографій є наступною:

- вилучення ознак із зображення;
- знаходження однакових точок за допомогою порівнянь зображень;
- перевірка орієнтації камери на момент знімання еталонного фото та орієнтації на момент використання додатку;
- ущільнення хмари точок та створення полігональної моделі.

Реконструювання сцени починається з виділення найбільш відповідної пари зображень з урахуванням перерахованих пунктів. Потім з ними послідовно порівнюються та додаються інші зображення. Деякі з них можуть бути відкинуті з процесу, якщо їм неможливо знайти відповідні комплементарні фотографії. Але даний метод також має низку недоліків. Для задовільної точності необхідна велика кількість зображень та обчислювальних ресурсів для забезпечення прийнятної точності та загальна складність отримання множини «правильних» фотографій зі значним перекриттям об'єктів.

Як наслідок, на поточний момент, метод не можна застосовувати для дуже великих просторових об'єктів. Перевагами ж є широкий вибір алгоритмів та можливостей їх конфігурації, наявні оптимізовані реалізації алгоритмів на графічних прискорювачах, достатня точність локалізації на невеликих наборах даних.

Існують різні способи розв'язання проблеми навігації. Одним з них є навігація по відеоорієнтирах, в основі якої лежать методи комп'ютерного зору, але ці методи добре працюють лише в середовищах, параметри яких значно не змінюються (наприклад, освітлення), а в реальних умовах переміщення робота використання даних методів є складною задачею.

Для розв'язання даних проблем може застосовуватися метод штучних нейронних мереж, побудованих за принципами організації біологічних нейронних мереж.

Перевагою методу нейронних мереж в управлінні є те, що він дозволяє синтезувати закон управління за допомогою однієї лише вибірки навчальної інформації. Вибірка містить вхідні дані (це можуть бути зображення з камери) і відповідні їм вихідні дані. Вихідні дані специфічні для кожної конкретної задачі, наприклад, в задачах розпізнавання образів на зображеннях виходом може бути інформація про те, який образ присутній (або відсутній) на кожному зображенні. Але знову ж постає проблема розпізнавання в навігації по приміщенню.

Нейронна мережа може давати збій при розпізнаванні, наприклад, дверей кабінету, що не мають явних ознак, та при зміні освітлення. Для цього потрібно постійно навчати нейронну мережу, що не підходить для мобільного додатку. Вирішенням даної проблеми є застосування методу SLAM (Simultaneous Localization And Mapping) – це метод одночасної навігації і побудови карти. Метод використовується роботами чи іншими засобами пересування, що використовують автономний режим, потрібна лише камера для побудови карти на невідомій місцевості чи приміщенні або поновлення відповідно до змін вже наявної карти, використовуючи як точки характерні об'єкти. Якщо розпізнавання виконується в приміщенні – цими точками є кути, вивіски, написи, предмети, що мають характерні риси.

Використання маркерів спрощує метод SLAM – алгоритм відштовхується від конкретних встановлених об'єктів на попередньо завантаженій схемі приміщення. Це може бути датчик чи простіший варіант – QR-код. Тобто, додаток при зчитуванні коду визначає місцеположення на карті і вже за допомогою алгоритму SLAM триангулюється відстань, що задана в масштабі на схемі. В результаті з'являється можливість обчислити точне співвідношення між початковою точкою (QR-кодом) та власним розташуванням. Якщо потрібно переміститися – робот має змогу зробити висновок, куди і як потрібно рухатися.

В цьому випадку при вже наявній карті місцевості алгоритм дозволяє з високою точністю побудувати маршрут до наступного потрібного маркера. Тобто, найкоротший маршрут з точки А в точку Б і не потребує складного обладнання, навчання чи великої бази знань.

Метод SLAM є концепцією, що поєднує в собі два процеси, що не залежать один від одного, в цикл послідовних розрахунків. Концепцію методу можна пояснити на прикладі лабіринту та робота: у нас є невідомий лабіринт, в якому знаходиться робот, що має лише камеру і йому необхідно за допомогою здвигів зображення на карті побудувати повну карту лабіринту для того, щоб наступний, хто потрапить в лабіринт не блукав, а вже чітко міг побудувати маршрут виходу з лабіринту. На практиці це означає, що робот шукає відповідь на запитання «Де я?» і «Як виглядає світ навкруги?».

Метод SLAM можна описати як постійно повторювана послідовність кроків:

- сканування навколишнього середовища;
- визначення зміщення на основі поточного кадру з попереднім;
- виділення на поточному кадрі характерних міток і відображення їх як точок;
- зіставлення точок кадру з мітками, що були отримані при попередньому скануванні приміщення;
- оновлення на основі отриманої інформації положення на карті;
- перевірка на цикл – чи не проходимо ми повторно по тій же місцевості.

Такий алгоритм дозволяє формувати не лише карту місцевості, а й траєкторію переміщення, яку можна використовувати для побудови наступного маршруту.

Постійне коригування карти при повторному проходженні необхідно для зменшення похибки визначених характерних точок. Тобто при першому

проходженні мітки можуть бути встановлені на об'єкти, що рухаються і при наступному проходженні їх вже немає на мапі і їх можна відсіяти, завдяки чому залишити лише нерухомі мітки. Кожному виділеному об'єкту зіставляється опис, що дозволяє його ідентифікувати на кожному кадрі, на якому він існує.

Організувати процес побудови схеми для звичайного користувача нескладно: достатньо лише камери телефону та організації обробки отриманих знімків методом SLAM в режимі реального часу. При цьому можливо відслідковувати динамічні об'єкти при кожному наступному проходженні маршруту.

Таким чином, оптимальним рішенням для побудови системи навігації можна обрати метод SLAM, який дозволить надавати прийнятну точність встановлення позиції та проведення маршруту з використанням обладнання, яке має кожен користувач – смартфон.

Список літератури

1. Солдатов Д.В. Метод одновременной навигации и составления карты по видео изображению (SLAM) для автономных роботов на ТРИК – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://nauchkor.ru/uploads/documents/587d366e5f1be77c40d58f0f.pdf>.

2. Brian X. Chen. If You're Not Seeing Data, You're Not Seeing – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.wired.com/2009/08/augmented-reality/#more-22882>.

3. Beis J.S., Lowe D.G. Shape indexing using approximate nearest-neighbour search in high-dimensional spaces. / Beis J.S., Lowe D.G. – Vancouver, 2008. – 7 p.

4. Компас или AutoCad [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://cl-box.ru/kompas_vs_autocad.

5. Gu Y. A survey of indoor positioning systems for wireless personal networks / Y. Gu, A. Lo, I. Niemegeers. / IEEE Communications Surveys & Tutorials. – 2009. – №11. – P. 13–32.

6. Prasad R. Applied satellite navigation using GPS, GALILEO, and augmentation systems/ R. Prasad, M. Ruggieri. – Boston: Artech. – 2005. – 298 p.

ЯКІСТЬ ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ – ЯК ФАКТОР ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Зінченко Віктор Анатолійович

кандидат історичних наук,
доцент кафедри психології і туризму КНЛУ
Київський Національний Лінгвістичний Університет

Руденко Ганна Іванівна

студентка факультету туризму, бізнесу і психології КНЛУ
Київський Національний Лінгвістичний Університет

Історія оцінки поняття якості має глибинні корні. Ще Аристотель в III ст. до н.е. вивів поняття різниці між предметами. Поняття якості в той час ще не обумовлювалося. Але саме він провів вперше диференціацію за ознакою «гарний – поганий». філософське осмислення поняття якості значно ширше розвинув Гегель, який в XIX столітті написав про якість, що є ототожненою з буттям визначеністю в тому розумінні, що дещо перестає бути тим, чим воно є, коли воно втрачає свою якість.

З розвитком цивілізації, культури споживання послуг індустрії гостинності – змінювалось і поняття її якості. Сучасні ринкові відносини наповнили її зміст новітніми підходами, зробили процес отримання якості прерогативою бізнесу в тому числі туристичних компанії і готельно-ресторанних комплексів.

Новітні підходи в досягненні якості послуг незалежної України можна розділити на декілька етапів.

Перший – 1991-1995 рр. – процес співвідношення новітніх підходів із процесом формування законодавчої бази в сфері послуг;

Другий – 1995 - початок 2000-х років – активний період пізнання українським споживачем світових стандартів якості;

Третій – початок 2000-х років – кінець першого десятиліття нового століття – поява в Україні міжнародних брендів індустрії гостинності (туристичних операторів, готельних і ресторанних комплексів);

Четвертий – 2010-2019 рр. – активний процес формування нових підходів до якості у зв'язку з євроінтеграцією України;

П'ятий – 2019 рік - теперішній час – особливий період у зв'язку з всесвітньою пандемією COVID-19.

Принципово важливим в новітньому періоді історії України стало прийняття і введення в дію з 1 жовтня 1991 року Закону України «Про захист прав споживачів». Цей закон почав юридично регулювати відносини між споживачами товарів (робіт, послуг) і виробниками, виконавцями, продавцями в умовах різних форм власності, встановив права споживачів та визначив механізм реалізації державного захисту їх прав. Стаття 12 Закону зафіксувало право споживача на належну якість товарів (робіт, послуг). Згідно її першої частини –

споживач має право вимагати від продавця (виробника, виконавця), щоб якість придбаного товару (виконаної роботи, наданої послуги) відповідала вимогам нормативно-правових актів та нормативних документів, умовам договорів, а також інформації про товари (роботу, послугу), яку надає продавець (виробник, виконавець). Фіксація таких положень стала фундаментальною основою для розвитку понять якості в новітніх умовах.

Закон України «Про туризм» від 15 вересня 1995 року провів регуляцію туристичного, готельно-екскурсійного напрямку і відповідно умов якості споживання відповідних продуктів (туристичного, готельного і т. п.) обслуговування. Доповнення до цього Закону, здійснені в період від 1995 року до теперішнього часу – стали дзеркальним відображенням змін в індустрії гостинності України, привели діяльність туроператорів і турагентів, готелів і ресторанів до світових норм стандартизації якості. А Закон України від 29 квітня 2021 року «Про внесення змін до Закону України «Про туризм» щодо розширення кола суб'єктів надання готельних послуг» суттєво змінив масштабність і зміст послуг готельно-ресторанного сектору індустрії гостинності.

Орієнтовно з середини 90-х років в Україні розпочався активний період пізнання українським споживачем світових стандартів якості. Цьому сприяв масовий розвиток міжнародного (за радянських часів штучно-обмеженого), і зокрема виїзного туризму. На прикладі діяльності туристичних фірм мережі «Супутник» можна проаналізувати появу багаточисельних автобусних турів до таких країн, як Болгарія, Греція, Туреччина, Італія. (Довідково: в 1991-2000 році Акціонерне товариство «Супутник-Україна» було чи не єдиним власником парку автобусів «Мерседес Бенз» в кількості 10 одиниць автомеханіки). З поміж інших багато з них носили характер шоп-турів, але їх учасники починають пізнавати відмінність стандартів якості у співвідношенні до пост-радянського сервісу.

Револьюційним періодом пізнання нових стандартів туристичного і готельно-ресторанного обслуговування стає період появи авіачартерних програм, і в першу чергу в такі країни, як Туреччина, Єгипет, Греція (о. Крит). Слід зазначити, що це (середина 90-х - початок 2000-х років) був один з найдинамічніших періодів змін в уявленні про стандарти туристичних програм, обслуговування в готелях і ресторанах. Ресторан в Україні починає ставати не просто місцем харчування, а місцем культурного відпочинку, споживання якісних страв, поглиненням насолоди інтер'єру і сервісу культури обслуговування.

Згідно вище приведеної власної авторської періодизації (що можна вважати новизною даної роботи), початок XXI століття характеризується появою в Україні міжнародних брендів індустрії гостинності. У її бізнес вливаються міжнародні туристичні корпорації «Tez Tour», «Tour tez», «Coral», «Anex», «Tui» та інші. У Києві та інших мегаполісах України відкриваються готелі «Редісон», «Інтерконтинентал», «Хайят», «Фермонт», «Рамада», трохи пізніше «Хілтон». З'являються також світові мережі ресторанів і кафе, у тому числі швидкого приготування. Разом з ними в Україну приходять нові стандарти обслуговування, безпосередньої якості – яких не було аналогів – характеристика діяльності

туристичної фірми «Супутник» цього періоду показує, що для вітчизняних суб'єктів підприємницької діяльності в сфері гостинності, цей період був досить непростим. Фактично він став періодом їх виживання, демонстрації можливостей працювати і надавати послуги в умовах підвищеної конкуренції. Проте саме цей процес став рушійною силою удосконалення і українського сервісу.

Критично осмислюючи доступні джерела, можна зробити висновок, що далеко не всі виробники сервісних послуг гостинності в Україні виявилися готовими до такого роду випробувань. Час вимагав нових підходів до бізнесу, проте його розвиток гальмували старі стереотипи, у тому числі невибагливі стандарти якості і раніше відсутня конкуренція. Об'єми надання послуг мережею туристичних підприємств «Супутник» скоротилися в ці роки практично вдвічі, спроможність організувати чартерні (і перш за все авіа) програми – в понад чотири рази.

Період 2010 – 2019 років – це активний період змін в суспільно-політичному і соціальному житті нашої країни. Події, що відбувалися в цьому часовому просторі мали своє значення і відношення потенційних споживачів послуг гостинності до якості і відповідних стандартів обслуговування. Пробудження національної свідомості та людської гідності продовжувались внутрішньою потребою громадян України споживати в першу чергу високоякісне, в тому числі туризмі.

Анексія Криму та піднесення національно-патріотичних почуттів починає докорінно змінювати географію внутрішнього туризму. Більш популярними стають внутрішні маршрути, відроджуються поїдки вихідного дня. Розпочинається процес оновленого відкриття України, її краєзнавчих, екскурсійних місць, нових локацій відпочинку. Серед останніх популярності набуває Одеський регіон, Азовське море. Проблема, з якою зіткнулася в цей час галузь туризму і готельно-ресторанне обслуговування – це неготовність водночас надати адекватну кількість саме якісних послуг. Сьогодні на це вирішення даної проблеми направлені зусилля виконавчої влади в сфері туризму та зусилля об'єктів підприємницької діяльності. Результати опитування, проведені Всеукраїнською асоціацією туроператорів засвідчують, що зрушення в даному питанні є. Майже втричі збільшилась кількість клієнтів, задоволених обслуговуванням в Херсонській та Миколаївській областях за останні п'ять років. В обласних і міських готелях провідних туристичних регіонів, місць підвищеного туристичного попиту – суттєво підвищується якість обслуговування в готелях, кафе і ресторанах.

Починаючи з кінця 2019 року, сфера індустрії гостинності вступила в особливий період свого існування. Всесвітня пандемія коронавірусу COVID-19 докорінно змінила підходи до споживання послуг туристичних фірм, готелів і ресторанів. Вона змусила по-особливому сфокусували погляд на розвиток сфери обслуговування, яка стала найбільш вразливою та суттєво відчуває на собі наслідки епідемії і вимушених обмежень.

За даними ООН, за час пандемії, зокрема в першій половині 2020 року, потік туристів у світі зменшився на 65%, через що галузь втратила в п'ять разів більше

прибутку, ніж під час фінансової кризи 2009 року. Згідно з дослідженнями різке падіння попиту на міжнародні поїздки лише в період із січня по червень 2020 року викликало втрату 400 млн. міжнародних прибутків і майже 460 млрд. дол. США експортних доходів від міжнародного туризму.

З поміж статистичних даних, які мають особливість періодично змінюватися у зв'язку з поточними моментами обмежувальних заходів, представляє інтерес характеристика основних трендів у сфері туризму, які з'явилися саме з початком пандемії:

Тренд № 1 – Крах (банкротство, призупинення діяльності і т. п.) світових лідерів туризму.

Тренд № 2 – Нестабільність туристичного ринку, хаотичне його відновлення, переорієнтація і т. п.

Тренд № 3 – Нові правила виїзду за кордон, наявність відповідних документів, довідок, сертифікатів.

Тренд № 4 – Нові вимоги до гігієни і рівня медичного обслуговування дестинації.

Тренд № 5 – Мандрівки і відпочинок на природі.

Тренд № 6 – Поява нових туристичних продажів, далеко нехарактерних для попереднього періоду розвитку туризму.

Тренд № 7 – Нові напрямки туризму і нові принципи обслуговування в готелях і ресторанах (віртуальні екскурсії, замовлення поза рестораном і т. п.).

Тренд № 8 – Індивідуалізм (застосування цього психологічного стану в споживанні туристичного продукту).

Тренд № 9 – Туристичні поїздки на достатньо невелику відстань, розвиток внутрішнього туризму.

Тренд № 10 – Бронювання і відміна бронювання послуг в останній момент.

Тренд № 11 – Цифровізація туризму.

Тренд № 12 – Нові вимоги до реклами і просування турпродукту на ринку послуг.

Наявність ринкових умов надає клієнту можливість широкого вибору послуги, якою він потенційно може скористатися.

При цьому на клієнта має вплив імідж виробника послуг, його репутація в індустрії гостинності, відсутність рекламацій попередніх клієнтів. За рахунок появи сучасних засобів масової інформації, і зокрема соціальних мереж і інтернет-ресурсу – вище зазначені питання перебувають у досить простому доступі, і тими клієнт може користуватись безпроблемно.

Суб'єкти підприємницької діяльності індустрії гостинності, реалізуючи свої послуги, повинні виходити з розуміння того факту, що споживання клієнтом вищезазначених послуг, в більшості випадків, належать до категорії необов'язкових для першочергового вжитку. Про це надзвичайно мало описується в спеціалізованій літературі, говорить під час проведення відповідних майстер-класів і тренінгів. Але це є безапеляційним фактором, підтвердження якого було знайдено, в тому числі, в проведеному відповідному анкетуванні клієнтів Всеукраїнською асоціацією туристичних операторів. Це

накладає додаткову вимогу в якості, щоб завдяки саме їй послуга отримала свого очікуваного покупця.

Останнє десятиріччя в історії розвитку українського споживчого суспільства переконливо характеризується підвищеною культурою споживання послуг індустрії гостинності, розумінням клієнтом стандартів послуг і відповідного ціноутворення на них.

З однієї сторони, це стало наслідком більш чіткого усвідомлення населенням України власних почуттів гідності, а з іншої сторони – наслідком євроінтеграції України та входженням у світову спільноту цінностей.

В процесі комплексних дій щодо забезпечення якості послуг, важливим моментом являється система контролю в суб'єктах підприємницької діяльності індустрії гостинності. Проте в готельно-ресторанних комплексах і туристичних компаніях – організація цього надзвичайно важливого процесу має певні відмінності. В готельно-ресторанних комплексах вона має матеріалізовану попередню підготовку, як то рівень готовності в готелях для поселення туристів чи приготування відповідних страв для харчування згідно затвердженого меню в ресторанах. На противагу такому принципу, в фірмах і підприємствах туристичної сфери – послуга, на її момент продажу споживачу, має віртуальний характер на момент її продажу і її якість можна перевіряти лише в процесі її реалізації, в тому числі приймаючи до відома, що учасником її надання не тільки безпосередньо сама фірма, а багаточисленні партнерські суб'єкти, як то транспортні організації, екскурсиводи, гіді, працівники музеїв і т. д. і т. п.

В структурах суб'єктів підприємницької діяльності індустрії гостинності, як показує практичний досвід, існують спеціальні підрозділи (або окремо взяті спеціальності), які контролюють якість послуг.

В туристичних компаніях, де процес контролю за якістю досить специфічний, додатковою формою являється рекламно-інформаційні тури для фахівців сфери туризму, що продають дану туристичну послугу по маршрутам відповідних турів. Саме вони дають можливість реалізаторам послуг «відчути» сформовану для продажу послугу, оцінити рівень переваг, «відчуття» (емоції), які мають отримати туристи. Учасники рекламно-інформаційних турів аналізують якість послуг, що очікують туристів, вносять корективи в існуючі програми, виробляють шляхи їх вдосконалення. З іншої сторони це надає їм можливість здобути професійну компетентність щодо продажу віртуального товару, яким є туристичний продукт.

Доречно звернути увагу, що сьогодні існує багато різноманітних методів оцінки якості обслуговування в сфері гостинності. Серед них найвідоміші:

1. Традиційні перевірки (інспекції) – метод досліджений своєю організацією, але про нього досить часто стає відомо і він може знижувати свою ефективність.
2. Опитування або анкетування покупців послуги (недоліком може бути, те що споживачі через незнання стандартів можуть бути необ'єктивними).
3. Проведення атестації персоналу (надає можливість оцінити рівень знань про якість, яка не дає змогу перевірити їх виконання на практиці).
4. Метод експертних оцінок рівня якості тієї чи іншої послуги.

5. Метод «Таємний гість», «Таємний клієнт», «Таємний споживач» і т. д. програма орієнтована на комплексний аналіз якості.

6. Метод SERVQUAL (якість послуги). Представляє собою комплексну шкалу для вимірювання сприйняття споживачем якості.

7. Метод SERVPERF – дозволяє виміряти сприйняття споживачем (клієнтом) якості наданого обслуговування.

8. Методика «критичних випадків» – базується на емпіричному дослідженні випадків взаємодії між, зокрема готельних комплексів та гостем.

9. Метод Кано – базується на проведенні опитування, питання якого формуються безпосередньо в процесі реалізації даного методу.

Запровадження означених методик передбачає вирішення основних завдань:

а) Виявити очікування споживача, зрозуміти, що він розраховує отримати.

б) Оцінити сприйняту якість безпосередньо споживачем послуг.

В умовах розширеного конкурентного середовища, в якому в останній період часу знаходиться індустрія гостинності України і її суб'єкти підприємницької діяльності (готельно-ресторанні комплекси, туристичні фірми), якість синонімізується з поняттям їх імідже, що в свою чергу має неабиякий вплив на клієнта.

В числі критеріїв, які формують рішення клієнта щодо придбання послуг індустрії гостинності, поняття якості стоїть на одному з перших місць. Імідж і якість стали взаємодоповнюючими факторами. Без високої якості – належного рівня іміджу бути не може.

Підтвердженням цього є низка випадків у діяльності туроператорів, коли факти реклаमाцій та погані відгуки щодо організації відпочинку в окремих туристичних регіонах, негативно впливали на подальший імідж компаній. В окремих ситуаціях це відображалось взагалі на подальшому бізнесі суб'єктів підприємницької діяльності, який мав місце навіть повного призупинення.

Показовим може бути випадок з туристичним оператором «Join Up», який стався декілька років тому назад. Вказаний туроператор не забезпечив

Показовим може бути випадок з туристичним оператором «Join Up», який стався декілька років тому назад. Вказаний туроператор не забезпечив своєчасне повернення великої кількості туристів з Туреччини, що сформувало величезний негатив навколо компанії і унеможливило довгий час користування її послугами навіть серед постійних клієнтів. Повернення іміджу «Join Up» коштувало чимало зусиль, в тому числі фінансових. І лише після пединтичних виплат по усім фінансовим претензіям та після нарощення компанією нових фірм і методів роботи – їй вдалося повернути орієнтовно минулий свій імідж. Слід відзначити, що це чи не єдиний випадок в історії вітчизняного турбізнесу. В інших випадках компанії чи фірми вимушено призупиняли свою діяльність взагалі.

На прикладі діяльності туристичної фірми «Супутник» можна проаналізувати, як змінювався і вдосконалювався підхід до якості у даного туроператора, враховуючи його багаторічний досвід роботи на ринку туристичних та суміжних послуг.

Становлення професійного підходу до питань якості почало здійснювання в ринкових умовах, коли вона (якість) реально стала основою конкурентності серед підприємств туристичної сфери.

Дане питання неодноразово обговорювалося на нарадах директорів Акціонерного Товариства «Супутник-Україна», до якого туристична фірма з 2000-го року увійшла на правах туроператора. Готувалися спеціальні накази та розпорядження по Акціонерному Товариству та туристичній фірмі «Супутник». В різні періоди існування «Супутника» розроблялись методичні рекомендації щодо поліпшення якості туристичних послуг. За надання саме якісних послуг колективи «Супутника» заохочувалися морально і матеріально. Для останнього використовувався фонд матеріального стимулювання працівників. Для морального заохочення відбувалося нагородження відомчими відзнаками «Супутника». У зв'язку з 40-річчям (1998 рік) і 50-річчям (2008 рік) «Супутника» кращі працівники даної туристичної системи були рекомендовані для відзначення урядовими нагородами, серед яких почесні звання «Заслужений працівник культури України», державний орден «За заслуги» та інші.

За якісну організацію внутрішнього туризму, туристична фірма «Супутник» була номінована спеціальним призом «Кришталева лелека» у Всеукраїнському професіональному конкурсі-огляді на кращу туристичну фірму в різних напрямках професійної діяльності.

За період існування туристичної фірми «Супутник», спеціалізований структурний підрозділ, який би опікувався питаннями якості, в ній не створювався. Питання щодо якості туристичних послуг фіксувалися в функціональних обов'язках менеджерів, а загальний контроль за якістю здійснювався і продовжує здійснюватися безпосередньо директором. Для працівників фірми проводяться спеціальні професійні тренінги, де серед інших, розглядалися питання якості послуг, питання роботи з зауваженнями та рекламаціями туристів. Використовування форми ділової гри, створення практичних ситуацій тощо.

Туристична фірма «Супутник» проводить політику максимального задоволення інтересів туристів, в тому числі, в разі необхідності – за рахунок власних збитків. Все це виходить з ідеології вболівання за імідж свого туристичного бренду, який на сьогоднішній день має понад 60-річну історію, який в свою чергу досить активно сприяє економічним показникам цієї туристичної організації.

В результаті за досить великий період свого існування «Супутник» практично не мав серйозних конфліктів із своїми клієнтами, а ті що мали місце урегулюватися в робочому порядку.

Подібний стиль роботи відобразився і на співпрацю з партнерськими суб'єктами підприємницької діяльності, зокрема готельно-ресторанними комплексами. Питання якості завжди відображається в договорах та згодах, в додатках до них. Конкретизується відповідальність сторін за неякісне виконання свої зобов'язань, фінансова та моральна відповідальність.

Подібний стиль роботи відповідає принципам євроінтеграції туристичної галузі України, що являється надзвичайно актуальним в сучасних умовах розвитку туризму.

Джерела та література

1. Алексеев Ю. Особливості сучасної етнополітики України в контексті євроінтеграційних проблем. Україна – Європа – Світ : міжнародний збірник наукових праць. Тернопіль : ТНПУ, 2011. Вип. 5. С. 118.
2. Валіон О. Об'єднана Європа: теорія, історія та перспективи для України: погляд на сучасний українсько-німецький євроінтеграційний діалог. Україна – Європа – Світ : міжнародний збірник наукових праць. Тернопіль : ТНПУ, 2011. Вип. 4. С. 196.
3. Василенко В. І. Україна на шляху до європейської інтеграції. Університет. 2007. № 2. С. 21-22.
4. Киридон А. М. Євроінтеграційний курс України: адекватність реалій зовнішньополітичного вибору // Україна – Європа – Світ : міжнародний збірник наукових праць. Тернопіль : ТНПУ, 2008. Вип. 1. С. 275.
5. Алешугіна Н. Проблеми формування туристичного іміджу України. Матеріали науково-практичної конференції «Альянс наук: вчений – вченому». 2009. Т.3. С. 5.
6. Краєвська О. Співпраця України та Європейського Союзу у сфері туризму: політико-правовий аспект. Вісник Львівського університету. Сер. Міжнародні відносини. 2008. Вип. 24. С. 273.
7. Артеменко В. Оцінка можливостей участі України у міжнародному туризмі. Вісник Львівського університету. Сер. Економіка. 2007. Вип. 26. С. 12.
8. Зікеєва С. Туристична галузь України в період євроінтеграції: соціально-економічний аспект. Економіка і менеджмент культури. 2013. № 1. С. 78.
9. Гонжаревська Л. Ринок туристичних послуг в Україні. Донецьк: Східний видавничий дім, 2008. С. 180
10. Угода про асоціацію між Україною та ЄС [Електронний ресурс]. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/984_011/%20.

ТЕМНЫЙ ТУРИЗМ

Олейник Валентина Демьяновна

канд.геогр.наук, доцент,

Артемьева Анастасия Артемовна

студентка 1 гр. ТурБак31

Одесский национальный морской университет

Во все времена людей привлекали и магически притягивали мрачные места. Примером могут стать гладиаторские бои в Древнем Риме, публичные казни, наказания рабов. Такие тенденции в современном мире нашли свое выражение в темном, черном, мрачном туризме. Различные исследователи по-разному называют посещение туристами мест массовой гибели людей. Само выражение «dark tourism», или «темный туризм», впервые было употреблено в журнале «International Journal of Heritage Studies» в 1996 году. Однако, широко использоваться этот термин стал после публикации в 2000 году книги «Черный туризм» («Dark Tourism»), написанной профессорами Шотландского Университета в Глазго Малкольмом Фоули и Джоном Ленноном [1].

Если обобщить работы ученых по темному туризму, то определить его можно как направление в туризме, которое предусматривает посещение туристических мест, связанных со смертью, катастрофами, человеческими страданиями и способные вызвать у туристов определенные эмоции.

Среди множества различных видов темного туризма можно выделить следующие: □

туризм катастроф; □

некропольный (кладбищенский) туризм; □

туризм войн; □

мистический туризм; □

тюремный туризм.

Туры на места катастроф (землетрясений, наводнений, извержений вулканов, техногенных катастроф, экстремальных ситуаций ит.д. получили название «disaster tour» («тур бедствий»).

Существует множество локаций темного туризма на суше. Исследователями и путешественниками даже определены самые популярные места. Такие же «мрачные» места есть и в морях, и океанах, но, к сожалению, они изучены несколько меньше, что можно объяснить затруднениями в осмотре, необходимостью дорогого оборудования, достаточной финансовой затратностью.

Самый известный объект – затонувший «Титаник». Его посещение обходится в 105 000 дол. Экскурсии проходят в рамках погружения группы туристов с инструктором. Британский туроператор «Blue Marble Private» намерен сделать такие экскурсии регулярными [2].

Лайнер «Президент Кулидж» был одним из самых экстравагантных круизных лайнеров класса люкс, спущенных на воду в 1930-х годах. В 1941 году он был переоборудован для перевозки войск. Во время высадки военных в гавани Эспириту-Санто 26 октября 1942 года корабль подорвался на двух минах. Несмотря на то, что погибло только два человека, лайнер пошел на дно. В 2007 году судно «Президент Кулидж» было включено в десятку лучших мест для дайвинга в мире [2].

Еще один водный объект – корабль «Зальцбург», о котором долгие годы мало кто знал. Только в середине 1970-х годов в средствах массовой информации заговорили о трагедии, разыгравшейся на Черном море в октябре 1942 г. неподалеку от маяка Будаки (Одесская область). Эта трагедия по числу человеческих жертв, превысила трагедию известного судна «Титаник». На корабле «Зальцбург» погибло более 2 тысяч советских военнопленных. История свидетельствует, что корабль был атакован и торпедирован подводной лодкой «М-118», которая впоследствии была уничтожена румынскими канонерскими лодками и немецким гидросамолетом, которые сбросили на лодку около десятка глубинных бомб, но место гибели подводной лодки так и не найдено. В результате трагедии на прибрежные пляжи сел Балабановка, Лебедевка и других, море выбросило сотни тел погибших военнослужащих. Лишь единицы пленных смогли добраться до берега вплавь. Однако на они были арестованы румынской полицией.

Погибших пленных, оккупационные власти приказали местным жителям доставлять в специально отведенные места. На основной массе тел была советская военная форма. Лишь у некоторых встречались документы, которые сразу же изымались полицейскими. Погибших хоронили, сбрасывая тела в ямы (многих захоронили во рву на кладбище у села Николаевка), а в одном из мест, над сложенными под обрывом телами, просто взорвали склон... Долгие годы о трагедии в районе маяка Будаки не вспоминали. Памятная доска на борту затонувшего «Зальцбурга» была установлена лишь в 2010 году дайверами одесского подводного клуба «Кусто» [3].

Но трагические моменты характерны не только для времен войны. Итальянский круизный лайнер «Коста Конкордия» опрокинулся и затонул, ударившись о подводную преграду у острова Джильо 13 января 2012 года. Несмотря на то, что он затонул буквально в 396 метрах от острова, 32 из более 4000 человек на борту погибли в этой катастрофе. Всего несколько месяцев спустя место крушения корабля Коста Конкордия стало мрачной достопримечательностью, где тысячи людей выстраивались в очереди каждый день, чтобы сесть на паром, который проходил в нескольких метрах от затопленного круизного судна. В сентябре 2013 года корабль был поставлен в вертикальное положение и в июле 2014 года, после того как его сняли с мели, он отправился в свой последний путь на буксире на утилизацию в город Генуя в сопровождении 14 кораблей [4].

Итак, темный туризм, не смотря на всю свою трагичность, является одним из популярных видов туризма, который сопровождается высоким эмоциональным

ВСПЛЕСКОМ.

Список литературы:

1. Foley M., Lennon J. J. Dark tourism: Cengage Learning. – ЕМЕА, 2000.
2. Что такое черный туризм? - [электронный ресурс]. - Режим доступа: <https://34travel.me/post/chernyj-turizm-gajjd-po-prityagatelny-mestam-smerti>
3. Катастрофа на транспорте «Salzburg» и гибель подводной лодки «М-118». [электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.ochakiv.info/articles/5715624265252864>
4. Топ 25 мест темного туризма [электронный ресурс]. - Режим доступа: <https://bugaga.ru/interesting/1146745913-top-25-mest-temnogo-turizma-gde-vam-by-ne-zahotelos-ostatsya-na-noch.html#ixzz7FfkmJCwo>

ФІЛОСОФІЯ СУЧАСНОГО ТУРИЗМУ У СИСТЕМІ СВІТОГЛЯДНИХ ОРІЄНТИРІВ ТА АКСІОЛОГІЧНИХ ІМПЕРАТИВІВ ОСОБИСТОСТІ

Тараненко Галина Григорівна

к.пед.н., доцент кафедри
суспільно-гуманітарних наук
Таврійський державний агротехнологічний
університет імені Дмитра Моторного

На початку ХХІ століття сфера туризму стала не лише нормою життя сучасної людини, а й одним із найбільш ефективних засобів задоволення дозвіллевих потреб. Набуття туризмом масового характеру спричинене зростанням взаємозв'язку і взаємозалежності країн, відкритістю кордонів та збільшенням масштабів міжнародної співпраці. Варто також зазначити, що популярність та затребуваність туристичної діяльності пов'язана ще й з тим, що туризм є одним із видів дозвіллевої життєдіяльності, завдяки якій людина відновлює працездатність і водночас здійснює культурно-пізнавальну, духовно-моральну та розважальну діяльність.

Сьогодні все більше регіонів і держав включають туристичну діяльність до своїх стратегічних програм розвитку, не зважаючи на те, що не всі можуть запропонувати сьогодні туристам унікальні історико-культурні «продукти», а тому досить часто змушені йти шляхом створення, конструювання штучних елементів атракції, парків розваг тощо. Такі «штучні» об'єкти туристичної атракції створюються за допомогою симулякрів, що постають прототипом реальних історико-культурних пам'яток і, у певному сенсі, компенсують відсутність цих реальних об'єктів (наприклад, «гостьові будинки» і етносела, що імітують історичний устрій життя, побуту, повсякденності етносу, виконуючи одночасно і функції засобів розміщення) [4; 5].

Якщо гостьові будинки належать до сільського туризму, який орієнтований на залучення до місцевої культури, історії, устрою життя, спілкуванню з місцевими жителями та природою, то великі парки атракціонів розраховані на велику кількість відвідувачів, які не прагнуть дізнатися про регіон і його жителів, адже потребують емоцій, розслаблення, відчуження від реальності.

Така імітація є сьогодні соціальним феноменом, що спотворює соціальну визначеність, в основі якої лежать процеси соціальної дії, пов'язані з підміною предметно-сислової реальності шляхом конструювання символічної соціальної реальності, створення видимості. В цій соціальній імітації унеможлиблюється створення нових зразків символічної соціальної реальності, що дають підстави для гармонійного розвитку особистості і суспільства. Соціальна імітація, одним із прикладів якої постає атрактивний туристичний продукт, відкриває перед людиною нові можливості прожити життя, сповнене новими позитивними враженнями, емоціями й відчуттями, що раніше були їй недоступні.

На жаль, у сучасному туристичному споживанні все більшого значення набуває його демонстративний характер, що полягає в домінуванні таких символічних елементів як симуляції та симулякри. Сучасне суспільство споживання, згідно з З. Бауманом, відкрило перед особистістю можливість отримання задоволення від скоєного, зробивши споживання сенсом свого життя, що яскраво втілено у питанні: «людина повинна споживати, щоб жити, чи вона живе для того, щоб споживати?» [1, с. 140].

Можливість «продавати» задоволення, враження, ностальгію відтворюють собою так званий символічний капітал. У цьому сенсі, на думку К. Кембелл [7, с. 280], відбувається проста підміна задоволення від відчуттів задоволенням від емоцій, а досягнення емоційного комфорту закладається в основу ціннісних критеріїв у поведінці споживача. У туризмі ці задоволення від атракцій тим і цінні, що контрольовані, оскільки в будь-який час можна завершити свою подорож. Тут виникає ситуація, коли стає можливим «висловлювати свої емоції контрольованим способом, часто демонструючи штучні і майстерно стримуючи справжні» [3, с. 86].

Така соціальна конструкція актуалізує роль «постачальника розваг», що є посередником між споживачем і інструментом розваги. У результаті змінюється сама соціальна структура (додаються нові професії, що організують і супроводжують цей процес), а також знижується творчий підхід у проведенні часу і встановлюється соціальна залежність між споживачем розваг з його потребами та інтересами і надавачем розваг, як фахівцем, здатним задовольнити ці потреби й інтереси в межах індустрії. У результаті вказаних соціальних суперечностей відбувається трансформація особистості, якій нав'язується ціннісна система, орієнтована на постійне отримання задоволень – гедонізм [5].

Причиною прагнення до такої максимізації отримання задоволення від життя є передусім підвищений рівень емоційного і нервового напруження сучасної людини, яка змушена віднаходити різні способи емоційного розвантаження. Вказане переорієнтовує особистість, спрямовує її від просвітницької моделі на гедоністичну, коли актуалізується не цінність саморозвитку та духовного збагачення, а отримання задоволення, розваги й емоційний допінг. Така гедоністична модель особистості, деперсоніфікує її, роз'єднує, деформує, відштовхує від єдиного «соціального тіла», позбавляючи суспільство єднального початку, а саму особистість спрямованості до творчих джерел, вдосконалення творчих здібностей, до вершин культури – духовності.

Важливо також зазначити, що однією з ознак сучасної туристичної діяльності, як відносно молодого напрямку сучасної господарської діяльності, є створення нової системи цінностей, заснованої на соціальній імітації історичного і культурного устрою життя, побуту, повсякденності, що підмінює задоволення від відчуття задоволенням від емоцій. Означений ефект посилюється кризою духовності сучасного суспільства споживання та суперечністю між сформованими впродовж століть цінностями, заснованими на релігійних і екологічних переконаннях, пасіонарністю особистості та сучасною аксіосферою, заснованою, переважно, на споживацько-прагматичному ставленні до природи, індивідуалізмі та егоїзмі [8]. Окрім цього «експансіоністські» втручання

економічної діяльності в культуру через туризм, перетворюють її на індустрію розваг, орієнтовану на споживання, що ставить під сумнів гармонійний розвиток особистості та її духовне збагачення.

Вказані процеси є однією з причин сучасної соціальної кризи духовності, спричинена передусім трансфером цінностей. Культура (матеріальна і духовна) стає пріоритетним об'єктом для «експансіоністських» цілей економічної діяльності, що перетворюють її на індустрію розваг і невичерпне джерело отримання прибутку. Ще Ж. Бодріяр назвав таке «культурне споживання» карикатурним, пародійним спогадом того, чого вже немає. Воно не може бути творчим, а тому не сприяє розвитку особистості, її духовному збагаченню та самозростанню.

У зв'язку із цим, на нашу думку, перед сучасною туристичною сферою постає важливе завдання – повернення особистості до духовного виміру, що уможливить усвідомлення нею своєї сутності, досягнути навколишній світ та зрозуміти свою унікальність та особливість, тобто усвідомити себе важливим суб'єктом світотворення та світоперетворення [4; 5].

Зважаючи на те, що для особистості духовність є основним виміром її соціальності, критерієм та гарантом самореалізації, туристична діяльність потребує актуалізації духовного потенціалу та формування духовної сфери особистості. При цьому духовний розвиток має стати головною метою та кінцевим результатом її становлення та розвитку, адже самовдосконалення та особистісне зростання, що передбачає гармонійне поєднання в людині її біологічного, соціального та духовного, є важливою умовою особистісної гармонізації.

Реалізація вказаної мети знаходиться у площині туристичних кластерів, що є концентрацією на певній території підприємств індустрії туризму, які взаємодіють між собою з метою створення туристичного продукту, результатом якого є задоволення потреби людини у відновленні фізичних та психічних сил.

Фахівці у сфері географії туризму виявляють низку особливостей туристичних кластерів, визнаючи, зокрема, однією з основних – наявність унікальних туристичних ресурсів (природних і штучно створених людиною об'єктів показу та залучення туристичного інтересу), на основі яких туристичними компаніями формуються унікальні продукти та послуги. Не менш важливою особливістю визнається гнучкість складу, меж, конфігурації і внутрішньої структури туристичного кластера, що проявляється у вільному приєднанні підприємств та організацій до кластера й виходом з нього, нечіткістю і мінливістю географічних кордонів, розташуванням як всередині адміністративних районів, так і на перетині декількох територіальних утворень. Актуальною є також наявність на території інфраструктури, необхідної для організації туристичного бізнесу, що забезпечує взаємопов'язаність, пропорційну рівновагу елементів кластера та його функціонування як єдиного економічного організму, що забезпечує і полегшує доступ трансферту знань і технологій.

Важливим результатом роботи підприємств туристичного кластера є також сукупність послуг, кожна з яких сама по собі є комплексною. Їх якість

оцінюється споживачем (туристом) і залежить від безлічі факторів, зокрема, особливостей виховання, віку, культурних традицій, звичок, цінностей тощо.

Загальновідомо, що туристичні послуги є продуктом, що забезпечує відносно високу прибутковість на вкладений капітал за умови використання місцевих ресурсів. Вони завжди орієнтовані на зовнішній ринок, попит, збереження і поліпшення позиції на ринку щодо конкурентів. При цьому важливе значення для туристичного кластера має надання і просування не властивостей продукту, а реальної користі і вигідності для потенційного клієнта.

Наступною особливістю є те, що виробництво послуг у туристичному кластері не має чіткої постійної послідовності, як, наприклад, у промисловому. Більш того, набір послуг, включених у кожен туристичний продукт, є різним і залежить від вибору конкретного споживача (туриста), а їх мінімальна кількість визначена на законодавчому рівні.

Важливою ознакою є також пріоритетна роль регіональних (місцевих) адміністрацій, які підтримують ініціативи щодо формування туристичних кластерів, що визначають стійкі функціональні й економічні зв'язки між організаціями, орієнтованими на задоволення суспільних потреб у рекреації та туризмі. Взаємодія може здійснюватися у форматі зустрічей, юридично оформлених відносин між фірмами, асоціаціями, спілками тощо. Учасниками туристичного кластера є власне туристичні компанії, представники громадських організацій, адміністрації, освітні науково-дослідні структури тощо, які взаємодіють один з одним в контексті складного переплетіння конкуренції та співпраці, при керівній функції адміністрації та акцентованому науково-методичному супроводі.

Щодо ресурсних передумов, то до них, зазвичай, відносять групи ресурсів, які визначають доцільність створення кластера, зокрема, власне туристичні ресурси, адміністративний ресурс, трудовий потенціал, фінансові ресурси, загальна і туристична інфраструктура, науково-технологічна інфраструктура, інформаційна інфраструктура [2].

Варто зазначити, що, якщо розглядати продукт індустрії туризму як культурний товар, то, поряд з економічною цінністю він обов'язково втілює й духовно-культурну. У зв'язку з цим актуальними стають підходи культурних, креативних індустрій. З позиції економіки культури фахівці визначають кілька сегментів культурних, креативних індустрій, до яких належить і туризм. Це, зокрема, індустрія, яка передусім діє за межами культурної сфери й не включає мистецтво в традиційному його розумінні, проте виробляє продукти, що володіють певним культурним змістом.

Відповідно до сучасних досліджень культурних індустрій, сфера туризму, у широкому сенсі, є багатофункціональним і високотехнологічним процесом, орієнтованим на масові обсяги виробництва товарів і послуг великої кількості компаній і організацій. Культурна цінність міститься в деяких аспектах культурних феноменів і має низку характеристик, зокрема, автентична цінність (естетичні характеристики – краса, гармонія), духовна цінність (релігійний контекст), соціальна цінність, історична цінність, символічна цінність, цінність справжності тощо.

На думку Д. Тросбі, в специфічному сенсі туризм і культура поєднуються в нішевий ринок, який став відомий як «культурний туризм». При цьому саме культурний туризм має найбільш тісні відносини з культурними практиками і способом життя спільнот, що приймають туристів [6]. Так чи інакше елементи творчої складової, зазвичай, містяться в окремих фрагментах культурного продукту туристичної індустрії. У зв'язку з цим особливе місце відводиться саме феномену культурного туризму, що орієнтований на індивідуальні вимоги споживачів, зокрема, відвідування культурних фестивалів або окремих культурних пам'яток. Більш того, на думку фахівців, творчість стає важливим аспектом як загальних стратегій розвитку, так і перспектив розвитку власне туризму. Такий «творчий поворот» у туризмі і його вплив на подальший розвиток пов'язаний з теоретичними перспективами та практичними підходами [9].

Аналізуючи культурні індустрії, сучасні науковці, виділяють широкий спектр функцій, зокрема і виробництво соціального сенсу. Однак у цілому специфіка досліджень з позиції економіки культури обумовлена вузькою конотацією терміну «культура», а саме – спрямованість на реалізацію функціонального сенсу культури як культурної діяльності, що виробляє товари й послуги. Роботи фахівців у сфері економіки культури орієнтують переважно на сам процес створення, розповсюдження та споживання культурних благ.

На думку інших науковців, культурні індустрії безпосередньо пов'язані переважно з промисловим або напівпромисловим способом виробництва. При цьому часто не враховується той факт, що поняття «культура» розуміється ще й в іншому сенсі – як інструмент урегулювання свідомості та поведінки людини. Таке розуміння є не лише науковим, а досить поширене й на рівні буденної свідомості. До прикладу, використовуючи словосполучення «культурна людина», ми, зазвичай, маємо на увазі аж ніяк не художника чи іншого виробника художньої продукції, а людину, що відрізняється високим рівнем своєї соціальної адекватності (культурною урегульованістю) і гуманітарною ерудицією.

Означений контекст підтверджує нашу думку про те, що саме духовнотворча місія туристичної діяльності сприяє не лише освоєнню географічно-соціального та культурного простору, а і їх конструювання та моделювання. При цьому відбувається освоєння не лише культури «країни прибуття», а й рідної країни, адже пізнання себе через пізнання інших є однією з найважливіших культурологічних функцій туризму і подорожей.

Туристична діяльність як соціокультурне явище є цілим пластом ціннісних комплексів, як духовних, так і дозвіллевих, що гармонійно вбудовані у соціальну систему сучасного суспільства. Вказані цінності безпосередньо пов'язані з рекреацією і саморозвитком особистості, її творчим початком і духовним пошуком, розкривають мотиваційну складову туристичної активності людини, сприйняття нею навколишньої дійсності у процесі подорожування.

В контексті туристичної активності духовні цінності відтворюються з духовної сутності людини, що спрямована на внутрішню свободу, а саме: свободу вибору життєвого шляху, до пізнання, до всього нового і невідомого.

Дозвіллеві цінності, що є у певному сенсі гедоністичними, також не позбавлені духовної складової й відтворюють комплекс рекреаційних цінностей, спрямованих не лише на відновлення здоров'я, а й зміцнення соціальних контактів: сімейно-родинних, дружніх, професійних зв'язків тощо.

Сам туризм, як явище світової культури, сприяє передусім розкриттю і розумінню різних сторін і характеристик самої культури: її сутності, видів, форм і функцій у «живому» вигляді. На конкретних прикладах можна познайомитися як з рівнем розвитку певних історичних епох і цивілізацій, так і зі ступенем вдосконалення різних сфер людського життя і діяльності.

Завдяки туристичній діяльності візуалізуються фактори історичної спадкоємності, значно активізуються пізнавальна, інформативна, комунікативна, оцінна сторона сприйняття дійсності, адже під час будь-якої подорожі відбувається знайомство і засвоєння «чужого» соціокультурного простору. Кожен турист, часто на підсвідомому рівні, проводить компаративний аналіз ставлення до природи, суспільства і окремих людей, як у «чужому», так і у своєму соціумі.

Отже, завдяки туризму в сучасному світі на планетарному рівні уможлиблюється ескалація міжкультурної комунікації. Він стає серйозною політикою глобального рівня, завдяки якій вирішуються низки міжнародних проблем за допомогою «народної дипломатії». Саме завдяки туризму стає можливим злам небажаних стереотипів, формування нових світоглядних орієнтирів та аксіологічних імперативів особистості. У соціальному аспекті туризм можна розглядати і як фактор вдосконалення якості життя, адже туристична діяльність пов'язана не лише з прямим економічним ефектом у вигляді додаткових прибутків, створення нових робочих місць, розвитку інфраструктури, а й з впливом на соціально-психологічний стан людини, поліпшення її здоров'я, рівня добробуту, розвитку та саморозвитку.

Список літератури:

1. Бауман З. Глобализация: последствия для человека и общества. М., 2004. С. 112–145.
2. Боровинская Д.Н. Туризм: современные подходы к исследованию. *Философия и культура*. 2018. № 2. С. 14-23.
3. Понукалина О.В. Развлечения в контексте современной массовой культуры. *Вопросы культурологии*. 2010. № 10. С. 84-88.
4. Тараненко Г.Г. Михайлов В.В. Вплив пандемії COVID-19 на туристичну галузь: виклики та перспективи розвитку. *Збірник наукових праць ТДАТУ імені Дмитра Моторного (економічні науки)*. №2(44), 2021, с.110-116.
5. Тараненко Г.Г. Духовнотворча місія рекреаційно-туристичної діяльності у самореалізації та саморозвитку особистості. Рекреалогія та рекреаційні комплекси світу / С.В.Кальченко, Н.В.Трусова, В.С.Демко, Т.В.Попова, Г.Г.Тараненко [монографія]. ТДАТУ. ВПЦ «Lux». Мелітополь. 2021. 263 с. С.158-190.
6. Тросби Д. Экономика и культура / пер. с англ. И. Кушнаревоу; Нац. исслед. ун-т «Высшая школа экономики». М.: Изд. Дом Высшей школы экономики, 2013. 256 с.

TOURISM
TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF PRACTICE AND SCIENCE

7. Campbell C. Romanticism and the Consumer Ethic: Intimations of Weber-style Thesis. *Sociological Analysis*. 1983. № 4. P. 279–296.
8. Taranenko G.G. Axiological dimensions of harmonious relations in the system “nature-man”. *Canadian Scientific Journal*. 2014. №2. P. 69-73.
9. Tourism, creativity and development / edited by G. Richards and J. Wilson. L.: Routledge Taylor & Francis Group. 2007. 323 p.

КЛІНІЧНИЙ ЕФЕКТ ФОСФОЛІПІДОВМІСНИХ ПРЕПАРАТІВ ЗА ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ ГАСТРОЕНТЕРОПАТОЛОГІЇ В ЛАБОРАТОРНИХ МИШЕЙ

Грищенко Вікторія Анатоліївна,
Доктор ветеринарних наук, професор
Національний університет біоресурсів і природокористування України

Висока клінічна ефективність, практично повна відсутність протипоказань до застосування і нетоксичність фосфоліпидовмісних препаратів сприяли їх інтенсивному використанню у практиці фтизіатричних, легенево-хірургічних, кардіологічних і реанімаційних відділень, а також в гастроентерології для корекції функціональних порушень печінки та органів травного каналу в людей [1–3]. Так, за гастроентериту, незалежно від етіології виникнення хвороби, відмічається порушення структурної організації епітеліального шару слизових оболонок органів травного тракту та, передусім, це стосується плазмолемі епітеліоцитів [4]. Тому в умовах клінічної практики є доцільним застосування лікарських препаратів, які стимулюють репаративні процеси, а їх діючі речовини легко проникають крізь мембрани клітин органів травлення та виявляють тропність до мембран клітин (насамперед, препарати на основі фосфоліпідів та есенційних жирних кислот) [5–7]. На ринку ветеринарних препаратів практично відсутні лікувально-профілактичні засоби з репаративним ефектом дії. Таким чином, використання у ветеринарній медицині фосфоліпидовмісних препаратів репаративної дії потребує детального вивчення і є актуальним. *Мета цієї роботи* полягала у визначенні особливостей коригувальної ефективності препаратів на основі фосфоліпідів різного походження за результатами дослідження клінічного прояву експериментальної гастроентеропатології у мишей лінії СВА.

Для експериментального відтворення гострої форми гастроентеропатології у лабораторних мишей лінії СВА було застосовано авторську модель [8]: впродовж перших п'яти діб вводили per os препарат гутталакс, двічі на добу, в дозі 0,75 мг/кг маси тіла, а далі протягом двох діб застосовували per os водний розчин диклофенаку в дозі 25 мг/кг маси тіла. За такою схемою вдається штучно відтворити у мишей розвиток геморагічного гастроентериту з діарейним синдромом. Після експериментального моделювання у лабораторних тварин гастроентеропатології, з 8-ої доби починали застосовувати коригувальну терапію у вигляді ліпосомальної форми фосфоліпидовмісної біологічно активної добавки (БАД) «FLP-MD» [9] – 13,5 мг/кг маси тіла на добу та препарату есенціале-форте для ін'єкцій – 67 мг/кг маси тіла на добу, які вводили per os упродовж 30-ти діб.

З перших діб відтворення гострої форми гастроентеропатології у мишей лінії СВА дослідних груп відмічається розвиток клінічних симптомів гастроентеропатології: зниження рухливості, пригнічення загального стану,

виснаження та втрата апетиту, розріджена (сметаноподібна) консистенція калових мас. Тяжка форма цієї патології характеризується високим відсотком летальності мишей (84%), який знижується до 50% при застосуванні препарату есенціале-форте, а за використання БАД «FLP-MD» – до 8%.

Зникнення зазначених клінічних симптомів у піддослідних тварин, які підлягали самореабілітації (контроль), відмічалось лише на 30-ту добу спостереження. При цьому в мишей, яким перорально вводили препарат есенціале-форте, відновлення рівня споживання корму відзначалося вже на 2-гу добу реабілітаційного періоду. Покращення клінічного стану тварин реєстрували на 4–5-ту добу від початку застосування препарату есенціале-форте, а на 10–12-ту добу поведінка цих тварин не відрізнялася від інтактних мишей. Приріст маси тіла у самців встановлено на 13-ту добу, а в самок значно пізніше, на 30-ту добу введення цього препарату. У тварин, яким застосовували БАД «FLP-MD», істотне покращення функціонального стану організму – підвищення рухливості та відновлення апетиту відмічалось на 3-тю добу від початку її застосування. Водночас на 8–10-ту добу експерименту поведінка цих тварин не відрізнялася від такої в інтактних мишей. Крім того, встановлено збільшення маси тіла в мишей: у самців після 7-ої доби від початку введення коригувальної терапії, а у самок на 30-ту добу експерименту. Маса тіла в інтактних тварин впродовж всього періоду спостереження залишалася без змін.

Отже, в результаті відтворення гострої форми геморагічного гастроентериту з діарейним синдромом у мишей лінії СВА встановлено розвиток клінічних симптомів гастроентеропатології, які проявляються вже з перших діб експерименту. Зникнення клінічних симптомів експериментальної патології в тварин за самореабілітації відмічається лише на 30-ту добу спостереження. Водночас застосування хворим тваринам засобів коригувальної терапії на основі фосфоліпідів різного походження справляє виражений клінічний ефект. При цьому, терапевтична дія БАД «FLP-MD» не поступається препарату есенціале-форте. З особливостей ефекту введення в організм хворих мишей біодобавки заслуговує на увагу скорочення часу на відновлення загального клінічного стану тварин (на 8–10-ту добу від початку введення в організм біодобавки проти 10–12-ої доби при застосуванні препарату есенціале-форте). Встановлені закономірності щодо особливостей впливу фосфоліпідовмісних засобів коригувальної терапії різного походження на організм лабораторних тварин за експериментальної гастроентеропатології рекомендується враховувати при розробці нових препаратів та призначенні схем лікування.

References:

1. Aithal, G. P., Watkins, P. B., Andrade, R. J., Larrey, D., Molokhia, M., Takikawa, H., Hunt, C. M., Wilke, R. A., Avigan, M., Kaplowitz, N., Bjornsson, E., & Daly, A. K. (2011). Case definition and phenotype standardization in drug-induced

liver injury. *Clinical Pharmacology and Therapeutics*, 89(6), 806–815. DOI: 10.1038/clpt.2011.58

2. Mengoli, M., Parmeggiani, D., Mengoli, M. C., Grinzi, G., & Tolomelli, S. (2011). Drug-induced hepatotoxicity: clinical and biochemical features of 26 patients and a review of the literature. *Recenti Progressi in Medicina*, 102(6), 253–260. DOI: 10.1701/893.9843

3. Gryshchenko, V. A., Sysolyatin, S. V., & Gulevata, J. V. (2018). Phospholipid composition of blood plasma and internal organs of rats with diclofenac-induced hepatitis. *Ukrainian Journal of Ecology*, 8(3), 235–240.

4. Gryshchenko, V. A. (2019). Blood and acid composition of blood and biles in calves at enteropatology and application of milk phospholipids. *Ukrainian Journal of Veterinary Sciences*, 10(4), 36–42. doi: 10.31548/ujvs2019.04.005

5. Abd Ellah, M.R. (2010). Involvement of free radicals in animal diseases. *Comp Clin Pathol*. 19, 615–619. DOI: 10.1007/s00580-010-1016-3

6. Hryshchenko, V. A., Tomchuk, V. A., Lytvynenko, O. N., Chernyshenko, V. O., Gryshchuk, V. I., & Platonova, T. M. (2011). An estimate of protein synthesis in liver under induced hepatitis. *The Ukrainian Biochemical Journal*, 83(1), 63–68.

7. Gryshchenko, V. A. (2020). Influence of phospholipid-containing additives on the functional condition of organs and systems of mice. *Ukrainian Journal of Veterinary Sciences*, 11(3), 14–23. doi: 10.31548/ujvs2020.03.002

8. Melnychuk, D. O., Gryshchenko, V. A., Tereshchenko, S.V., & Ribova, Z.B.: Method for modeling gastroenteritis with ulcerative-erosive process in laboratory rats. Patent UA, 105657 (2016). (in Ukrainian)

9. Melnychuk, D. O., Gryshchenko, V. A., & Lytvynenko, O. N.: Veterynarna biologichno aktyvna dobavka liposomal'noi' formy ta sposib reparaivnoi' terapii' v gepatologii' [Veterinary biologically active additive of liposomal form and method of reparative therapy in hepatology]. Patent UA, 86516 (2009). (in Ukrainian).

Етіопатогенетична терапія корів, хворих на гострий гнійно-катаральний ендометрит

Чекан Олександр Миколайович

к.вет.н., доцент

Сумський національний аграрний університет

Тутук Вікторія Іванівна

студентка 4 курсу

Сумський національний аграрний університет

Однією з причин яловості корів є гінекологічні захворювання і, зокрема, гострі післяродові ендометрити, які при несвоєчасній діагностиці та неправильному лікуванні переходять у хронічну форму, що обумовлює у корів симптоматичну безплідність [1]. Післяродові ендометрити супроводжуються персистенцією жовтих тіл, гіпофункцією яєчників, явищем анафродизії та, крім цього, часто ускладнюється сальпінгітом, цервіцитом, вестибуловагінітом [2].

За даними численних спостережень, захворюваність корів на гострий післяродовий ендометрит у господарствах різних зон України варіює від 23 до 57 %, досягаючи в окремих стадах вищого рівня. Відзначено тенденцію зростання питомої ваги даної хвороби до 72% і більше із запровадженням у практику молочного скотарства промислової технології виробництва молока та цілорічного стійлового утримання худоби [3].

Максимального рівня, захворюваність корів на гострий післяродовий ендометрит досягає в лютому-травні [2]. У перехворілих тварин на 75-134 дні подовжується термін від отелення до запліднення [4].

Значну економічну шкоду галузі завдає симптоматичне безпліддя корів за рахунок недоотримання приплоду та тваринницької продукції.

Щороку до 15-21% корів залишаються безплідними, у 29-60% випадків унаслідок ендометриту. З метою недопущення цього необхідно своєчасно виявляти та лікувати хворих тварин, а також здійснювати цілеспрямовані профілактичні заходи [5].

Враховуючи дані антибіотикограми для лікування корів у дослідних групах, застосовували комплексну схему лікування ендометритів. Ця схема включала 2 серії дослідів. У першій серії дослідів, в першій групі застосовували антибіотики широкого спектру протимікробної дії - тетрацикліну гідрохлорид, шляхом внутрішньоматкового введення на жировій основі (риб'ячому жиру) у поєднанні з масажем матки через стінку прямої кишки, а в другій дослідній групі цієї ж серії дослідів, використовували внутрішньом'язове введення тетрацикліну гідрохлориду, розведеного сироваткою реконвалесценту та масаж матки.

У другій серії дослідів поєднували застосування антибіотика з імуностимуляторами та вітамінними препаратами.

У 1-й групі вводили внутрішньом'язово тетрацикліну гідрохлорид на сироватці реконвалесцентів і внутрішньовенно екстракт волоського горіха, а в 2-

й - внутрішньом'язово АСД-2 на тривітамін і тетрацикліну гідрохлорид на сироватці реконвалесцентів. В обох групах проводили ректальний масаж матки.

У контрольній групі застосовували внутрішньом'язовий розчин іхтіолу у поєднанні з окситетрацикліном. Схема комплексної терапії представлена таблиці 1.

Лікування тварин у всіх дослідних групах продовжували до повного зникнення клінічних ознак захворювання: нормалізації температури, пульсу, молочної продуктивності, відсутності виділення ексудату зі статевих органів, відновлення ригідності матки, зменшення її розмірів.

Таблиця 1

Схема комплексного лікування гострих післяродових гнійно-катаральних ендометритів у корів

Серія дослідів	Дослідні групи	Найменування препарату	Спосіб застосування	Однократна доза	Інтервал засутосування
I	1	тетрацикліну гідрохлорид на риб'ячому жи-ре + масаж матки	Внутрішньо матково	3,5 - 7гр 50-150 мл	1 раз на добу 5 днів поспіль
	2	тетрацикліну гідрохлорид на сироватці реконвалесцентів з додаванням новокаїну + масаж матки	внутрішньом'язово	4гр 20 мл	2 рази на добу 6 днів поспіль
II	1	тетрацикліну гідрохлорид на сироватці реконвалесцентів +масаж матки + екстракт волоського горіха	внутрішньом'язово внутрішньовенно	4гр 20 мл 20 мл	2 рази на добу 6 днів поспіль 3 дні 1 раз на добу
	2	тетрацикліну гідрохлорид на сироватці реконвалесцентів + масаж матки + АСД-2, 4% розчин на тривітаміні	внутрішньом'язово внутрішньом'язово	4гр 20 мл 10 мл	2 рази на добу 6 днів поспіль 1 раз на 5 днів
Контрольна група		7%-ний розчин іхтіолу + окситоцин	внутрішньом'язово	30 мл 40 ОД	Через 48 годин 3рази, утором, вечір

Вивчивши дані журналу реєстрації хворих тварин і провівши клініко-акушерське обстеження поголів'я великої рогатої худоби молочно-товарної ферми 1-го відділення господарства "Червоний Прапор", було встановлено, що основними захворюваннями незаразної етіології, що зустрічаються в господарстві, є хвороби шлунково-кишкового тракту. тракти, хірургічні та акушерсько-гінекологічні хвороби - рис.1.

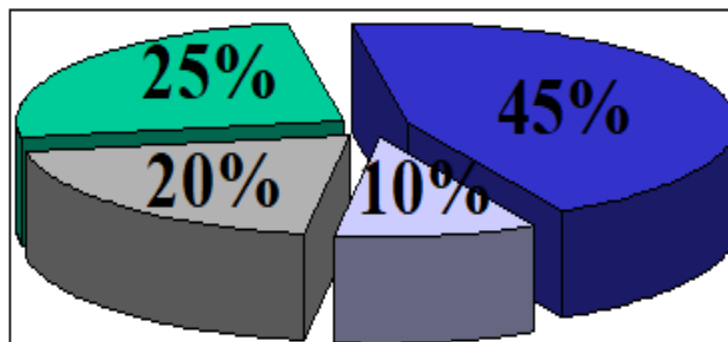


Рис.1. поширеність хвороб незаразної етіології у господарстві.

- 45% – патології травного тракту;
- 25% – акушерсько-гінекологічні патології;
- 20% – патології дихання;
- 10% – хірургічні втручання.

Аналізуючи діаграму, 25% маткового поголів'я великої рогатої худоби ферми господарства хворіє на акушерсько-гінекологічне захворювання.

Найпоширенішими серед них є гострі післяродові гнійно-катаральні, фібринозні ендометрити (60%) та катаральні мастити (30%). Встановлено, що гостра форма післяродових ендометритів (60%) зустрічається частіше за хронічну (40%) випадків, при цьому чітко виражена сезонна динаміка – рис.5.

На підставі даних рис.1, пік захворюваності корів на післяродовий ендометрит у господарстві припадає на зимово-весняний період (лютий-квітень місяці) 21,4 - 37,9%, що пояснюється масовими розтєлами корів у цей період. У травні-серпні вона знижується до 11,1% і досягає мінімальних показників у вересні-листопаді - 6,4% із подальшим зростанням у грудні-лютому.

Крім безпосередніх причин, та виникнення ендометритів у господарстві привертають неповноцінне та недостатнє годування, переважання в раціоні кислих кормів – силосу низької якості, нестача сіна. Негативно позначається вітамінно-мінеральна недостатність та антисанітарні умови утримання тварин – несвоєчасне прибирання гною з приміщення, невідповідність параметрів мікроклімату корівника нормі – висока вологість повітря, протяги та низька температура у приміщенні, спільне утримання хворих та здорових тварин, відсутність моціону.

З даних антибіотикограми видно, що всі виділені мікробні штами *Escherichia coli* виявили високу резистентність (до 100%) щодо бензилпеніциліну, лінкоміцину, олеандоміцину, цефазоліну та фармазину (до 87%). Під впливом цих антибіотиків зона затримки зростання коливалася у межах від 7 до 9 мм. Найвищу чутливість кишкова паличка виявила до енрофлоксу (75,15%). Умовна чутливість дослідних штамів була встановлена до тетрацикліну (21,75%), гентаміцину (31,25%), левоміцетину (27,15%) та амоксиціліну (35,75%).

Всі виділені культури *Proteus mirabilis* і *Proteus vulgaris* виявили високу чутливість до гентаміцину (зона затримки росту 18 мм) та енрофлоксу (зона затримки росту 21 мм).

VETERINARY SCIENCES
TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF PRACTICE AND SCIENCE

Високу антимікробну активність щодо *Proteus vulgaris* виявив амоксицілін, а затримка росту культури *Proteus mirabilis* встановлена під дією стрептоміцину.

Таблиця 2

Антибіотикочутливість мікрофлори ізольованої з порожнини матки корів,
хворих на післяпологовий ендометрит (n=5)

Мікроорганізми	Антибіотики										
	Бензилпеніцилін	Стрептоміцин	Тетрациклін	Гентаміцин	Лінкоміцин	Левомецетин	Амоксицілін	Фармазін	Енрофлоксацин	Олеандоміцин	Цефазолін
<i>E.coli</i>											
<i>Proteus vulgaris</i>											
<i>Proteus mirabilis</i>											

Одужання характеризувалось припиненням виділення з геніталій ексудату та зменшенням больової реакції матки. У тварин повністю відновлювалися всі фізіологічні параметри досліджуваних систем та органів. При прямокишковому дослідженні встановлювали зменшення обсягом матки, яка топографічно розмішувалася в ділянці лобкового зрощення. Її роги були м'якою консистенцією, при пальпації була добре виражена ригідність, больова реакція не виявлялася.

Таблиця 3

Результати лікування хворих на корів, післяпологовий ендометрит

Групи тварин	n	Тривалість лікування, днів	Одужало, гол	Забільднілось після запліднення, %				Залишилось безплідними, %	Індекс	Інтервал від готелю до запліднення, днів
				в I охоту	у II охоту	в III охоту	Усього			
I	5	7,3 ± 1,6	9	40,0	50,0	–	90	10,0	1,6	46,5 ± 2,2
II	5	9,1 ± 1,4	8	30,0	40,0	10,0	80	20,0	1,7	52,1 ± 3,0
III	5	13,3 ± 1,3	5	28,5	28,5	14,2	71,2	28,8	1,8	63,4 ± 3,7
Конт-рольна	10	16,2 ± 1,5	5	10,0	10,0	10,0	50	50,0	2,5	77,5 ± 3,2

Клінічно при цьому відзначали поступове згасання ознак запалення та нормалізацію всіх фізіологічних функцій організму (відновлювався апетит, зростала молочна продуктивність, зникла гарячка, нормалізувався функціональний стан серцево-судинної, дихальної, травної системи). У тварин у період реконвалесценції повністю припинялася ексудативна та больова реакція. Зникали ознаки запалення (гіперемії, набряк, больова реакція) зовнішніх геніталій. Матка поступово зменшувалася в обсязі і займала своє звичайне топографічне положення (як у невагітному стані). Її роги були м'якої консистенції, при пальпації була виражена ригідність.

Спостереження за хворими тваринами протягом лікування показали, що їх одужання супроводжувалося зменшенням кількості та зміною характеру ексудату, що виділяється: спочатку він був з домішкою гною, а потім спостерігалися виділення невеликої кількості слизу, що свідчило про згасання запальної реакції.

Антибактеріальні засоби, як ми вже відзначали, впливають на систему імунного захисту організму і за певних умов можуть викликати пригнічення імунітету [6]. Оскільки більшість патологій інфекційної та незаразної етіології протікає з ознаками синдрому вторинного імунодефіциту з порушенням механізмів імунної регуляції [7], то під впливом антибіотиків в організмі можуть відбуватися імунобіологічні зрушення у бік супресії [8]. Отже, необхідний індивідуальний підбір антибіотиків із чітким визначенням непрямой їхньої дії. Крім того, в загальній системі медичного – повинна бути з'єднана разом з імунореабілітації міра профілактики [9]. Істотним недоліком лікування хворих тварин з проявом вторинних імунодефіцитів є облік імунореактивного впливу препаратів, що застосовуються в лікувальній практиці, можливість прогнозування їх регулюючої дії та попередження небажаного ефекту [10].

Прямий зв'язок між імунобіологічною реактивністю організму та розвитком післяпологового ендометриту у пологів. Патологічні пологи, розвиток їх септичного запалення, що супроводжується змінами імунобіологічної реактивності.

Розвиток післяпологового ендометриту супроводжувався зниженням бактерицидної та фагоцитарної активності крові, що також спостерігали інші дослідники [4, 5, 9].

Доведено також, що вирішальну роль в етіології післяпологової септичної патології грає мікробний фактор. Так, у дослідях умовно-патогенна мікрофлора, яка виявляє "агресивність" у патогенетичному ланцюгу запалення, викликала супресію імунобіологічної реактивності [8]. Це підтверджується нашими дослідженнями.

Слід зазначити, що зміни у параметрах неспецифічної резистентності мають прямий зв'язок із схемами лікування. Найкращі наслідки отримані в 1 групі, де використовували внутрішньоаортальні інфузії (1% розчину новокаїну (30 мл), окситоцину (25 ОД), 5% розчину енрофлосу (15мл), 10% розчину АСД-ф-2 (50мл)) та внутрішньом'язове введення біциліну. У цій групі на кінець лікування лікувальна ефективність становила 90%.

Високий терапевтичний ефект внутрішньоаортальних введень можна пояснити тим, що кров'яний тиск у капілярах коливається в межах 6-25 мм рт. ст. (проти 0,5 мм – у великих артеріальних судинах), а при введенні в магістральну артерію ліки не зв'язуються з білками крові [2].

Наслідком лікування корів шляхом внутрішньоаортальних введень лікарських речовин (розчину новокаїну, енрофлоксу та окситоцину) у комплексі з препаратом АСД-ф-2 є настання повноцінного полювання та результативних запліднення в перше полювання (30%). Дослідження показали, що ця схема має найвищу лікувальну (90%) та економічну ефективність.

Висновки.

1. Найпоширенішими акушерсько-гінекологічними захворюваннями у господарстві є післяродові гнійно-катаральні (40%), фіброзні ендометрити (20%) та катаральні мастити (30%) випадків.

2. Виникнення та розвиток гострого післяродового гнійно-катарального ендометриту в більшості випадків (89,6%) обумовлено асоціацією патогенної та умовно-патогенної мікрофлори, серед яких переважають представники сімейств Enterobacteriaceae (76,18%), Streptococcaceae (18, Pseudomonadoceae (4,76%). В асоціаціях найбільше часто зустрічалися E.coli с Prot. Vulgaris та Staph. aureus.

3. Виділена генітальна мікрофлора в 51,1% була нечутлива до пеніциліну, стрептоміцину, неоміцину, полімексину, ристаміцину, олеандоміцину та виявляла чутливість до тетрацикліну, рифампіциліну, неоміцину, левоміцетину.

4. У корів, хворих на гострий гнійно-катаральний ендометрит, при морфобіохімічному дослідженні крові, відзначали нейтрофілію з простим регенеративним зсувом ядра вліво, достовірне зменшення кількості гемоглобіну, еритроцитів, рівня загального білка та альбумінів, порівняно з клінічно здоровим.

5. Терапевтична ефективність застосування тетрацикліну гідрохлориду на сироватці реконвалесцентів у II-й дослідній групі становить 80%, тетрахлориду на сироватці реконвалесцентів разом з екстрактом волоського горіха в III-й групі 90%, тетрахлориду на риб'ячому жирі та АСД із сироваткою реконвалесцентів у I та IV групі – 80 та 95% відповідно. У контрольній групі терапевтична ефективність становить 60%.

6. Застосування комплексної терапії у III та IV-й дослідних групах, сприяло збільшенню в крові тварин, після одужання, кількості загального білка, β - та γ -глобулінів, паличко- та сегментоядерних нейтрофілів.

7. Економічна ефективність ветеринарних заходів на 1 грн витрат, у I-й дослідній групі становила – 8,84 грн., у II-й – 9,07 грн., у III – 17,05 грн., у IV-й й – 19,8 грн. У контрольній групі економічна ефективність – на 1 грн. витрат складає 4,017 грн.

Література:

1. LeBlanc SJ, Osawa T, Dubuc J. Reproductive tract defense and disease in postpartum dairy cows. Theriogenology 2011;76(9):1610-8.

VETERINARY SCIENCES
TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF PRACTICE AND SCIENCE

2. de Boer MW, LeBlanc SJ, Dubuc J, Meier S, Heuwieser W, Arlt S, et al. Invited review: Systematic review of diagnostic tests for reproductive-tract infection and inflammation in dairy cows. *J. Dairy Sci.* 2014;97(7):3983-99.

3. Esposito G, Irons PC, Webb EC, Chapwanya A. Interactions between negative energy balance, metabolic diseases, uterine health and immune response in transition dairy cows. *Anim. Reprod. Sci.* 2014;144(3-4):60-97.

4. Madoz LV, Giuliadori MJ, Migliorisi AL, Jaureguiberry M, de la Sota RL. Endometrial cytology, biopsy, and bacteriology for the diagnosis of subclinical endometritis in grazing dairy cows. *J. Dairy Sci.* 2014;97(1):195-201.

5. Purohit GN. Recent developments in the diagnosis and therapy of repeat breeding cows and buffaloes. *CAB Reviews: Perspectives in Agriculture, Veterinary Science, Nutrition and Natural Resources* 2008;3.

6. Lefebvre RC, Stock AE. Therapeutic efficiency of antibiotics and prostaglandin F_{2α} in postpartum dairy cows with clinical endometritis: An evidence-based evaluation. *Veterinary Clinics of North America: Food Animal Practice* 2012;28(1):79-96.

7. Pyörälä S, Taponen J, Katila T. Use of antimicrobials in the treatment of reproductive diseases in cattle and horses. *Reproduction in Domestic*

8. E.J. Williams et al. The relationship between uterine pathogen growth density and ovarian function in the postpartum dairy cow *Theriogenology* (2007) K.E.M. Hendricks et al.

9. Effect of repeated administration of PGF_{2a} in the early post-partum period on the prevalence of clinical endometritis and probability of pregnancy at first insemination in lactating dairy cows *Theriogenology* (2006)

10. J.A. Bartolome, P. Khalloub, R.L. de la Sota, M. Drillich, P.G. Melendez Strategies for the treatment of dairy cows at high risk for postpartum metritis and for the treatment of clinical endometritis in Argentina *Tropical Animal Health and Production*, 46 (2014), pp. 79-85 <https://doi.org/10.1007/s11250-013-0450-z>

The authors of the XV International Scientific and Practical Conference «Trends in the development of practice and science» were representatives of the following educational institutions:

Bila Tserkva National Agrarian University; Uman National University of Horticulture; Kharkiv State Academy of Culture; Dragomanov National Pedagogical University; al-Farabi Kazakh National University; Georgian State University Of Physical Culture and Sports; Abai Kazakh National Pedagogical University; Kharkiv National University of Radioelectronics; International Humanitarian University; Zaporizhia National University; Kyiv National University of Technologies and Design; Yuri Fedkovych Chernivtsi National University; Vasyl Stus Donetsk National University; Taras Shevchenko National University of Kyiv; Institute of Demography and Social Research M.V. Ptukhy; Ivan Bobersky Lviv State University of Physical Culture; Lviv University of Business and Law; Aktobe Regional University named after K. Zhubanova; State Tax University of Ukraine; Kherson State Agrarian and Economic University; Kryvyi Rih National University; Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatiuk; Ivan Ogienko National University of Kamyanets-Podilsky; Kamyanets-Podilsky State Institute; Open International University of Human Development "Ukraine"; Bouquets Karaganda University; Odessa National Maritime University; Lviv State University of Internal Affairs; National Aviation University; Academy of the State Penitentiary Service; National University of Water Management and Nature Management; National Technical University "Dnieper Polytechnic"; Dniprovsk State Technical University; V. N. Karazin National University; Kharkiv National University of Civil Engineering and Architecture; Vinnytsia Academy of Continuing Education; National Transport University; Tashkent Pediatric Medical Institute; Bashkir State Medical University; RCH named after G.G. Kuvatova; Federal State Budgetary Institution; Kyiv National Medical University; Uzhgorod National University; Vinnytsia National Medical University named after M.I. Pirogov; Borys Grinchenko Kyiv University; Kremenets Regional Humanitarian and Pedagogical Academy named after Taras Shevchenko; Mukachevo State Pedagogical University; Lesya Ukrainka Volyn National University; Alfred Nobel University; K.D. Ushinsky South Ukrainian National Pedagogical University; Ivan Chernyakhovsky National University of Defense of Ukraine; Bukovina State Medical University; Kharkiv specialized school of I-III degrees № 85; Kharkiv Gymnasium № 144; Drohobych State Pedagogical University named after Ivan Franko; Kryvyi Rih State Pedagogical University; Poltava National Pedagogical University named after V.G. Korolenko; Almaty University of Power Engineering and Telecommunications; Skovoroda University in Pereyaslav; Odessa I.I. Mechnikov National University; Kharkiv National Pedagogical University named after G.S. Skovoroda; Pavlodar Government Teachers' Training Institute; Uzhhorod National University; Western Ukrainian National University; Vinnytsia Academy of Continuing Education; Institute of Metallurgy and Materials Science named after A.A. Baikov; Odessa National Maritime University; Dmytro Motorny Tavriya State Agrotechnological University; National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine; Sumy National Agrarian University.

TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF PRACTICE AND SCIENCE

Scientific publications

Materials of the XIV International Science Conference «Trends in the development of practice and science», Oslo, Norway. 386 p.
(December 28 – 31, 2021)

UDC 01.1

ISBN – 978-1-68564-511-3

DOI – 10.46299/ISG.2021.II.XV

Text Copyright © 2021 by the International Science Group (isg-konf.com).

Illustrations © 2021 by the International Science Group.

Cover design: International Science Group (isg-konf.com)©

Cover art: International Science Group (isg-konf.com)©

All rights reserved. Printed in the United States of America.

No part of this publication may be reproduced, distributed, or transmitted, in any form or by any means, or stored in a data base or retrieval system, without the prior written permission of the publisher.

The content and reliability of the articles are the responsibility of the authors. When using and borrowing materials reference to the publication is required. Collection of scientific articles published is the scientific and practical publication, which contains scientific articles of students, graduate students, Candidates and Doctors of Sciences, research workers and practitioners from Europe, Ukraine, Russia and from neighboring countries and beyond. The articles contain the study, reflecting the processes and changes in the structure of modern science. The collection of scientific articles is for students, postgraduate students, doctoral candidates, teachers, researchers, practitioners and people interested in the trends of modern science development.

The recommended citation for this publication is: Dudar I., Ohorodnyk N., Pavkovych S., Bahay T., Korpita H. Productivity of grass mixtures depending on their composition // Trends in the development of practice and science. Abstracts of XV International Scientific and Practical Conference. Oslo, Norway. 2021. Pp. 13-15.

URL: <https://isg-konf.com>.